

OSADNICTWO KULTURY PRZEWORSKIEJ

Osadnictwo kultury przeworskiej odkryte na stanowisku 3 w Ludwinowie obejmuje przede wszystkim obiekty w obrębie rozległej osady, zgrupowane w południowej i centralnej partii badanego pasa autostrady, na obszarze o rozmiarach około 350×250 m, a więc łącznie prawie 3 ha (ryc. 68). W trakcie badań uchwycono północny i wschodni zasięg osady, która ma wyraźną kontynuację poza południowo-zachodnią granicę autostrady A-1, co dodatkowo potwierdzają obserwacje powierzchniowe, w tym także zdjęcia lotnicze. Rozrzut ceramiki kultury przeworskiej wykracza poza obszar wyznaczony obiektami ziemnymi, szczególnie jego północno-wschodnią granicę, w wyniku redepozycji materiałów ruchomych na skutek procesów stokowych (ryc. 69). W odległości około 270 m na północny-zachód od zwartej zabudowy osady i około 170 m od peryferyjnych obiektów, natrafiono na położone blisko siebie strefy dwóch warstw (I, II) stanowiących relikty zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej, przystającego chronologicznie do osady i tworzącego razem z nią jeden kompleks osadniczy obejmujący obszar o długości ponad 500 m.

MATERIAŁ RUCHOMY

W trakcie badań w obrębie osady kultury przeworskiej pozyskano zbiór 22676 fragmentów ceramiki, 34 zabytki metalowe, 14 kamiennych i 11 wytworów kościanych oraz pozyskano zbiór 8274 szczątków kostnych zwierzęcych. Natomiast z warstw związanych z cmentarzyskiem, oznaczonych w terenie jako obiekt 7666 (warstwa I) oraz obiekt 7580 (warstwa II) pochodzi 32 650 fr. ceramiki oraz inne przedmioty wyposażenia grobowego, najczęściej silnie zniszczone i rozdrobnione.

Materiały ceramiczne

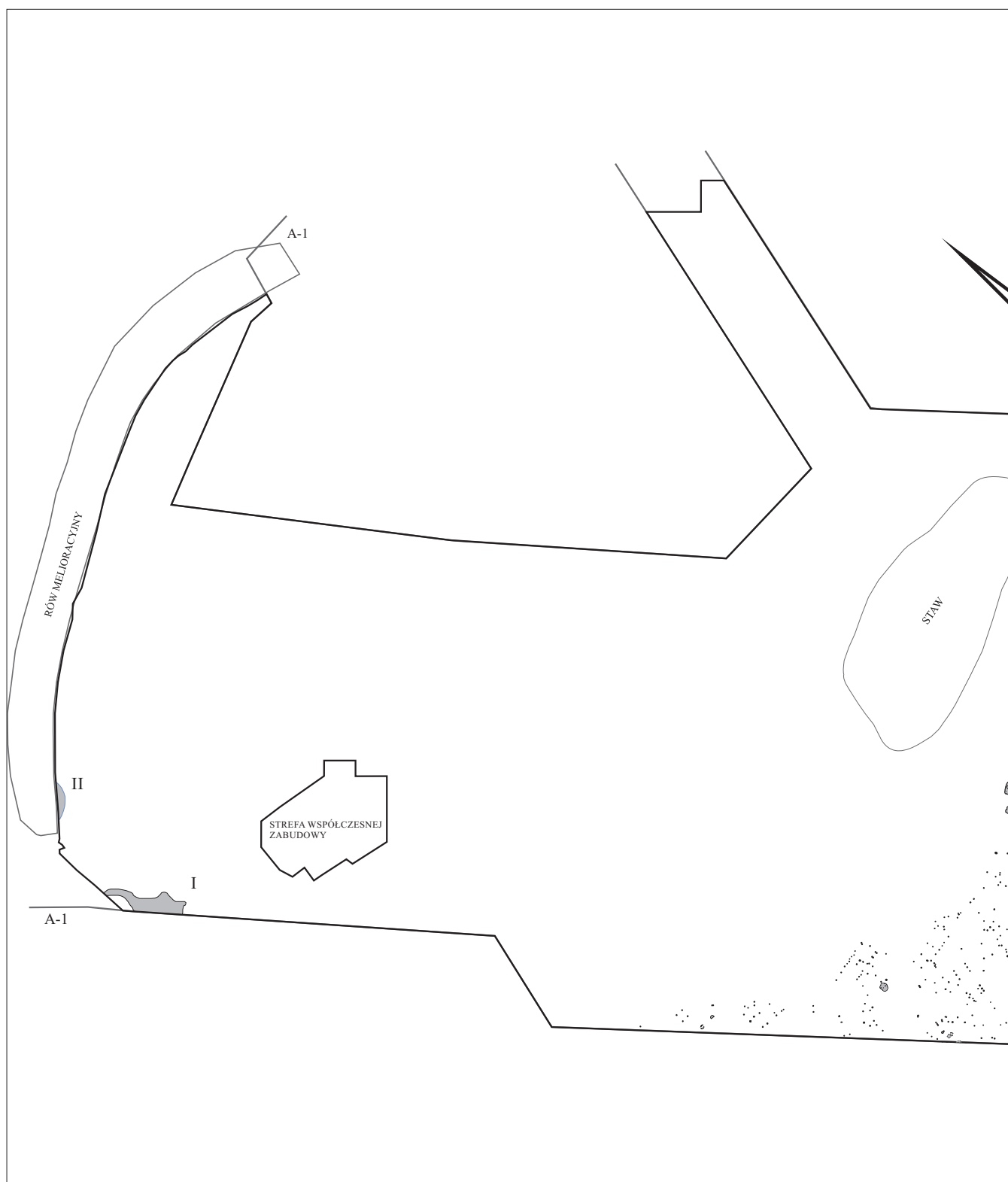
TECHNOLOGIA CERAMIKI

W nadrzędnym podziale materiał uporządkowano wg jego technologii. W obecnym opracowaniu zmodyfikowano często stosowany w literaturze przedmiotu klucz podziału na grupy I i II obejmujące ceramikę wykonaną na kole (kolejno gładką i szorstką), grupę III – naczynia zasobowe wykonane na kole (tzw. *Krausengefäße*) oraz kolejne grupy obejmujące ceramikę wykonaną ręcznie. Niewielka w zbiorze frekwencja ceramiki wykonanej na kole oraz całkowity brak naczyń zasobowych grupy III przyczyniły się do postawienia głównego akcentu na ceramikę wykonaną ręcznie. Przyjęto więc następujący porządek klasyfikacyjny:

grupa I – ceramika ręcznie lepiona

grupa II – ceramika wykonana na kole gładka (tzw. „siwa”)

grupa III – ceramika wykonana na kole szorstka

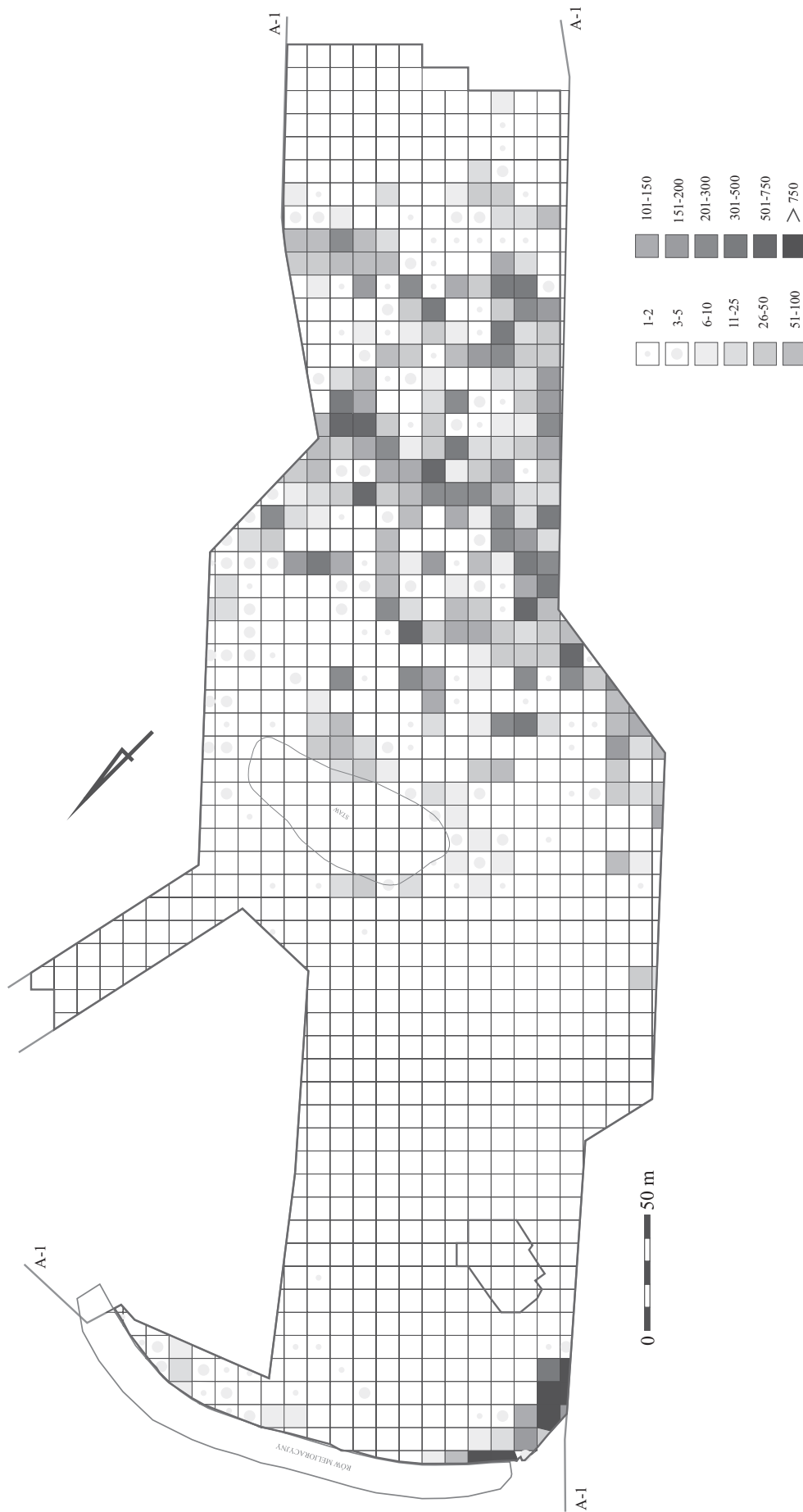

cd. ➡

Ryc. 68. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Plan osady z relikami cmentarzyska kultury przeworskiej.

Fig. 68. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Plan of the settlement with remains of the cemetery of the Przeworsk culture.

Ryc. 69. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Frekwencja ceramiki kultury przeworskiej.

Fig. 69. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Spatial distribution of the pottery of the Przeworsk culture.

Materiał ceramiczny kultury przeworskiej w obrębie ceramiki ręcznie lepionej (grupa I) sklasyfikowano w ramach sześciu grup technologicznych oznaczonych sygnaturami T I.1, T I.2, T I.3, T I.4, T I.5, T I.6 (zestawienie 11). Analizie poddano 22535 fragmentów naczyń.

Grupa **T I.1** obejmuje naczynia wykonane z masy garncarskiej bez domieszki, z tłustej, wyszlamowanej gliny lub z niewielką, drobnoziarnistą domieszką mineralną. Występowały tu naczynia gładkie, głównie z grupy typologicznej A. Dla naczyń czernionych we wszystkich grupach technologicznych wydzielono podgrupę „a”, kolejno T I.1a, T I.2a i.t.d.

Do grupy **T I.2** zaliczono fragmenty naczyń wykonanych z masy garncarskiej z małą lub średnią domieszką drobno (niekiedy średnioziarnistego) piasku (ceramika stołowa).

W grupie **T I.3** naczynia wykonano z masy najczęściej z dużą domieszką piasku (głównie o frakcji 0,5–1 mm), nadającą im powierzchnię zewnętrzną szorstką lub gładką, gładko-szorstką, często na tych samych naczyniach, natomiast powierzchnię wewnętrzną zagładzano; Najczęściej występowała barwa szaro-beżowa, szara, beżowa i.t.d., zaś od wewnątrz najczęściej czarna podszewka.

Grupa **T I.4** posiada w domieszce obok piasku dużą ilość tłuczni kamiennego lub gruboziarnistego żwiru, przy powierzchni zewnętrznej szorstkiej lub gładkiej, gładko-szorstkowej, często na tych samych naczyniach, zaś przy powierzchni wewnętrznej zagładzanej; Występowała barwa szaro-beżowa, beżowa, szara i.t.d., od wewnątrz najczęściej czarna podszewka.

W grupie **T I.5** wystąpiła domieszka głównie tłuczni grubo i średnioziarnistego, wychodząca na powierzchnię, tworząc charakterystyczną gruzelkową fakturę (efekt angoby), przy barwie szaro-ceglastej, szaro-brązowej, ceglastej, brązowej, niekiedy od wewnątrz z czarną podszewką.

Wreszcie w grupie **T I.6** znalazły się fragmenty naczyń wykonanych z masy garncarskiej z bardzo dużą domieszką tłuczni, głównie gruboziarnistego (z domieszką frakcji średnioziarnistej), posiadające powierzchnię zewnętrzną silnie chropowatą, zaś wewnętrzną zagładzaną.

W zbiorze ceramiki ręcznie lepionej z osady kultury przeworskiej ilościowo dominowały naczynia wykonane z masy ceramicznej grupy T I.4 (53,1 %), przy dosyć dużym udziale fragmentów naczyń wykonanych w technologii grupy T I.3 (29,1%), czyli tzw. ceramika kuchenna, co jest normalnym zjawiskiem w warunkach stanowiska osadowego, porównywalnym z innymi stanowiskami kultury przeworskiej. Najrzadszą formułą technologiczną było wykonywanie naczyń w ramach grupy T I.5 (1,2 %), otrzymujących specyficzną, gruzelkową fakturę, która to technologia ma pewien walor chronologiczny, częściej występując na stanowiskach kultury przeworskiej o późniejszej chronologii (por. I. Marchelak 2010). Jeśli chodzi o technikę czernienia naczyń to wystąpiła ona na 10,7 % fragmentów wszystkich naczyń, ze zróżnicowanym udziałem w obrębie poszczególnych grup technologicznych. Nie dziwi, że najczęściej stosowano ją na cienkościennej ceramice stołowej (12,5 % w grupie T I.1 oraz 24,5 % w grupie T I.2), przy zdecydowanie rzadszym sięganiu po nią w stosunku do ceramiki kuchennej (7,9 % w grupie T I.4 oraz 6,3 % w grupie T I.5, zaś 5 % w grupie T I.6).

Natomiast nie dokonano dalszego podziału w obrębie ceramiki wykonanej na kole z grupy II (gładkiej) i grupy III (szorstkiej). Można tylko stwierdzić, że fragmenty naczyń wykonanych na kole stanowiły zaledwie 0,6 % całego zbioru ceramiki kultury przeworskiej odkrytej na osadzie, co ma pewien walor diagnostyczny w ustaleniu pozycji chronologicznej odkrytych artefaktów.

TYPOLOGIA I ANALIZA KULTUROWO-CHRONOLOGICZNA MATERIAŁÓW CERAMICZNYCH

Materiał ceramiczny kultury przeworskiej sklasyfikowano w ramach standardowych podziałów typologicznych stosowanych dla tej jednostki kulturowej (K. Godłowski 1977; H. Dobrzańska 1990; J. Rodzińska-Nowak 2006), z pewnymi modyfikacjami autora. Wydzielono następujące kategorie form:

- A/ wazy, czarki, misy
- B/ garnki
- C/ kubki, czerpaki
- D/ dzbany
- E/ amfory
- F/ naczynia miniaturowe
- G/ naczynia sitowate

- H/ formy inne
- I/ przęśliki
- J/ ciężarki tkackie
- K/ tarczki lunarne
- L/ formy zoomorficzne

W głównym podziale wyróżnione typy obejmują naczynia o zbliżonym charakterze stylistycznym, definiowanym np. rodzajem profilowania, tworząc małe rodziny form. Zasadniczym odbiciem zróżnicowania form w kontekście ich proporcji czy szczególnych rozwiązań, jak np. dolnej partii w postaci stopki, są odmiany. Natomiast warianty obejmują głównie pojedyncze naczynia, będące rozwinięciem danego typu, bądź odmiany (w wielu przypadkach wyodrębnionych na podstawie tylko górnej partii formy), np. przy zachowanej bądź rekonstruowanej całej formie lub obecności dodatkowego elementu, jak ucha.

W teoretycznych sygnaturach dla poszczególnych typów i odmian wydzielonych naczyń zastosowano następujący klucz: grupa technologiczna, kategoria formy, typ, odmiana, wariant, z dodatkowym wyróżnikiem literowym „a” dla form ornamentowanych (np. **I.B1/2.1** – naczynie wykonane ręcznie, kategorii „garnki”, typu „1”, odmiany „2”, wariant „1”; **II.A2/3a** – naczynie wykonane na kole kategorii „wazy, czarki, misy”, typu „2”, odmiany „3”, ornamentowane). Natomiast z praktycznego punktu widzenia, dla większej przejrzystości analizy, z sygnatur ceramiki ręcznie lepionej usunięto wyróżnik grupy technologicznej, pozostawiając go przy rzadko cytowanych sygnaturach ceramiki wykonanej na kole, np. **A15/3** – naczynie ręcznie lepienie (wyróżnik I domyślny) kategorii „czarki, wazy, misy” typu 15, odmiany 3.

Analizę materiałów ceramicznych z punktu widzenia formy i ornamentyki przeprowadzono w dwóch oddzielnych blokach dla ceramiki ręcznie lepionej (grupa I) oraz wykonanej na kole (grupy II i III). Biorąc pod uwagę absolutną dominację ilościową ceramiki ręcznie lepionej i jej znaczne zróżnicowanie formalne, dla większej przejrzystości w pierwszym module, stanowiącym rodzaj nawigatora, zestawiono definicje typologiczne poszczególnych form wraz z podaniem ich lokalizacji przestrzennej w obrębie stanowiska. W kolejnym ujęto podział typologiczny ornamentyki, także z kontekstem przestrzennym oraz komentarzem dotyczącym niektórych zagadnień szczegółowych. Wreszcie w ostatnim, głównym module, przedstawiono kontekst kulturowo-chronologiczny wyróżnionych form naczyń, zaś w module obejmującym analizę ceramiki rzemieślniczej, ze względu na jej skromną reprezentację ilościową i formalną, podział typologiczny połączono z analizą kulturowo-chronologiczną, wyodrębniając jedynie zagadnienie ornamentyki naczyń.

Typologia form ceramiki ręcznie lepionej (grupa I)

W zbiorze 22676 fragmentów naczyń odkrytych na osadzie wystąpiło 22535 fragmentów ceramiki ręcznie lepionej, przy zaledwie 141 fragmentach ceramiki wykonanej na kole, co przekłada się na stosunek 99,38 % do 0,62 % (zestawienie 11). Ze zbioru 32650 fragmentów ceramiki, pozyskanych z obydwu warstw cmentarzyskowych, pochodzi 27810 fragmentów naczyń lepionych ręcznie, przy 4240 wykonanych na kole (przy pozostałych fragmentach ceramiki *terra sigillata* oraz fragmentach o niepewnej atrybucji), co daje wzajemny stosunek 85,8 % do 13,2 %. Proporcje te jednak, mając na uwadze wtórny, destruktywny charakter wymienionych warstw, mogą być brane pod uwagę tylko jako ogólna wskazówka większej obecności ceramiki wykonanej na kole z cmentarzyska, zapewne także w kontekście chronologicznym, choć bez możliwości wyciągnięcia dalej idących wniosków.

I.A. WAZY, CZARKI, MISY

Charakteryzowana kategoria (ryc. 70–75) obejmuje bardzo szeroki wachlarz zróżnicowanych form naczyń, niemniej za ich łącznym omówieniem przemawia fragmentaryczne zachowanie wielu egzemplarzy, potencjalnie mogących pochodzić z różnych form. Generalnie w jej ramach znalazła się głównie tzw. ceramika stołowa, najczęściej o gładkiej, czernionej powierzchni, poza tym naczynia z powierzchnią przynajmniej częściowo szorstką, reprezentowane przez formy o większym stopniu profilowania (przez co nie zostały włączone do kategorii B czyli garnków) albo przez niektóre formy mis.

Typ **A1** obejmuje formy o ostrej, łamanej linii profilu, z wychylonym brzegiem, z wysoko umieszczonym załomem brzuśca i średnicy największej wydętości brzuśca większej od średnicy wylewu, naj-

część czernione. Wśród nich występują zarówno okazy ornamentowane, najczęściej poziomymi liniami rytymi, niekiedy uzupełnionymi innymi motywami rytymi lub odciskanymi (A1/2a, A1/8a), jak i niezdobione. Poszczególne odmiany obejmują naczynia od zbliżonych do mis okazów głębokich (A1/7, A1/8a) i płytszych (A1/9), przez formy bardziej krępe (A1/3a, A1/4) do stosunkowo wysokich waz (A1/1a, A1/2a). Obok form o dosyć wąskich, stopkowato wyodrębnionych dnach (A1/1, A1/3a), występowały wazy szerokodenne (A1/6) a niewykluczone, że także na wysokich stopkach, co sugerują dolne partie niektórych egzemplarzy (A1/7, A1/8a). Typ **A1** zasadniczo obejmuje naczynia o gładkich, czernionych powierzchniach, choć sporadycznie występują egzemplarze o porównywalnej morfologii i szorstkiej powierzchni (obiekt 1405; tabl. 272: 8). Naczynia typu **A1** posiadają następujące lokalizacje: odmiana **A1/1** – zespół obiektów 4338, 4412 (tabl. 243: 5); odmiana **A1/2** – zespół obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 14), zespół obiektów 72A, 72B (tabl. 186: 5, 9), obiekt 261 (tabl. 179: 4), obiekt 457 razem z ceramiką „siwą” i zapinką A.158 (tabl. 216: 8), obiekt 3977 (tabl. 276: 2), obiekt 2567 (tabl. 203: 5), obiekt 4335 (tabl. 245: 8), warstwa kulturowa, ha III, ar 91 (tabl. 235: 4), obiekt 7666 – warstwa cmentarzyskowa I (tabl. 314: 2; 318: 3), odmiana **A1/3** – obiekt 53 (tabl. 173: 2); odmiana **A1/4** – obiekt 457 (tabl. 216: 5), obiekt 53 (tabl. 173: 1); odmiana **A1/5** – obiekt 457 (tabl. 215: 6); odmiana **A1/6** – warstwa kulturowa, ha III, ar 91 (tabl. 235: 5); odmiana **A1/7** – obiekt 1729, razem z ceramiką „siwą”, fragmentem zapinki A.162 ? (tabl. 226: 11); odmiana **A1/8** – obiekt 2286 (tabl. 239: 6); odmiana **A1/9** – obiekt 261 (tabl. 179: 3), zespół obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 11). Ogólnie do typu **A1** zaliczono fragmenty naczyń pochodzących z obiektów: 73 (tabl. 190: 2), 725 (tabl. 231: 10), 2108 (tabl. 283: 7), 2286 (tabl. 239: 3), 2721 (tabl. 181: 2), 4134 (tabl. 274: 5), 5045 (tabl. 264: 4), 5836 (tabl. 257: 3), z warstwy kulturowej, ha V, ar 97 (tabl. 241: 1) oraz z obiektu 7666 – warstwy cmentarzyskowej I (tabl. 315: 14; 316: 3).

Typ **A2** obejmuje profilowane wazy z wychylonym brzegiem, zbliżone do typu A1, lecz o łagodniejszym załomie brzuśca. Jak poprzednio, głównym motywem zdobniczym są poziome linie ryte, niekiedy uzupełnione innymi elementami (A2/2a). Obok naczyń całkowicie gładkich, najczęściej czernionych, do typu A2 zakwalifikowano także formy z wydzielonymi, szorstkimi, dolnymi partiami brzuśca, pokrytymi gęstym, pionowym lub ukośnym szrafowaniem, wykonanym m.in. za pomocą grzebienia (A2/3a, A2/4a). Naczynia odmiany **A2/1** odkryto w obiektach 724, w postaci całkowicie zachowanej formy (tabl. 232: 8), 290 (tabl. 176: 10), 617 (tabl. 212: 8), 1188 (tabl. 262: 5), 1405, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 273: 3), 3977 (tabl. 276: 5), 5586 (tabl. 261: 1) oraz w warstwie kulturowej: ha III, ar 91 (tabl. 235: 7), ha I, ar 91 (tabl. 178: 10), ha IV, ar 93 (tabl. 294: 4), ha X, ar 29, razem z denarem Trajana (tabl. 263: 4). Odmiana **A2/2** wystąpiła w obiektach 2667 (tabl. 189: 11), 1405 (tabl. 271: 5), 7666 (tabl. 316: 7) oraz w warstwie kulturowej, ha V, ar 36 (tabl. 273: 9). Naczynie odmiany **A2/3a** pochodzi z obiektu 4335 (tabl. 245: 4), zaś odmiany **A2/4a** z warstwy kulturowej, ha III, ar 5 (tabl. 291: 7).

Typ **A3** klasyfikuje słabo profilowane wazy trójelementowe o wysoko umieszczonym załomie brzuśca, z tektonicznie wydzieloną, pionową szyjką, oddzieloną od brzuśca uskokiem, zdobione poziomymi żłobkami. Całkowicie zrekonstruowane naczynie **A3.1** wystąpiło w zespole obiektów 5714, 5836 (tabl. 256: 1), zaś fragmenty typu **A3** odkryto w obiekcie 688, razem z zapinką A.162B (tabl. 202: 2) oraz w obiekcie 7666 – warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 318: 11).

Typ **A4**, również nawiązujący do typu A1, dotyczy naczyń ostro profilowanych z wychylonym na zewnątrz brzegiem, z górną pionową ścianką brzuśca o średnicy największej wydętości równej lub nieco mniejszej od średnicy wylewu. Profilowanie tylko fragmentarycznie zachowanych większości egzemplarzy wskazuje zarówno na wyższe formy wazowate (A4/1, A4/1a, A4/2a, A4/3a) jak też na zbliżone do czarek (A4/4a) i mis (A4/5, A4/6a). W ramach typu A4 wystąpiły egzemplarze, zarówno czernione jak i o naturalnej barwie z występującym ornamentem poziomych żłobków, niekiedy uzupełnianych innymi motywami. Naczynia typu **A4** posiadają następujący kontekst przestrzenny: odmiana **A4/1** – obiekty 457 (tabl. 216: 6, 7), 1389 (tabl. 219: 4); odmiana **A4/2** – obiekt 1021 (tabl. 202: 9); odmiana **A4/3** – obiekt 7666 (tabl. 318: 2); odmiana **A4/4** – obiekt 7666 (tabl. 315: 15); odmiana **A4/5** – obiekt 1112, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 229: 4), odmiana **A4/6** – obiekt 5714 (tabl. 255: 6). Natomiast ogólnie do typu **A4** można zaliczyć fragmenty naczyń z obiektów: 689 (tabl. 200: 3), 2286 (tabl. 239: 4).

Typ **A5** klasyfikuje naczynia ostro profilowane o średnicy największej wydętości brzuśca większej od średnicy wylewu i spionizowanych brzegach. Obok wyższych egzemplarzy występują formy zbliżone do mis (A5/3, A5/4). Odmianę **A5/1** odkryto w obiektach 617 (tabl. 212: 5), 702 (tabl. 199: 8), 1389 (tabl.

219: 9), 7666 – warstwie cmentarzyskowej I, (tabl. 318: 9) oraz w warstwie kulturowej, ha III, ar 91 (tabl. 235: 8) i ha V, ar 87 (tabl. 240: 5), odmiana **A5/2** wystąpiła w zespole obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 16), obiekcie 1405 (tabl. 270: 3) i obiekcie 7666 (tabl. 314: 1; 318: 10), odmiana **A5/3a** pochodzi z obiektu 7580 – warstwy cmentarzyskowej II (tabl. 321: 2), natomiast odmianę **A5/4** zarejestrowano w obiekcie 4649 (tabl. 250: 4) i obiekcie 4163 (tabl. 281: 2).

Typ **A6** obejmuje wazy łagodniej profilowane z pionowo ustawionym brzegiem, tworzącym rodzaj cylindrycznej szyjki. Naczynia o całkowicie zachowanym profilu posiadają cylindryczną nóżkę, niską z plastycznym wałkiem u nasady brzuśca (**A6/1a**) lub wysoką (**A6/2**). W typie **A6** występują naczynia czernione, niekiedy ornamentowane pasmem poziomych żłobków wypełnionych grupami ukośnych kresiek (**A6/1a**, **A6/3a**). Całkowicie zachowana waza odmiany **A6/1a** została odkryta w zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 243: 7), zaś zrekonstruowane naczynie odmiany **A6/2** wystąpiło w obiekcie 4657 (tabl. 252: 5). Odmiana **A6/3a**, z nieco odgiętym brzegiem, pochodzi z obiektu 3977 (tabl. 276: 3), natomiast odmianę z niższą szyjką **A6/4** zarejestrowano w obiektach 4163 (tabl. 281: 1), 6030 (tabl. 264: 3) oraz w warstwie kulturowej: ha I, ar 94 (tabl. 178: 8), ha III, ar 5 (tabl. 290: 1), ha V, ar 82 (tabl. 260: 4).

Do typu **A7** należą niezdobione, krępe czarki o wyrazistym, tektonicznym podziale profilu z dwustożkowatym, lekko wydętym na zewnątrz brzuścem i stromo ustawionym wylewem, lekko rozchylonym lub pionowym, zarówno formy niskie (**A7/3**) jak i wyższe (**A7/1**, **A7/2**). Naczynia odmiany **A7/1** wystąpiły w obiekcie 1729 (tabl. 227: 6), obiekcie 4642, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 253: 3) oraz w warstwie kulturowej, ha I, ar 11 (tabl. 295: 5), odmiany **A7/2** w obiekcie 1136 (tabl. 237: 2), natomiast odmiany **A7/3** w obiekcie 1954 (tabl. 218: 9) oraz w obiekcie 1405 (tabl. 273: 2).

W typie **A8** znalazły się naczynia stołowe posiadające wspólną cechę w postaci iksowato przewężonego ucha, łączącego górną ścianką brzuśca z nasadą wylewu lub partią przykrawędnią. Wśród fragmentarycznie zachowanych egzemplarzy wystąpiła forma silniej wydęta, z prostą górną ścianką brzuśca, zapewne o ostrym profilowaniu (**A8/1a**) oraz formy z łagodniejszym, esowatym profilowaniem (**A8/2a**, **A8/3a**, **A8/4a**). W ornamentyce obok poziomych żłobków, także z dodatkowymi motywami, wystąpił meander (**A8/2a**). Naczynia typu **A8** posiadają następujące lokalizacje: odmiana **A8/1a** – obiekt 759 (tabl. 223: 8); odmiana **A8/2a** – obiekt 2879 (tabl. 182: 2); odmiana **A8/3a** – obiekt 4134 (tabl. 274: 4); odmiana **A8/4a** – zespół obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 12).

Typ **A9a** reprezentuje fragmentarycznie zachowane naczynie piętrowe z obiektu 327, o wieloelementowym, ostrym profilu, z ornamentem w postaci plastycznej, dookolnej listewki i czernioną powierzchnią (tabl. 169: 2).

Typ **A10** obejmuje naczynia z wysoko umieszczonym, ostrym załomem brzuśca, brzegiem łukowato wywiniętym na zewnątrz i dolną ścianką brzuśca łukowato profilowaną do wnętrza. Obok form wysokich o proporcjonalnie węższym dnie (**A10/1.1**), występują mniejsze, bardziej krępe naczynia (**A10/2**), także szerokodenne (**A10/3**). Przeważają formy nieornamentowane, czasem pojawiają się poziome żłobki. Zrekonstruowane do pełnego profilu naczynie odmiany **A10/1.1** pochodzi z obiektu 74 (tabl. 187: 6), zaś zachowane tylko w górnej partii wazy **A10/1** odkryto w obiekcie 1405 (tabl. 272: 13), zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 3) oraz być może w obiektach 53 (tabl. 171: 2) i 5836 (tabl. 257: 3). Z kolei odmiana **A10/2** wystąpiła w warstwie kulturowej, ha III, ar 15 (tabl. 288: 13) i ha X, ar 39 (tabl. 263: 10), natomiast odmiana **A10/3** w warstwie kulturowej, ha I, ar 11 (tabl. 295: 3).

W typie **A11** występują formy z wysoko umieszczonym ostrym załomem brzuśca i brzegiem łukowato wywiniętym, przy dolnych ściankach brzuśca lekko wydętych na zewnątrz, o zróżnicowanym współczynnikiem wysokościowym. Obok naczyń o gładkiej, czernionej powierzchni, nieornamentowanych (**A11/1**) lub zdobionych poziomymi żłobkami (**A11/2a**), wystąpił egzemplarz o szorstkiej powierzchni, w dolnej części pokrytej gęstymi, grzebieniowymi szrafami (**A11/3a**). Wysokie naczynia odmiany **A11/1** zarejestrowano w obiektach 2910 (tabl. 189: 1) oraz 1035 (tabl. 268: 3), zaś proporcjonalnie niższą odmianę **A11/2** w obiektach 290 (tabl. 176: 15), 5450, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 249: 6), 5834 (tabl. 256: 2), a także w warstwie kulturowej, ha I, ar 72 (tabl. 185: 17), ha V, ar 82 (tabl. 260: 6, 7). Odmiana **A11/3a** pochodzi z inwentarza obiektu 74 (tabl. 188: 1).

Typ **A12** klasyfikuje naczynia ze spionizowanym wylewem o łukowatym profilu, z dosyć ostrym, dwustożkowatym, wysoko umieszczonym załomem brzuśca, o lekko wydętej dolnej ściance. Wśród wyróżnionych odmian występują formy zbliżone do głębokich mis (**A12/1.1**), w tym o szerszym dnie

(A12/2), a także proporcjonalnie wyższe naczynia, w tym mniejsze okazy w typie czarek (A12/3). Przeważają naczynia czernione.

Naczynie odmiany **A12/1** o pełnym profilu wystąpiło w obiekcie 3223 (tabl. 295: 2), natomiast zachowane fragmentarycznie w obiekcie 261 (tabl. 179: 9). Odmiana **A12/2** została odkryta w obiektach: 1136, w postaci całej formy (tabl. 237: 4) i 4673 (tabl. 278: 4), a także w warstwie kulturowej: ha I, ar 12, razem z grzebieniem Th.A. II (tabl. 296: 3) oraz ha V, ar 57 (tabl. 220: 6). Z kolei mniejsze egzemplarze odmiany **A12/3** odkryto w obiektach: 752 (tabl. 225: 8), 689, razem z fibulą A.127–128 (tabl. 201: 4) i 1682 (tabl. 209: 2), natomiast większe naczynie pochodzi z wymienionego wyżej obiektu 1136 (tabl. 237: 6). Ogólnie do typu **A12** można zakwalifikować naczynie z obiektu 2891 (tabl. 184: 7).

W ramach typu **A13** występuje małe, krępe, szerokodenne naczynie w typie czarki, o ostrym, zaakcentowanym tektonicznie załomie brzuśca, ze spionizowanym wylewem, posiadające szorstką powierzchnię, odkryte w warstwie kulturowej, ha III, ar 44 (tabl. 209: 9).

W typie **A14** znalazły się niezdobione, dwustożkowate formy z zaakcentowanym, niżej umieszczonym załomem, z bardzo krótkimi brzegami, ustawionymi pionowo (A14/1, A14/2) lub wywiniętymi na zewnątrz (A14/3), o powierzchni czernionej lub naturalnej barwy. Naczynie odmiany **A14/1** wystąpiło w warstwie kulturowej, ha III, ar 6 (tabl. 292: 11), odmiany **A14/2** pochodzi z obiektu 2891 (tabl. 183: 4), zaś odmiany **A14/3** z obiektu 73 (tabl. 190: 4).

Typ **A15** obejmuje naczynia o dwustożkowatym brzuścu z zaokrąglonym, wysoko umieszczonym załomem i krótkim, lekko wyodrębnionym, pionowym wylewie. Na naczynie odmiany **A15/1** natrafiono w obiekcie 261 (tabl. 179: 12), natomiast naczynie odmiany **A15/2**, o zachowanym pełnym profilu wystąpiło w obiekcie 4649 (tabl. 250:3).

W typie **A16** znalazły się naczynia o wyraźnie wydętych, dwustożkowatych brzuścach z zaokrąglonym, wysoko umieszczonym załomem, z bardzo krótkim, cylindrycznym wylewem. Wydzielone odmiany obejmują szerokodenne, gładkie, czernione naczynie (A16/1) oraz naczynie o szorstkiej powierzchni w dolnej partii brzuśca, zdobionej głęboko rytymi wielokierunkowymi liniami (A16/2). Wazę odmiany **A16/1** odkryto w obiekcie 72A (tabl. 186: 2), zaś naczynie odmiany **A16/2a** z zachowaną pełną formą w obiekcie 4134 (tabl. 275: 1).

Naczynia typu **A17** charakteryzuje dwustożkowaty, zaokrąglony, wyżej umieszczony załom brzuśca z niskim profilem górnej ścianki przechodzącej w pionowy wylew. Poszczególne odmiany reprezentuje naczynie w typie głębokiej misy z podcięciem sugerującym wyodrębnioną stopkę lub wyższą nóżkę (A17/1) oraz płytsza misa (A17/2). Odmianę **A17/1** zarejestrowano w obiekcie 1136 (tabl. 236: 6), zaś odmianę **A17/2** w obiektach: 74 (tabl. 187: 7) oraz 1136 (tabl. 237: 10).

Do typu **A18** zaliczono czernione naczynia dwustożkowe, z bardzo wysoko umieszczonym załomem brzuśca, które wystąpiły w obiektach 393A (tabl. 193: 1), 689 (tabl. 200: 6).

Do typu **A19** zaklasyfikowano naczynie pochodzące z obiektu 4335 (tabl. 246: 5), z zaokrąglonym, bardzo wysoko umieszczonym załomem brzuśca i bardzo krótkim, pionowym brzegiem, z zachowaną na małym odcinku poszerzoną krawędzią, z której wychodzi nasada ucha łączącego się z załomem brzuśca.

Typ **A20** obejmuje krępe formy z tektonicznie wydzieloną partią szyjki poprzez uskok na granicy z brzuścem, przy także wydzielonej partii przydennej w jednym zrekonstruowanym egzemplarzu (A20/1). W ramach typu **A20** występują naczynia o szorstkich powierzchniach lub gładkich, czernionych. Naczynia typu **A20** posiadają następującą lokalizację: odmiana **A20/1** – obiekt 624 (tabl. 209: 8); odmiana **A20/2** – obiekt 261 (tabl. 180: 4); odmiana **A20/3** – obiekt 617 (tabl. 212: 7).

W typie **A21** znalazły się niezdobione, czernione naczynia o wyrazistym, esowatym profilu z dwustożkowatym brzuścem o dosyć wysoko umieszczonym, zaokrąglonym załomie. Odmiana **A21/1** wystąpiła w warstwie kulturowej, ha III, ar 91 (tabl. 235: 6), odmiana **A21/2** w obiekcie 290 (tabl. 176: 6) i obiekcie 4389, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 241: 7), odmiana **A21/3** w obiekcie 4642, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 253: 1) oraz w obiekcie 759 (tabl. 223: 9), natomiast małe naczynie odmiany **A21/4** w obiekcie 2286 (tabl. 239: 13).

Do typu **A22a** należy czernione naczynie pochodzące z obiektu 261 (tabl. 179: 2) o słabym, esowatym profilu, z niżej umieszczonym załomem brzuśca, ornamentowane poziomymi żłobkami

Typ **A23a** obejmuje małe, czernione naczynie odkryte w obiekcie 1112 (tabl. 229: 3) o lekko baniastym brzuścu z nisko umieszczonym załomem poniżej 1/2 wysokości i niezbyt wysokim,

lejkowatym wylewem. Na brzuścu wystąpił ornament pasma poziomych żłobków wypełnionych grupami ukośnych kresiek.

Do typu **A24** zaklasyfikowano szerokokotworowe naczynia ze średnicą wylewu minimalnie większą od największej wydętości brzuśca, charakteryzujące się tulipanowatą formą, z wychylonym na zewnątrz brzegiem płynnie przechodzącym w słabo profilowany brzusiec. Z dwóch całkowicie zachowanych egzemplarzy, okaz wyższy jest zaopatrzony w niską, rozszerzającą się ku dołowi stopkę, oddzieloną od brzuśca plastycznym wałkiem (A24/1.1a), drugi zaś, w postaci niższej misy, posiada lekko stożkową nóżkę (A24/4). Naczynia typu **A24** są zróżnicowane pod względem powierzchni, od szorstkich, przez gładkie o naturalnej barwie do czernionych oraz obecności określonego typu ornamentu. Całe zachowane naczynie odmiany **A24/1**, wraz z fragmentem innej zbliżonej formy, wystąpiło w obiekcie 1682 (tabl. 209: 1; 208: 11), z kolei odmianę **A24/2** odkryto w obiektach: 5834 (tabl. 256: 6) i 689 (tabl. 201: 5), odmianę **A24/3** w zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 4), natomiast misa na nóżce odmiany **A21/4** pochodzi z obiektu 4649 (tabl. 250: 7).

Naczynia typów **A25-A50** w większości reprezentują zróżnicowane formy misowate. Typy **A25-A31**, **A33-A36**, **A38-A44**, **A46-A47** obejmują mniejsze miski, wśród których często występują egzemplarze o gładkiej, czernionej powierzchni, spełniające warunek tzw. ceramiki stołowej. Natomiast typy **A32**, **A37**, **A45**, **A48-A50** reprezentują formy większe, najczęściej o szorstkiej, niekiedy chropowatej powierzchni, przystające do tzw. ceramiki kuchennej.

Niskie miski typów **A25-28** łączy obecność ornamentu w postaci zbiegających się centrycznie do dna grup linii rytych, stanowiącego echo ornamentyki naczyń szklanych.

Typ **A25** cechuje łukowato rozchylony wylew bezpośrednio przechodzący w brzusiec, o średnicy większej od największej wydętości brzuśca umieszczonej około połowy wysokości naczynia. Ornament w formie nieco szerszych żłobków uzupełnia motyw grup potrójnych okrągłych stempelków. Miskę odmiany **A25/1a** odkryto w obiekcie 2910 (tabl. 189: 2), natomiast odmiany **A25/2a** w obiekcie 7666 – warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 318: 8).

Typ **A26** wyróżnia łamana linia profilu, z wydzieloną górną, niską partią brzuśca i niskim, lekko wychylonym brzegiem oraz załomem brzuśca w 2/3 wysokości naczynia. Jedna z odmian posiada dolne ścianki brzuśca poprowadzone pod mocno rozwartym kątem w kierunku wklęsłego dna (A26/1a), drugą zaś cechują bardziej krępe proporcje (A26/2a). Odmiana **A26/1a** wystąpiła w obiekcie 74 (tabl. 188: 2) i zapewne w warstwie kulturowej ha X, ar 29, w postaci zachowanej dolnej partii miski (tabl. 263: 1), zaś odmiana **A26/2a** w obiekcie 725 (tabl. 231: 2).

W typie **A27** mieszczą się naczynia z łagodniej profilowanym, dwustożkowatym brzuścem, o dosyć wysoko umieszczonym załomie, zaopatrzony w pionową szyjkę wylewu. Odmianę **A27/1a** zarejestrowano w warstwie kulturowej ha V, ar 82 (tabl. 260: 8), natomiast odmianę **A27/2a** odkryto w obiekcie 2112 (tabl. 284: 6).

Naczynie typu **A28a**, odkryte w obiekcie 6503 (tabl. 267: 10), charakteryzuje profilowana forma z wklęsłym dnem i nisko umieszczonym, zaokrąglonym załomem brzuśca (poniżej 1/2 wysokości), o średnicy nieco większej od średnicy pionowego, prostego wylewu.

Typ **A29** obejmuje najczęściej niezdobione naczynia w typie misek lub czarek o krótkim, pionowym wylewie i dwustożkowatym brzuścu z zaokrąglonym załomem, o bardziej rozłożystym profilu (A29/1) lub krępej formie (A29/2). Naczynia odmiany **A29/1** wystąpiły w obiektach 703 (tabl. 286: 4), 702 (tabl. 198: 14), 1035 (tabl. 268: 2), 7666 (tabl. 313: 16) oraz w warstwie kulturowej: ha I, ar 13 (tabl. 295: 10). Odmiana **A29/2** została zarejestrowana w zespole obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 8) oraz w warstwie kulturowej, ha V, ar 75 (tabl. 220: 13).

Do typu **A30** zaliczono naczynia o dłuższym, pionowym wylewie i zaokrąglonym, słabo wydętym brzuścu, być może w formie głębszej miski, pochodzące z obiektu 689 (tabl. 200: 9) oraz z obiektu 1405 (tabl. 271: 9)

Typ **A31** obejmuje słabo profilowane formy esowate, o wysoko umieszczonym załomie brzuśca, ze średnicą równą średnicy wylewu, być może w typie głębszych mis, jak jeden z zachowanych w większym stopniu egzemplarzy (A31/3). Odmiana **A31/1a** została zarejestrowana w obiekcie 3060 (tabl. 191: 3), odmiana **A31/2** w obiektach 702 (tabl. 198: 5), 1405 (tabl. 271: 8) oraz 2910 (tabl. 189: 8), zaś odmiana **A31/3** w obiekcie 6504 (tabl. 267: 11).

Do typu **A32** zaliczono odkrytą w obiekcie 3045 (tabl. 174: 3) niezdobioną, słabo profilowaną esowatą formę z wysoko umieszczonym załomem brzuśca, w typie krępego naczynia workowatego.

Typ **A33** obejmuje ostro profilowane misy z łukowatą, proporcjonalnie wysoką górną partią, przechodzącą w brzusiec o silnie rozchylonych dolnych ściankach, ze średnicą mniejszą od średnicy wylewu. Na odmianę **A33/1a** natrafiono w zespole obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 12) a na odmianę **A33/2** w obiektach: 2879 (tabl. 182: 3), 4098 (tabl. 278: 11) oraz w warstwie kulturowej, ha V, ar 82 (tabl. 260: 9).

Do typu **A34** należy słabo profilowane, nieforemne małe naczynie z pogrubioną krawędzią odkryte w warstwie kulturowej, ha I, ar 81 (tabl. 189: 10).

Z kolei jako typ **A35** oznaczono małą, również nieforemną misę z łukowatą górną partią o poszerzonej krawędzi i ostrym, nisko umieszczonym załomem brzuśca, pochodzącą z obiektu 2503 (tabl. 193: 7).

W typie **A36** znalazła się dosyć płytka miska o esowatym profilu, z dwustożkowatym, zaokrąglonym załomem brzuśca, należąca do inwentarza obiektu 1405 (tabl. 271: 13).

Głębokie misy typu **A37** należą do form dwuelementowych, ostroprofilowanych, z pionową górną ścianką, zarówno niezdobionych (**A37/1**) jak i ornamentowanych (**A37/2a**, **A37/3a**). Naczynie odmiany **A37/1** odkryto w obiekcie 1873, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 236: 3), odmiany **A37/2a** w obiekcie 5834 (tabl. 256: 3) a odmiany **A37/3a** w obiekcie 4184, ze strefy budynku naziemnego, obiektu 4163 (tabl. 281: 6).

Typ **A38** obejmuje niskie, szerokodenne formy dwustożkowe, o załomie położonym w połowie wysokości. Odmianę **A38/1a**, z dookolnym, listwowym uwypukleniem na załomie brzuśca, odkryto w obiekcie 3045 (tabl. 173: 12), natomiast odmianę **A38/2**, w obiekcie 725 (tabl. 231: 8).

W ramach typu **A39** znalazły się szerokodenne, niezbyt głębokie misy stożkowate, o szorstkiej powierzchni. Zdobiona odmiana **A39/1a** wystąpiła w warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 316: 11), natomiast odmiana **A39/2** w obiekcie 2503 (tabl. 193: 10).

Do typu **A40** zaliczono pochodzącą z warstwy kulturowej, ha V, ar 82 (tabl. 260: 14) misę o profilu stożkowato-łukowatym, natomiast do typu **A41** małe, krępe naczynie o prostych, pionowych ściankach, odkryte w obiekcie 3003 (tabl. 178: 3).

Typ **A42** obejmuje niezdobione, głębsze misy o stożkowato-łukowatych ściankach, z lekko załomowanymi, krótkimi brzegami ustawionymi pionowo. Odmiana **A42/1** wystąpiła w warstwie kulturowej, ha V, ar 82 (tabl. 260: 13), natomiast odmiana **A42/2** w obiekcie 765, niszy w ramach obiektu 411 (tabl. 196: 12) oraz w warstwie kulturowej, ha III, ar 91 (tabl. 235: 9).

Czerniona, nieco niższa misa typu **A43a** odkryta w obiekcie 4330 (tabl. 244: 2) posiada profil wycinka kuli z krawędzią odgiętą na zewnątrz i wychodzącym spod niej pseudouszkiem, opierającym się na dookolnej listwie plastycznej. Górna partia analogicznej formy wystąpiła także w obiekcie 471 (tabl. 217: 2).

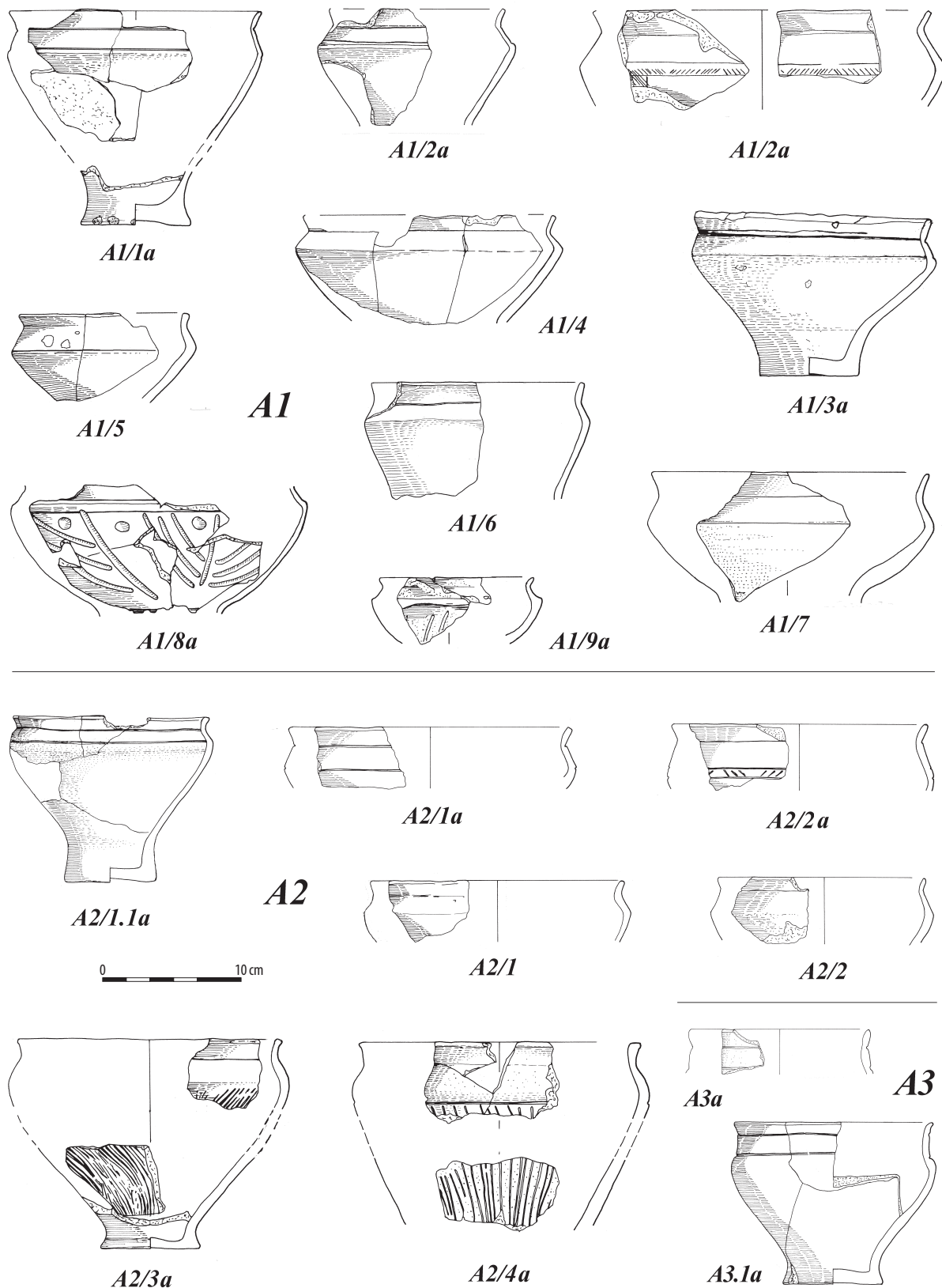
W ramach typów **A44-A47** występują naczynia nieornamentowane.

Typ **A44** reprezentuje odkryta w warstwie kulturowej, ha V, ar 57 (tabl. 241: 4) misa o kształcie wycinka kuli, natomiast typ **A45** głębsza forma półkulista z brzegiem ustawionym pionowo, pochodząca z obiektu 4335 (tabl. 245: 10).

Małą miseczkę typu **A46**, pozyskaną z warstwy kulturowej, ha III, ar 72 (tabl. 225: 13), wyróżnia kolebkowate dno i prawie pionowy górny profil naczynia, z prostą dolną ścianką i lekko łukowatym wyprofilowaniem górnej partii od 1/2 wysokości.

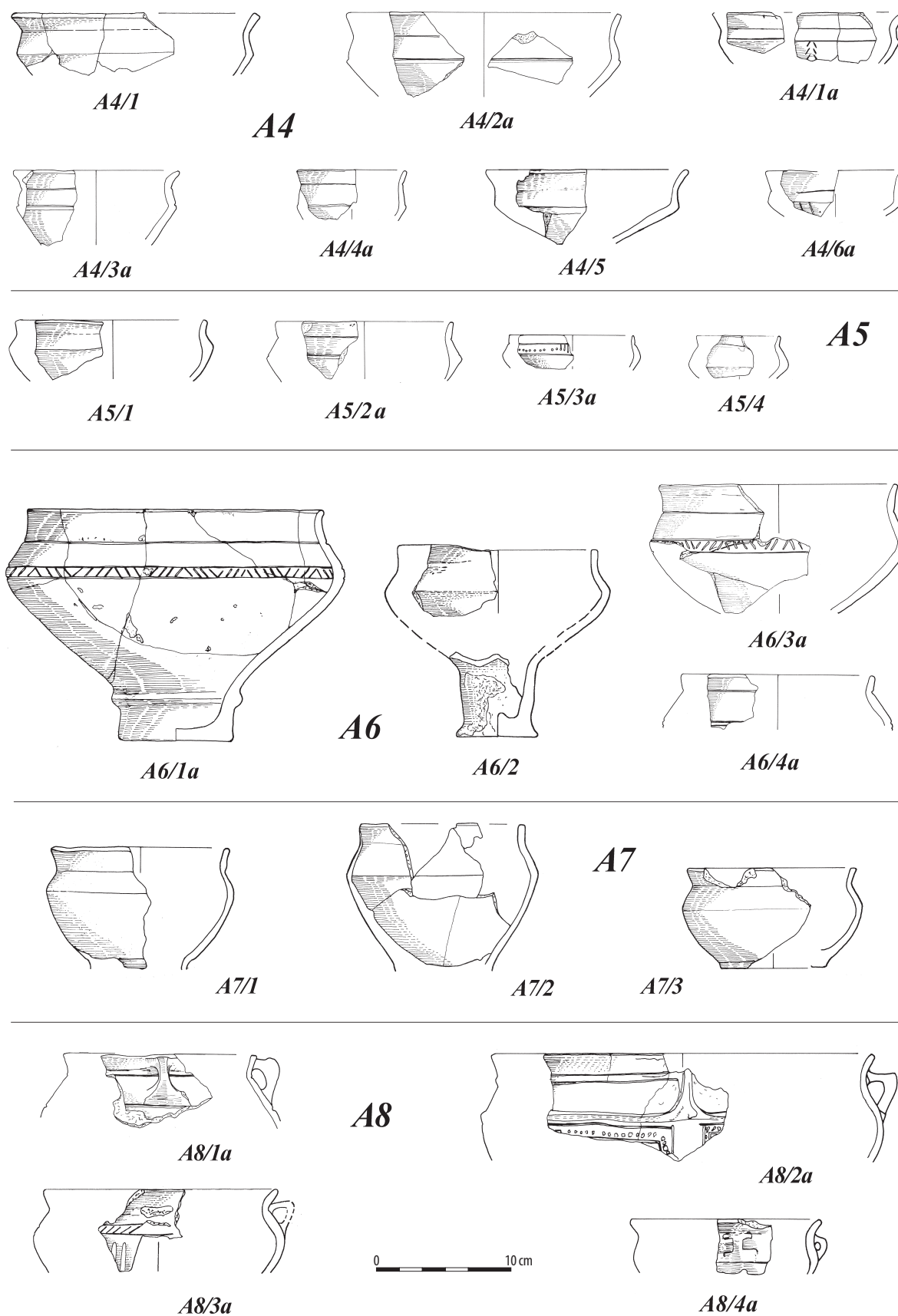
Typ **A47** obejmuje małe miski o łukowatych, spionizowanych górnych ściankach i nisko, poniżej 1/2 wysokości, umieszczonym załomem brzuśca przechodzącego w zaokrąglone dno. Odmiana niższa, gładka **A47/1** wystąpiła w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 235: 13), natomiast odmiana wyższa, o szorstkiej powierzchni **A47/2** pochodzi z obiektu 53 (tabl. 171: 5)

Do typu **A48a** zaliczono dużą, głęboką misę odkrytą w obiekcie 2112 (tabl. 284: 9), charakteryzującą się stożkowatym, łukowato wygiętym profilem, z brzegiem lekko odchylonym na zewnątrz i szorstką powierzchnią zdobioną w dolnej partii nieregularnym układem głęboko rytých linii. Typ **A49a** reprezentuje głęboka misa z tego samego obiektu (tabl. 285: 3), zbliżona gabarytowo oraz wykończeniem powierzchni, o stromo ustawionych ściankach, z lekko łukowatym profilem.

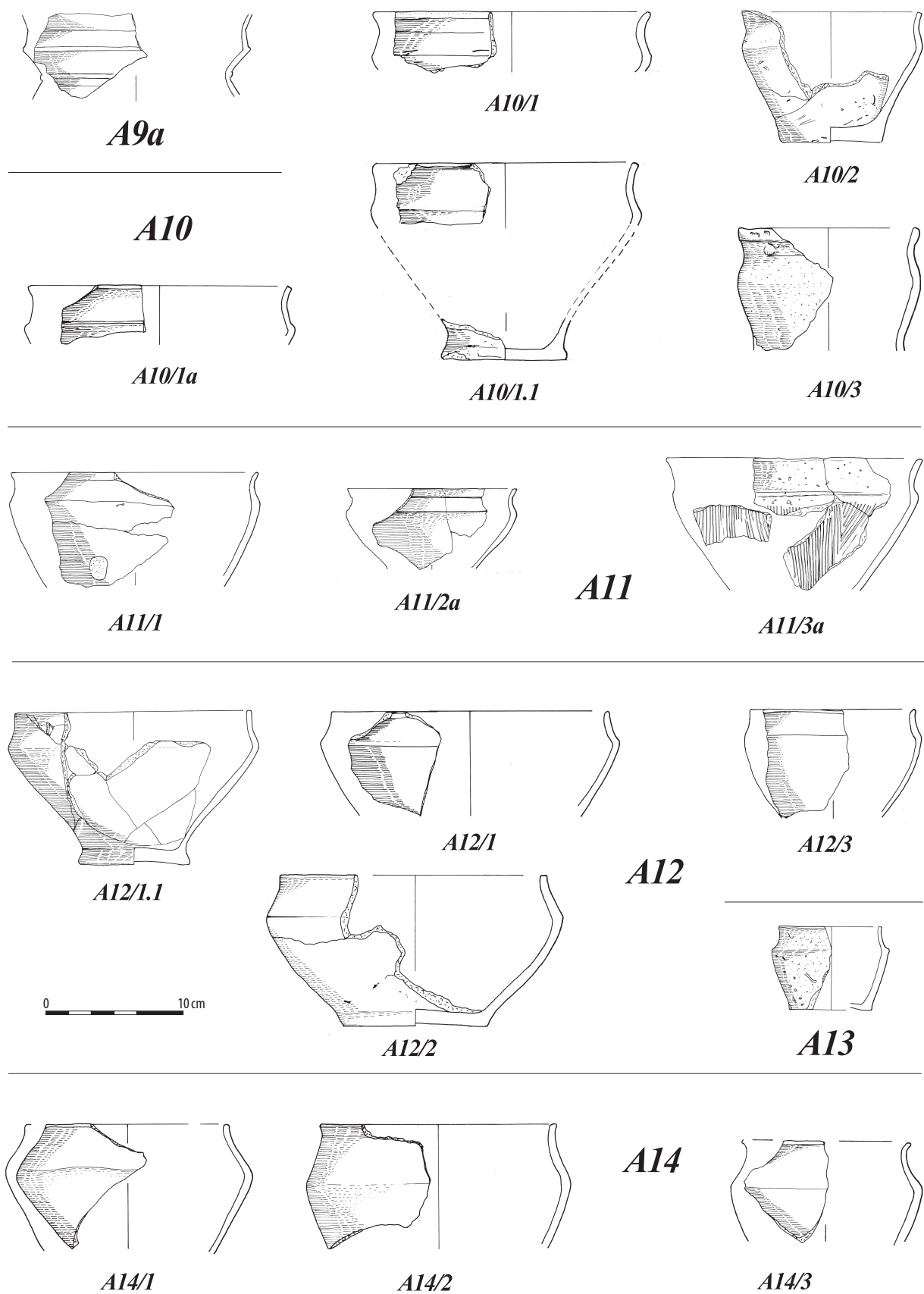
Ryc. 70. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria A – wazy, czarki, misy (typy 1–3).

Fig. 70. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls (types 1–3).

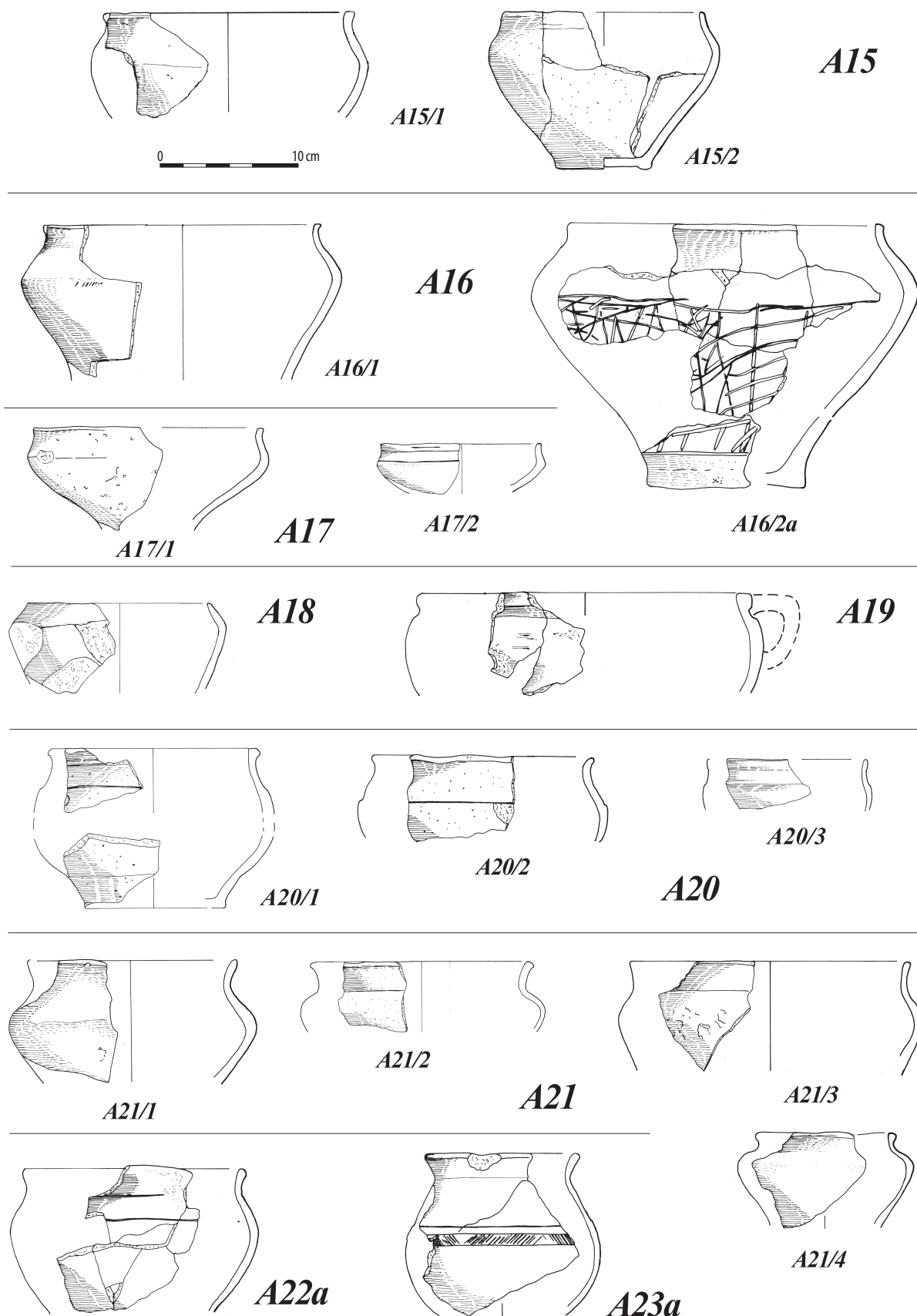
Ryc. 71. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria A – wazy, czarki, misy (typy 4–8).

Fig. 71. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls (types 4–8).

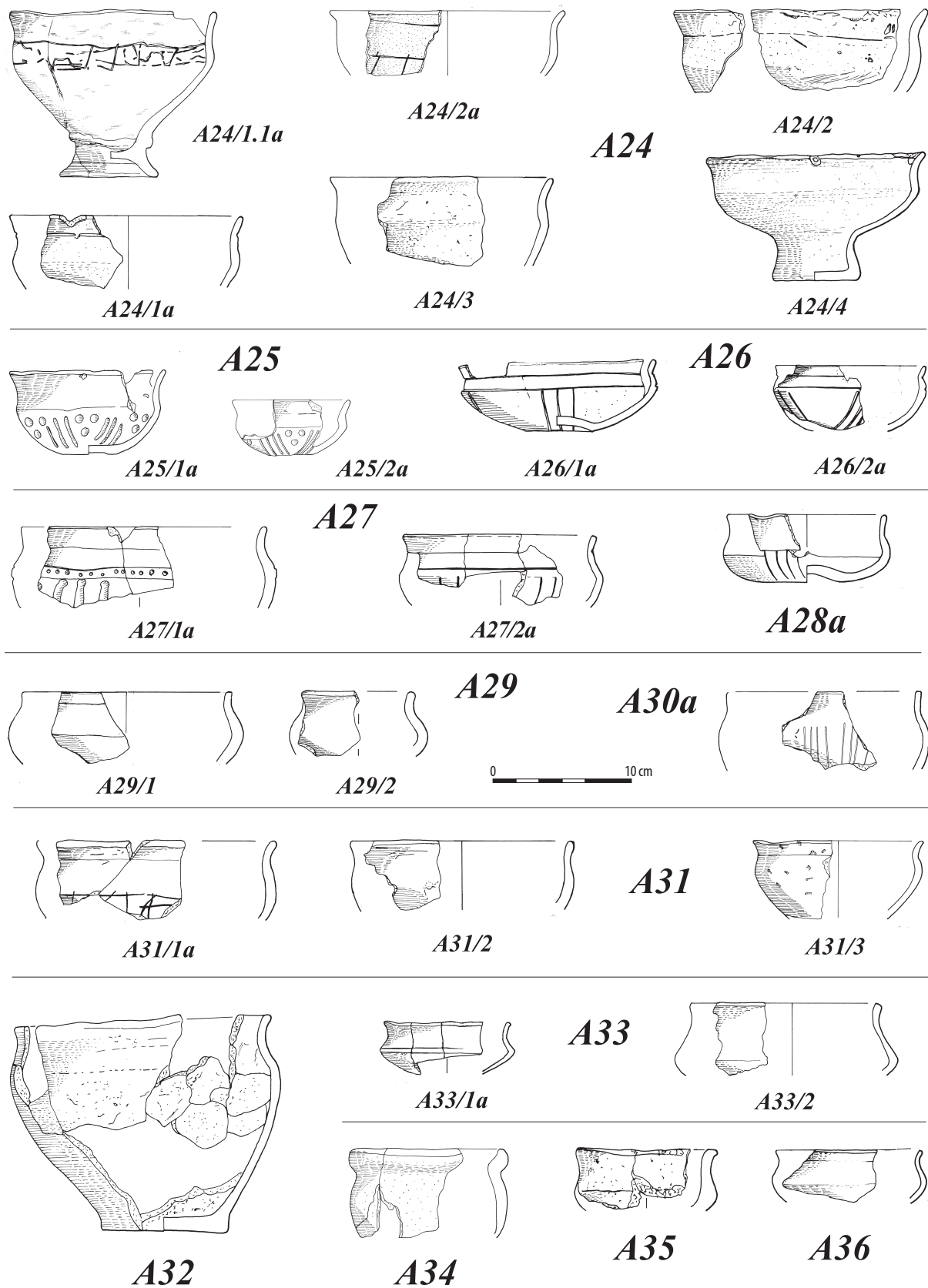
Ryc. 72. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria A – wazy, czarki, misy (typy 9–14).

Fig. 72. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. ie. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls (types 9–14).

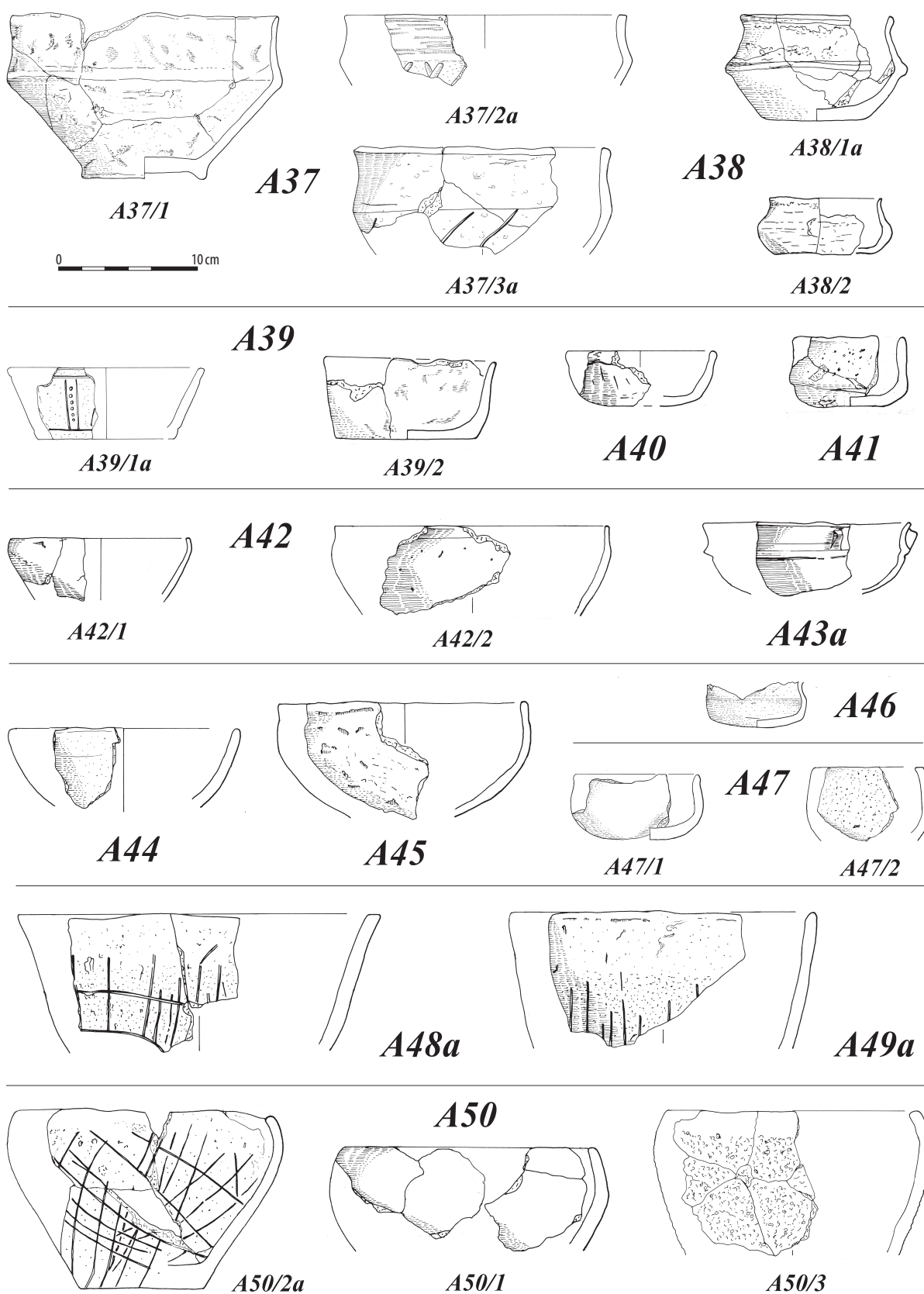
Ryc. 73. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria A – wazy, czarki, misy (typy 15–23).

Fig. 73. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls (types 15–23).

Ryc. 74. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria A – wazy, czarki, misy (typy 24–36).

Fig. 74. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls (types 24–36).

Ryc. 75. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria A – wazy, czarki, misy (typy 37–50).

Fig. 75. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls (types 37–50).

Typ **A50** obejmuje głębokie misy o łukowatych ściankach z brzegiem wyraźnie zagiętym do wewnątrz, o powierzchni całkowicie gładkiej (A50/1), szorstkiej zdobionej głęboko rytymi, wielokierunkowymi liniami (A50/2a), bądź niezdobionej, chropowatej poniżej gładkiego pasa przykrawędniowego lub całkowicie szorstkiej (A50/3). Misy odmiany **A50/1** wystąpiły w obiektach 261 (tabl. 180: 3), 2108 (tabl. 283: 9), 261 (tabl. 180: 3) oraz w zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 10), misa odmiany **A 50/2a** została odkryta w obiekcie 306 (tabl. 175: 8), a misy odmiany **A50/3** w obiektach 1798 (tabl. 204: 12) i 5714 (tabl. 255: 7).

I.B. GARNKI

Omawiana kategoria (ryc. 76–83) obejmuje głównie naczynia ze słabym profilowaniem i technologicznie przynależne do tzw. ceramiki kuchennej, choć pojawiają się wśród nich przykłady bliższych nawiązań do form kategorii A (typy **B1**, **B2**, **B4**).

W typie **B1** znalazły się formy szerokootworowe z bardzo wysoko umieszczonym załomem dwustożkowatego brzuśca, w dolnej partii lekko łukowato wygiętego do środka (ryc. 6). Krótkie brzegi naczyń lekko są wychylone na zewnątrz. U części egzemplarzy większą część dolnej partii brzuśca pokrywa ornament wielokierunkowych, ostro rytym linii. Odmiana **B1/1a** wystąpiła w obiekcie 6030 (tabl. 264: 1), a odmiana **B1/2a** w zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 9). Prawdopodobnie do zbliżonych form należą fragmenty szerokootworowych garnków pochodzące z obiektu 2108 (tabl. 283: 8) oraz z warstwy kulturowej ha X, ar 49 (tabl. 263: 11), ha X ar 36 (tabl. 263: 12), ha III, ar 15 (tabl. 288: 9), jak również z obiektu 1112 (tabl. 228: 15).

Typ **B2a** obejmuje szerokootworowe naczynia o formie tulipanowatej, posiadające dosyć wysoko umieszczony, lekko ostry załom brzuśca i górną ściankę łukowato przechodzącą w brzeg wygięty na zewnątrz, posiadające ornamentowaną dolną partię brzuśca. Naczynia tego typu odkryto w obiekcie 2891 (tabl. 184: 5), w obiekcie 760, niszy w glinianym obiekcie 411 (tabl. 196: 9) oraz na złożu wtórnym w obiekcie 398 (tabl. 193: 12).

Typ **B3** obejmuje garnki szerokootworowe o profilu dwustożkowatym z lekko nachyloną do wnętrza gładką, wysoką szyjką, z przebiegiem prostym bądź łukowatym, wydzieloną od brzuśca tektonicznym uskokiem (B3/1a) lub akcentem rytej linii (B3/2a), przechodzącą w odgięty na zewnątrz brzeg. Największa wydętość brzuśca o ostrym załomie znajduje się przy granicy z szyjką, poniżej której dolna ścianka naczynia od razu stromo skierowana jest do dna, co nadaje omawianemu typowi formę zbliżoną do naczyń wazowatych. Brzusiec pokrywa ornament ostro rytym linii, w układzie nieregularnym, wielokierunkowym (B3/1a) lub być może uporządkowanym (B3/2a). Naczynie odmiany **B3/1a** odkryto w obiekcie 4184 ze strefy budynku naziemnego, obiektu 4163 (tabl. 281: 9), natomiast odmiany **B3/2a** w obiekcie 261 (tabl. 179: 7).

Do typu **B4** należą szerokootworowe naczynia z baniastym, dwustożkowatym profilem brzuśca o wysoko umieszczonym, zaokrąglonym załomie (powyżej 2/3 do 3/4 wysokości) i niską cylindryczną szyjką wylewu, z występującym ornamentem ostro rytym na dolnej partii brzuśca. Wydzielone odmiany różni stopień wydęcia brzuśca. Garnek odmiany **B4/1a** zarejestrowano w obiekcie 3003 (tabl. 178: 4) a odmiany **B4/2** w obiekcie 1389 (tabl. 219: 8).

Do typu **B5** zaliczono garnki o dwustożkowatym brzuścu z prostym profilem ścianek i załomem umieszczonym w 2/3 wysokości lub wyżej oraz z wychylonymi brzegami średniej długości (B5/1) lub krótszymi (B5/2). W ramach typu B5 wystąpiły formy niezdobione, jak i ornamentowane układami ostro rytym linii na dolnej partii brzuśca (B5/1a, B5/2a). Odmiana **B5/1** wystąpiła w obiektach 617 (tabl. 212: 1), 2891 (tabl. 183: 5), 4448, razem z ceramiką „siwą” (tabl. 247: 11), 4098 (tabl. 278: 5) i w warstwie kulturowej, ha III, ar 91 (tabl. 233: 10), natomiast odmiana **B5/2** w obiektach 1003 (tabl. 205: 4), 56 (tabl. 170: 5), 216 (tabl. 185: 6), 1949 (tabl. 218: 7) oraz w warstwie kulturowej, ha V, ar 82 (tabl. 259: 8).

Typ **B6** reprezentują garnki o brzuścu łagodnie dwustożkowatym z prostym przebiegiem profilu i cylindrycznym wylewem średniej wysokości, z załomem brzuśca umieszczonym w około 2/3 wysokości, z odmianami ornamentowanymi układami ostro rytym linii (B6/1a, B6/3a) lub niezdobionymi (B6/2, B6/3). Odmiana **B6/1** wystąpiła w obiekcie 2891 (tabl. 183: 7), odmiana **B6/2** w obiekcie 4615 razem z ceramiką „siwą” (tabl. 254: 6) zaś odmiana **B6/3** w obiektach 471 (tabl. 217: 8) i 1888 (tabl. 230: 7).

Typ **B7** obejmuje niezdobione garnki o dwustożkowatym brzuścu, z niżej umieszczonym załomem (pomiędzy 1/2 a 2/3 wysokości) oraz wychylonymi w różnym stopniu brzegami, średniej długości lub krótszymi. Naczynia tego typu odkryto w obiekcie 1 (tabl. 191: 7) i zespole obiektów 1, 2 (tabl. 192: 12) oraz w obiektach: 3045 (tabl. 173: 10) i 4134 (tabl. 275: 3).

Do typu **B8** zaliczono garnki o dwustożkowatym profilu brzuśca z lekko wydętymi na zewnątrz ściankami, z załomem umieszczonym w 2/3 wysokości lub wyżej i niezbyt mocno wychylonymi brzegami średniej długości (B8/1a, B8/2a) lub krótszymi (B8/3). Obok form nieornamentowanych występują naczynia zdobione, niekiedy w bardziej rozbudowanych układach (B8/2a). Odmiana **B8/1a** wystąpiła w warstwie kulturowej, ha V, ar 75 (tabl. 221: 2), odmiana **B8/1** w warstwie kulturowej, ha III, ar 91 (tabl. 233: 6), odmiana **B8/2a** w obiekcie 4654 (tabl. 251: 3), natomiast odmiana **B8/3** w obiektach: 53 (tabl. 172: 8), 2891 (tabl. 183: 8), 4448 (tabl. 248: 6), 5450 (tabl. 249: 7). Z kolei dolną partię typu **B8** odkryto w obiekcie 3017 (tabl. 177: 8).

Typ **B9** reprezentują nawiązujące do typu B8 ornamentowane naczynia o dwustożkowatym brzuścu, różniące się mniejszym stopniem jego wydęcia, które wystąpiły w obiektach: 1136 (tabl. 237: 8) i 2503 (tabl. 193: 5)

Do typu **B10** zaklasyfikowano garnki dwustożkowe bez wydzielonej partii brzegowej, z mniej lub bardziej ostrym załomem brzuśca umieszczonym zapewne na różnym poziomie, od 1/3 wysokości w dół, z górnym odcinkiem o profilu łukowatym (B10/1, B10/2, B10/4) lub bardziej prostym (B10/3). Obok przeważających ilościowo form niezdobionych, wystąpiły także ornamentowane (B10/2a), z motywami rytymi lub odciskanymi palcowo. Naczynia typu **B10** posiadają następujące lokalizacje: odmiana **B10/1** – warstwa kulturowa, ha III, ar 15 (tabl. 288: 3, 4), obiekt 4163 (tabl. 280: 1), zespół obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 1); odmiana **B10/2** – obiekty: 1729 (tabl. 227: 8), 1888 (tabl. 230: 8), 2879 (tabl. 182: 5); warstwa kulturowa: ha III, ar 91 (tabl. 235: 2), ha X, ar 39 (tabl. 263: 9); odmiana **B10/2a** – obiekt 2286 (tabl. 239: 7), 5450 (tabl. 249: 3), 5586 (tabl. 261: 2); odmiana **B10/3** – obiekt 4098 (tabl. 278: 8); odmiana **B10/4** – obiekt 1 (tabl. 192: 2).

Do typu **B11** należą garnki o dwustożkowym profilu bez wydzielonej partii brzegowej, jedynie niekiedy z lekko zaakcentowaną krawędzią i bardzo wysoko umieszczonym załomem brzuśca powyżej 3/4 wysokości. Obok naczyń o zagładzanej górnej partii i brzuścu chropowaconym poniżej załomu, z pojawiającym się ornamentem karbowania krawędzi (B11/2a), wystąpiły także egzemplarze zdobione ornamentem rytym (B11/1a), całkowicie gładkie lub o powierzchni szorstkiej. Garnki odmiany **B11/1** wystąpiły w obiektach 1405 (tabl. 272: 10) i 261 (tabl. 179: 11; 180: 8), odmiany **B11/1a** w obiektach 2721 (tabl. 181: 1), 5450 (tabl. 249: 4), natomiast odmiany **B11/2a** w warstwie kulturowej ha V, ar 97 (tabl. 241: 2).

Typ **B12** obejmuje naczynia z tektonicznie wydzieloną górną partią wyraźnie nachyloną do wnętrza lekko łukowatej lub prostej szyjki z bardzo krótkim brzegiem, oddzielonej od niezbyt mocno wydętego brzuśca uskokiem lub akcentem zdobniczym w postaci poziomej linii rytej. Jeden całkowicie zachowany egzemplarz i drugi częściowo rekonstruowany, wskazują na formy mniej lub bardziej szerokodenne, z załomem brzuśca umieszczonym w 2/3 wysokości lub trochę wyżej. Wydzielone odmiany grupują formy z szyjką proporcjonalnie niższą (B12/1) lub wyższą (B12/2, B12/3). Pod względem wykończenia powierzchni wystąpiły różne warianty, z szyjką zasadniczo gładką oraz niższą partią gładką, szorstką lub delikatnie chropowaconą, najczęściej pokrytą ornamentem ostro rytym lub odciskanym. Odmiana **B12/1a** wystąpiła w obiektach 725 (tabl. 231: 4), 4134 (tabl. 274: 2), 5834 (tabl. 256: 9), zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 243: 8) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 235: 1), ha III, ar 16 (tabl. 289: 2, 8); odmiana **B12/2a** w zespole obiektów 5957, 5999 (tabl. 266: 2), obiekcie 4134 (tabl. 274: 8) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 15 (tabl. 291: 2); odmiana **B12/3a** w obiekcie 4335 (tabl. 245: 3), natomiast częściowa rekonstrukcja typu **B12** pochodzi z obiektu 74 (tabl. 187: 5).

Do typu **B13** zaklasyfikowano garnki z załomem najprawdopodobniej umieszczonym około 2/3 wysokości, o zbliżonej sylwetce do typu B12 lecz bez wydzielonej szyjki, za to z nieco dłuższym, lekko wychylonym na zewnątrz brzegiem, bezpośrednio przechodzącym w brzusiec z granicą zaakcentowaną drobnym, dookólnym, plastycznym wałeczkiem (B13/1a), dookólną linią rytą (B13/2a) lub uskokiem (B13/3). Wystąpiły odmiany zarówno ornamentowane, jak i niezdobione. Garnek odmiany **B13/1a** pochodzi z obiektu 1888 (tabl. 230: 2), odmiany **B13/2a** z warstwy kulturowej ha V, ar 36 (tabl. 273: 8),

z obiektu 4163 (tabl. 279: 6) i zapewne z obiektu 215 (tabl. 184: 9), natomiast odmiany **B13/3** z zespołu obiektów 5957, 5999 (tabl. 266: 1) oraz z warstwy kulturowej ha III, ar 15 (tabl. 287: 3).

W ramach typu **B14** umieszczono garnki zbliżone do form typu B13, o wyraźniej wydętych, baniastych brzuścach, zazwyczaj z nieco niżej umieszczonym załomem, z wydzielonymi brzegami, wychylonymi na zewnątrz (B14/1) lub ustawionymi pionowo (B14/2). Na naczyniach obydwu wydzielonych odmian występuje regularny, głęboko ryty ornament, pokrywający większą część brzuśca w strefie oddzielonej poziomą rytą linią. Odmiana **B14/1a** wystąpiła w obiekcie 4335 (tabl. 245: 7), natomiast odmiana **B14/2a** w tym samym zespole, w obiekcie 4330 (tabl. 244: 5) a także w obiektach 2286 (tabl. 239: 10) i 2721 (tabl. 181: 4).

Typ **B15** reprezentują baniaste garnki z nisko umieszczonym załomem brzuśca (około 1/2 wysokości) i proporcjonalnie niskim, lejkowato rozchylonym brzegiem, należące do form szerokodennych, co pokazuje jeden całkowicie zachowany egzemplarz (B15/1a). Do omawianego typu należą naczynia niezdobione lub ornamentowane w ramach nieregularnego układu ostro rytym, wielokierunkowych linii, odpowiednio niższe (B15/1a) i wyższe (B15/2). Garnek odmiany **B15/1a** odkryto w obiekcie 53 (tabl. 172: 14), natomiast odmiany **B15/2** w obiekcie 601 (tabl. 221: 5).

Do typu **B16** zaklasyfikowano niezdobione garnki o jajowatych, niekiedy mocniej wydętych brzuścach z nisko umieszczonym załomem (prawdopodobnie około 1/2 wysokości lub niżej), wyraźnie oddzielających się od wyodrębnionego niskiego wylewu o lekko nachylonym, cylindrycznym profilu. Występowały tutaj naczynia zarówno całkowicie gładkie (B16/1), jak z zagładzaną partią szyjki i chropowatym brzuścem (B16/2). Odmianę **B16/1** zarejestrowano w obiektach 1 (tabl. 192: 1) oraz 1188 (tabl. 262: 6), natomiast odmianę **B16/2** w obiekcie 4335 (tabl. 244: 9) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 6 (tabl. 292: 2, 5).

Do typu **B17** należy garnek o wysmukłym jajowato-workowatym profilu, z nisko umieszczonym załomem brzuśca (prawdopodobnie około 1/2 wysokości lub niżej) i krótkim brzegiem, właściwie mającym postać wałkowatego pogrubienia krawędzi. Nieornamentowana powierzchnia dzieli się na gładką górną partię i łagodnie chropowatą partię dolną. Naczynie tego typu odkryto w obiekcie 1134 (tabl. 238: 6).

Typ **B18** obejmuje nieornamentowane, dosyć mocno wydęte garnki o baniastym, dwustożkowym profilu, z nisko umieszczonym załomem brzuśca (prawdopodobnie około 1/2 wysokości lub niżej), z przeważającymi brzegami wychylonymi na zewnątrz. Wśród odmian wyróżnia się forma z małymi, kolankowatymi uszkami umieszczonymi w górnej połowie brzuśca (B18/2.1) oraz naczynia z małym fazowaniem górnej ścianki, wyodrębniającym szyjkę o prostym profilu (B18/3). Garnki typu **B18** posiadają następujący kontekst przestrzenny: odmiana **B18/1** – warstwa kulturowa, ha V, ar 82 (tabl. 259: 1); odmiana **B18/2** – obiekty 74 (tabl. 187: 4), 53 (tabl. 172: 1), 725 (tabl. 231: 9), 741 (tabl. 224: 6), 759 (tabl. 224: 1), 1405 (tabl. 271: 10), 3060 (tabl. 191: 5); odmiana **B18/2.1** – obiekt 1888 (tabl. 230: 6); odmiana **B18/2a** – obiekt 1405 (tabl. 271: 4); odmiana **B18/3** – obiekty 724 (tabl. 232: 5), 216 (tabl. 185: 8), 725 (tabl. 231: 6), 1949 (tabl. 218: 2) i prawdopodobnie warstwa kulturowa ha V, ar 87 (tabl. 240: 4).

W ramach typu **B19** występują niezdobione garnki o stromych, prostych górnych ściankach brzuśca z nisko umieszczonym załomem, przechodzących w krótki, lekko wychylony na zewnątrz brzeg, o zróżnicowanych krawędziach, niekiedy poszerzonych (B19/1). Być może naczynia typu B19 należą do form dwustożkowych, co sugeruje częściowo zachowany załom brzuśca u jednego egzemplarza (B19/3). Odmiana **B19/1** wystąpiła w obiekcie 53 (tabl. 171: 6), odmiana **B19/2** w obiektach 74 (tabl. 187: 3), 593 (tabl. 223: 1), 2728 (tabl. 181: 5), 4448 (tabl. 248: 1), a odmiana **B19/3** w obiekcie 53 (tabl. 171: 8).

W ramach typu **B20** umieszczono grupę naczyń najczęściej niezdobionych o jajowatym kształcie, wyróżniających się zaakcentowanym wylewem w postaci lekko wyciągniętej do góry szyjki, dłuższej (B20/1–2), bądź krótkiej (B20/3–4) z brzuścem o różnym stopniu wydęcia. Typ **B20** występował w następujących punktach osady: odmiana **B20/1** – obiekty 1447 (tabl. 207: 10), 4335 (tabl. 245: 1), 4448 (tabl. 248: 7), 5450 (tabl. 249: 1) oraz warstwa kulturowa ha III, ar 91 (tabl. 234: 7); odmiana **B20/2** – obiekty: 457 (tabl. 215: 2), 467 (tabl. 197: 1), 725 (tabl. 231: 7), 929 (tabl. 205: 7), 1006 (tabl. 204: 3), 2078 (tabl. 212: 12); odmiana **B20/3** – obiekty: 215 (tabl. 184: 10), 2728 (tabl. 181: 9), 593 (tabl. 223: 5), 1112 (tabl. 229: 6), 1136 (tabl. 237: 11), 4335 (tabl. 246: 1), 6503 (tabl. 267: 5) oraz warstwa kulturowa ha III, ar 79 (tabl. 182: 9), ha V, ar 27 (tabl. 269: 9), ha V, ar 86 (tabl. 241: 5); odmiana **B20/4** – obiekt 53 (tabl. 171: 4),

1136 (tabl. 237: 7), 1949 (tabl. 218: 3), 4448 (tabl. 247: 7), 5836 (tabl. 257: 7), 6503 (tabl. 267: 2). Na jednym egzemplarzu odmiany **B20/2** z obiektu 2503 (tabl. 193: 3) na załomie brzuśca szczerkowo zachował się ornament odcisków palcowych, natomiast na innym, tej samej odmiany, odkrytym na złożu wtórnym w obiekcie 398, wystąpiło karbowanie krawędzi (tabl. 193: 13).

Do typu **B21** należą fragmentarycznie zachowane szerokoowalne, niezdobione naczynia o silnie wydętych brzuścach, z wysoko umieszczonym załomem brzuśca. W wypadku części form wystąpił łagodny, tektoniczny uskok, podkreślający wyraźnie nachyloną szyjkę (B21/ 2–4). Naczynia odmiany **B21/1** wystąpiły w obiektach 5836 (tabl. 257: 1, 2), 216 (tabl. 185: 2), 724 (tabl. 232: 4), 1134 (tabl. 238: 7), 3977 (tabl. 277: 2) oraz w warstwie kulturowej ha V, ar 82 (tabl. 258: 5), ha III, ar 5 (tabl. 291: 3), ha I, ar 22 (tabl. 294: 7). Odmianę **B21/2** reprezentuje forma z obiektu 1405 (tabl. 270: 7) zaś odmianę **B21/3** naczynia z obiektów 411 (tabl. 195: 3), 1112 (tabl. 229: 2), 1405 (tabl. 270: 5) oraz z warstwy kulturowej ha III ar 73 (tabl. 227: 12). Z kolei odmianę **B21/4** zarejestrowano w obiektach 2728 (tabl. 181: 6), 1389 (tabl. 220: 2), 1498 (tabl. 286: 8), zespole 4338, 4412 (tabl. 243: 4) oraz w warstwie kulturowej ha V, ar 82 (tabl. 258: 3, 4).

Do typu **B22** należy smukły garnek o dwustożkowato-jajowatej formie brzuśca, z bardzo wysoko umieszczonym załomem (powyżej 4/5 wysokości), z wyodrębnionym niskim, spionizowanym wylewem, zaopatrzonego w charakterystyczne plastyczne guzy-uchwyty, który wystąpił w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 234: 9).

Do typu **B23** należą „klasyczne” garnki jajowate bez wyodrębnionego brzegu, z górną partią brzuśca zachyloną do wnętrza, z wysoko umieszczonym załomem. Większość tylko fragmentarycznie zachowanych egzemplarzy posiada gładką powierzchnię, zapewne niezdobioną, choć także pojawiały się naczynia ornamentowane (B23/4a). Garnki typu B23 posiadają następującą lokalizację: odmiana **B23/1** – obiekt 290 (tabl. 176: 4), obiekt 689 (tabl. 201: 8), obiekt 1035 (tabl. 268: 7), obiekt 1729 (tabl. 227: 2); odmiana **B23/2** – obiekt 161 (tabl. 180: 2), obiekt 457 (tabl. 216: 10), warstwa kulturowa ha III, ar 15 (tabl. 288: 2); odmiana **B23/3** – obiekt 411 (tabl. 195: 4), zespół obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 13), warstwa kulturowa ha III, ar 5 (tabl. 291: 5); odmiana **B23/4** – obiekt 2112 (tabl. 285: 2), obiekt 2503 (tabl. 193: 6), warstwa kulturowa ha III, ar 16 (tabl. 289: 10), ha IV, ar 71 (tabl. 285: 7); odmiana **B23/4a** – warstwa kulturowa ha IX, ar 1 (tabl. 254: 8); odmiana **B23/5** – obiekt 656 (tabl. 211: 3).

Naczynia typu **B24** reprezentują formę jajowato-workowatą bez wyodrębnionego brzegu, z prosto zakończonym wylewem, bez zagięcia charakterystycznego dla typu B23. Garnek odmiany **B24/1** wystąpił w obiekcie 261 (tabl. 180: 6), natomiast naczynia odmiany **B24/2** pochodzą z obiektu 2721 (tabl. 181: 3) oraz z warstwy kulturowej ha IV, ar 95 (tabl. 293: 8)

Typ **B25** obejmuje naczynia z wyraźnie wydętymi brzuścami, z wyodrębnioną, nachyloną do wnętrza szyjką oraz z wychyloną na zewnątrz brzegiem z poszerzoną krawędzią. Garnki odmiany **B25/1** odkryto w obiektach: 3003 (tabl. 178: 2), 1035 (tabl. 268: 4), 2503 (tabl. 193: 4), 4649 (tabl. 250: 5) i prawdopodobnie w warstwie kulturowej ha II, ar 93 (tabl. 297: 8), natomiast słabiej wydęte okazy odmiany **B25/2** wystąpiły w obiektach: 261 (tabl. 179: 8), 53 (tabl. 170: 13), 290 (tabl. 176: 5) i zespole obiektów 72A, 72B (tabl. 186: 12) oraz w obrębie warstwy kulturowej ha III, ar 5 (tabl. 290: 4), ha V, ar 87 (tabl. 240: 8).

W obrębie typu **B26** sklasyfikowano garnki o dwustożkowatym brzuścu z zaokrąglonym, wysoko umieszczonym załomem, z wyraźnie wyodrębnionym niezbyt wysokim wylewem, najczęściej w lekko rozchylonej formie lejkowatej. Wśród egzemplarzy zachowanych lub rekonstruowanych na pełnej wysokości, wystąpiły formy szerokodenne, z łukowato wyprofilowaną dolną partią brzuśca (B26/1a). Większość form typu B26 jest zdobiona za pomocą ornamentu ostro rytego, odciskanego lub wariantów mieszanych. Garnki typu **B26** posiadają następujące lokalizacje: odmiana **B26/1a** – obiekty: 290 (tabl. 176: 12), 72B (tabl. 186: 10), 2891 (tabl. 183: 6); odmiana **B26/2a** – obiekt 2112 (tabl. 284: 3); odmiana **B26/3a** – warstwa kulturowa ha III, ar 15 (tabl. 287: 2); odmiana **B26/4a** – obiekt 4134 (tabl. 274: 3) i być może obiekt 724 (tabl. 232: 7); odmiana **B26/5** – obiekty: 702 (tabl. 199: 7), 689 (tabl. 200: 8, 10), 2112 (tabl. 284: 4); odmiana **B26/5a** – obiekt 457 (tabl. 215: 3), obiekt 702 (tabl. 199: 2).

Typ **B27** reprezentują garnki zbliżone do typu B26 różniące się łagodniejszym profilem brzuśca. Naczynie odmiany **B27/1** wystąpiło w obiekcie 4673 (tabl. 278: 6), natomiast odmianę **B27/2a** odnotowano w obiekcie 617 (tabl. 212: 4).

Typ **B28** obejmuje formy o dosyć wysokim, wyodrębnionym wylewie, z mniej lub bardziej nachylnymi ściankami do wewnątrz, przechodzącym łamanym profilem w słabo wydęty brzusec z bardzo wysoko umieszczonym załosem. Na większości naczyń występuje ornament obejmujący strefę barku, w postaci odcisków palcowych lub ostro rytej linii, niekiedy uzupełniany krawędziowym karbowaniem. Garnki typu **B28a** zarejestrowano w obiekcie 457 (tabl. 215: 1) oraz w warstwie kulturowej ha I, ar 12 (tabl. 296: 1), natomiast niezdobiony egzemplarz pochodzi z warstwy kulturowej ha V, ar 82 (tabl. 260: 5).

Do typu **B29** należą garnki z wyraźnie wydętym, chropowatym brzuścem o załosem umieszczonym powyżej 2/3 wysokości i górnym, prostym profilem przechodzącym w cylindryczny wylew, w ramach wyodrębnionej, wygładzanej strefy, zdobione różnymi wariantami ornamentu odciskanego, niekiedy obejmującego obok brzuśca także krawędź wylewu (B29/1.1a). Wydzielone odmiany odzwierciedlają proporcjonalną wysokość wylewu. Naczynia typu **B29** wykazują następujący kontekst przestrzenny: odmiana **B29/1.1a** – zespół obiektów 4338, 4412 (tabl. 243: 6); odmiana **B29/1a (B29/1)** – obiekty 702 (tabl. 199: 6), 616 (tabl. 210: 2), 1136 (tabl. 236: 10), 3977 (tabl. 277: 3); warstwa kulturowa ha III, ar 5 (tabl. 290: 6; 291: 6); odmiana **B29/2a (B29/2)** – obiekty 2567 (tabl. 203: 6), 5586 (tabl. 262: 1).

Typ **B30** reprezentuje naczynia o baniastym brzuścu i wyodrębnionym, cylindrycznym wylewie średniej wysokości, nawiązujący do typu B29, różniący się niżej umieszczonym załosem, łagodniej profilowanego brzuśca. Naczynia tego typu wystąpiły w obiektach 4654 (tabl. 251: 2) oraz 593 (tabl. 223: 2).

W typie **B31** umieszczono garnki z wysoką, lekko rozchyloną szyjką, pochodzące z obiektów 245 (tabl. 294: 8), 1112 (tabl. 228: 11), 1886 (tabl. 230: 11), 2503 (tabl. 193: 9), 4134 (tabl. 275: 6), 4163 (tabl. 280: 8), 4615 (tabl. 254: 4).

Typ **B32a** objął odkryty w obiekcie 5714 (tabl. 255: 2) garnek ze średniej długości cylindrycznym wylewem i wydatnym brzuścem o kształcie spłaszczonej kuli, nadającym mu dosyć przysadzistą formę, zdobiony w dolnej partii pionowymi, głęboko rytymi liniami.

W obrębie typu **B33** sklasyfikowano niezdobione naczynia o „klasycznym”, dobrze wykształconym profilem esowatym, z dość długim brzegiem i niżej umieszczonym załosem brzuśca (pomiędzy 1/2 a 2/3 wysokości). Naczynia odmiany **B33/1** wystąpiły w obiektach 752 (tabl. 225: 3), 1405 (tabl. 271: 2) w zespole obiektów 4338, 4412 (tabl. 242: 8) oraz w warstwie kulturowej, ha VI, ar 99 (tabl. 282: 9), natomiast nieco mocniej wydęte garnki odmiany **B33/2** odkryto w obiektach: 689 (tabl. 201: 1), 1954 (tabl. 218: 8), 2112 (tabl. 284: 8) oraz w zespole obiektów 73, 3060 (tabl. 190: 17).

Do typu **B34** należą także „klasyczne” garnki esowate, różniące się od typu B33 wyżej umieszczonym załosem brzuśca (prawdopodobnie około 2/3 wysokości), tak niezdobione (B34/1, B34/2) jak i ornamentowane odciskami palcowo-paznokciowymi (B34/1a) lub układem ostro rytym linii (B34/2a). Obydwie wydzielone odmiany różnią się stopniem wykształcenia esowatego profilu. Naczynia typu B34 odkryto w następujących punktach osady: odmiana **B34/1** – obiekt 261 (tabl. 180: 1), warstwa kulturowa ha III, ar 91 (tabl. 233: 5); odmiana **B34/1a** – obiekt 1405 (tabl. 273: 1); odmiana **B34/2** – obiekty 457 (tabl. 215: 4), 634, strefa obiektu 457 (tabl. 216: 14), 1405 (tabl. 271: 12), 703 (tabl. 197: 13) oraz warstwa kulturowa, ha V ar 82 (tabl. 259: 2), ha IV, ary 83, 73 (tabl. 294: 6); odmiana **B34/2a** – obiekty 1003 (tabl. 205: 1), 2108 (tabl. 283: 6).

Esowate garnki o niżej umieszczonym załosem brzuśca typu **B35**, w ogólnych proporcjach zbliżają się do typu B33, różniąc się słabiej wychylonymi brzegami. Naczynia B35 odkryto w obiektach 216 (tabl. 185: 3), 702 (tabl. 198: 3), 3045 (tabl. 174: 5), 5834 (tabl. 256: 10), na złożu wtórnym w obiekcie 434 (tabl. 197: 5) oraz w warstwie kulturowej ha V, ar 82 (tabl. 259: 7), ha III, ar 15 (tabl. 287: 4).

Do typu **B36** należą garnki esowate słabo profilowane, ze średnicą wylewu niewiele mniejszą od średnicy największej wydętości brzuśca, z lekko wychylonymi brzegami średniej długości, o załosem umieszczonym bliżej 2/3 wysokości (B36/1) lub niżej (B36/2). W ramach typu B36 występują tak formy niezdobione (B36/1), jak i ornamentowane strefami linii ostro rytym, nieregularnych (B36/1a) lub w regularnym układzie na większej części brzuśca (B36/2a). Naczynie odmiany **B36/1** pochodzi z obiektu 4673 (tabl. 278: 2), odmiany **B36/1a** z obiektu 702 (tabl. 198: 2), zaś odmiana **B36/2a** wystąpiła w obiektach 2891 (tabl. 184: 2), 702 (tabl. 199: 3), 703 (tabl. 197: 11).

Typ **B37** obejmuje smukłe, szerokodenne garnki o jajowatym profilu z nisko umieszczonym załosem brzuśca (około 1/2 wysokości) i dość długich, wychylonych na zewnątrz brzegach, które odnotowano w obiektach 3045 (odmiana **B37/1**; tabl. 174: 4) oraz 457 (odmiana **B37/2**; tabl. 215: 7).

Typ **B38** obejmuje silnie wydęte, baniaste garnki o esowatym profilu, z wysoko umieszczonym załomem brzuśca i najczęściej wyraźnie wychylonym brzegiem, niezdobione (B38/1) jak i ornamentowane w dolnej partii brzuśca (B38/2a). Naczynia odmiany **B38/1** zarejestrowano w obiekcie 3045 (tabl. 175: 1) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 233: 1), ha VI, ar 99 (tabl. 282: 11), natomiast garnek odmiany **B38/2a** wystąpił w obiekcie 1006 (tabl. 204: 7).

Typ **B39** reprezentują nieornamentowane, silnie wydęte, baniaste naczynia charakteryzujące się lekko nachylnym do środka wylewem, średniej długości (B39/1) lub krótkim (B39/2), płynnie przechodzącym w brzusiec, odkryte w obiektach 1003 (tabl. 205: 6), 5836 (tabl. 257: 4) oraz w warstwie kulturowej ha V, ar 82 (tabl. 258: 2), ha V, ar 27 (tabl. 269: 3).

Do typu **B40** zaliczono mocno wydęte garnki charakteryzujące się dwustożkowatym brzuścem o wypukłych ściankach i zaokrąglonym załomie, umieszczonym około 2/3 wysokości oraz krótkim, pionowo ustawionym wylewem. Naczynia odmiany **B40a**, z ornamentem ostro rytym, pochodzą z obiektów 471 (tabl. 217: 7) oraz 2108 (tabl. 283: 5), natomiast garnki nie ornamentowane wystąpiły w obiektach 689 (tabl. 200: 11), 1889 (tabl. 229: 9) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 234: 10).

W ramach typu **B41** sklasyfikowano naczynia o lekko esowatym profilu z dosyć wydatnym brzuścem, z załomem umieszczonym trochę powyżej 1/2 wysokości, z krótkim, wychylonym na zewnątrz brzegiem. Garnek odmiany **B41/1a**, zdobiony nieregularnym układem ostro rytym, wielokierunkowych linii, wystąpił w obiekcie 617 (tabl. 211: 11), natomiast naczynie odmiany **B41/2a** z karbowaną krawędzią pochodzi z obiektu 2098 (tabl. 282: 2).

W ramach typu **B42** sklasyfikowano szerokodenne garnki o masywnej sylwetce, z prostymi ściankami lekko dwustożkowatego brzuśca o zaokrąglonym załomie, położonym powyżej 2/3 wysokości oraz niskimi, cylindrycznymi lub nieco wychylonymi wylewami. Ornamentowane naczynie odmiany **B42/1a** zostało odkryte w obiekcie 327 (tabl. 169: 3), natomiast niezdobiony garnek odmiany **B42/2** wystąpił w obiekcie 2567 (tabl. 203: 4).

Typ **B43** reprezentuje odkryte w obiekcie 2567 (tabl. 203: 2) nieornamentowane, masywne, szerokodenne naczynie z brzuścem o lekko podciętej dolnej ściance z załomem umieszczonym w 2/3 wysokości i z niskim, lekko wychylonym wylewem, stylistycznie nawiązujące do pochodzących z tego samego obiektu egzemplarzy typów **B42** i **B44**.

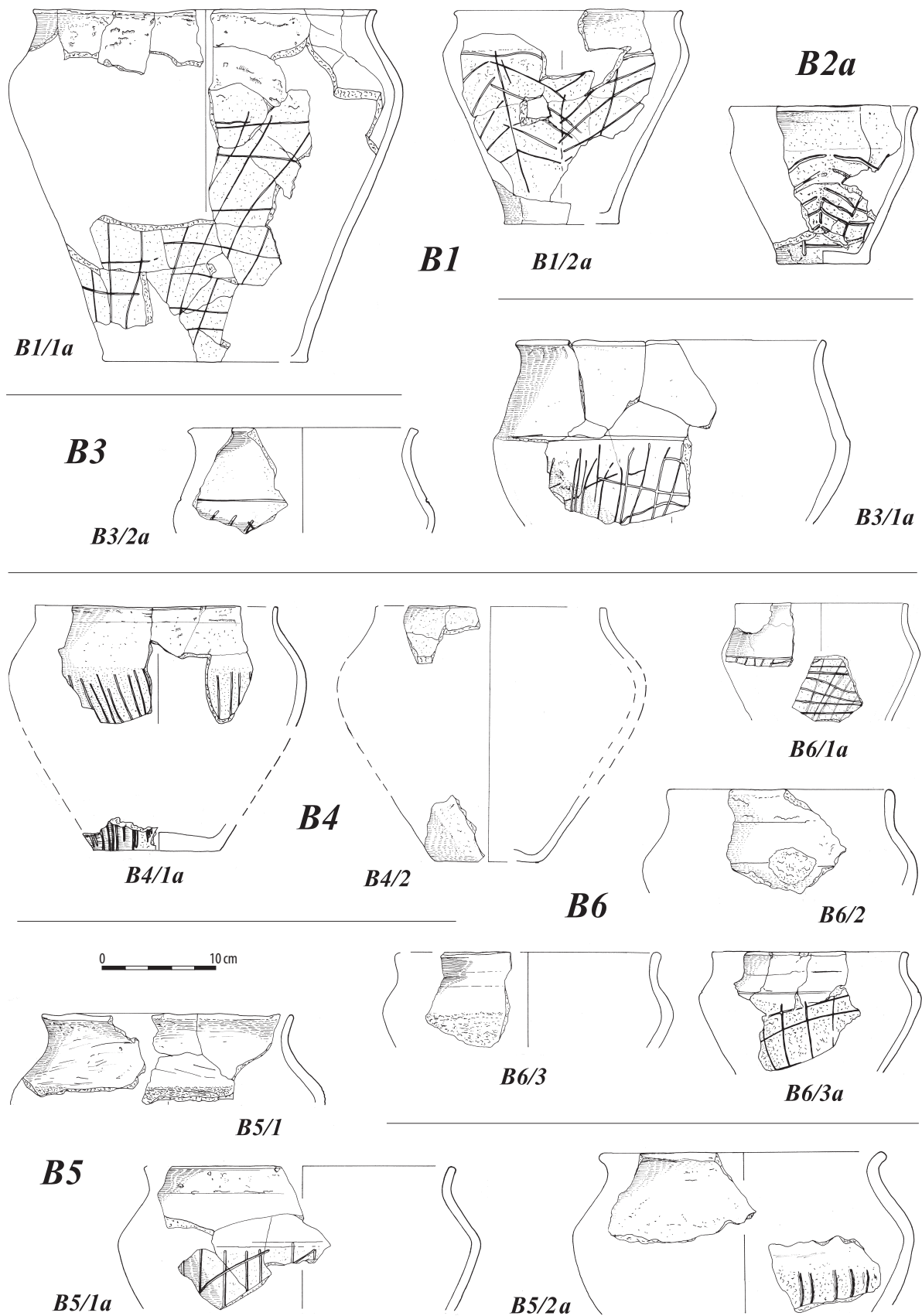
Wyżej wspomniany garnek typu **B44** z obiektu 2567 (tabl. 203: 3) łączący się ze stylistyką naczyń B42, cechuje przysadzista, szerokodenno forma o średnicy wylewu niewiele mniejszej w stosunku do słabo profilowanego brzuśca, o załomie umieszczonym w 3/4 wysokości.

Typ **B45** obejmuje niezdobione garnki o esowatym profilu, z wychylonym, krótkim brzegiem i dość mocno wydętym brzuścem, z załomem umieszczonym bliżej 2/3 wysokości, które wystąpiły w obiektach 353 (tabl. 169: 8), 689 (tabl. 201: 2), 471 (tabl. 217: 6), 3045 (tabl. 174: 6), 4335 (tabl. 245: 5) oraz w warstwie kulturowej ha V, ar 87 (tabl. 240: 3).

W ramach typu **B46** sklasyfikowano bardziej przysadziste garnki z wyodrębnionym, krótkim, lekko wychylonym wylewem o prostym profilu i średnio wydętym brzuścu z załomem umieszczonym około 2/3 wysokości, tak niezdobione (B46/1, B46/2) jak i ornamentowane, w postaci odcisków palcowych, obejmujących całą powierzchnię (B46/1a, B46/2a) lub granicę chropowaczonej dolnej partii brzuśca (B46/2a). Naczynia typu B46 posiadają następujące lokalizacje: odmiana **B46/1** – obiekty 2879 (tabl. 182: 4), 290 (tabl. 176: 2), 1498 (tabl. 286: 8), 5836 (tabl. 257: 5) oraz warstwa kulturowa ha III, ar 91 (tabl. 233: 4), ha V, ar 75 (tabl. 220: 9), ha V, ar 82 (tabl. 258: 6), ha X, ar 29 (tabl. 263: 3); odmiana **B46/1a** – obiekty 1136 (tabl. 237: 1), 1405 (tabl. 273: 6); odmiana **B46/2** – obiekt 2078 (tabl. 212: 10) oraz warstwa kulturowa ha V, ar 82 (tabl. 258: 1); odmiana **B46/2a** – obiekty 56 (tabl. 170: 2), 74 (tabl. 188: 3).

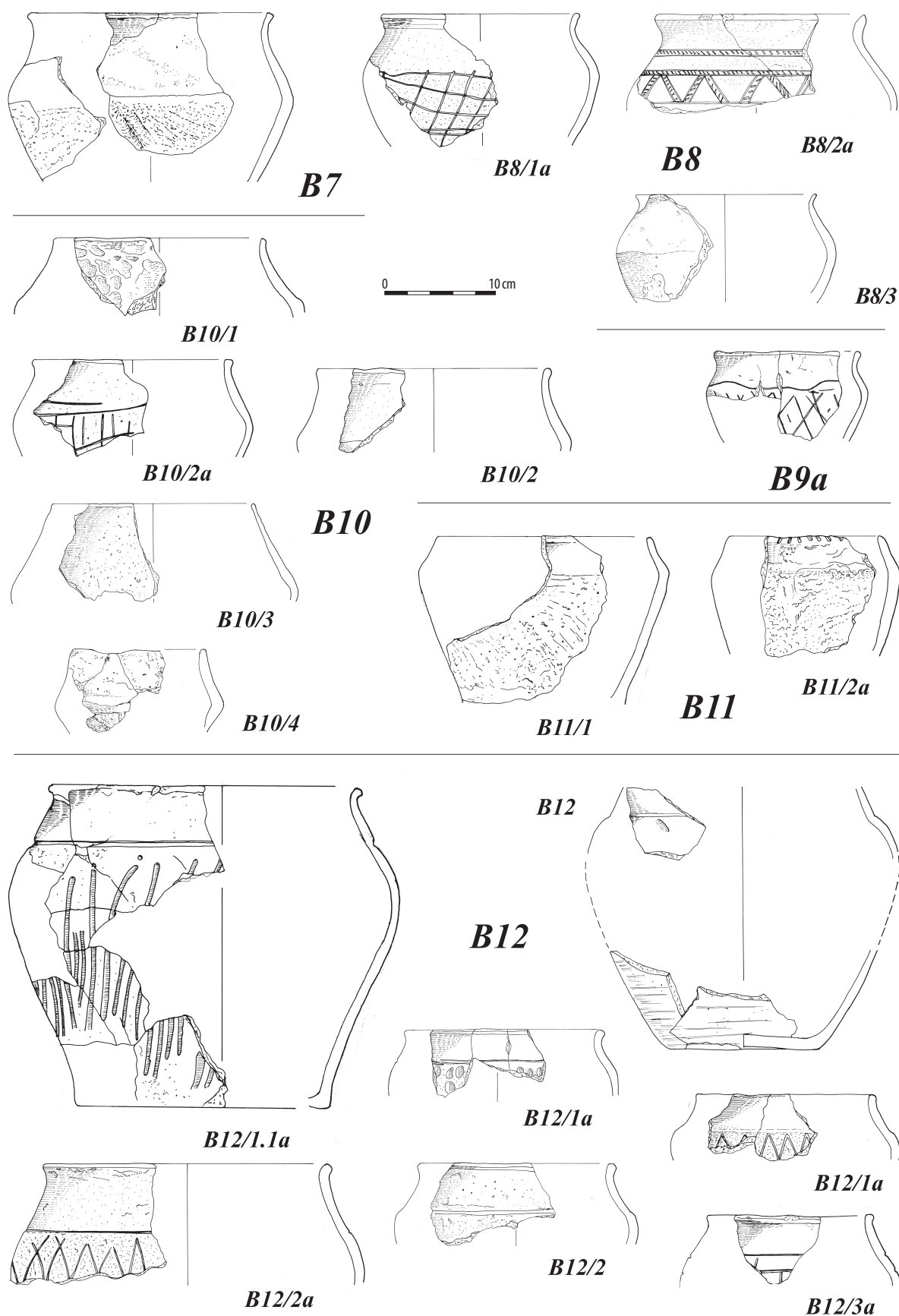
Naczynia typu **B47** charakteryzują się niezbyt silnie wydętym brzuścem, z załomem prawdopodobnie umieszczonym około 1/3 wysokości lub nieco niżej oraz krótkim wylewem, niekiedy wałkowanym pogrubionym. Na jednym z egzemplarzy wystąpił ostro rytym ornament. Naczynie typu **B47** odkryto w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 233: 7; 234: 1), ha VI, ar 99 (tabl. 282: 12), natomiast odmiana **B47a** wystąpiła w obiekcie 2876 (tabl. 182: 1).

W ramach typu **B48** zgrupowano bardziej przysadziste formy jajowate, z załomem brzuśca umieszczonym na 2/3 wysokości i bardzo krótkim, lekko wychylonym brzegiem, czasem wyodrębnionym pogrubieniem, najczęściej z zagładzaną strefą podkrawędną i delikatnie chropowacowanym brzuś-

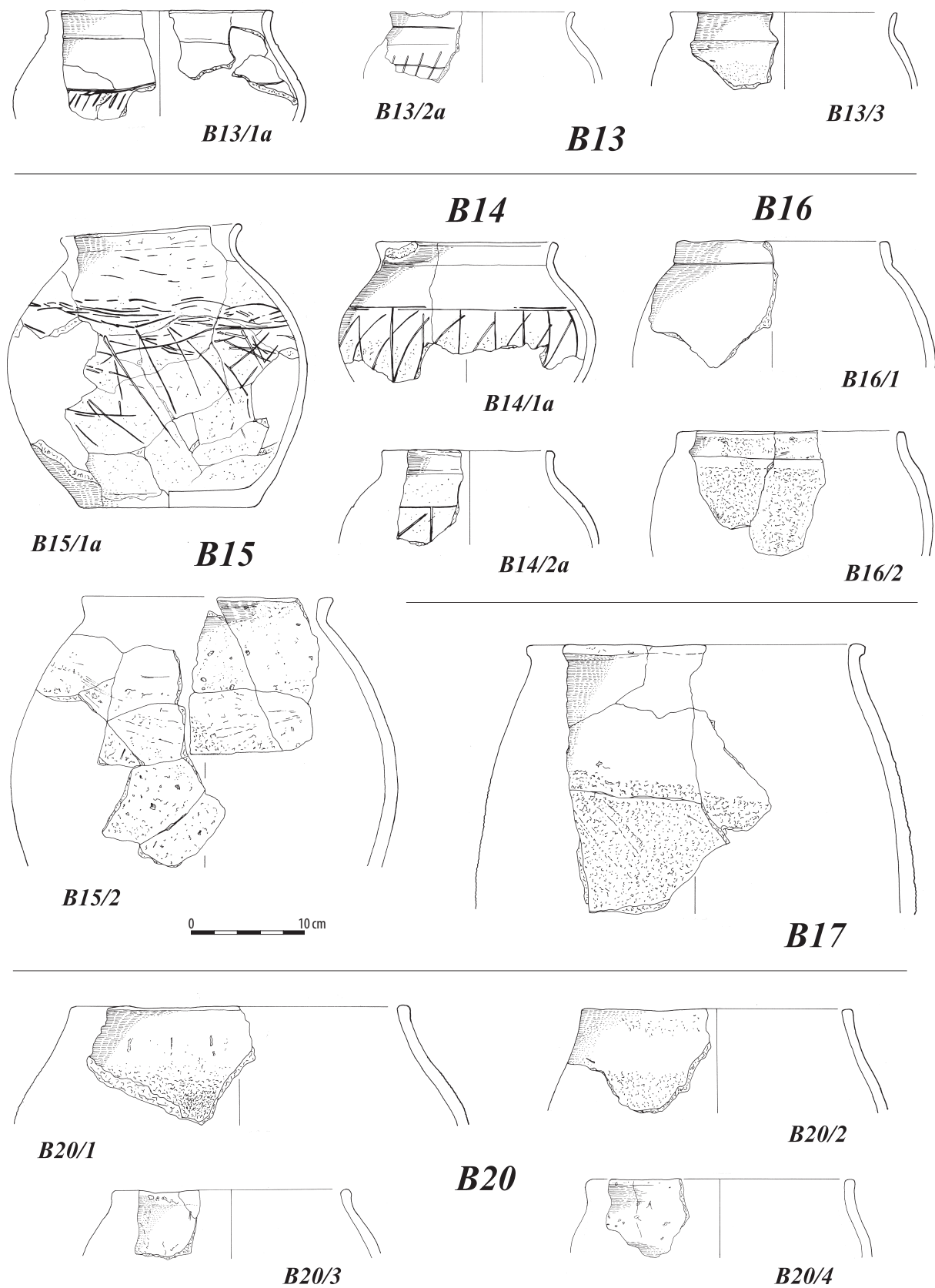
Ryc. 76. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 1–6).

Fig. 76. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 1–6).

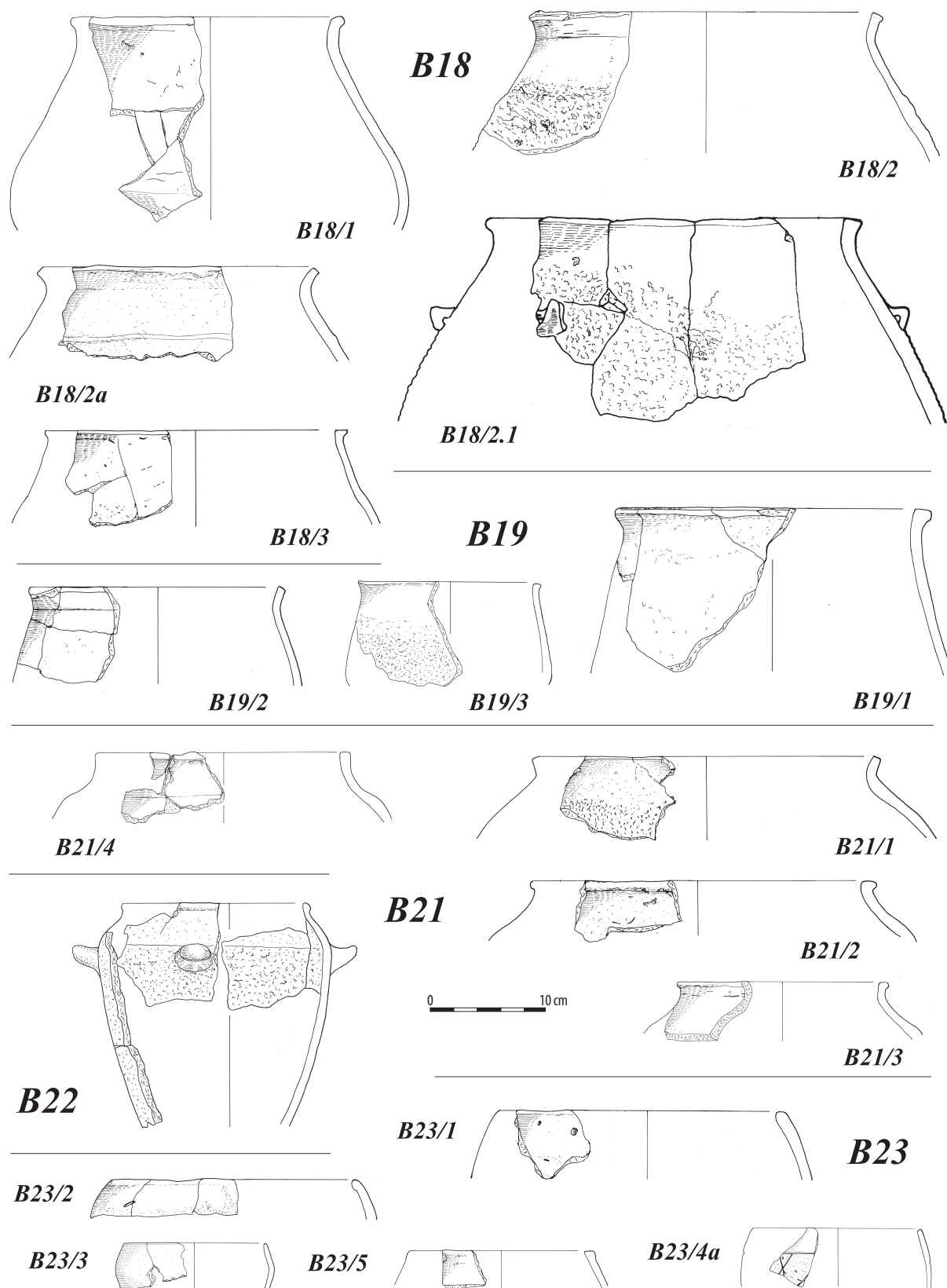
Ryc. 77. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 7–12).

Fig. 77. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 7–12).

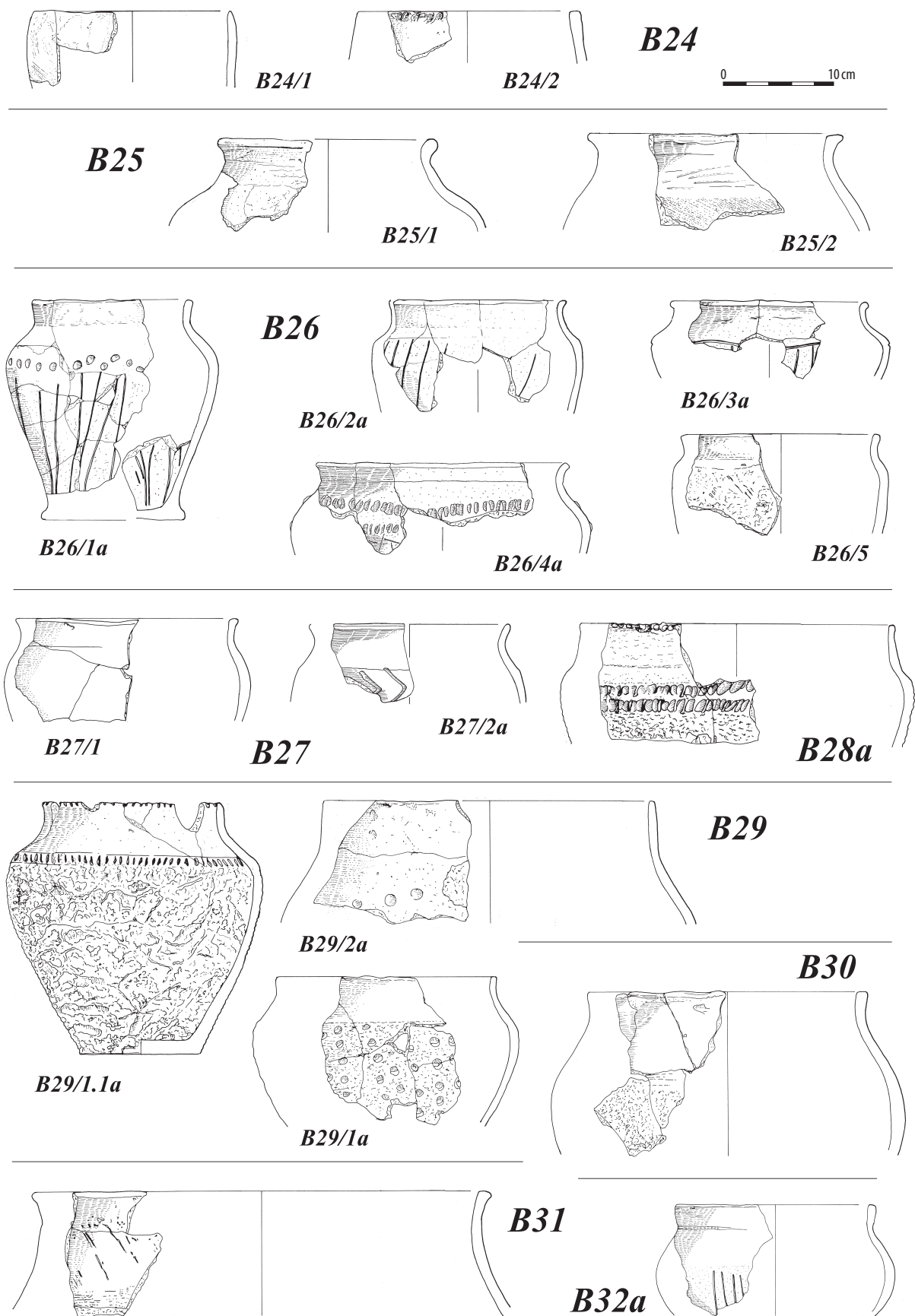
Ryc. 78. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 13–17, 20).

Fig. 78. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 13–17, 20).

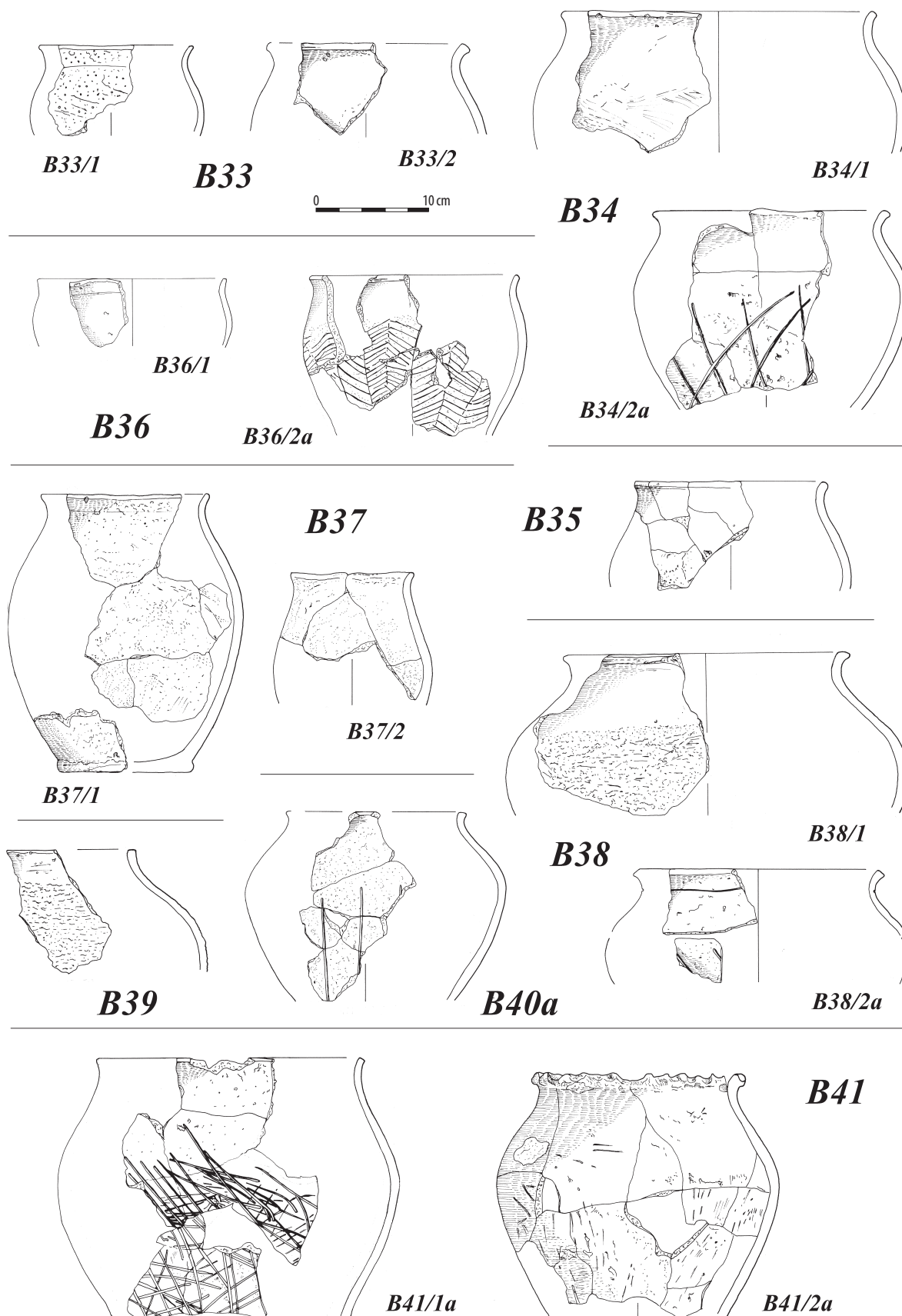
Ryc. 79. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 18, 19, 21–23).

Fig. 79. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 18, 19, 21–23).

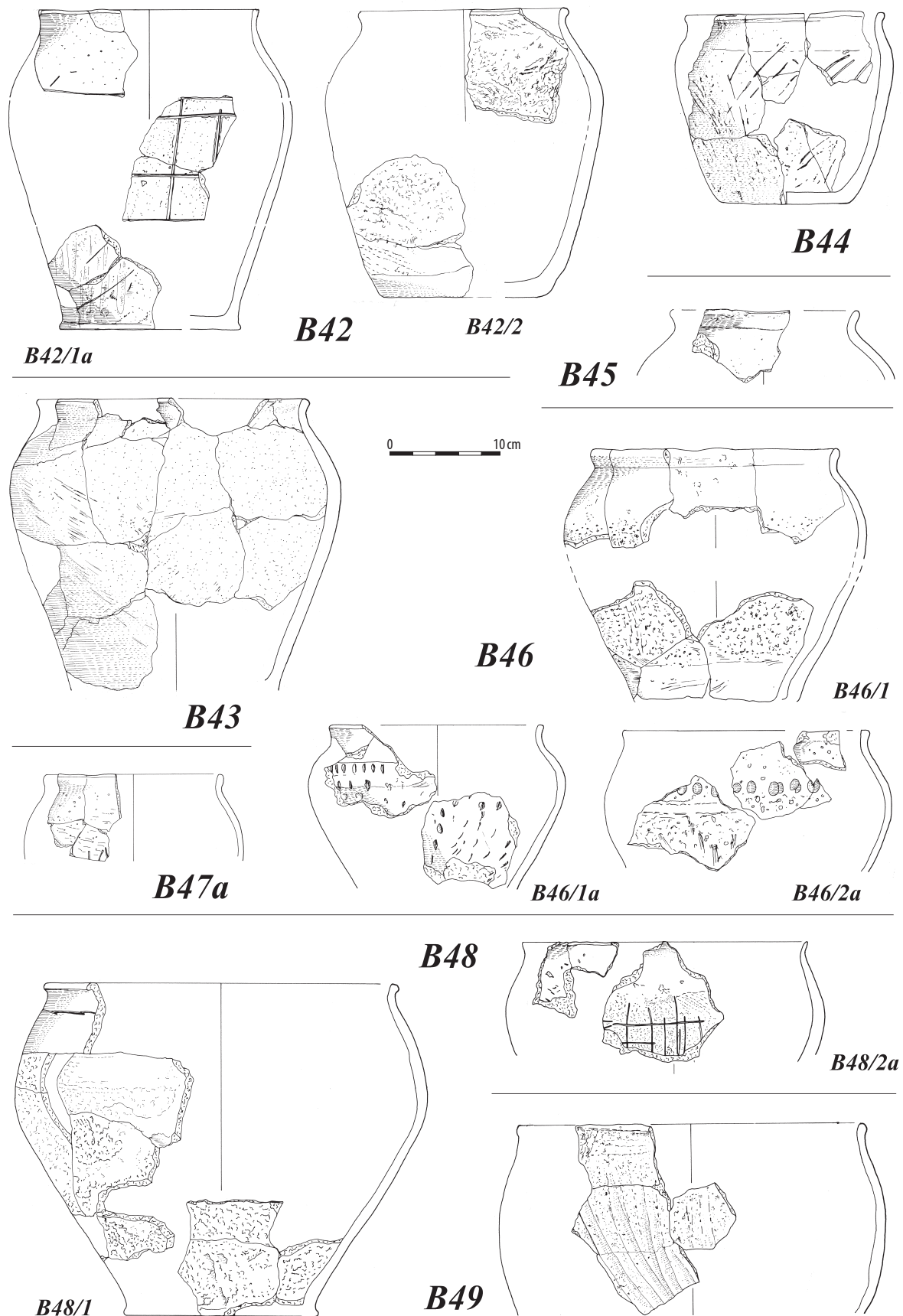
Ryc. 80. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepianej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 24–32).

Fig. 80. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 24–32).

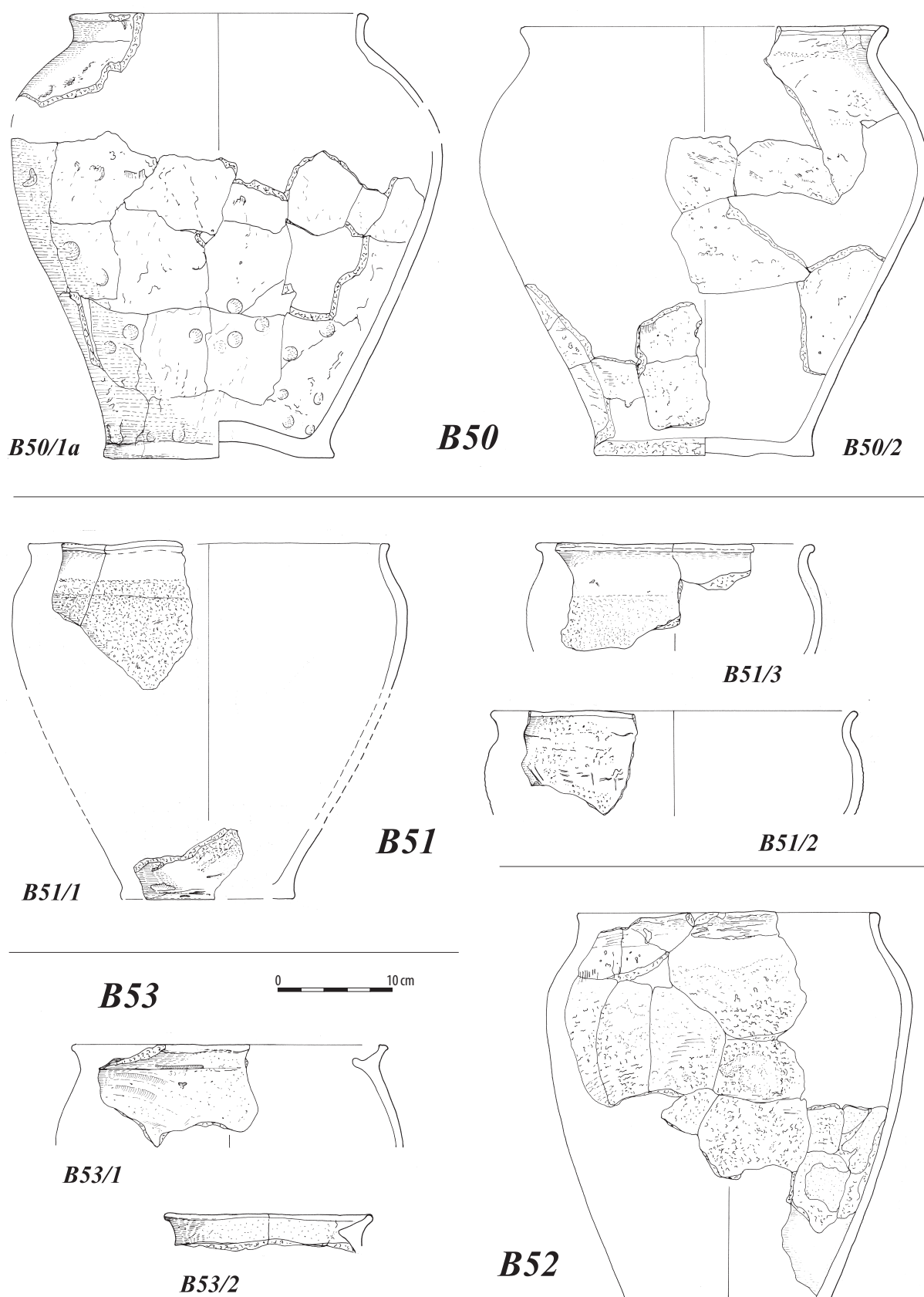
Ryc. 81. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 33–41).

Fig. 81. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 33–41).

Ryc. 82. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 42–49).

Fig. 82. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 42–49).

Ryc. 83. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: kategoria B – garnki (typy 50–53).

Fig. 83. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: category B – pots (types 50–53).

cem. W obrębie typu B48 występują naczynia niezdobione (B48/1) lub ornamentowane układem ostro rytych linii lub karbowaniem krawędzi (B48/2a). Garnki odmiany **B48/1** odkryto w zespole obiektów 5957, 5999 (tabl. 265: 4), w obiektach 53 (tabl. 172: 3), 1001 (tabl. 202: 10), 2910 (tabl. 189: 3), 4642 (tabl. 252: 9) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 233: 8), natomiast odmiany **B48/2a** w obiekcie 1389 (tabl. 219: 7) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 15 (tabl. 287: 1).

Do typu **B49** zaklasyfikowano nieornamentowany garnek jajowaty, zbliżony do typu B48, charakteryzujący się bardziej stromo ustawioną dolną partią brzuśca, co wskazuje albo na przysadzistą formę szerokodenną, albo na wyższe naczynie o mniejszej średnicy dna. Omawiany garnek wystąpił w obiekcie 3017 (tabl. 177: 5), zaś porównywalna forma pochodzi z warstwy kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 234: 4).

W ramach typu **B50** znalazły się duże naczynia o wydatnych, baniastych brzuścach z załomami umieszczonymi na 2/3 wysokości lub nieco wyżej i wyraźnie odcinających się od nich proporcjonalnie niskich wylewach – cylindrycznych (B50/1a) lub lekko rozchylonych (B50/2). Pojawiający się ornament obejmuje odciski palcowe na dolnej partii brzuśca (B50/1a). Naczynie odmiany **B50/1a** wystąpiło w obiekcie 3977 (tabl. 277: 1), natomiast odmiany **B50/2** w obiekcie 5586 (tabl. 261: 6).

Typ **B51** reprezentują głównie duże, niezdobione wysokie garnki o workowatym kształcie z bardzo wysoko umieszczonym załomem brzuśca (pomiędzy 4/5 a 5/6 wysokości) oraz niskimi, rozchylonymi wylewami. Zrekonstruowane naczynie odmiany **B51/1** wystąpiło w obiekcie 4335 (tabl. 244: 7), zaś górne partie analogicznych form pochodzą z obiektów 1003 (tabl. 205: 5), 2286 (tabl. 240: 1, 2), 3045 (tabl. 174: 10) oraz z warstwy kulturowej ha III, ar 91 (tabl. 234: 5). Być może do zbliżonej do typu **B51** formy należy fragment górnej partii szerokootworowego naczynia, zarejestrowany w obiekcie 3977 (tabl. 276: 6). Pozostałe odmiany reprezentują również egzemplarze zachowane fragmentarycznie, w tym **B51/2** z obiektu 2910 (tabl. 188: 10) oraz **B51/3** z obiektu 1405 (tabl. 270: 4). Być może mniejszy egzemplarz typu **B51** wystąpił także w obiekcie 3017 (tabl. 177: 6).

Do typu **B52** należy niezdobione, wysokie, wysmukłe naczynie o kształcie jajowato-workowatym, z wysoko umieszczonym załomem brzuśca w około 4/5 wysokości oraz niskim, cylindrycznym wylewem, odkryte w obiekcie 3060 (tabl. 191: 1). Być może zbliżona forma wystąpiła w warstwie kulturowej, ha III, ar 91 (tabl. 234: 2).

Typ **B53** obejmuje sporadycznie występujące jajowate garnki z krezowatym wylewem, którego ukształtowanie zapewne można interpretować jako naśladownictwo w ceramice ręcznie lepionej naczyń wykonanych na kole, zaopatrzonych w tego typu element. Naczynie odmiany **B53/1** pochodzi z obiektu 1405 (tabl. 271: 1), zaś odmiany **B53/2** z obiektu 2108 (tabl. 283: 10).

I.C. KUBKI, CZERPAKI

W omawianej kategorii (ryc. 84) obejmującej naczynia z pojedynczym, wydatnym uchem wystąpiły formy wyższe, bądź bardziej profilowane, zazwyczaj łączone z kubkami oraz niższe, słabiej profilowane, sklasyfikowane jako czerpaki.

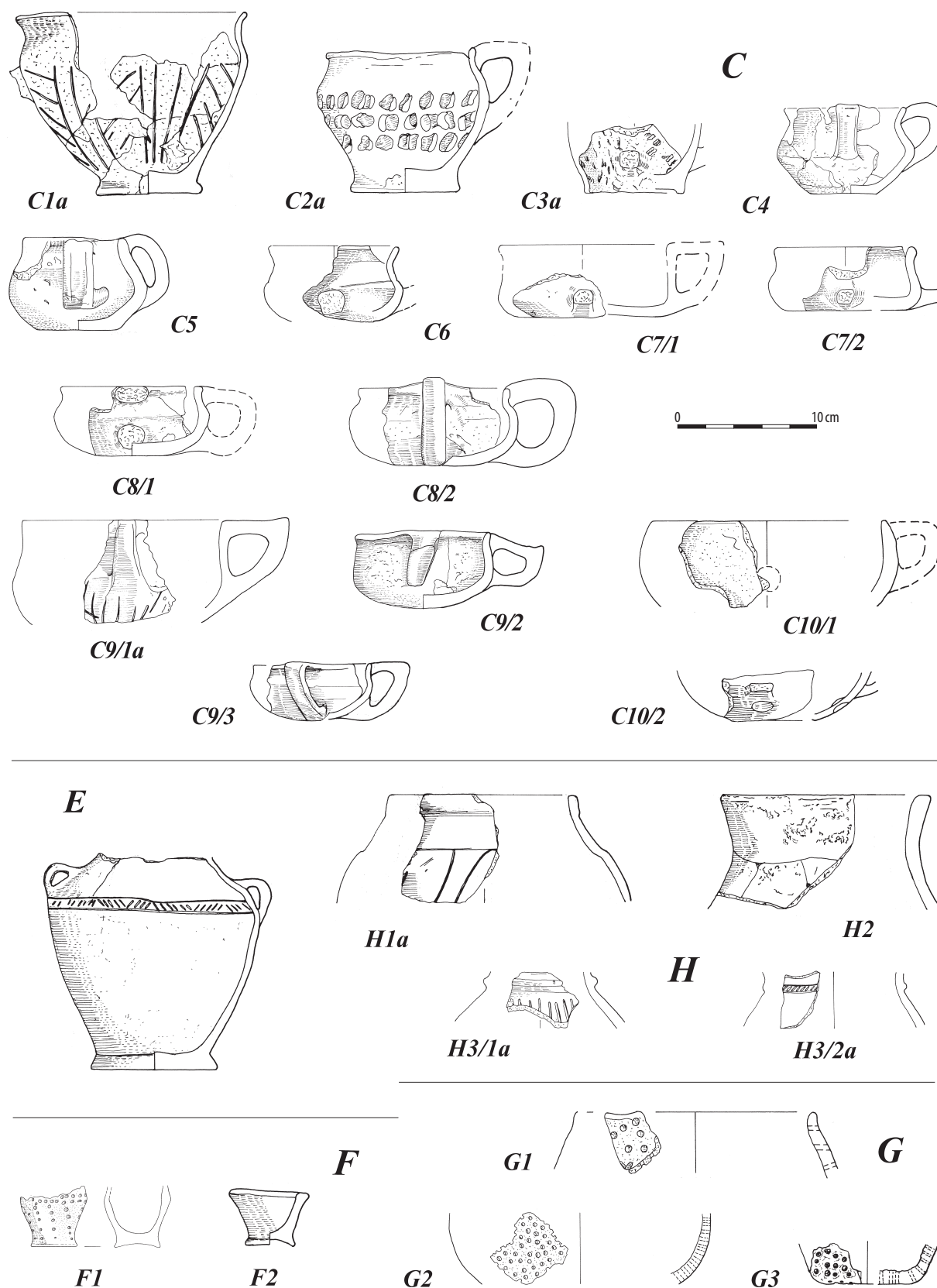
Typ **C1a** obejmuje duży, wysoki, szerokootworowy kubek z załomem umieszczonym pomiędzy 2/3 a 3/4 wysokości, z łukowatym wylewem i dnem zaakcentowanym wałkiem przykrawędnym, zdobionym ornamentem ostro rytym, który wystąpił w obiekcie 702 (tabl. 199: 4).

Do typu **C2a** zaklasyfikowano pochodzącą także z obiektu 702 (tabl. 198: 10) bardziej przysadzistą formę o lekko baniastym brzuścu, z załomem umieszczonym powyżej 2/3 wysokości, z bardzo niskim, pionowo ustawionym wylewem, zdobioną odciskami palcowymi.

Typ **C3a** wydzielono jedynie na podstawie zachowanej przydennej partii odkrytej w warstwie kulturowej (ha III, ar 6; tabl. 293: 2), należącej zapewne do jakiejś formy o charakterze beczułkowatym, zdobionej ornamentem palcowo-paznokciowym.

Typ **C4** obejmuje mały, niski, ostro profilowany kubek z dwustożkowatym brzuścem o załomie umieszczonym w 1/2 wysokości oraz z wychylonym brzegiem, odkryty w obiekcie 3045 (tabl. 174: 1).

Jako typ **C5** oznaczono zbliżony gabarytami do typu C4 kubek z dwustożkowatym brzuścem o zaokrąglonym załomie, przechodzącym w bardzo krótki, niewyodrębniony brzeg, pozyskany ze złoża wtórnego obiektu 434 (tabl. 197: 6).

Ryc. 84. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej, kategorie: C – kubki, czepaki; E – amfory; F – naczynia miniaturowe; G – naczynia sitowate; H – formy inne.

Fig. 84. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: categories: C – cups, scoops; E – amphorae; F – miniature vessels; G – sieve vessels; H – other vessel forms.

Typ **C6** reprezentuje niezdobione, niskie, profilowane naczynie z zaokrągloną dolną częścią brzuśca, odcinającą się od nachylonej górnej ścianki i lejkowatym wylewem, pochodzące z warstwy kulturowej (ha III, ar 6; tabl. 293: 1).

Do typu **C7** należą szerokodenne czerpaki o średnicy dna zbliżonej do średnicy wylewu, o pionowo ustawionych, lekko profilowanych ściankach. Odmiana **C7/1** wystąpiła w warstwie kulturowej (ha I, ar 51; tabl. 177: 9), zaś odmianę **C7/2** odkryto w obiekcie 6504 (tabl. 267: 13).

Typ **C8** obejmuje czerpaki z lekko wydętym brzuścem o zaokrąglonym dolnym profilu, z tektonicznym profilowaniem ich załomów i z pionowo ustawionym niskim brzegiem. Obydwie wydzielone odmiany **C8/1** i **C8/2** zarejestrowano na tym samym odcinku warstwy kulturowej (ha III, ar 91; tabl. 235: 12; 233: 2).

Do typu **C9** zaklasyfikowano naczynia o kolebkowatych dnach z łukowatym profilem brzuśca przechodzącego w lekko wychylony lub pionowy brzeg. We wszystkich egzemplarzach wystąpiły ucha o łamanym profilu. W ramach typu **C9** obok mniejszych, niższych naczyń (**C9/2**, **C9/3**) wystąpił także większy i wyższy, ornamentowany egzemplarz, który bliżej odpowiada kubkom (**C9/1a**). Odmiana **C9/1a** pochodzi z obiektu 2316 (tabl. 286: 2), odmiana **C9/2** z obiektu 4134 (tabl. 275: 2), natomiast odmianę **C9/3** zarejestrowano w obiekcie 752 (tabl. 225: 10).

W ramach typu **C10** wystąpiły naczynia o brzuścach w kształcie wycinka kuli. Odmiana **C10/1**, reprezentowana przez zachowane całkowicie lub w dużej części formy z brzegiem zachylonym do wnętrza, wystąpiła w obiekcie 3017 (tabl. 177: 7) oraz w warstwie kulturowej (ha V, ar 97; tabl. 241: 3). Natomiast zachowane tylko w dolnej partii naczynie odmiany **C10/2** pochodzi z obiektu 1405 (tabl. 272: 6).

I.E. AMFORY

Na osadzie kultury przeworskiej natrafiono na jeden okaz amfory, pochodzący z obiektu 53 (tabl. 173: 3; ryc. 84). Omawiany egzemplarz, bez zachowanej partii wylewu, cechuje wyodrębnione dno, baniasto-dwustożkowaty brzusiec z załomem umieszczonym na około 3/4 jego wysokości, powyżej którego asymetrycznie umiejscowiono dwa ucha oraz pasmowy ornament, zbieżny z występującym na formach typu **A1/2a**, **A2/2a**, **A6/1a**, **A6/3a**, **A23a**.

I.F. NACZYNIA MINIATUROWE

Odkryto nieliczne formy miniaturowe (ryc. 84) obejmujące fragmentarycznie zachowane małe naczynie, będące odpowiednikiem bliżej nieokreślonej formy garnkowatej, zdobione drobnymi, okrągłymi odciskami (**F1**) pochodzące z obiektu 2149 (tabl. 269: 2) oraz naczynko w typie stożkowatej czarki (**F2**) z obiektu 1405 (tabl. 272: 4).

I.G. NACZYNIA SITOWATE

Na osadzie odkryto 3 fragmenty naczyń sitowatych pochodzących ze zróżnicowanych form (ryc. 84). Fragment naczynia typu **G1** (obiekt 457; tabl. 215: 9) należał zapewne do formy jajowatej, fragment naczynia typu **G2** (warstwa kulturowa ha III, ar 5; tabl. 291:10) pochodzi z formy misowatej w kształcie wycinka kuli, natomiast przydenny fragment naczynia typu **G3** od formy nieokreślonej (obiekt 4335; tabl. 245: 2).

I.H. FORMY INNE

Typ **H1** reprezentuje odkryty w obiekcie 261 (tabl. 179: 5; ryc. 84) fragment zdobionego, profilowanego naczynia z wyraźnie wydętym brzuścem, oddzielonym uskokiem od nachylonej szyjki, przechodzącej w wyodrębniony, pogrubiony brzeg.

Jako typ **H2** oznaczono pochodzące z obiektu 215 (tabl. 184:11; ryc. 84) wąsko-otworowe naczynie o wysokim, lejowatym wylewie, z zachowanym górnym odcinkiem brzuśca, nachylonym pod kątem sugerującym nisko umieszczony załom.

Do typu **H3** zaliczono odkryte w obrębie materiałów z warstwy cmentarzyskowej I (tabl. 313: 4; 314: 12) niewielkie fragmenty dwóch ornamentowanych naczyń, z przejściem górnej partii brzuśca w dosyć wąską szyjkę podkreślonym dookólną listewką, które zapewne można łączyć z takimi formami jak dzbany lub amfory (ryc. 84).

I.I. PRZEŚLIKI

W trakcie badań na osadzie oraz w obrębie warstw cmentarzyskowych odkryto 9 prześlików reprezentujących 4 typy oraz jedną formę o niepewnej funkcji (ryc. 85).

Typ **I.1** reprezentuje formę dwustożkową odkrytą w obiektach 457 (tabl. 216: 13), 1389 (tabl. 220: 3), 7580 – warstwie cmentarzyskowej II (tabl. 322: 2) oraz w warstwie kulturowej ha III, ar 54 (tabl. 216: 15); ha XVI, ar 81 (tabl. 322: 11).

Typ **I.2** obejmuje egzemplarze o spłaszczonym kulistym przekroju, pochodzące z obiektu 1003 (tabl. 205: 3) oraz z obiektu 7580 – warstwy cmentarzyskowej II (tabl. 322: 3).

Do typu **I.3** zaliczono formę płasko-wypukłą z zaokrąglonymi bokami, odkrytą w obiekcie 1729 (tabl. 227: 7).

Typ **I.4** reprezentuje formę o dwustronnie płaskim przekroju i zaokrąglonych bokach, z ornamentem obejmującym wszystkie płaszczyzny, pozyskaną z obiektu 7580 – warstwy cmentarzyskowej II (tabl. 322: 1).

Do typu **I.5** zaklasyfikowano pochodzący z warstwy cmentarzyskowej II (tabl. 322: 4) egzemplarz o kształcie walcowatym, zdobiony dookólnymi żłobkami, który jak się wydaje mógł także spełniać funkcję prześlika, choć nie można wykluczyć tutaj jego innego przeznaczenia.

I.J. CIĘŻARKI TKACKIE

Na osadzie kultury przeworskiej odkryto 3 ciężarki tkackie o kształcie stożkowatym (ryc. 85), pochodzące z obiektu 4651 (tabl. 251: 4–6), stanowiącego relikwium studni.

I.K. TARCZKI LUNARNE

Odkryto jeden fragment tego typu przedmiotu obustronnie zdobionego dookólnymi rytymi liniami oraz karbowaniem krawędzi (ryc. 85), pochodzącego z obiektu 724 (tabl. 232: 6).

I.L. FORMY ZOOMORFICZNE

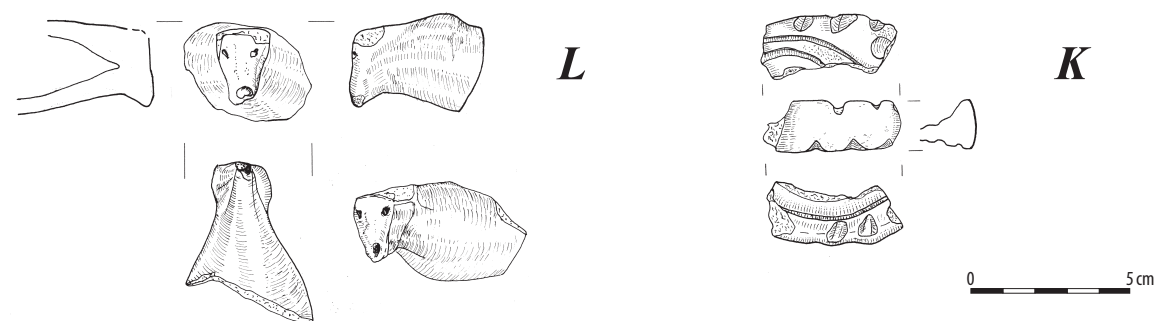
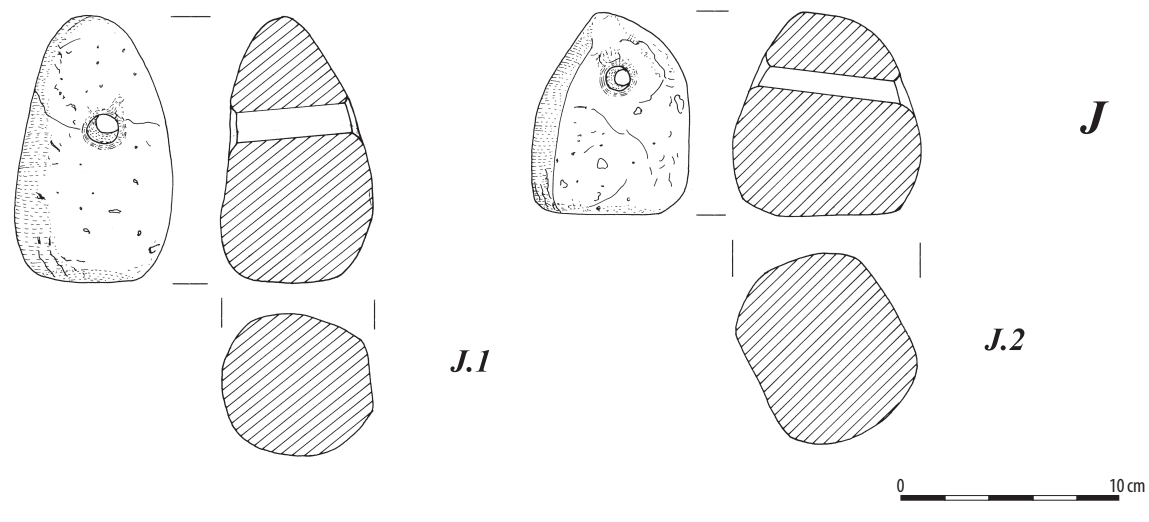
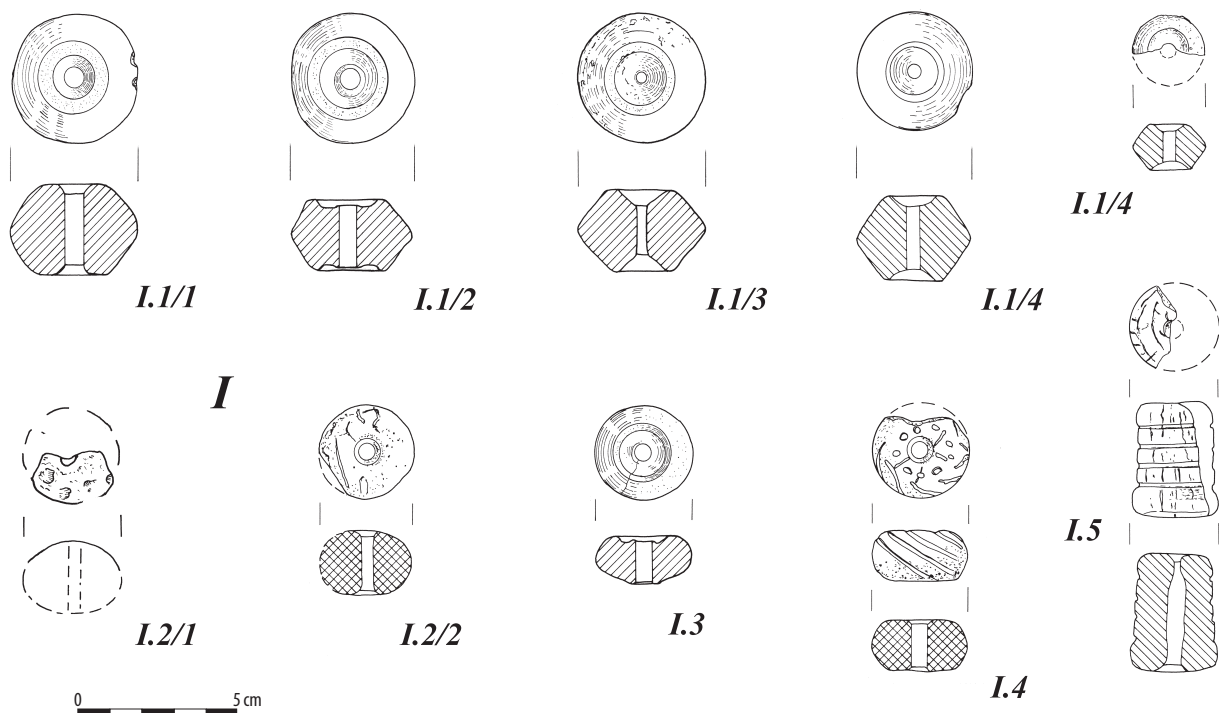
W obiekcie 1682 (tabl. 208: 7; ryc. 85) odkryto fragment formy zwieńczonej główką zwierzęcą, o niepewnej interpretacji pierwotnego kształtu i funkcji omawianego znaleziska (naczynie kultowe?).

W zbiorze ceramiki ręcznie lepionej obok pełnych form naczyniowych wydziela się zbiór kilkunastu fragmentów nóżek i stopek o zróżnicowanej morfologii (ryc. 86), uzupełniających obraz naczyń zaopatrzonych w tego typu element, które zachowały się w pierwotnej formie tylko w kilku wypadkach np. typy **A6/1a**; **A6/2**; **A24/1.1a**; **A24/4**. Wskazuje to, że z pewnością wiele egzemplarzy naczyń kategorii A, zachowanych tylko w partii brzuśca, pierwotnie było zaopatrzonych w nóżkę lub stopkę.

Typologia ornamentyki ceramiki ręcznie lepionej (grupa I)

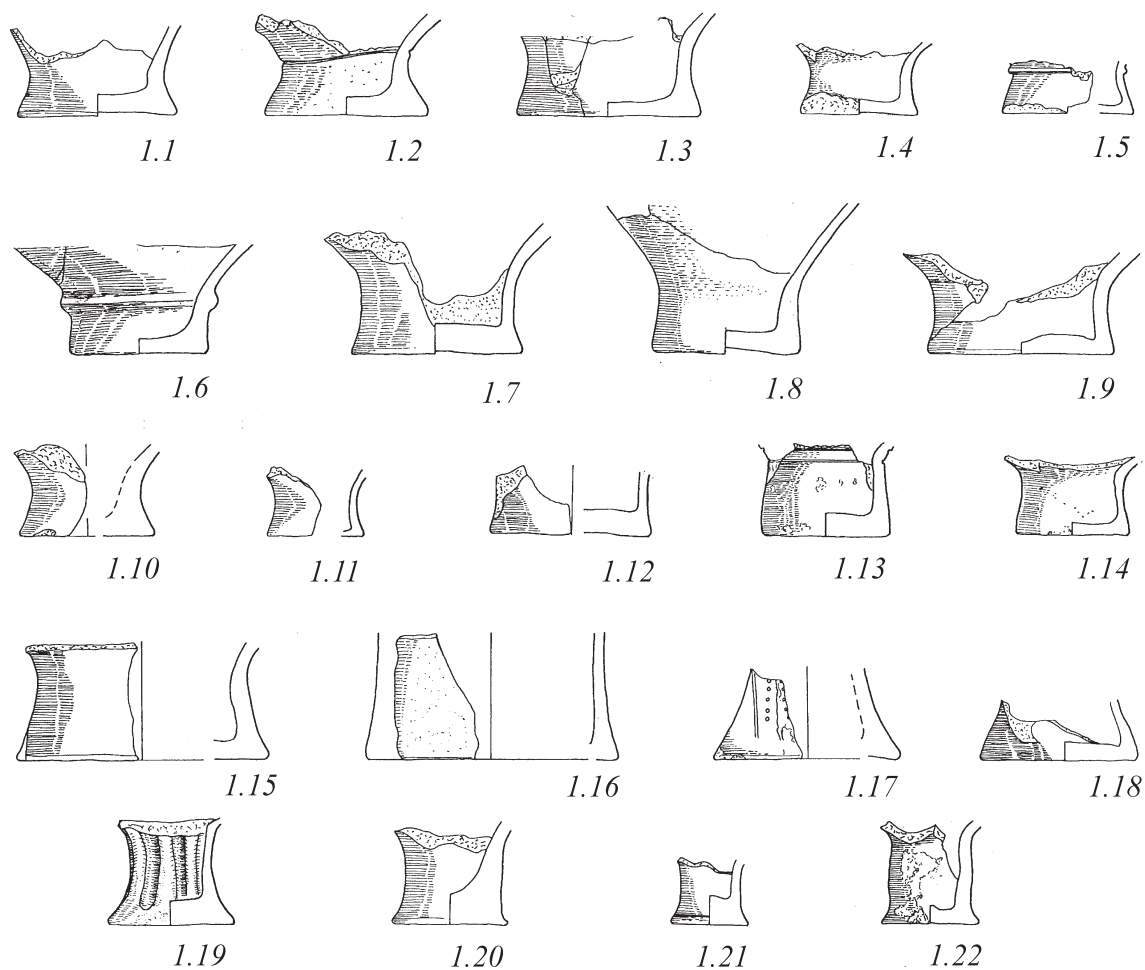
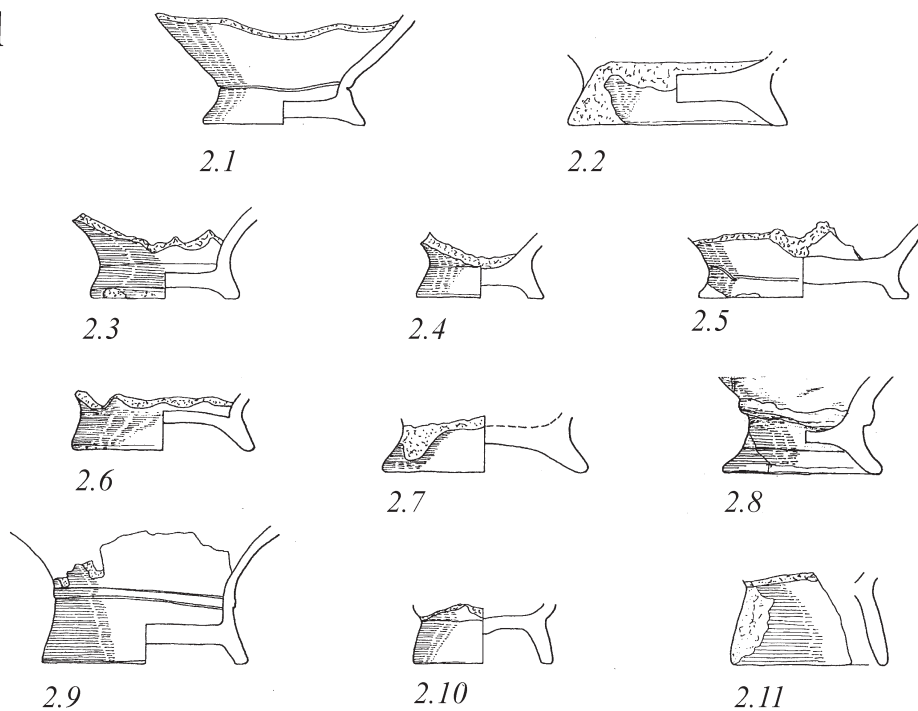
W zbiorze 22535 fragmentów ceramiki ręcznie lepionej z osady wystąpiły 2374 fragmenty ornamentowane, co stanowi 10,5 %. Całość materiału o takim charakterze sklasyfikowano w ramach dwóch grup: **O.I.A**, obejmującej motywy i wątki występujące generalnie na cienkościennych naczyniach należących do kategorii A – waz, czarek, mis oraz **O.I.B**, dotyczącej naczyń „grubszej roboty”, przede wszystkim należących do kategorii B – garnków, choć także obejmującej zbliżone technologicznie naczynia z kategorii A (głównie duże, głębokie misy i niektóre naczynia wazowate) oraz C – kubków i czerpaków. Dalszego podziału dokonano ze względu na wykorzystane techniki ornamentacyjne. W obrębie grupy **O.I.A** stosowano ornament rytym, **OR.I.A** (267 fr. – 11,2 %); ornament odciskany, **OO.I.A** (11 fr. – 0,5 %) i ornament plastyczny, **OPI.A** (7 fr. – 0,3 %), natomiast w grupie **O.I.B** wystąpiły fragmenty naczyń zdobionych ornamentem rytym, **OR.I.B** (1864 fr. – 78,5 %) oraz ornamentem odciskany, **OO.I.B** (225 fr. – 9,5 %).

Wspomniany podział ma charakter ogólny w kontekście występowania w obrębie grupy typologicznej A naczyń zbliżonych technologicznie i morfologicznie do grupy B, i na odwrót, co szczególnie dotyczy niewielkich zachowanych fragmentów. Przedstawione wskaźniki ilościowe z wyraźnie przeważającymi zdobionymi fragmentami ceramiki kuchennej, są proporcjonalnym odbiciem ogólnej przewagi na osadzie wyrobów o takim charakterze (patrz analiza technologiczna).

Ryc. 85. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej, kategorie: I – przęśliki; J – ciężarki tkackie; K – tarczki lunarne; L – naczynia zoomorficzne.

Fig. 85. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: categories: I – spindle whorls; J – weaver weights; K – lunar discs; L – zoomorphic vessel.

Dn.I.A

Ryc. 86. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Mikromorfologia ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej: formy nóżek i stopek naczyń kategorii A – waz, czarek, mis.

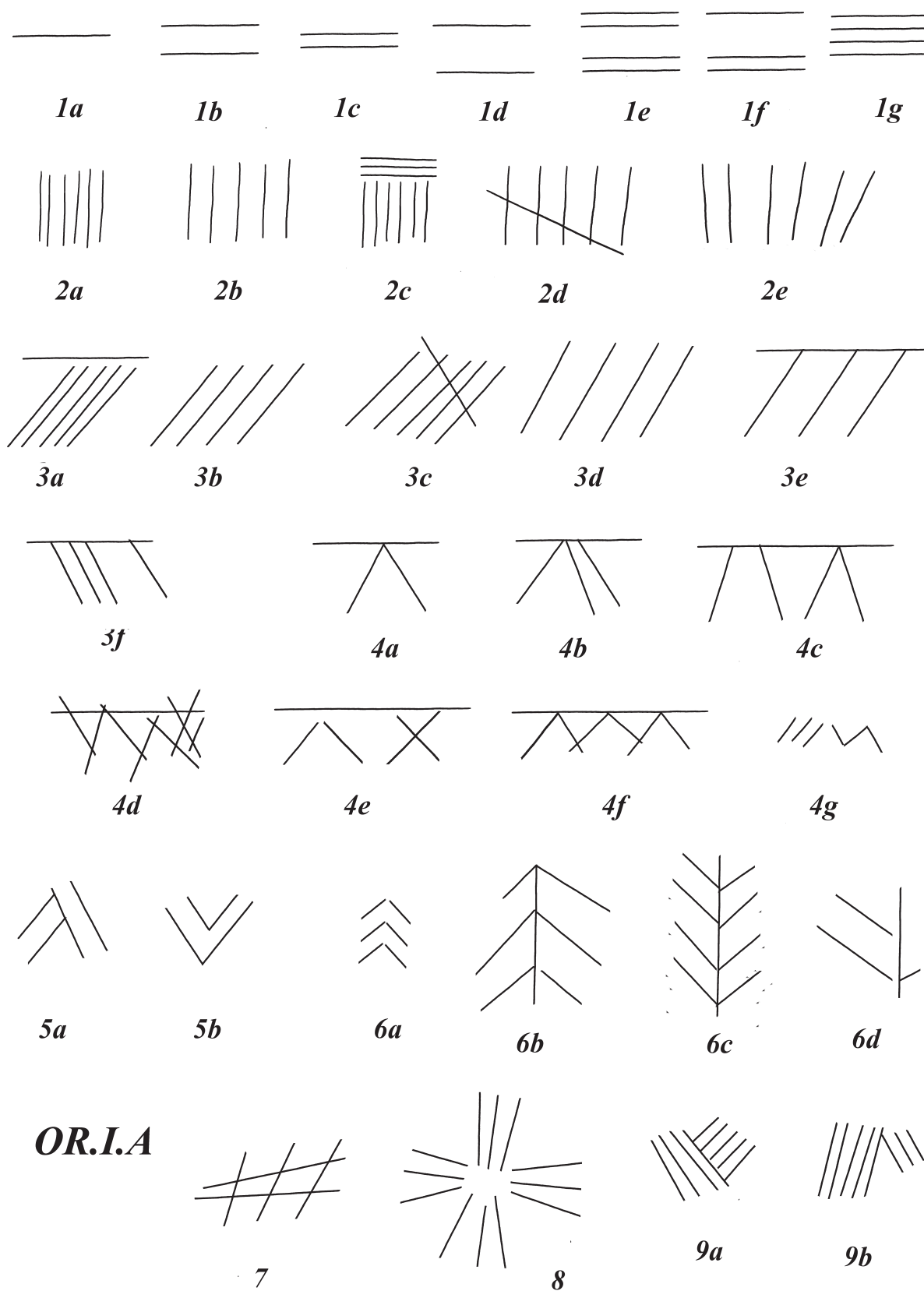
Fig. 86. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Micromorphology of the hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture: forms of vessel feet; category A – vases, cups, bowls.

W najbardziej zróżnicowanej grupie ornamentacyjnej **OR.I.A** (ryc. 87–89) najpowszechniejsze są proste, ryte dookolne wątki linearne w różnych konfiguracjach (nr 1). Obok nich występują inne motywy i wątki nierozbudowane w postaci stref linii pionowych (nr 2) i ukośnych (nr 3) oraz bardziej złożone z układami krokwiowymi, linii łamanej, kątów wsuwanych (nr 4, 5), linii skrzyżowanych (nr 7), pionowych i poziomych układów jodełkowych (nr 6; obiekt 457, tabl. 216:7; warstwa kulturowa ha III, ar 16, tabl. 289:3; warstwa kulturowa, ha V, ar 82, tabl. 259:4; obiekt 1949, tabl. 218:4), różnokierunkowych stref równoległych linii, w tym zaplatanych (nr 9; obiekt 7666, tabl. 314:6, 13, 15; 317:20) najczęściej prezentujących się w ograniczonym zakresie na niewielkich fragmentach ceramiki. Rzadko pojawiają się układy nieregularnych linii, zbieżnych bardziej z motywami grupy **OR.I.B** (nr 20, 21; obiekt 1682, tabl. 209:1; obiekt 261, tabl. 180:9). Do dosyć częstych motywów należy pojedyncze pasmo ograniczone poziomymi liniami rytymi, wypełnione ciągłymi układami krótkich kreseczek ukośnych, jednokierunkowych (nr 12; obiekt 1112, tabl. 229:5) i o zmiennej orientacji (nr 13; obiekt 457, tabl. 216:8; obiekt 2667, tabl. 189:11; zespół obiektów 4338, 4412, tabl. 243:7; obiekt 3977, tabl. 276:3), a także w formie krokwiowej (nr 14; obiekt 2099, tabl. 282:3; obiekt 2891, tabl. 184:3). Występuje także prostszy wariant pasma kresceczek nieograniczonego liniami poziomymi (nr 11; warstwa kulturowa, ha III ar 5, tabl. 290:10). Dla niektórych mis (A 26, A27, A28) charakterystyczny jest motyw grup współśrodkowych, ostro rytých linii, zbiegających się do najczęściej wklęsłego dna (nr 8; obiekt 74, tabl. 188:2; obiekt 725, tabl. 231:2; obiekt 6503, tabl. 267:10). Inny charakter mają kompozycje wykorzystujące element małych dołczków, w układzie otwartym (nr 16; obiekt 7666, tabl. 315:14; 318:18) i przede wszystkim wypełniających wąskie, linearne pasma, budujące zróżnicowane wątki. Występuje tutaj ich prosta dookolna forma (nr 17:a-g, k, l; obiekt 2108, tabl. 283:3; obiekt 551, tabl. 207:6; warstwa kulturowa, ha V, ar 82, tabl. 260:8), pionowe lub ukośne odcinki, niekiedy zdublowane (nr 17:h, i, j; warstwa kulturowa, ha I, ar 12, tabl. 296:2; obiekt 6503, tabl. 267:8; obiekt 7666, tabl. 316:11), linia łamana (nr 18; obiekt 1852/1855, tabl. 207:15) oraz różnorodne formy meandrowe, zachowane jednak w bardzo szczątkowej postaci (nr 19; obiekt 1136, tabl. 237:9; obiekt 2286, tabl. 239:12; obiekt 6552, tabl. 253:10; obiekt 2879, tabl. 182:2; obiekt 7580, tabl. 321:11; obiekt 7666, tabl. 314:6).

Odnotowano także inne techniki zdobnicze jak choćby węższe kanelurki. Przykłady ich prostszej postaci to pojedyncza, dookolna linia (nr 15:a) oraz układy strefowe, pionowe (nr 15:b,c; obiekt 73, tabl. 190:7; obiekt 7666, tabl. 260:8), poziome (nr 15:i) i współśrodkowe na dnach mis (nr 15:g; obiekt 689, tabl. 201:10). Bardziej rozbudowane wątki tworzą natomiast w połączeniu z innymi elementami, jak rzędy małych dołczków (nr 15:k; obiekt 7666, tabl. 317:11) lub większe dołki, w postaci stref linii pionowych (nr 15:f; obiekt 4163, tabl. 281:4), w formie jodełki (nr 15:l; obiekt 2286, tabl. 239:6) lub współśrodkowych żłobków na dolnej partii mis (nr 15m,n; obiekt 2910, tabl. 189:2; obiekt 7666, tabl. 318:8). Wreszcie dolne partie brzuśca niektórych egzemplarzy naczyń z grupy A pokrywały zróżnicowane układy pasm wykonanych grzebieniem garncarskim (nr 22; obiekt 690, tabl. 201:15; obiekt 74, tabl. 188:1; obiekt 1389, tabl. 220:4; obiekt 4335, tabl. 245:4).

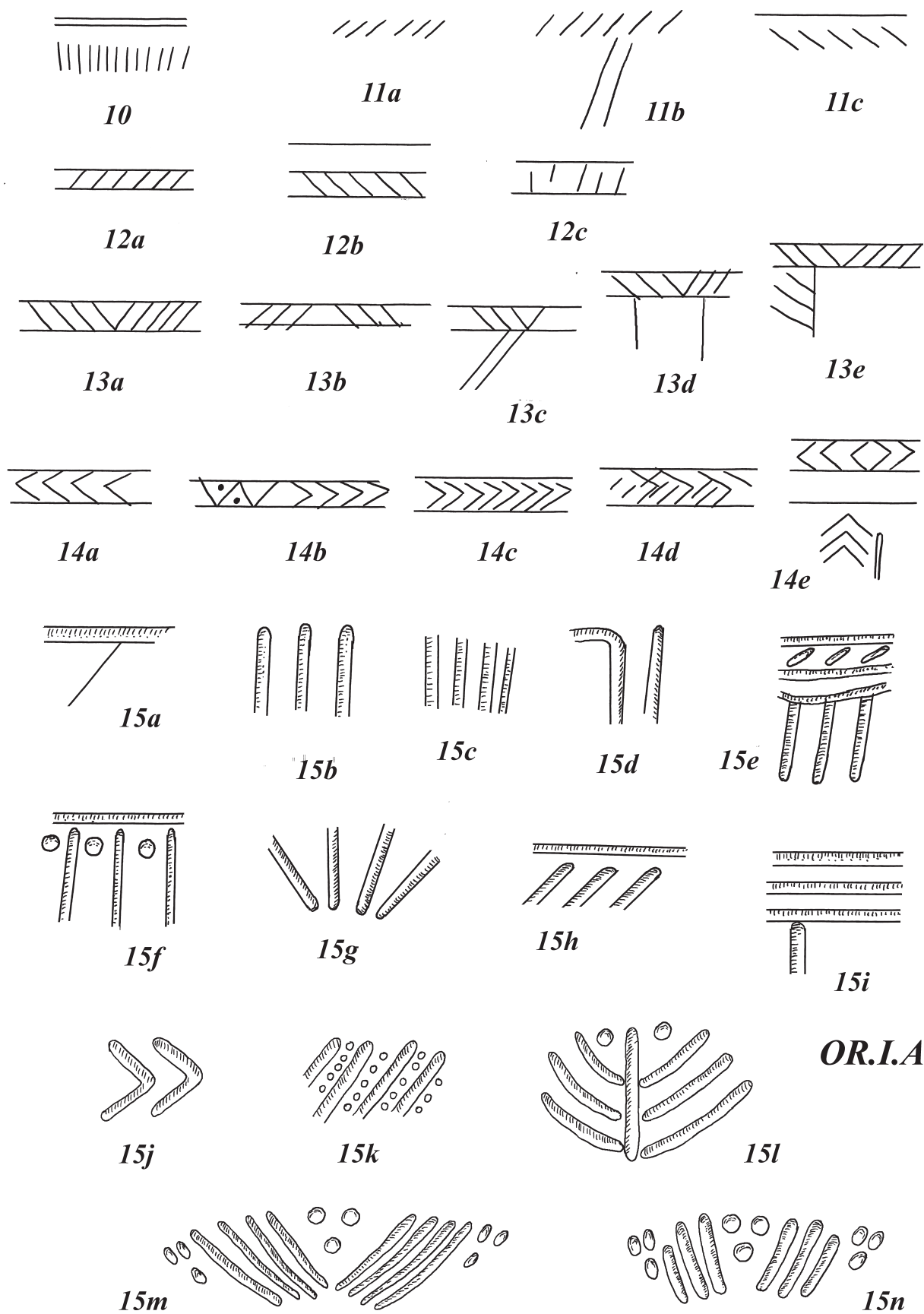
Na marginesie zdobnictwa wykorzystującego techniki ryte występował ornament odciskany (ryc. 89), w postaci większych, okrągłych odcisków jakiegoś narzędzia (**OO.I.A/1a,1b**; obiekt 411, tabl. 195:5; obiekt 1136, tabl. 236:9; obiekt 5834, tabl. 256:8) i regularnego układu dołków palcowo-paznokciowych (**OO.I.A/2**; obiekt 689, tabl. 200:4) oraz ornament plastyczny w formie dookolnej listewki (ryc. 89), gładkiej, najczęściej występującej u nasady stopek i nóżek, niekiedy na brzuścach (**OPI.A/1**; obiekt 5714, tabl. 255:9; zespół obiektów 4338, 4412, tabl. 243:7; obiekt 4330, tabl. 244:2; obiekt 7666, tabl. 313:4; 315:12) lub zdobionej ukośnymi kreseczkami (**OPI.A/2a,2b**; obiekt 7666, tabl. 314:12; obiekt 7580, tabl. 321:7).

W dominującym ilościowo zbiorze fragmentów naczyń kuchennych zdobionych ornamentem rytym (**OR.I.B**; ryc. 90–91) najbardziej charakterystyczne jest strefowe pokrywanie dolnych partii brzuśców głęboko rytymi, przecinającymi się liniami w zróżnicowanych układach, tj. nieregularnym (nr 12; obiekt 53, tabl. 172:14; obiekt 306, tabl. 175:8; obiekt 617, tabl. 211:11; obiekt 2286, tabl. 239:7; obiekt 4184, tabl. 281:9), ukośnej kratki (nr 10; obiekt 617, tabl. 212:1; obiekt 1003, tabl. 205:1) i kratki poziomej (nr 11; obiekt 327, tabl. 169:3; obiekt 2891, tabl. 183:7). Obok niego występowały inne układy ostro ryte, z których prostszą formę reprezentują linie dookolne (nr 1) oraz strefy linii ukośnych (nr 3) i pionowych (nr 5; obiekt 1003, tabl. 205:4; obiekt 3003, tabl. 178:4; obiekt 5714, tabl. 255:2), niekiedy uzupełnianych liniami w innym kierunku (nr 4:e,f,g) lub liniami poziomymi, dookolnymi (nr 2). W bardziej złożonych

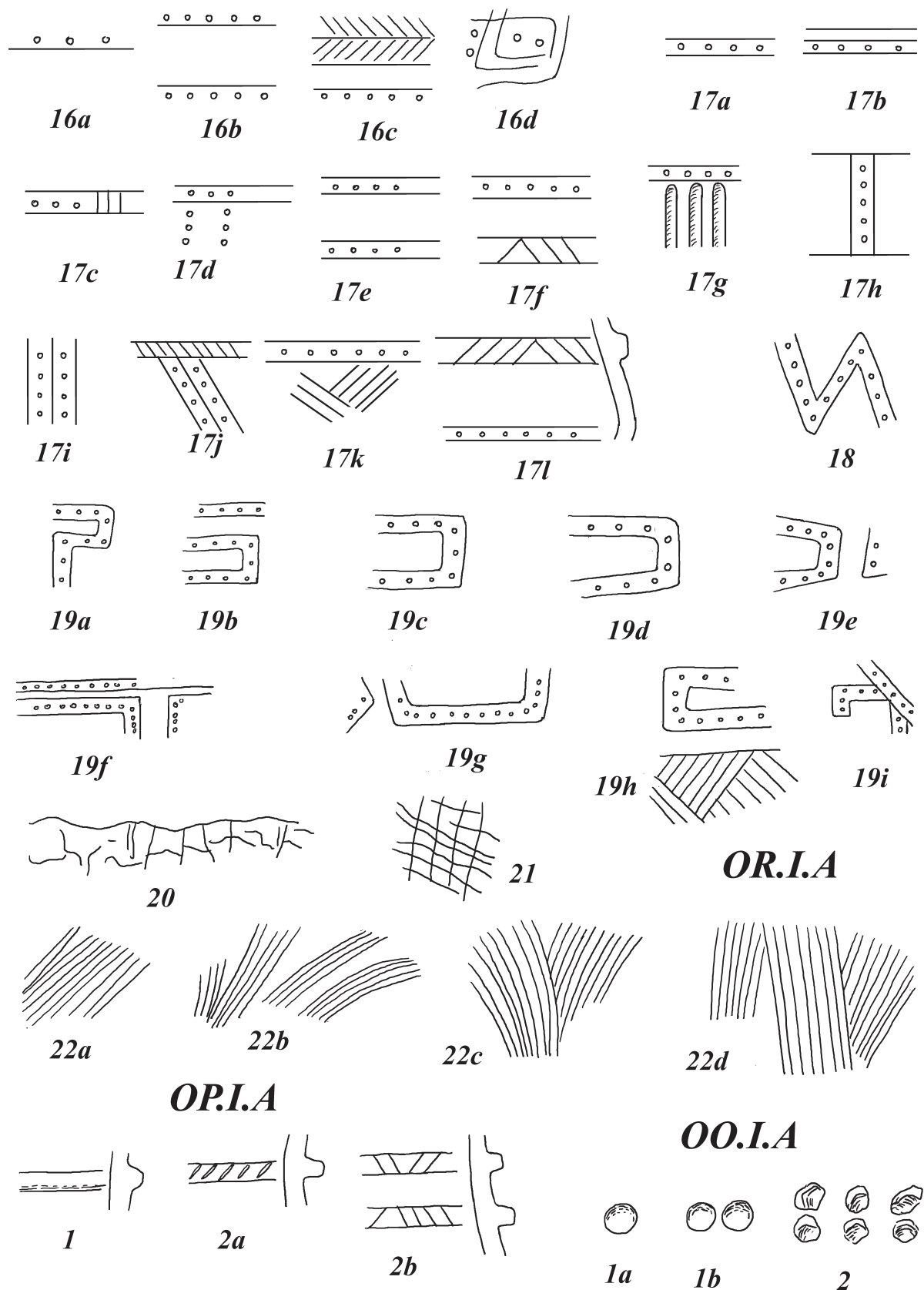
Ryc. 87. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ornamentyka ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej na naczyniach kategorii A: OR.I.A – ornament rytowy.

Fig. 87. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Decoration of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture from the vessels of category A: OR.I.A – engraved decoration.

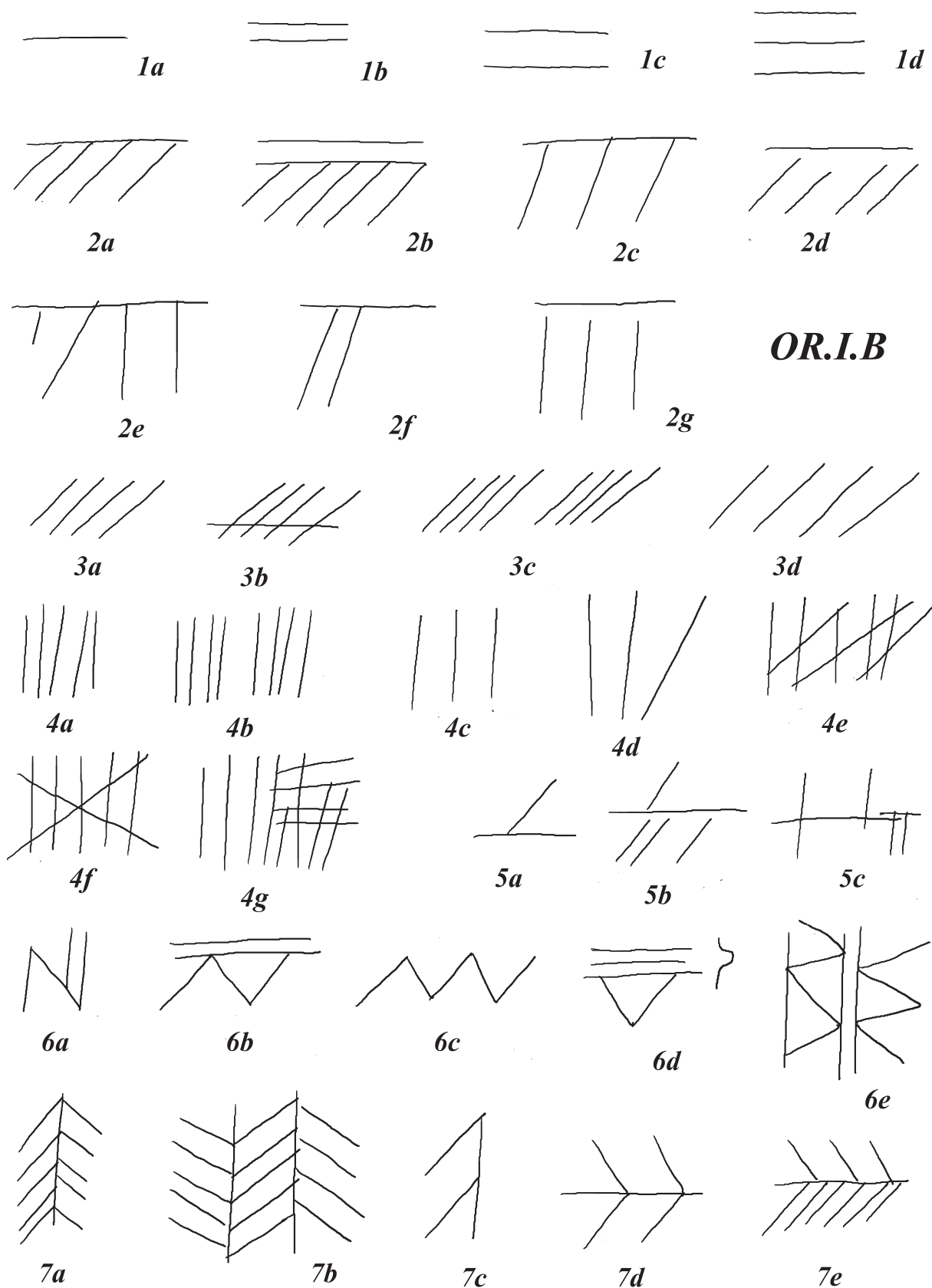
Ryc. 88. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ornamentyka ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej na naczyniach kategorii A: OR.I.A – ornament ryty lub mieszany.

Fig. 88. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Decoration of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture. Vessels of the category A: OR.I.A – engraved and mixed decoration.

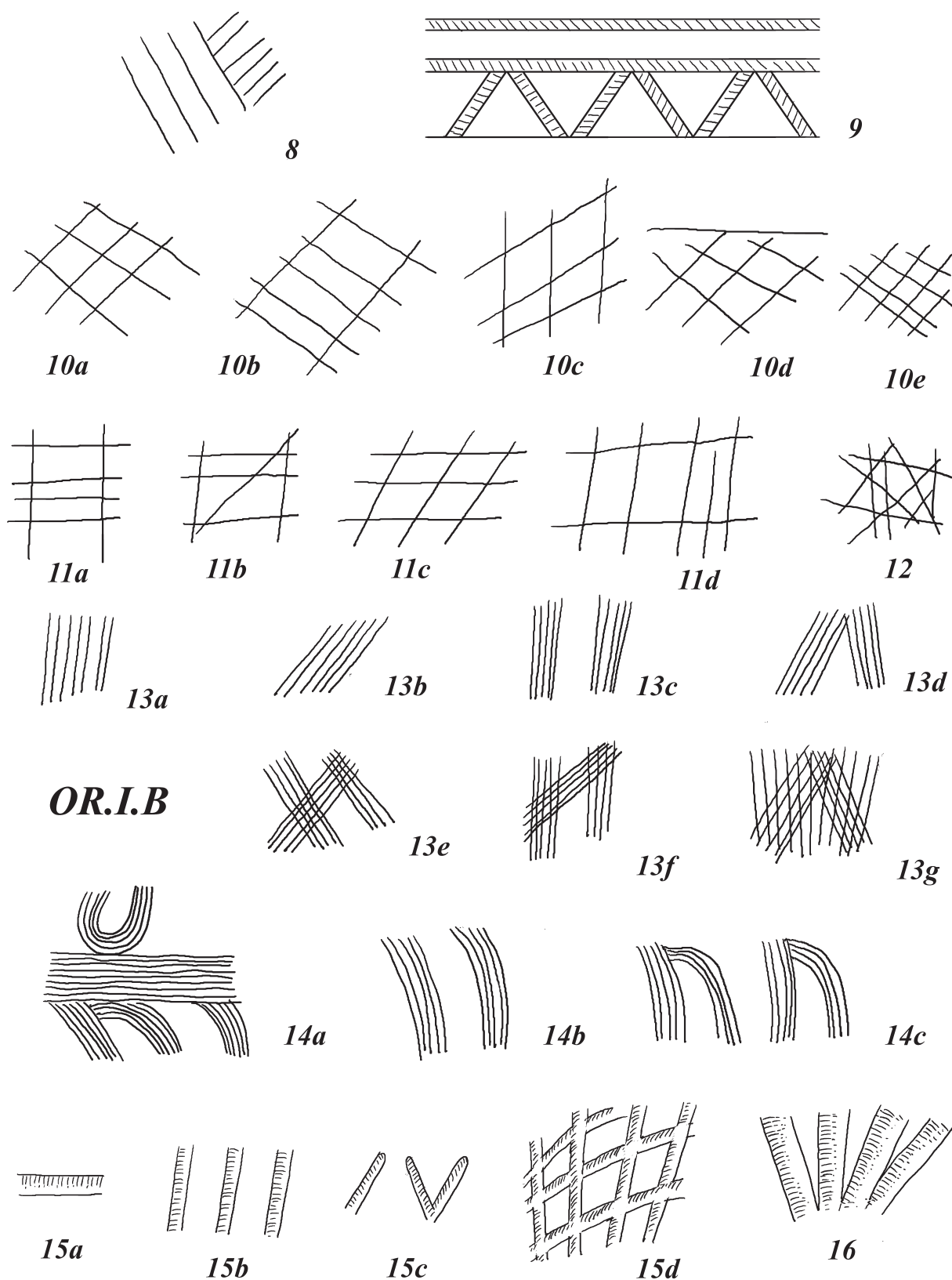
Ryc. 89. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ornamentyka ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej na naczyniach kategorii A: OR.I.A – ornament rytły lub mieszany; OO.I.A – ornament odciskany; OPI.I.A – ornament plastyczny.

Fig. 89. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Decoration of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture. Vessels of the category A: OR.I.A – engraved and mixed decoration; OO.I.A – impressed decoration; OPI.I.A – moulded decoration.

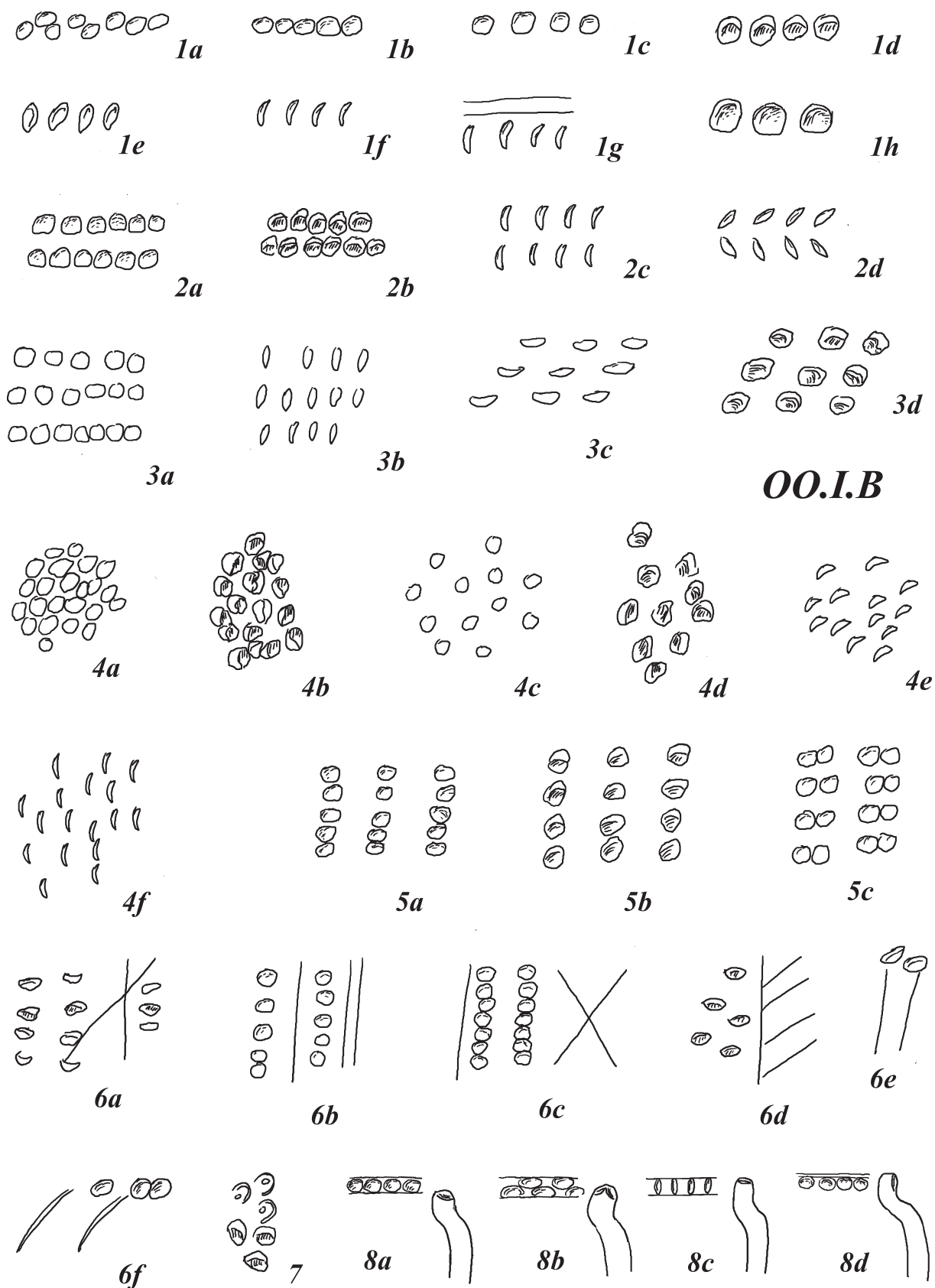
Ryc. 90. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ornamentyka ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej na naczyniach kategorii B, C oraz A: OR.I.B – ornament rytym.

Fig. 90. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Decoration of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture. Vessels of the category B, C and A: OR.I.B – engraved decoration.

Ryc. 91. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ornamentyka ceramiki ręcznie lepiącej (gr. I) kultury przeworskiej na naczyniach kategorii B, C oraz A: OR.I.B – ornament rytymy.

Fig. 91. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Decoration of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture. Vessels of the category B, C and A: OR.I.B – engraved decoration.

Ryc. 92. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ornamentyka ceramiki ręcznie lepionej (gr. I) kultury przeworskiej na naczyniach kategorii B, C: OO.I.B – ornament odciskany oraz jego warianty mieszane.

Fig. 92. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Decoration of hand-made pottery (group I) of the Przeworsk culture. Vessels of the category B, C: OO.I.B – impressed decoration and mixed variants of impressed decorations.

wątkach wykorzystywano motyw linii łamanej (**nr 6**; obiekt 53, tabl. 172:7; zespół obiektów 4338, 4412, tabl. 243:8) oraz jodełki pionowej lub poziomej (**nr 7**; obiekt 53, tabl. 173:4; obiekt 457, tabl. 216:2; obiekt 353, tabl. 169:10; obiekt 1888, tabl. 230:4; obiekt 2891, tabl. 184:2). Sporadycznie pojawiają się motywy nawiązujące bardziej do formuł zdobniczych grupy **O.I.A.**, w postaci szerokich pasm zaplatanych (**nr 8**; zespół obiektów 4338, 4412, tabl. 243:2) lub wąskich, linearnych pasm wypełnionych ukośnymi kresczkami, tworzących rozbudowany wątek z układem krokwiowym (**nr 9**, na garnku **B8/2a**; obiekt 4654, tabl. 251:3).

Poza ornamentem ostro rytym występowały także węższe kanelury, dookolne (**nr 15:a**), pionowe w układzie strefowym (**nr 15:b**; obiekt 725, tabl. 231:4; obiekt 1405, tabl. 270:2) oraz w postaci krzyżujących się linii w układzie bardziej regularnej kratki (**nr 15:d**; **15:c ?**; obiekt 5834, tabl. 256:3,5; warstwa kulturowa, ha IV, ar 95; tabl. 293:12). Specyficzną techniką ornamentacyjną są szerokie, płytkie kanelury, w układzie zbieżnym (**nr 16**; obiekt 1021, tabl. 286:5). Odnotowano także zróżnicowane formy użycia grzebienia garncarskiego, w postaci pasm prostych, rozdzielonych bądź krzyżujących się (**nr 13**; obiekt 1389, tabl. 219:2) oraz pasm łukowatych (**nr 14**; obiekt 1112, tabl. 228:10,12).

Mniej liczny ornament odciskany (**OO.I.B**; ryc. 92) praktyczne ogranicza się do techniki palcowo-paznokciowej, występującej w różnych wariantach (łagodniejsze odciski opuszków palców, ostrzejsze odciski palcowo-paznokciowe, odciski paznokciowe) i układach tylko niekiedy zastępowanej przez odciski narzędzia. Najprostszy motyw reprezentują dookolne ciągi odcisków, pojedyncze (**nr 1**; obiekt 290, tabl. 176:12; obiekt 74, tabl. 188:3; obiekt 4134, tabl. 274:3; zespół obiektów 4338 / 4412, tabl. 243:6) lub podwójne (**nr 2**; obiekt 457, tabl. 215:1), umieszczane na górnej części brzuśca i często rozdzielające strefy o odmiennej fakturze. Poza tym występuje pokrywanie odciskami całej lub większej powierzchni brzuśca poniżej jego górnej partii i strefy szyjki, zarówno w układzie nieregularnym (**nr 4**; obiekt 5586, tabl. 261:6), jak i w układach rzędowych (**nr 3**; obiekt 702, tabl. 198:10; obiekt 4134, tabl. 274:2) oraz kolumnowych (**nr 5**; obiekt 702, tabl. 199:6; obiekt 5450, tabl. 249:3), niekiedy w połączeniu z ornamentem ostro rytym (**nr 6a-6d**). Ewenementem jest połączenie odcisków palcowo-paznokciowych z mniejszymi odciskami o kształcie podkowiastym z centralnym punktem (**nr 7**; obiekt 2112, tabl. 284:5), stanowiącymi efekt użycia jakiegoś narzędzia (główki szpili?). Poza ornamentem pokrywającym partie brzuśca, pojawiało się także zdobienie krawędzi garnków w 4 odmianach, okrągłych odcisków, na górnej krawędzi (**nr 8a**; obiekt 398, złoże wtórne, tabl. 193:13; obiekt 4448, tabl. 247:8; obiekt 5450, tabl. 249:8) lub bezpośrednio pod nią (**nr 8d**; obiekt 4134, tabl. 275:4), palcowego zagniatania (**nr 8b**; obiekt 2098, tabl. 282:2) lub poprzecznego, wąskiego karbowania (**nr 8c**; zespół obiektów 4338 / 4412, tabl. 243:6; warstwa kulturowa, ha V ar 97, tabl. 241:2).

Analiza kulturowo-chronologiczna form ceramiki ręcznie lepionej (grupa I)

I.A. WAZY, CZARKI, MISY

Ostroprofilowane naczynia typu **A1** w klasyfikacji T. Liany (1970, s. 439, tabl. II: 3, 6, 9, 10) należą do typu II/3, występującego przez cały wczesny okres rzymski.

Dla wyższych waz odmian **A1/1** i **A1/2** analogie z wczesnego okresu rzymskiego znajdujemy w materiałach datowanych na fazę B_1 , np. z Oblina (grób 128b/6; K. Czarnecka 2007, tabl. CXXVI)⁴, ale przede wszystkim w zespołach z fazy B_2 , np. z cmentarzysk z Oblina (grób 16/5 z grotem włóczni typu XIII; grób 17/2; grób 174/3 z fibulami oczkowatymi A.61; K. Czarnecka 2007, tabl. XV, CLXVIII), z Chmielowa Piaskowego (grób 13/3 z żelazną fibulą A.V s.11; grób 29/2; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XIV, XLIII; s. 20, 30), z Nadkole (grób 23/3 z żelazną fibulą A.123, faza 2a – B_{2a} ; J. Andrzejowski 1998, tabl. XVIII, s. 21) czy z osady w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 85, faza II datowana na 50–120 r. n.e. – faza B_{1c} – B_{2a} , obiekty 56, 86⁵, faza III datowana na 120–160 r. n.e. – faza B_{2b} ; W. Siciński 2011, ryc. 93: 5; 87: 2; 96: 5). Z najbliższych terytorialnie porównań należy przytoczyć dokładną analogię z kujawskiego, birtualnego cmentarzyska w Karczynie/Witowach stan. 21/22 z grobu szkieletowego datowane-

⁴ Przy cytowaniu materiałów z cmentarzysk publikowanych w serii Monumenta Archaeologica Barbarica zastosowano obowiązujący tam klucz sygnatur, zgodnie z którym przy numerze grobu po linii łamanej podany jest numer zabytku w zespole. Uwaga ta dotyczy następujących stanowisk: Chmielów Piaskowy, Ciebłowice Duże, Kamieńczyk stan. 1, Nadkole stan. 2, Niedanowo, Oblin stan. 5, Opatów stan. 1, Pruszcz Gdański stan. 10.

⁵ Z obiektu 86 z Zadowic, stan. 1a uzyskano datę C-14 1830±90BP, skalibrowaną w zakresach 70–260AD; 290–330AD (68,2 %) oraz 10BC–410AD (95,2 %), (W. Siciński 2011, s. 70, tabela 27).

go na fazę B_{2b} (obiekt 176/5 m.in. z zapinką A.84; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XII, s. 17–18). Także późniejszą chronologię zbliżonych form potwierdzają zespoły sięgające fazy B₂/C₁ np. z cmentarzyska z Chmielowa Piaskowego (grób 55/3 z żelazną fibulą A.V s.1; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. LXXV, s. 40–41), z Młodzikowa (grób 224 z fibulą A.V s.8; A. Dymaczewski 1958, ryc. 396: 7) czy z osady w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 16, faza IV datowana na 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e. – faza B₂/C₁; W. Siciński 2011, ryc. 71: 5), zapewne z cmentarzyska z Inowrocławia-Szymborza (obiekt 10, faza B_{2a}-C_{1b}; materiały luźne; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 6: 1, s. 11; ryc. 19: 1) oraz pochodzące już z rozwiniętego młodszego okresu rzymskiego., np. z cmentarzyska w Trupiance (grób 2 z żelaznym wisiorkiem wiaderkowatym; E. Kaszewska 1971, tabl. II: 13, s. 194–195), z osady w Wólce Łasieckiej stan. 2 (budynek 8 z ceramiką wykonaną na kole; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, tabl. IV: 12, s. 74, 77) czy z osady w Wiktorowie (obiekty 243, 266A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 37: 2, 52: 5). Młodszą pozycję chronologiczną odmiany A1/2 w Ludwinowie potwierdza zespół z ceramiką wykonaną na kole z obiektu 457 (tabl. 216: 8).

Dla waz bardziej przysadzistych odmian A1/3 i A1/4 na starsze odniesienia chronologiczne do fazy B₁ wskazują analogie z cmentarzysk z Oblina (grób 6/4; grób K. Czarnecka 2007, tabl. VI, s. 13), z Nadkola (grób 8/1 z umbem J5/J6, faza 1a; J. Andrzejowski 1998, tabl. VII, s. 18) czy Gledzianówka (grób 1/1935; E. Kaszewska 1977, tabl. II: 17). Następnie przykłady z fazy B₂ są znane z Oblina (grób 38/13 ze sprzączką żelazną AD1, grotem włóczni typu XI i grotem oszczepu typu C; grób 186/13 z brązową fibulą oczkową A.61; grób 196/6 z grotami typu XIV; K. Czarnecka 2007, tabl. XLII, CLXXIV, CLXXXI), Chmielowa Piaskowego (grób 13/1; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XV), Nadkola (grób 107/2 z brązową fibulą z trąbkowatą główką typu 5, faza 2b; J. Andrzejowski 1998, tabl. LXV, s. 41) oraz Karczyna/Witowów stan 21/22 (obiekt 207/8 – grób popielnicowy, m.in. z grotami typu XIV, X, imaczem typu J9 z wyodrębnionymi, szerokimi płytkami, faza IV; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XXVIII, s. 22–23). Młodszą pozycję chronologiczną mogą potwierdzać materiały z cmentarzyska w Chmielowie Piaskowym (grób 25/3 datowany na B₂ lub B₂-C_{1a}; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXXIV), być może z Inowrocławia-Szymborza (materiały luźne; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 19: 2) oraz z cmentarzyska w Młodzikowie (grób 224 z fibulą A.V s.8 datowany na B₂/C₁; A. Dymaczewski 1958, ryc. 396: 6). Zbliżone formy, także czernione, występowały w fazie C_{1a} osady w Igołomi, oznaczone jako typ 52 (obiekty 77/56, 9/53; H. Dobrzańska 1990, ryc. 14, tabl. XIII: 5, XX: 4; 1990a, s. 54, 79–81, ryc. 19). Podobny młodszy kontekst odmiany A1/4 w Ludwinowie potwierdza zespół z ceramiką wykonaną na kole z obiektu 457 (tabl. 216: 5).

Z kolei dla bliższej głębokim formom misowatym odmiany A1/5 analogie można przytoczyć z zespołów datowanych na fazę B₂ z cmentarzysk z Oblina (grób 263/4; K. Czarnecka 2007, tabl. CCXVI, s. 61) oraz Kamieńczyka (grób 14/10; T. Dąbrowska 1997, tabl. VIII, s. 14). Natomiast formy zbliżone do szerokodennych waz odmiany A1/6 występowały już w fazie B₁, co potwierdzają inwentarze z Oblina (grób 6/6; grób 75/3; K. Czarnecka 2007, tabl. VI, LXXXIV) czy Karczyna/Witowów, stan. 21/22 (obiekt 288/3 – grób szkieletowy, z zapinkami A.68 i zbliżoną do typu A.75, faza I – B_{1b}-B_{1b}/B_{2a}; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XLI, s. 27) i w kolejnej fazie B₂, jak na cmentarzysku z Domaradzic (grób 91 z zapinkami trąbkowatymi A.IV 75–76; B. Kostrzewski 1954, ryc. 88: 16, s. 203–205). Pojawiają się także w materiałach późniejszych, pochodzących z cmentarzyska z Nadkola (grób 111/2 z fibulą profilowaną wariantu mazowieckiego, typu 1 Ba, faza 3 datowana na B_{2c}-B₂/C₁; J. Andrzejowski 1998, tabl. LXVI, s. 41), z nekropolii z Chmielowa Piaskowego (grób 4/1 z grzebieniem trójwarstwowym typu Th1, datowany na fazę C₁; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. V), być może z cmentarzyska z Inowrocławia-Szymborza (materiały luźne; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 18: 3) oraz z osady z młodszego okresu rzymskiego z Wiktorowa (obiekt 1546A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 43: 5). Również w Ludwinowie naczynie odmiany A1/5 wystąpiło w zespole z ceramiką wykonaną na kole z obiektu 457 (tabl. 215: 6).

Wreszcie dla typu A1/7, o formie głębszej misy, prawdopodobnie pierwotnie zaopatrzonej w stopkę lub nóżkę, starsze nawiązanie można wskazać w fazie 2b cmentarzyska w Nadkolu, synchronizowanej głównie z fazą B_{2b} (grób 11/2; J. Andrzejowski 1998, tabl. X, s. 18). Natomiast zbliżone formy młodsze pochodzą z zespołów datowanych na fazę C_{1a}, z cmentarzyska w Chmielowie Piaskowym (grób 31/2, K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XLVII, s. 31–32) oraz z osady w Igołomi, w ramach typu 49 (obiekt

77/56, faza C_{1a}; H. Dobrzańska 1990, ryc. 13, tabl. XIII:4, 15; 1990a, s. 54, 79–81, ryc. 19). W ten kontekst wpisuje się także znalezisko misy typu A1/7 z osady w Ludwinowie, współwystępującej w obiekcie 1729 z ceramiką wykonaną na kole (tabl. 226: 11).

Naczynia o łagodniejszym profilowaniu typu A2, które można umieścić w ramach typu I/3 wg T. Liany (1970, s. 438–439, tabl. I:8, 13, 19), posiadają odpowiedniki na poziomie wczesnego okresu rzymskiego w fazie B₂. Wskazują na to analogie dla całej zachowanej formy odmiany A2/1.1a pochodzącej z zespołów grobowych z Chmielowa Piaskowego (grób 24/3 z żelazną fibulą z grzebykiem na głowce i pochewką A.V s.8 i fibulą trąbkowatą z górną cięciwą A.IV 78–79; grób 29/4 z grzebieniem jednowarstwowym Th.A i grotem włóczni Ka.VI.2 / Ka.XIII; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXXIII, s. 26, tabl. XLIV, s. 30) i Karczyna/Witowów stan. 21/22 (obiekt 309/1 – grób szkieletowy, faza ?; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XLVII, s. 30) oraz formy zbieżne z profilowaniem górnej partii typu A2 (odmiany A2/1, A2/2) znajdujące na cmentarzyskach w Kamieńczyku (grób 14/11, faza B_{2a}; grób 278/4 z fibulami z kapturkiem na sprężynkę A.II 38–39, faza B_{2b}; T. Dąbrowska 1997, tabl. VIII, s. 14; tabl. CXXI, s. 59) i Gledzianówku (grób 14/1934 z fibulą oczkowaną serii B wg R. Jamki; E. Kaszewska 1977, tabl. X: 9). Na potencjalnie szersze ramy chronologiczne omawianych form mogą wskazywać analogie z cmentarzysk w Nadkolu (grób 80B/2 z umbem J.7a/2 i grotami włóczni typów VIII/1 i XII/2, z fazy 3 datowanej na B_{2c}-B₂/C₁; J. Andrzejowski 1998, tabl. LIII), Inowrocławiu-Szymborzu (obiekt 8; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 5: 2, s. 10, tabela 2), Bodzanowie (grób 5 z fibulą A.V s.8; B. Zielonka 1958, ryc. 50: c, s. 357) oraz Chmielowie Piaskowym (grób 8/1 z brązową fibulą A.VI z trapezową nóżką, faza C₁; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. IX, s. 18). W rodzinie form typu A2 wyróżniają się naczynia pokryte na całej powierzchni brzuśca strefowym ornamentem ostro rytym. Dla bardziej przysadzistej odmiany A2/3a porównywalne formy występują we wczesnym okresie rzymskim, np. na cmentarzysku w Kompinie (grób 18 z umbem J.7a, imaczem J.9 i grotem z zadziarami, młodszy odcinek fazy B₂; L. Tyszler 1998, tabl. IV: 5, s. 107–108) czy na cmentarzysku w Karczynie/Witowach stan. 21/22, gdzie odnotowano wagę o analogicznej morfologii, z pasmowym ornamentem obecnym na odmianie A2/2a (obiekt 167/4 – grób popielnicowy, m.in. z fragmentem sprzączki typu D1, faza IV – B_{2b}; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XI, s. 17). Podobnie ukształtowane naczynia wazowate występują także w młodszym okresie rzymskim, np. na osadzie w Wiktorowie (obiekt 1435: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 60: 12) oraz na cmentarzysku w Spicymierzu (grób 87; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XII: 14, s. 156). Zdobienie wykonane za pomocą różnokierunkowych pasm grzebienia garncarskiego znajdujemy tak w zespołach starszych (grób 25/1 z Chmielowa Piaskowego, faza B₂ lub B₂-C_{1a}; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXXIV, s. 26), jak i pochodzących z młodszego okresu rzymskiego (grób 85 z Zadowic; A. Abramowicz 1956, tabl. XLV: 1; osada w Wiktorowie, stan. 1–4; J. Moszczyński 2010, ryc. 30: 3, 8; 46: 8; s. 46). Z kolei dla odmiany A2/4a ścisła analogia obejmująca formę i strefowy ornament pionowych linii pochodzi z osady z młodszego okresu rzymskiego z Wiktorowa (obiekt 122: zgrupowanie E – od fazy C_{1b} ?; J. Moszczyński 2010, ryc. 72: 9).

Wyróżniające się na tle innych form naczynia typu A3 z wydzieloną pionową szyjką nawiązują do typu II/1 wg T. Liany (1970, s. 439, tabl. II:1, 2), lokującej go w końcu młodszego okresu przedrzymskiego i w podokresie B₁. Pod względem proporcji korzenie omawianego typu rzeczywiście widać w formach z fazy A₃, choć z wyraźniejszym zaakcentowaniem tektonicznego podziału, co potwierdzają znaleziska z Oblina (groby nr 135/5; 159/4; 248/29, 33; 291/25, 31; K. Czarnecka 2007, tabl. CXXXIV, CLIV, CCX, CCXLII, s. 40, 45, 58–59, 65–66). Naczynia z fazy B₁ także odnoszą się do typu A3, co szczególnie dotyczy ich górnej partii, zasadniczo nadal tektonicznie bardziej wyprofilowanej, przy często wyraźniej podciętej dolnej części brzuśca, co ilustrują przykłady z Oblina (groby nr 85/10, 12; 281/6; K. Czarnecka 2007, tabl. XCII, CCXXVIII) i Kamieńczyka (groby nr 7/11; 13/6; T. Dąbrowska 1997, tabl. VI, VII). Pojawiają się wśród nich także formy o zbliżonym profilowaniu (Kamieńczyk, grób 341/15 z ostrogą krzeselkowatą J.22 i mieczem jednosiecznym MB.B.1; T. Dąbrowska 1997, tabl. CLV, s. 68). Bliższe nawiązania formalne lub przynajmniej stylistyczne widać w zróżnicowanym zakresie chronologicznym, obejmującym przełom faz B₁/B₂ lub fazę B_{2a}, ewentualnie szersze ramowe datowanie (B₁-B_{2a}) jak w zespołach grobowych z Kamieńczyka (grób 39/5 z fibulami oczkowatymi A. 53; groby 57/1, 2; 66/2; 158/4, 324/6; T. Dąbrowska 1997, tabl. XXI, XXVII, XXXII, LXXXV, CXLIX; s. 18, 21, 23, 40–41). Pod uwagę należy brać także proporcjonalnie zbliżone formy, posiadające lekko nachylone szyjki, pochodzące z grobów datowanych

na fazę B_2 z Nadkole (grób nr 113/1 z brązowymi fibulami oczkowatymi A.60 serii pruskiej; faza 2a – podokres B_{2a} ; J. Andrzejowski 1998, tabl. LXVII, s. 42), z Niedanowa (grób nr 255/8 z uszkodzoną fibulą trąbkowatą; grób 433/6; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. LXXXI, CLX; s. 50–51, 80) czy z Karczyna/Witowów stan. 21/22, gdzie równolegle występowały także formy analogicznie profilowane jak typ **A3** (obiekt 629/17, 19, m.in. z zapinką zbliżoną do typu A.110, zapinką A.148, ostrogą typu D, faza IV – B_{2b} ; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. LXXX, s. 41–42). Porównywalne formy przetrwały jednak dłużej, na co wskazują odkrycia z cmentarzysk z Inowrocławia-Szymborza (obiekt 14 z fr. grzebień trójwarstwowego, faza $B_2/C_1 - C_{1b}$; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 7: 2, s. 12–13), Wólki Łasieckiej stan. 1 (grób 1 z umbem półkulistym, faza $C_{1a} - C_{1b}$; W. Bender, T. Dąbrowska 2012, tabl. I: 2, s. 178–179) i Krapkowic (grób 21 z fragmentami ceramiki wykonanej na kole, faza $C_{1b} - C_2$; M. Mączyńska 1971, ryc. 24: I, s. 266, 298).

Choć profilowane naczynia typu **A4**, charakteryzujące się spionizowaną górną ścianką brzuśca, nie zostały wyodrębnione w klasyfikacji T. Liany (1970, s. 439), to wydaje się, że można je ująć w wyróżnionym typie II/3. Nawiązujące stylistycznie do typu A1 wykazują zbliżone ramy chronologiczne, z akcentem postawionym głównie na wczesny okres rzymski. Potwierdzają to zespoły grobowe datowane na fazę B_1 z Oblina (groby 96/4; 128b/5; 269/5; K. Czarnecka 2007, tabl. CIV, CXXVI, CCXX, s. 33, 39, 61–62) i Wymysłowa (grób 161 z fibulą oczkowatą i naczyniem typu I/1 wg T. Liany; S. Jasnosz 1952, tabl. 137: 8, s. 99–100), na przełom faz B_1/B_2 z Karczyna/Witowów stan. 21/22 (groby szkieletowe z fazy II: obiekt 303/1–2; obiekt 432/11 z zapinką silnie profilowaną zbliżoną do typu A.75/77, z zapinkami oczkowatymi zbliżonymi do typu A.53 i z zapinką zbliżoną do typu A.120; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XLIII, s. 28; LXVIII, s. 37–38) oraz na fazę B_2 z Oblina (groby nr 17/1, 265/1; K. Czarnecka 2007, tabl. XV; CCXVIII), z Chmielowa Piaskowego (grób 29/3; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XLIII, s. 30), z Kamieńczyka (grób 381/12 z fibulami oczkowatymi A.60; T. Dąbrowska 1997, tabl. CLXXVI, s. 75), z Nadkole (grób 113/6, z fibulami oczkowatymi A.60 serii pruskiej, faza 2a – B_{2a} ; J. Andrzejowski 1998, tabl. LXVII, s. 42), z Zadowic (grób 281 z żelaznymi zapinkami A.V 124 i A.V 130; E. Kaszewska 1973, tabl. XIII: 8, s. 51–53) i z Karczyna/Witowów stan. 21/22 (obiekt 373/6 – grób szkieletowy z zapinkami A.148, faza IV – B_{2b} ; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. LXII, s. 35). Na dłuższe przetrwanie zbliżonych form wskazują materiały z cmentarzyska w Chmielowie Piaskowym (być może grób 16/5, faza B_2 , ewentualnie $B_2 - B_2/C_1$; grób 4/2, faza C_1 ; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XIX, s. 21, 22; tabl. V, s. 16–17), z osady w Kruszynie stan. 10 (obiekt 1400; W. Siciński 2016, ryc. 172: 1) oraz z osady w Igołomi, w ramach typu 50 (obiekt 9/53, faza C_{1a} ; H. Dobrzańska 1990, ryc. 13, tabl. XIX: 22; 1990a, s. 54, s. 79–81, ryc. 19). Również w Ludwinowie naczynia odmiany **A4/1** występowały jeszcze w kontekście ceramiki „siwej”, jak w obiekcie 457 (tabl. 216: 6–7).

Ostroprofilowane formy z pionowo postawionym wylewem typu **A5** posiadają odpowiedniki od wczesnego okresu rzymskiego, np. z Oblina (grób 236/8 z grottem oszczepu z zadziarami typu L/1, faza B_1 ; K. Czarnecka 2007, tabl. CC, s. 56) czy z Karczyna/Witowów stan. 21/22 (obiekt 218/4 – grób popielnicowy z fibulą A.148, faza IV – B_{2b} ; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XXX, s. 23–24), po młodszy okres rzymski, np. z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 243: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 35: 7).

Naczynia zbliżone do wazy na nóżce odmiany **A6/1a** występują od fazy B_2 , z przykładami znanymi głównie z jej młodszego odcinka B_{2b} , jak z cmentarzysk w Nadkolu (grób 78/1 z fragmentami fibul A.39, faza 2b; J. Andrzejowski 1998, tabl. XLVIII, s. 35) czy Kamieńczyku (grób 78/7 z fibulami trąbkowatymi, wariant TD.5 i fibulą A.148; grób 191/5 z umbem J.7a; T. Dąbrowska 1997, tabl. XL, CIV), z perspektywą dłuższej chronologii, jak na cmentarzysku z Kompiny (grób 13 datowany na $B_2 - B_2/C_1$ z umbem J.7a, mieczem typu III wg M. Biborskiego, grotami typu VIII/1 i XII, dwudzielną sprzączką G 36/37; L. Tysler 1998, tabl. III: 9, s. 104–107, 110–114). Tego typu formy, często na wysokich nóżkach, są typowe dla starszego przedziału młodszego okresu rzymskiego (fazy B_2/C_1 , C_1 ; K. Godłowski 1977, s. 143; 1981, s. 65), jak na cmentarzysku w Krapkowicach (grób 3 z fibulą pochodną od typu A.158 ze schodkowaną ukształtowaną pochewką, faza C_1 ; M. Mączyńska 1971, ryc. 6, s. 256–257, 298) czy w Spicymierzu (grób 107 m.in. z fibulą A.162; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XV: 17, s. 159). Dla niezdobionej odmiany na wysokiej nóżce **A6/2** analogię znajdujemy na cmentarzysku w Nadkolu (grób 91/1 z fazy 2b datowanej głównie na B_{2b} ; J. Andrzejowski 1998, tabl. LV, s. 89). Ogólna morfologia naczyń typu **A6**,

włącznie z ornamentem na odmianach A6/1a i A6/3a sięga fazy C₂, na co wskazuje przykład z cmentarzyska z Krapkowic (grób 27 z umbem z pseudokolcem – odmianą typu J.7a i ostrogą ze stożkowatym kolcem na trzpieniu; M. Mączyńska 1971, ryc. 31: a, s. 271, 298).

Typ A7 obejmujący zróżnicowane wysokościowo, lecz jednolite stylistycznie, trójelementowe czarki znajduje już odniesienia w materiałach z fazy B₁, jak w Oblinie (grób 28/6; K. Czarnecka 2007, tabl. XXVII), przy liczniejszych przykładach pochodzących z zespołów z fazy B₂, z tego samego cmentarzyska (grób 33/21 z pucharem szklanym E185, ostrogami typu D, żelazną fibulą A.76, dupondiusem Hadriana; grób 222/14 z umbem J.7a; K. Czarnecka 2007, tabl. XXXII, CXCII, s. 18, 19, 54) czy z cmentarzyska w Nadkolu (grób 1/2, faza 2b synchronizowana głównie z podokresem B_{2b}; J. Andrzejowski 1998, tabl. I, s. 16), z analogią także z cmentarzyska w Młodzikowie (grób 116; A. Dymaczewski 1958, ryc. 205: 7). Porównywalne formy spotykane są jeszcze w młodszym okresie rzymskim, jak analogia do odmiany A7/2 z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekty 246A; 844: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 48: 6; 56: 1). W Ludwinowie taki kontekst chronologiczny potwierdzają inwentarze obiektów 1729 i 4642 z ceramiką „siwą” (tabl. 227: 6; 253: 3).

Typ A8, obejmujący zróżnicowane formy wyróżnia obecność przewężonych uch. Element ten charakterystyczny dla młodszego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska 1988, tabl. I: 5, 17; II: 23, 29; III: 36, 37, 40; K. Godłowski 1981, tabl. I: 2, 7, 15; K. Czarnecka 2007, groby nr 35a/10; 66/15, 20, tabl. XXXV, LXXIII), towarzyszy także naczyniom z podokresu B₁ (np. Grzybów, stan. 1, grób z fibulami A.67, A.68; grób 26; K. Garbacz 2000, tabl. XXVI: 1, XLI: 3, s. 39, 135) i z pełnego podokresu B₂. Z młodszego z wymienionych przedziałów można wskazać liczne analogie łączące formę wyróżnionych odmian z występowaniem przewężonego ucha. Dla odmiany A8/1 o silniejszym profilowaniu, nawiązującej stylistycznie do typu A1, ale posiadającej obniżony załom brzuśca, przykłady znajdujemy na cmentarzyskach w Oblinie (grób 16/5; K. Czarnecka 2007, tabl. XV), Kamieńczyku (grób 52/5 z fibulą oczkowaną A.61 i fibulą A.148, faza B_{2a}/B_{2b}; grób 126/24, faza B_{2b} ?; grób 170/13 z fibulą A.149, faza B_{2b}; T. Dąbrowska 1997, tabl. XXV, LXVII, XC), Nadkolu (grób 14/1, faza 2b – młodszy odcinek B_{2a}-B_{2b}; J. Andrzejowski 1998, tabl. VIII) czy Spicymierzu (grób 2, forma zdobiona meandrem; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, s. 145, tabl. I: 1). Dla odmian A8/2a i A8/3a, morfologicznie łączących się z typem A2 porównywalne formy można podać z Nadkola 2 (grób 79/3, faza 2b – młodszy odcinek B_{2a}-B_{2b}; J. Andrzejowski 1998, tabl. LI, s. 79), Kamieńczyka (grób 130/2, faza B₂; T. Dąbrowska 1997, tabl. LXIX) czy z fazy I osady w Piwonicach (I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. III: 1, s. 432–434). Meander zdobiący odmianę A8/2a, stanowi element występujący na ceramice w pełnym zakresie wczesnego okresu rzymskiego (T. Liana 1970, tabl. I, V; T. Dąbrowska 1997, tabl. VI: 7/10, XXI: 39/4, LVII: 108/10, CXXV: 261/4; W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 123, patrz: typ A.5.2) i jest spotykany jeszcze w fazie C_{1b}, potem zupełnie zanikając (K. Godłowski 1977, s. 161). Z terenu Kujaw bliska analogia dla naczynia powyższej odmiany pochodzi z cmentarzyska w Karczynie/Witowach stan. 21/22 (obiekt 7/8 – grób popielnicowy m.in. z grzebieniem jednoczęściowym typu D, faza IV – B_{2b}; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. II, s. 14).

Fragment naczynia piętrowego oznaczonego jako typ A9a reprezentuje formę pojawiającą się incydentalnie w materiałach kultury przeworskiej, której przykłady można podać z Wymysłowa (grób 343; S. Jasnosz 1952, ryc. 352: 3, s. 227), Opatowa (grób 745/7 – grób obsypany resztkami stosu, z wariantem fibuli A.38–39, wariantem fibuli A.130, fibulą A.V, ser. 8, ostrogami E5a, faza I – B₂/C₁; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. CCLXXIX, s. 184–185), Janocina (B. Zielonka 1970, tabl. 2: 37, s. 195), Zadowic (grób 138; E. Kaszewska 1988, tabl. VI: 7, s. 54), Grzybowa (grób 4c, datowany na wczesny okres rzymski; grób 9 datowany na fazę B₁; K. Garbacz 2000, tabl. X: 4, XVIII: 1) czy z Mierzyna-Grobli, stan. 2 (grób 28 z żelazną fibulą A.V s.8 datowany na rozwinięte stadium B₂; J. Ziętek 2004, tabl. IX: 1, s. 31, 43).

Dla form typu A10 o łukowato wyprofilowanej górnej partii i wciętej partii dolnej, w tym dla wyższej, zrekonstruowanej odmiany A10/1.1 znajdujemy liczne analogie w podokresie B₂, np. w Oblinie (grób 31/6 z fibulami A.60, A.61; K. Czarnecka 2007, tabl. XXX, s. 18), Chmielowie Piaskowym (grób 1/4 z żelazną fibulą A.V s.8; grób 5/3 z żelazną fibulą A.V s.10; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. II, VI, s. 15, 17), Kamieńczyku (grób 40/5; T. Dąbrowska 1997, tabl. XXII, s. 18) czy Inowrocławiu-Szymborzu (obiekt 15, grób z umbem J.7a z kulkwatym zakończeniem kolca oraz z imaczem J.9, datowany na B_{2b}; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 7: 9). Podobnie profilowane formy występują

także później, w zespołach, sięgających młodszego okresu rzymskiego np. z Zadowic (grób 317 datowany na B₂/C₁; E. Kaszewska 1964, tabl. VII: 9), Krapkowic (grób 9 z ceramiką *terra sigillata* z warsztatu Comitalisa VI z Rheinzabern, z okuciem pasa J II.3, datowany na młodsze stadium C_{1a}; M. Mączyńska 1971, ryc. 11: h, s. 261, 298; L. Tyszler 1999, s. 155, 170, 174), z osady w Igołomi (obiekt 9/53, faza C_{1a}; H. Dobrzańska 1990, typ 55, ryc. 14, tabl. XVI:5; 1990b, s. 55, 79–81, ryc. 19) czy osady w Wiktorowie (obiekty 243, 248A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 37: 8; 34: 1). W podobnym zakresie chronologicznym występują formy zbieżne z przysadzistymi, szerokootworowymi odmianami **A10/2** i **A10/3**, od fazy B₂ (Grzybów, stan. 1, grób 39, K. Garbacz 2000, tabl. LIII: 4; Chmielów Piaskowy, grób 27A/2, K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXVI, s. 28), po fazy B₂/C₁ i C_{1a} (Chmielów Piaskowy grób 55/1 z żelazną fibulą A.V s.1; grób 31/4; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. LXXV, s. 40–41; tabl. XLVII, s. 31–32).

Przykłady naczyń zbliżonych do typu **A11**, o łukowato wyprofilowanym wylewie i lekko wydętej partii dolnej odnajdujemy na cmentarzysku w Inowrocławiu-Szymborzu, być może już w kontekście młodszego okresu rzymskiego (obiekt 15 m.in. z umbem J.7a odm. 1 z kolcem z kulgowatym zgrubieniem, z imaczem J. 9 z wyodrębnionymi płytkami, faza B_{2b} lub B₂/C₁; obiekt 35, faza B_{2a}-B₂/C₁; obiekt 40 ze sprzączką zbliżoną do typu AD12; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 7: 7, s. 13–14; ryc. 11: 4, s. 19–20; ryc. 11: 8, s. 20–21) oraz w materiałach ewidentnie pochodzących z młodszego lub późnego okresu rzymskiego, np. na osadzie w Wiktorowie (obiekty 243, 1546F, 266A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 37: 4; 44: 6; 52: 10), osadzie w Igołomi (obiekt 70/55, faza C₂ – C₂/D; H. Dobrzańska 1990, typ 53, ryc. 14, tabl. XXIX: 13; 1990a, s. 54–55, 80–81, ryc. 19) lub cmentarzysku w Spicymierzu (grób 163 z ceramiką „siwą” i fr. niezdobionym; grób 170 z ceramiką *terra sigillata*; faza C_{1b} ?; grób 178 z umbem z tępym kolcem i imaczem z niewyodrębnionymi płytkami, faza C_{1a}; A. Kiełlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXII: 26; XXVI: 12; s. 167–168; por. K. Godłowski 1981, s. 87, tabl. XII: 5, 10). W takim kontekście chronologicznym wystąpił też fragment analogicznie profilowanego naczynia odkrytego na osadzie w Kruszynie, stan. 10 (obiekt 1185⁶ z ceramiką wykonaną na kole, faza C_{1b}; W. Siciński 2016, ryc. 167: 6). Na osadzie w Ludwinowie naczynie odmiany **A11/2a** współwystępowało z ceramiką wykonaną na kole w obiekcie 5450 (tabl. 249: 6). Dla wysokiej, odmiany **A11/3a** z brzuścem pokrytym strefowo za pomocą grzebienia odniesieniem jest np. czarka na nóżce z cmentarzyska w Krapkowicach (cytowany grób 3 z fazy C₁; M. Mączyńska 1971, ryc. 6:e, s. 256).

Wyższa odmiana **A12/1** szerokootworowych form ze spionizowanymi, łukowatymi wylewami znajduje nawiązania na cmentarzyskach Krapkowicach (grób 2, faza C₁; M. Mączyńska 1971, ryc. 5: g, s. 254, 298), Koninie (grób 32; B. Kostrzewski 1947, ryc. 34: 11) czy Korzeniu (grób 41b m.in. z mieczem typu IX/3, umbem półkolistym, imaczem J9, faza C₂-D; A. Kempisty 1968, tabl. XXXII: 7), natomiast dla niższego, misowatego naczynia **A12/2** na cmentarzysku w Niedanowie (grób 364 kultury wielbarskiej datowany na fazę D; W. Ziemińska-Odojowa 1999, CXXXIV, s. 70) oraz w porównywalnej formie, ale zaopatrzonej w wyraźniej ukształtowaną stopkę, ma cmentarzysku w Żdżarowie (grób 106/7 m.in. z fragmentami grzebienia wielowarstwowego, faza C₂; W. Nowakowski 2003, s. 296, tabl. 347).

Małe naczynie typu **A13**, pomiędzy czarkami i małymi garnuszkami posiada nawiązania na cmentarzysku w Nadkolu (grób 81/1, fazy 2b-3 obejmujące przedział B_{2b} – B₂/C₁; J. Andrzejowski 1998, tabl. XLIX, s. 36) oraz na osadzie w Wiktorowie, także w zakresie cech technologicznych (obiekt 266A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 52: 2).

Analogie u dwustożkowatych form o łukowatej górnej ścianie typu **A14** sięgają być może jeszcze wczesnego okresu rzymskiego (Kuców, stan. 1, osada, obiekt 217 datowany na B₂-C_{1a}; H. Machajewski 1995, tabl. VIII: 4, s. 68), generalnie pochodzą jednak z młodszego poziomu chronologicznego. Możemy tutaj wskazać zespoły z młodszego okresu rzymskiego, jak z cmentarzyska w Wiktorowie, stan. 1–4, gdzie wystąpiła forma zbliżona do odmiany **A14/3** w postaci pucharka typu VIA (grób 5/8, faza C₁ ?; J. Moszczyński 2010, ryc. 82, 116; s. 101, 138) oraz inwentarze z przedziału C₂-C₃, np. z cmentarzyska w Korzeniu (groby 14, 15 m.in. z umbami półkolistymi z wgętym kołnierzem; A. Kempisty 1968, tabl. VII: 7, IX: 1, s. 320; por. K. Godłowski 1994, ryc. 1–2) czy z cmentarzyska z Niedanowa, łączone z kulturą

⁶ Z obiektu 1185 z Kruszyna, stan. 10 uzyskano datę C-14 1910±50 BP po kalibracji w przedziałach 23–138AD; 200–203AD (68,2 %) oraz 21–11BC; 2–232 AD (95,2 %), (W. Siciński 2016, s. 357–358, tabela 1).

wielbarską (grób 360/2; grób 592/12 z brązową fibulą A.178; W. Ziemińska-Odojowa, tabl. CXXXIII, CCVIII, s. 69, 101–102).

Zbliżone formy do szerokootworowych naczyń o łagodniejszej linii profilu typu **A15** znajdujemy np. na cmentarzyskach w Spicymierzu (grób 79 bez dodatkowych wyznaczników chronologicznych; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XI: 16, s.155) i w Inowrocławiu-Szymborzu (obiekt 14 datowany na fazy $B_2/C_1 - C_{1b}$; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 7: 1, s. 12–13).

Dla silniej profilowanych naczyń z krótką pionową szyjką typu **A16** analogie bliższe odmianie **A16/1** pochodzą z cmentarzyska w Karczynie/Witowach, stan. 21/22 (obiekt 206/14 – grób popielnicowy, faza ?; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XXVI, s. 22), na cmentarzysku w Spicymierzu (grób 45 z fibulą A.II 40–41, fibulą A.VII ser. I i fragmentem grzebienia trójwarstwowego, faza $B_2/C_1 - C_{1a}$; wśród ceramiki z niezidentyfikowanych grobów; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. VII: 27, s. 152; tabl. XL: 8; por. K. Godłowski 1981, s. 96, tabl. XVI: 6; M. Mączyńska 1998, s. 420, ryc. 2: 24; 3: 1–3) oraz na cmentarzysku w Białej (grób 29 m.in. z umbem z krótkim kolcem, faza C_1 ; T. Makiewicz 1970, tabl. XII: 3, s. 188), zaś bliższe odmianie **A16/2** w inwentarzu grobu z fazy B_{2b} z Karczyna/Witowów (obiekt 628/1; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. LXXVIII: 1, s. 41).

Szerokootworowe, misowate naczynia typu **A17** z podcięciem wskazującym na pierwotną obecność stopki, posiadają zbliżone formy od fazy B_2 , np. na cmentarzysku w Niedanowie (grób 26/6 z brązową fibulą A.120, faza B_{2a} ; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. IX, s. 16) czy w Zadowicach (grób 337 z fragmentem zapinki prawdopodobnie typu A.V 111, faza B_{2a} ; E. Kaszewska 1964, tabl. XIII: 9, s. 117) po przełom wczesnego i młodszego okresu rzymskiego na cmentarzysku w Plebance (B. Zielonka 1970, tabl. 7: 10, s. 203).

Dla wazy dwustożkowej z wysoko umieszczonym załosem brzuśca typu **A18**, zbieżnym z garnkami typu **B11**, analogie pochodzą m.in. z cmentarzyska w Karczynie/Witowach stan. 21/22 (cytowany obiekt 167 z fazy B_{2b} , zabytek nr 6; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XI, s. 17), z cmentarzyska w Ciebłowicach Dużych (grób 65/9 m.in. z umbem J.7a, imaczem J.9, faza B_{2b} ; grób 127/3 ze sprzączką grupy D, faza C_1 ; M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, tabl. LIV, s. 26–27; tabl. LXXIX, s. 38), z cmentarzyska w Niedanowie (grób 184/11, faza B_{2b} z fibulami A.72; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. LIII, s. 38–39) czy z Zadowic, z osady na stanowisku 1c rozwijającej się od przełomu II/III w n.e. do połowy IV w. n.e. (obiekt 46; W. Siciński 2011, ryc. 126: 14).

Duże naczynie szerokootworowe z pogrubioną krawędzią typu **A19** można zestawić z formami odkrytymi na cmentarzysku w Kamieńczyku, z wagą na nóżce z grobu 185/1, datowanego na fazę B_{2b} (?) oraz z porównywalną formą o standardowym dnie z grobu 307/2, datowanego ogólnie na okres rzymski (T. Dąbrowska 1997, tabl. CII, s. 46; tabl. CXLI, s. 63).

Dla czarek typu **A20** z tektonicznie wydzieloną partią szyjki odniesienie odnajdujemy na cmentarzysku w Spicymierzu w postaci podobnie profilowanego w górnej partii krępego naczynia, natomiast zaopatrzonego w stopkę (grób 160 z ceramiką wykonaną na kole; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXIII: 20; s. 167) oraz analogicznej formy z cmentarzyska w Korzeniu (grób 8 z zapinką A.162; A. Kempisty 1968, tabl. IV: 5, s. 313; M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 139).

Wyraźniej profilowane odmiany **A21/1–2** wydzielone w ramach waz o formie esowatej znajduje analogie w starszym stadium fazy B_2 (lub młodszym odcinku B_1) z analogiami z Kamieńczyka (grób 20/5 z fibulą oczkowatą A.60; T. Dąbrowska 1997, tabl. XI, s. 15) lub z zespołu osadniczego w Zadowicach, na stan. 1a (obiekt 33, faza II datowana na ok. 50–120 r. n.e. – faza $B_{1c} - B_{2a}$; W. Siciński 2011, ryc. 81: 11) oraz w młodszych zespołach, ze stan. 1c w Zadowicach (obiekt 54, faza V datowana na przełom II/III w. n.e. – ok. 260 r. n.e. – faza C_1 , W. Siciński 2011, ryc. 132: 5) i z osady w Kruszynie, stan. 10 (obiekt 1400; W. Siciński 2016, ryc. 171: 9). Natomiast dla łagodniej profilowanej odmiany **A21/3** zbliżone formy pochodzą z fazy B_2 z cmentarzyska w Oblinie (grób 73/19; K. Czarnecka 2007, tabl. LXXXII, s. 28) oraz z Zadowic, ze stanowiska 1a (obiekt 58 z fazy IV: 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 89) a także ze stanowiska 1c (obiekt 43⁷ z fazy VI: ok. 260 – połowa IV w. n.e. – fazy $C_2 - C_3$; W. Siciński 2011, ryc. 126: 1). Na osadzie w Ludwinowie naczynie odmiany **A21/3** wystąpiło także w kontekście ceramiki wykonanej na kole w obiekcie 4642 (tabl. 253: 1).

⁷ Dla obiektu 43 z Zadowic, stan. 1c uzyskano datę C-14 1790 ± 50 BP, skalibrowaną w zakresach 130AD–330AD (68,2 %) oraz 80AD–100AD; 120AD–390AD (95,2 %), (W. Siciński 2011, s. 70, tabela 27).

Z kolei łagodniej profilowane naczynie esowate typu **A22a** można zestawić z egzemplarzem odkrytym na cmentarzysku w Karczynie/Witowach stan. 21/22 (obiekt 275/13 – grób popielnicowy m.in. z zapinkami A.68, faza I – B_{1b}-B_{1b}/B_{2a}; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XXXVII, s. 25–26).

Dla formy i ornamentu naczynia typu **A23a** analogią jest dzban z cmentarzyska w Nadkolu z grobu 120/1, sklasyfikowany w ramach form specjalnych, współwystępujący z brązową fibulą oczkową A.61 serii pruskiej i żelazną fibulą A.148 (faza 2b – młodszy odcinek B_{2a}-B_{2b}; J. Andrzejowski 1998, tabl. LXXI, XCVI). Pewne nawiązanie znajdujemy także wśród form określanych jako pucharki, jak z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 257 ze sprzączką AD17 – C_{1a}-C_{1b}; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXXV: 3, s. 180; R. Madyda-Legutko 1987, s. 167).

W obrębie słabo profilowanych, szerokootworowych naczyń typu **A24**, dla wyższych odmian (**A24/1–3**) odniesieniem mogą być formy z osady w Wiktorowie (obiekt 1430: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; obiekt 126: zgrupowanie E – od fazy C_{1b} ?; J. Moszczyński 2010, ryc. 59: 9; 73: 3), z osady w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (budynek 9 z ceramiką wykonaną na kole; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. I: 6, s. 98), z osady w Igołomi, sklasyfikowane w ramach typu 61 obecnego w zespołach datowanych na fazę C_{1a}, ewentualnie także na C_{1b} w wypadku podtypu 61B (obiekt 9/53, 38/53; H. Dobrzańska 1990, ryc. 14, tabl. XVIII: 9; XVII: 7; XX: 6; XLVI: 18, 19; 1990a. s. 57, 79–81, ryc. 19) czy z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 81 z fibulą A.VII ser.1, faza C_{1a} – forma na stopce; grób 221 z fragmentem grzebienia trójwarstwowego; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XI: 23, s. 156; tabl. XXX: 6, s. 175; M. Mączyńska 1998, s. 420, ryc. 3: 1–3). Natomiast dla odmiany niższej w postaci misy na nóżce (**A24/4**) porównywalne naczynie pochodzi ze zniszczonego cmentarzyska z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w miejscowości Ostrowo, pow. inowrocławski (B. Zielonka 1970, tabl. 4: 18, s. 198).

Płytkie, zdobione miski typów **A25–A28** wpisują się w typ VI/2 wg T. Liany (1970, s. 440, tabl. I: 17, 18; V), charakterystyczny od fazy B₂. W zakresie ornamentu łączą je promieniście rozchodzące się żłobki, które zapewne stanowią reminiscencję zdobnictwa naczyń szklanych i zasadniczo są notowane od fazy B₂ do fazy C₁ (K. Godłowski 1977, s. 162; 1981, s. 62; J. Moszczyński, W. Siciński 1997, s. 21–23, tabl. I). Uzupełnienie tego motywu o dołączki, tak jak w wypadku mis A25 w postaci ich potrójnych grup, znajdujemy na miskach z zespołów wczesnorzymskich w Zdunach (grób 21, faza B₁; W. Nowakowski 1995, tabl. V: 10), ewentualnie w Chmielowie Piaskowym (grób 25/5, faza B₂ lub B₂-C_{1a}; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXXIV, s. 26), zaś w pewnym kontekście młodszego okresu rzymskiego w Wymysłowie (grób 37 z żelazną zapinką z podwiniętą nóżką; S. Jasnosz 1952, ryc. 26: b, s. 24–25) czy Lachmirowicach (grób IX m.in. z importowanym dzbanem wykonanym na kole, mieczem typu V/4, umbem J7a, imaczem J9, sprzączkami typu AG16, AG37, faza C_{1a}; B. Zielonka 1953, ryc. 7: 4). Dla omawianych form analogie z ich pełnego spektrum chronologicznego można przytoczyć z cmentarzyska w Wymysłowie (dla **A28a**: grób 173, m.in. z fibulami trąbkowatymi odm. 2 wg T. Liany, faza B_{2a}; S. Jasnosz 1952, ryc. 151: 4, s. 110–114), z nekropolii w Oblinie (dla **A26/1a**: grób 288/15, faza B_{2b}; K. Czarnecka 2007, tabl. CCXXXVII), z cmentarzyska w Bodzanowie (dla **A26/1a** i **A27/2a**: groby 7, 9; B. Zielonka 1958, ryc. 52: h, 56: c), z cmentarzyska w Karczynie/Witowach stan. 21/22 (dla **A27/2a**: obiekt 376/17 z fibulą A.148 i żelaznym okuciem końca pasa typu 2 odm. 4 wg R. Madydy, faza IV – B_{2b}; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. LXV, s. 35–36), z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (dla **A28a**: obiekt 1435: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 61: 1) czy z cmentarzyska w Krapkowicach, gdzie mamy do czynienia z ich dłuższym przeżywaniem się (dla **A25/2a**, **A27/2a**: wspomniany wyżej grób 3 i grób 20, obydwie z fazy C₁; cytowany grób 27 z fazy C₂; M. Mączyńska 1971, ryc. 7: j, s. 257; ryc. 23: l, s. 265; ryc. 31: d, s. 271; 298). Forma zbliżona do typu **A26** wystąpiła także na osadzie w Kruszynie stan. 10 (obiekt 746, odmiana 3 grupy B – misek, czarek; W. Siciński 2016, ryc. 163: 3, s. 241).

Słabo profilowane, nieco wyższe miski o formie esowatej (typ **A31**) pojawiają się już w starszym stadium wczesnego okresu rzymskiego, jak na cmentarzysku w Oblinie (grób 6, faza B₁; K. Czarnecka 2007, tabl. IV: 3, s. 13). Z kolei dla słabo profilowanych, wysokich mis esowatych, zbliżonych do niskich garnków (typ **A32**), można przytoczyć podobne przykłady z cmentarzyska w Inowrocławiu-Szymborzu (obiekt 40, faza B_{2a}-C_{1b}; J. Bednarczyk, T. Łaszkiewicz 1990, ryc. 11: 8, s. 33–34) lub z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 28; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. III: 1, s. 148). Porównywalną formę do niskiej miski esowatej typu **A36** odnajdujemy m.in. na osadzie w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 70; W. Siciński 2011, ryc. 104:4).

Typ **A33** w postaci dwustożkowatych misek z nisko osadzonym załomem posiada analogię na cmentarzysku w Nadkolu (grób 97/2, faza 2b: młodszy odcinek B_{2a} – B_{2b} ; J. Andrzejowski 1998, tabl. LXI). Zbliżona, mało starannie wykonana mała miseczka **A35** o bardziej pionowej, górnej partii nawiązuje do form, jakich przykłady odnajdujemy w Oblinie (grób 110/2, datowany ogólnie na okres rzymski; K. Czarnecka 2007, tabl. CXV) lub Krapkowicach (wspominany grób 3 z fazy C_1 ; M. Mączyńska 1971, ryc. 7: i).

Głębokie misy typu **A37** z pionową górną partią nawiązują do form pojawiających się w młodszym stadium wczesnego okresu rzymskiego, np. na cmentarzyskach w Nadkolu (grób 42/1 m.in. z umbem J.7a/1, faza 2b; J. Andrzejowski 1998, tabl. XXIX, s. 25–26) i Niedanowie (grób 27/7 z fibulą A.109–110 i fibulą oczkowaną A.60, faza B_{2a} ?; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. VIII, s. 16), trwających do młodszego lub późnego okresu rzymskiego, jak na osadzie w Kruszynie stan. 10 (odmiana 4 grupy B – czarek i misek, obiekt 1456; W. Siciński 2016, s. 241, ryc. 174: 12) czy cmentarzysku w Spicymierzu (grób 246 z żelazną fibulą kuszowaną A.VI 162 – od C_{1a} ; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXXIII:1 7, s. 178; M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 141). W wypadku omawianej formy nie można także wykluczyć naśladownictwa mis wykonanych na kole, których przykłady można podać z osady w Igołomi (typ 1C ceramiki gładkiej, typ 29B ceramiki szorstkiej, obydwa datowane w ramach fazy C_{1b} ; H. Dobrzańska 1990, ryc. 12, tabl. LXIII: 8; LXXVI: 12, 31; LXXVII: 9; 1990b, s. 41, ryc. 19), z cmentarzyska w Żdźdarowie (grób 60/8; W. Nowakowski 2003, tabl. 334) czy z wspomnianej, wyżej osady w Kruszynie, stan. 10 (odmiana a grupy II – naczyn misowatych; W. Siciński 2016, s. 244, 249, ryc. 160: 1).

Z kolei dla dwustożkowatych misek **A38** z załomem umieszczonym na 1/2 wysokości analogią jest naczynie z cmentarzyska w Lachmirowicach (grób XXXII, z fragmentami grzebień trójwarstwowego; B. Zielonka 1953, ryc. 29: 1). Plastikowa listwa z odmiany **A38/1a** (obecna także na misie w kształcie wycinka kuli – typie **A43a**) jest rzadko spotykanym elementem ceramiki ręcznie lepionej, występującym na różnych formach np. z cmentarzyska w Białej (grób 8 z zapinką A.V 132, faza B_2/C_1 ; T. Makiewicz 1970, tabl. IV: 1, s. 180) czy z osady w Piwonicach stan. 1 (palenisko 57, faza IV: III w.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XVIII: 2, s. 468), potwierdzających raczej młodszą pozycję chronologiczną naczyń w ten sposób zdobionych. Zapewne w niektórych wypadkach pod uwagę należy brać jego odwzorowanie z ceramiki wykonanej na kole, szczególnie o prostszej morfologii, jak przykładowo miseczka z cmentarzyska w Żdźdarowie (grób 184/6 z żelaznym wisiorkiem kulistym typu IB2, faza C_1 ?; W. Nowakowski 2003, s. 303, tabl. XLVII), która mogłaby stanowić inspirację dla takich form jak miska typu **A43a**. Brak plastycznych dookólnych listewek na ceramice ręcznie lepionej gładkiej (w odróżnieniu od pionowych i dośrodkowych żeberk w dolnych częściach naczyń jako naśladownictwa wyrobów szklanych) na niektórych dużych stanowiskach jak np. Igołomia, Jakuszowice czy Wiktorów potwierdza sporadyczne występowanie tego elementu (por. H. Dobrzańska 1990a, s. 63; J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 161; J. Moszczyński 2010 s. 142). Być może w pośredni sposób uzasadnia to supozycję o jego zaczerpnięciu z naczyń wykonanych na kole, co chyba dotyczyłoby szczególnie okresu z już obecną na osadach ceramiką wykonaną na kole, ale przed jej wyraźnym upowszechnieniem, gdy mogła mieć jeszcze znamiona wyrobów niejako luksusowych.

Śledząc inwentarze ceramiczne ze stanowisk przebadanych w większym zakresie, co szczególnie dotyczy cmentarzysk, można stwierdzić, że miski o formie stożkowatej nie należały do form popularnych. Przykłady niższych misek stożkowatych zbliżonych do typu **A39** znajdujemy na osadzie w Zadowicach, gdzie takie formy pojawiły się sporadycznie i tylko na stanowisku 1c (obiekt 20, V faza osadnicza datowana na przełom II/III w. n.e. – ok. 260 r. n.e. – faza C_1 ; W. Siciński 2011, ryc. 121: 8, s. 34), na osadzie w Chabelicach (warstwa kulturowa; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, typ 7; s. 63, ryc. 78: 1) oraz na osadzie w Igołomi (obiekt 69/55; H. Dobrzańska 1990, tabl. XXXV:18; 1990a, typ 59, s. 57). Powyższe przykłady być może świadczą o związku tej prostej, utylitarnej formy przede wszystkim z młodszymi fazami kultury przeworskiej. Dla odmiany **A39/2** z lekko łukowatym profilem porównywalną formę można przytoczyć z cmentarzyska w Opatowie, stan. 1 (obiekt 402/1 z żelazną ostrogą grupy F, faza I-II – C_{1a} - C_{1b} ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. CXXXVIII), gdzie wystąpiło także naczynie zbliżone do małej stożkowato-łukowatej miski typu **A40** (obiekt 912/3 z fazy I; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011; tabl. CCCXXI, s. 210). Podobne formy pochodzą także z cmentarzyska w Niedanowie (grób 255, faza B_{2a} ?; grób 260/13, faza B_2 ?; W. Ziem-

lińska-Odojowa 1999, tabl. LXXXI, s. 50–51; LXXXVI, s. 52). Natomiast dla małego, lekko nieforemnego naczynia o pionowych ściankach **typu A41** porównywalny, nie odbiegający wielkościami egzemplarz wystąpił na cmentarzysku w Spicymierzu (grób 165; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXIV: 15, s. 168), określony jako przepalony kubek.

Formą zdecydowanie częściej używaną są miski w kształcie wycinka kuli występujące w zróżnicowanych odmianach. Ich przykłady, odpowiadające typom **A44**, **A45**, **A47**, można wskazać w materiałach z Opatowa, stan. 1, gdzie zostały sklasyfikowane w ramach typu VI/3, występującego w całym zakresie chronologicznym cmentarzyska (dla **A44**: obiekt 19/3 z I fazy – B_2/C_1 ; obiekt 434/4 z III-IV fazy – $C_2 - C_3-D$; obiekt 451/128 z fazy IV – C_3-D ; dla **A45**: obiekt 74 z I-II fazy – $C_{1a}-C_{1b}$; dla **A47**: obiekt 973a/4 z fazy IV – C_3-D ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, ryc. 7; tabl. VII: 3, s. 33; XXXIV: 2, s. 44; tabl. CXLIX, s. 115; tabl. CLVIII, s. 121; tabl. CCCXXXVII, s. 219). Stosunkowo liczne miski półkuliste występowały także na osadzie w Zadowicach, stan. 1a, głównie w najstarszej, II fazie zespołu osadniczego – podokresy $B_{1c}-B_{2a}$ (obiekty 3, 34, 87) a także w fazie III – podokres B_{2b} (obiekt 32), natomiast sporadycznie na młodszej osadzie na stan. 1c (W. Siciński 2011, s. 34, ryc. 59: 9; 77: 2; 84: 5; 98: 15). Misy o porównywalnej formie pochodzą także z osady w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (ziemianka nr 2; ziemianka nr 4 z ceramiką wykonaną na kole; jama 24; jama 33; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, tabl. V: 13; VI: 10; VIII: 9; IX: 18; s. 77–78) czy z cmentarzyska w Niedanowie (dla **A44**: grób 294/2, faza B_1 ?; dla **A45**: grób 282/2, faza B_{1b}/B_{2a} ; grób 306/9 z fibulą oczkową A.59, trąbkową A.74, z haczykiem na cięciwę A.120; faza B_{2a} ; dla **A47**: grób 228/3, faza B; grób 293/2, faza B; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. CIII, s. 58; tabl. CVI, s. 60; LXIV, s. 45; tabl. XCIX, s. 58). Na osadzie na stan. 1a w Zadowicach wystąpiły jeszcze formy zbliżone do mis typu **A42** o stożkowato-łukowatych ściankach (obiekt 85 z II fazy osadniczej; W. Siciński 2011, ryc. 93:1, 6). Podobne naczynia można także przytoczyć z Niedanowa (grób 274/11, faza B; grób 280/6 z fibulą oczkową A.60, faza B_2 ; grób 298/6 z fibulą A.68, faza B_{1b} ; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. XCI, s. 54; XCV, s. 55; CII, s. 58).

Dla lekko profilowanej miseczki z zaokrąglonym dnem typu **A46**, analogie występują na cmentarzysku w Opatowie, stan. 1, ujęte w ramach typu VI/2 (obiekt 601/5 – bustum, m.in. z brązową fibulą A.129, brązową ostrogą gr. F, faza I – B_2/C_1 ; obiekt 821 – grób obsypany resztkami stosu, z fibulą zbliżoną do A.93, grzebieniem jednowarstwowym typu B, faza I – B_2/C_1 ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, ryc. 7; tabl. CCX, s. 148–149).

Misy typów **A48-A50** należą do większych, głębokich egzemplarzy. Dla naczyń typu **A48** o kielichowatym profilu zbliżone formy znajdujemy na osadzie w Wiktorowie, stan. 1–4 (obiekt 71: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 62: 1) a także na osadzie w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (budynki 9 z ceramiką wykonaną na kole; W. Bender, B. Balke 1964, s. 98, tabl. I: 6), gdzie wystąpiła także forma zbliżona do typu **A49** łączącego się z głęboką misą o stromo ustawionych ściankach (W. Bender, B. Balke 1964, tabl. VI: 2). Typ **A50** obejmujący głębokie miski z zagiętym brzegiem nawiązuje do typów III i IV/2 wg T. Liany (1970, s. 439, tabl. II: 12, 18), charakterystycznych szczególnie dla podokresu B_2 . Przykłady ich analogii można podać z cmentarzyska w Kamieńczyku (grób 40/4 z fibulą A.II/A.IV gr. 3.3 wg J. Andrzejewskiego; faza B_{2b} ; T. Dąbrowska 1997, tabl. 40, s. 18), z cmentarzyska w Niedanowie (grób 104/9 z fibulami oczkowatymi A.60 i A.59, faza B_{2a} ; grób 147/3, faza $B_{1b}-B_{2a}$?; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. XXXII, s. 27; XLI, s. 33) czy z osady w Zadowicach (obiekt 85, faza II datowana na ok. 50–120 n.e. – faza $B_{1c}-B_{2a}$; obiekt 56, faza III datowana na ok. 120–160 n.e. – faza B_{2b} ; W. Siciński 2011, ryc. 85: 13).

IB. GARNKI

Formy zbliżone do garnków szerokoottworowych typu **B1** pojawiają się już w okresie B_2 , np. na cmentarzysku w Oblinie (grób 7/10 z żelazną fibulą A.96, żelazną sprzączką AD1, grotami włóczni typu XIII i IX; K. Czarnecka 2007, tabl. VII, s. 13) i są wyraźnie obecne w inwentarzach z młodszego okresu rzymskiego, których przykłady można podać z cmentarzysk w Trupiance (grób 2 z żelaznym wisiorkiem wiaderkowatym; E. Kaszewska 1971, tabl. II: 16, s. 194–195), Opatowie, stan. 1 (obiekt 569 z żelazną fibulą A.158, faza I cmentarzyska – C_{1a} ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. CXCVI, s. 141–142) lub Lachmirowicach (grób XXIV m.in. mieczem typu V/6, umbem z krótkim kolcem, imaczem J9, sprzączką typu AC13, faza C_{1a} ; B. Zielonka 1953, ryc. 21: 1) oraz z osady w Wikto-

rowie (obiekt 1432; zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 60: 6). Naczynie o podobnej morfologii, tylko bez ornamentu, odkryto w Kruszynie stan. 10, w cytowanym obiekcie 1400 (W. Siciński 2016, ryc. 172: 9). Na osadzie w Ludwinowie typ **B1** w kontekście ceramiki wykonanej na kole wystąpił w obiekcie 5450 (tabl. 249: 4).

Do młodszego okresu rzymskiego można także odnieść zbliżony typ **B2a**, dla którego analogię znajdujemy na osadzie w Wiktorowie, stan. 1–4 (obiekt 266A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 52: 9). Taki kontekst chronologiczny typu **B2a** w Ludwinowie potwierdza zespół z ceramiką „siwą” z obiektu 760, niszy w ramach zespołu gliniankowego, obiektu 411 (tabl. 196: 9).

Garnki typu **B4** mają nawiązania do form z zespołów datowanych od końca fazy B_2 po młodszy okres rzymski np. z cmentarzyska w Koninie (grób 26 z fibulami A.43, z fibulą A.V ser. 8 forma 2 wg H. Machajewskiego, stadium B_{2b} ; B. Kostrzewski 1947, ryc. 26: 6; por. T. Liana 1970, s. 445, zestawienie VI, IX; H. Machajewski 1996, s. 192, ryc. 2; M. Olędzki 1998, s. 82–83, ryc. 19), z cmentarzyska w Plebance (B. Zielonka 1970, tabl. 7: 12, s. 203) lub z zespołu B kompleksu kultowego w Otałężce (W. Bender 2009, tabl. I: 4, s. 38, 54–56).

Typy **B3**, **B5–B11** reprezentują naczynia o zróżnicowanych formach z brzuściami o dwustożkowatym załomie. Garnki odznaczające się takim właśnie rysem stylistycznym ogólnie są charakterystyczne dla faz B_2 i C_1 , występując jeszcze na początku fazy C_2 , przy ich zupełnym braku na stanowiskach z końcowej fazy okresu późnorzymskiego (K. Godłowski 1977, s. 127). Przedstawione poniżej analogie dla poszczególnych form odkrytych w Ludwinowie generalnie potwierdzają te ustalenia.

Z formami z młodszego okresu rzymskiego łączy się typ **B3**, co potwierdzają okazy z cmentarzysk w Woli Błędowej (grób 5, od fazy C_1 w górę; M. Blombergowa 1972, tabl. III: 1, s. 173) i Krapkowicach (cytowany grób 3 z fazy C_1 ; M. Mączyńska 1971, ryc. 6: c, s. 256, 298) oraz z osady w Zadowicach, stan. 1c (obiekt 48, faza V datowana na przełom II/III w. n.e. – ok. 260 r. n.e. – fazy C_{1a} – C_{1b} ; W. Siciński 2011, ryc. 131: 3).

Analogiczne formy do garnków typu **B5** występują począwszy od fazy B_2 , jak na cmentarzysku w Młodzikowie (grób 32 z fibulą trąbkowatą A.IV 75 oraz fibulą z płytkowatą główką; A. Dymaczewski 1958, ryc. 55: 2, s. 201–203) i są rejestrowane w przedziale czasowym odpowiadającym fazie B_2/C_1 (ewentualnie B_{2b}), na co wskazują formy z Młodzikowa (grób 78 z fibulami z grzebykiem na główce A.V 120, A.V 126; A. Dymaczewski 1958, ryc. 138: 1, s. 246–249) oraz z osady w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 15, faza IV – 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 68: 8). Natomiast w kontekście fazy C_1 porównywalne formy garnków odkryto na cmentarzysku w Wiktorowie, stan. 1–4 (grób 7/30, garnek typu I.C2, m.in. z mieczem dwusiecznym typu B.III.8, grotem włóczni typu PK.II.1, z umbem J.7a; faza C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 86, 116; s. 102, 134), na osadzie w Igołomi, w ramach podtypu 67A (obiekt 6/51, faza C_{1a} ; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. III: 7, 8; 1990a, s. 58, 80–81 ryc. 19) czy na cmentarzysku w Spycymierzu (grób 120 z fibulami A.VII ser. 1; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XVI: 23, s. 160–161; M. Mączyńska 1998, s. 420, ryc. 3: 1–3). Również na osadzie w Ludwinowie garnki typu **B5** występowały także w kontekście ceramiki wykonanej na kole, jak w obiekcie 4448 (tabl. 247: 11).

Zbliżona forma typu **B7**, jednak o niżej umieszczonym załomie brzuśca, posiada analogie na cmentarzyskach w Młodzikowie (grób 183 z umbem J.7a odm. 1, stadium B_{2b} ; A. Dymaczewski 1958, ryc. 319: 1; s. 333; T. Liana 1970, s. 452) oraz w Bodzanowie (grób 9; B. Zielonka 1958, ryc. 56: a). Porównywalne garnki na osadzie w Igołomi występują w zespołach datowanych na fazę C_{1a} , w ramach wspomnianego wyżej podtypu 67A (obiekty 9/53, 1/52; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. XVI: 10; XVII: 4; XXI: 25; LXVII: 6). Formę łączącą morfologię typów **B7** i **B5**, razem z formułą strefowego zdobienia dolnej partii brzuśca tego drugiego, odkryto na osadzie w Kruszynie, stan. 10, we wspomnianym, bogatym w formy obiekcie 1400 (W. Siciński 2016, ryc. 171: 1).

Na przystające ramy chronologiczne (choć może sięgające w głąb młodszego okresu rzymskiego) również bliskiego typu **B6** ze spionizowanym wylewem, wskazują odkrycia z cmentarzysk z Chmielowa Piaskowego (grób 27B/1, faza B_2 – C_1 ; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXXVII, s. 28), ze Spycymierza (grób 104 z umbem o krótkim kolcu typu D1 wg N. Zielinga (1989) i ceramiką *terra sigillata* z warsztatu Juliusa I-Lupusa z Rheinabern, końcowe stadium C_{1a} –pocz. C_{1b} ; grób 118 z ceramiką „siwą” i fr. przykrawędnym *terra sigillata*, faza C_{1b} ?; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XV: 1, s. 159; tabl. XVII: 1, s. 160; L. Tyszler 1999, s. 156, 170, 175) i Trupianki (grób 5 z kabłąkiem fibuli A.VI 162 – od C_{1a} ;

E. Kaszewska 1971, tabl. V: 5, s. 196; M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 141) oraz z osady w Wiktorowie, stan. 1–4 (obiekty 1546A; 93B: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 43:10; 63:4). Z najbliższych znalezisk należy wymienić odkryte na osadzie w Kruszynie stan. 10 w obiekcie 608 datowanym fibulą A.V 96 na fazę B_2/C_1 (W. Siciński 2011, ryc. 161: 3). Na osadzie w Ludwinowie naczynie odmiany **B6/2** wystąpiło w kontekście ceramiki „siwej” w obiekcie 4615 (tabl. 254: 6).

Przeżywanie się przynajmniej do późniejszego stadium młodszego okresu rzymskiego garnków dwustożkowatych zbliżonych do typów **B5**, **B6** i **B7** ilustrują np. materiały z osady w Chabielicach, stan. 12, datowanej w ramach faz C_2 -D (obiekty 898, 1292; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, typ 20; s. 64, ryc. 47; 71: 4, 6, 7).

Analogie do zbliżonych typów **B8** i **B9a** reprezentujących garnki o łagodniej profilowanych dwustożkowatych brzuścach wskazują na występowanie zbliżonych form zapewne od młodszego stadium wczesnego okresu rzymskiego, np. na cmentarzysku w Młodzikowie (grób 36 z fibulą z dwoma kapturkami na sprężynkę A.II 41 – B_{2b} - B_2/C_1 ; A. Dymaczewski 1958, ryc. 62: 2, s. 207). Ich obecność w młodszym okresie rzymskim potwierdzają zespoły np. z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 43 z brązową zapinką dwuczęściową z górną cięciwą przechodzącą przez otwór w kabłąku i sprzączką AG18 – faza C_{1a} ; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. VII: 20, s. 131, s. 189; R. Madyda-Legutko 1987, s. 50, 167, tabl. 14) czy z osady w Igołomi (obiekty 9/53, 77/56, faza C_{1a} ; H. Dobrzańska 1990, tabl. XVI: 8; XII: 9). Również na osadzie w Ludwinowie garnek odmiany **B8/3** wystąpił w zespole z ceramiką wykonaną na kole z obiektu 4448 (tabl. 248: 6).

Obecny na odmianie **B8/2a** wątek szarfy w układzie krokwiowym znajduje odniesienie w materiałach zarówno z wczesnego okresu rzymskiego, np. na cmentarzysku w Karczynie/Witowach stan. 21/22 (obiekt 306/17 – grób szkieletowy, m.in. z zapinką silnie profilowaną zbliżoną do typu A.75 i sprzączką do pasa typu D7, faza II – B_{1b} - B_{1b}/B_{2a} ; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XLVI, s. 28–30), jak i z młodszego okresu rzymskiego, np. z osady na stan. 1c w Zadowicach, zarejestrowany na naczyniu o zbliżonej morfologii, ale cienkościennym (obiekt 59⁸; W. Siciński 2011, ryc. 136: 5).

Dla garnków o dwustożkowatym profilu z łukowatymi ściankami odmian **B10/1** i **B10/2** porównywalne przykłady odnajdujemy w kontekście młodszego okresu rzymskiego na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekty 243; 246A; 1546C: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 35: 0; 37: 1; 38: 6; 48: 7; 44: 4), na osadzie w Wólce Łasieckiej stan. 2 (budynek 9; warstwa kulturowa; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. I: 1, IV: 10) czy na cmentarzysku w Spicymierzu (grób 50 z fibulą wariantu A.162B, mieczem odmiany IX/3, fragmentami grzebienia typu B i ceramiką „siwą”, datowany na C_{1b} - C_2 ; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. VIII: 1, s. 152; M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 135–136, 141). Na osadzie w Ludwinowie potwierdzają to inwentarze z ceramiką wykonaną na kole z obiektów 1729 i 5450 (tabl. 227: 8; 249: 3). Dla odmiany dwustożkowej o prostych ścinkach **B10/3** przykłady pochodzą już z fazy B_2 , np. z Oblina (grób 180/8 z żelazną ostrogą typu C2 wg J. Ginalskiego; K. Czarnecka 2007, tabl. CLXXI, s. 48) czy z Chmielowa Piaskowego (grób 6/1; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. VIII, s. 17).

Garnki dwustożkowe o wysoko umieszczonym załomie brzuśca typu **B11** są formą pojawiającą się zarówno we wczesnym okresie rzymskim, np. na cmentarzysku w Oblinie (grób 41; K. Czarnecka 2007, tabl. XLIII: 4, s. 25) jak i w młodszym okresie rzymskim, np. na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 466: zgrupowanie C – od C_{1b} ? od C_2 ?; J. Moszczyński 2010, ryc. 70: 5), na osadzie w Igołomi (obiekt 6/51, faza C_{1a} ; H. Dobrzańska 1990, tabl. III: 9; 1990a, s. 79) i być może w tym kontekście także na cmentarzysku w Spicymierzu (grób 98 bez dodatkowych datowników; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XII: 23). Powyższy zakres chronologiczny potwierdzają także materiały kultury przeworskiej z Górnego Śląska, gdzie tego typu forma przetrwała do końcowego stadium młodszego okresu rzymskiego, jak np. na osadzie w Kościeliskach, gdzie współwystępuje z ceramiką „siwą” i fragmentami szerokokołnierzych naczyń zasobowych (K. Godłowski 1977, s. 128; tabl. LXII: 4).

Pozycję chronologiczną garnków typu **B12** z gładką szyjką wydzieloną od zasadniczo zdobionego brzuśca (co nawiązuje do typu B3), wyznaczają znaleziska począwszy od fazy B_2 lub B_2/C_1 z cmentarzyska w Zdunach (grób 22 z żelazną zapinką kolankowatą z masywnym grzebykiem A.132/137; W. Nowakowski 1995, tabl. VI: 15) po fazę C_1 lub C_2 z osady w Piwonicach, gdzie analogiczny sposób zdobienia

⁸ Z obiektu 59 z Zadowic, stan. 1c uzyskano datę C-14 1810±50BP, skalibrowaną w zakresach 130AD-260AD; 300AD-320AD (68,2 %) oraz 80AD-350AD (95,2 %), (W. Siciński 2011, s. 70, tabela 27).

stosowano także na innych formach, np. na garnkach jajowatych (jama 77 z fazy IV datowanej na III w.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XXV: 1)

Zbliżone do siebie naczynia typów **B13** i **B14** z krótkim, cylindrycznym wylewem, stylistyką zdobnictwa nawiązują do typu B12. Cechują je także porównywalne ramy chronologiczne, czyli przedział B₂ lub B₂/C₁ – C₁ (C₂ ?; C₃ ?), co potwierdzają materiały z cmentarzysk w Bielawach-Łubach (grób 31/1 z fibulą A.V ser. 8, datowany na B₂ lub B₂/C₁; W. Nowakowski 2005, s. 182, tabl. VI), Zadowicach (grób 309 datowany na przełom II/III w.; E. Kaszewska 1964, s. 106–107, tabl. IV: 8), Bodzanowie (grób 12 ze sprzączką półkolistą typu AD1; grób 62; B. Zielonka 1958, ryc. 61: a, 62: a), Spicymierzu (groby 149, 247; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXI: 4, s. 165; tabl. XXXIV: 3, s. 178–179) oraz Lachmirowicach (grób IV m.in. ze sprzączką do pasa typu AG28, grzebieniem jednowarstwowym typu B, naczyniem jeżowatym; grób XXX z ceramiką *terra sigillata* z warsztatu Heleniusa z Westerndorf, mieczem typu VI.3, grotem typu XV, ostrogami grupy VII, typ G 1, datowany na młodsze stadium C_{1a} -początek C_{1b}; B. Zielonka 1953, ryc. 1: 1; ryc. 27: 2; L. Tyszler 1999, tabela XXV, s. 58, 167, 176).

Baniaste garnki typu **B15**, morfologicznie nawiązują do typu **B14**, odróżniając się niżej położonym załomem brzuśca. Dla wyższej odmiany **B15/2** porównywalną formę znajdujemy na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4, w postaci większego naczynia, dodatkowo zaopatrzonego w ucha (obiekt 416: zgrupowanie D – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 69: 4).

Kolejny typ **B16** obejmujący mniej wydęte garnki z wydzieloną niską, cylindryczną szyjką z jednej strony posiada odniesienia do form z zespołów z wczesnego okresu rzymskiego, jak na cmentarzysku w Gledzianówku (grób 24/1934 z fibulą oczkowatą serii B wg R. Jamki; faza B_{2a}; E. Kaszewska 1977, tabl. XVII: 10, s. 74, 124–125), osadzie w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 3, faza II – B_{1c}-B_{2a}; obiekt 56, faza III – B_{2b}; W. Siciński 2011, ryc. 59: 10; 87: 4) czy cmentarzysku w Koninie (grób 9 z umbem J.7a/2 i imaczem z łukowato rozszerzonymi końcami J.9, faza B_{2b}; B. Kostrzewski 1947, ryc. 12: 11; por. K. Godłowski 1994, ryc. 1, horyzont 1 grobów z bronią). Z drugiej zaś strony porównywalne naczynia sięgają młodszego i być może późnego okresu rzymskiego, czego dowodzą znaleziska z osady w Zadowicach stan. 1c (znalezisko luźne; od przełomu II/III w. wzwyż; W. Siciński 2011, ryc. 142: 3), z osady w Chabielicach stan. 12, (obiekt 39; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, ryc. 57: 1) czy z cmentarzyska w Żdźdarowie (grób 34/7 datowany na okres późnorzymski; W. Nowakowski 2003, s. 288, tabl. VII)

Dla garnka typu **B17** o stromym profilu z nisko położonym załomem porównywalne formy pochodzą z cmentarzyska w Wymysłowie (cytowany grób 343 z naczyniem piętrowym; S. Jasnosz 1952, ryc. 352: 1, s. 227) oraz z osady w Zadowicach, stan. 1a (znalezisko luźne; W. Siciński 2011, ryc. 114: 15).

Baniasto-dwustożkowate garnki typu **B18** o wysokim, górnym profilu być może mają już odniesienie do materiałów datowanych na wczesny okres rzymski, np. na cmentarzysku w Zadowicach (grób 180; E. Kaszewska 1961, tabl. V: 5). Jednak większość analogii pochodzi z młodszego horyzontu, sięgającego od fazy B₂/C₁ wzwyż, z przykładami z osady w Zadowicach stan. 1a (obiekty 14 i 16, faza IV – 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 65: 7; 72: 2), z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 120 z fibulami z wysoką pochewką A.VII ser. 1; faza C_{1a}; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XVI: 26, s. 160–161; M. Mączyńska 1998, s. 420, ryc. 3: 1–3), z osady w Kruszynie stan. 10 (obiekt 39; W. Siciński 2016, ryc. 158: 6) czy z osady w Wólce Łasieckiej stan. 2 (warstwa kulturowa; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, tabl. IX: 1). Dla odmiany **B18/2.1**, wyróżniającej się obecnością na brzuścu małych, kolankowych uszek, bliskim nawiązaniem jest cytowane już przy typie B15/2 naczynie z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 416 ze zgrupowania D; J. Moszczyński 2010, ryc. 69: 4).

Nawiązujące do powyższego typu naczynia o bardziej stromo ustawionym górnym profilu typu **B19**, także łączą się z formami występującymi już w młodszym stadium wczesnego okresu rzymskiego, np. na osadzie w Zadowicach stan. 1a (obiekt 86, faza III datowana na 120–160 r. n.e. – faza B_{2b}; W. Siciński 2011, ryc. 65: 7). Jednak również w wypadku omawianego typu analogie dla poszczególnych odmian pochodzą głównie z młodszego okresu rzymskiego, np. z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 1348: zgrupowanie A – od fazy C_{1b} ?; obiekt 243 oraz warstwa kulturowa: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 31: 3; 33: 6; 37: 6) czy z osady w Zadowicach stan. 1c (obiekty 5, 47; faza V datowana na przełom II/III w. n.e. – ok. 260 r. n.e. – fazy C_{1a}-C_{1b}; W. Siciński 2011, ryc. 117: 3; 127: 9). Najbliższe formalne nawiązania o porównywalnym kontekście chronologicznym pochodzą z osady w Kruszynie stan. 10, w tym w postaci zachowanej całej formy o lekko dwustożkowatym załomie brzuśca umieszczonym

poniżej 1/2 wysokości (cytowany wyżej obiekt 1185, faza C_{1b}; obiekt 1491; W. Siciński 2016, ryc. 167: 6; 175: 7). Na osadzie w Ludwinowie naczynie odmiany **B19/2** w kontekście ceramiki „siwej” wystąpiło w obiekcie 4448 (tabl. 248: 1).

Obecne na niektórych odmianach typów B18 i B19 poszerzone krawędzie (również na formach B15/2, B17, B21/2, B21/3, B25/1, B25/2, B38/2a), w tym w formie pseudofacetowania na odmianie B19/1 znajdują odniesienie właśnie na osadzie z Kruszyna, gdzie ogólnie wystąpiła większa seria w ten sposób potraktowanych brzegów naczyń lepionych ręcznie, w tym na formie stanowiącej analogię do omawianego typu (W. Siciński 2016, ryc. 167: 6, a także 158: 4–5; 166: 3; 163: 1–2; 164: 1; 168: 5; 170: 5–10; 174: 8). Uzupełniając kontekst omawianych naczyń można jeszcze wskazać na materiały ceramiczne kultury przeworskiej z Górnego Śląska, gdzie w ujęciu K. Godłowskiego formy zbliżone do typów B18 i B19 znajdujemy w obrębie jednej z odmian wydzielonych w ramach garnków z zaokrąglonym załosem i odgiętym na zewnątrz brzegiem (podpunkt c), w tym z przykładami podobnie poszerzonych krawędzi, np. z Ligoty, stan. 2 czy Grzegorzowic, stan. 1. Chronologia tej grupy ceramiki łączona jest głównie z fazami C₁-C₂, co odpowiada wyżej przedstawionym analogiom z innych rejonów (K. Godłowski 1977, s. 136, tabl. XV: 2, 11, 13; LXIV: 1).

Dla jajowatych garnków typu **B20** z zaakcentowanym, lekko odgiętym wylewem o zróżnicowanej wysokości, analogie do poszczególnych odmian można przytoczyć przede wszystkim z osad, w Kucowie stan. 1 (obiekt 217, naczynie sklasyfikowane w ramach typu BIV datowanego w przedziale B₂/C₁ – C₂; H. Machajewski 1995, tabl. VII: 16, s. 70), w Zadowicach, stan. 1a (obiekty 14, 15, faza IV: 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 65: 4, 68: 10, s. 69), w Piwonicach (budynek 74, faza III: II-III w.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XIV: 4), w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekty 243; 239B; 248A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, tabl. 39: 3; 38: 2; 41: 1; 34: 1) oraz w Igołomi (obiekt 9/53, I etap – faza C_{1a}; obiekt 38/53, etap II, fazy C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}; H. Dobrzańska 1990, tabl. XXI: 24; XLVI: 3; 1990a, s. 81). Na osadzie w Ludwinowie typ **B20** wystąpił także w kontekście ceramiki wykonanej na kole w obiektach 467A i 4448 (tabl. 197: 1; 247: 7).

Formy zbliżone do silnie wydętych garnków o wysoko umieszczonym załosem typu **B21** pojawiają się we wczesnym okresie rzymskim, co przede wszystkim dotyczy odmiany z wychylonym brzegiem **B21/1**, dla której analogię można przytoczyć z cmentarzyska w Młodzikowie (grób 188 m.in. z umbem być może typu J.6, fibulą trąbkowatą odmiany 2 wg T. Liany, grzebieniem jednowarstwowym typu D; faza B_{2a}; A. Dymaczewski 1958, ryc. 329: 2). Odniesieniem dla powyższej odmiany zapewne mogą być także formy garnków z baniastym brzuścem i wygiętym na zewnątrz brzegiem rejestrowane we wczesnym okresie rzymskim na Górnym Śląsku (K. Godłowski 1977, s. 128, tabl. XVII: 10–12). Omawiane garnki są wyraźnie obecne w młodszym okresie rzymskim, szczególnie formy ze spionizowanym wylewem bliskie odmianom **B21/3–4**, np. na osadzie w Kucowie stan. 1 (obiekt 172, typ BIV garnków datowany na B₂/C₁-C₂; H. Machajewski 1995, tabl. III: 2; I: 12, s. 70–71), osadzie w Zadowicach, stan. 1a (obiekty 14, 16, faza IV: 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 65: 7; 72: 6) czy osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 1435: zgrupowanie B – od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, ryc. 60: 13). Na osadzie w Igołomi zbliżone formy z pionowym wylewem sklasyfikowane w ramach typu 68 wytwarzane są być może jeszcze w późnym okresie rzymskim czy nawet we wczesnym okresie wędrówek ludów (obiekt 74/55, faza C_{1a}; obiekt 1/52, faza C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}; obiekt 70/55, faza C₂-C₂/D; wyk. A/53–56 – materiał luźny; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. XXXIX: 7; LXVII: 1; XXX: 10; LI: 14; 1990a, s. 58, 79–81, ryc. 19). Obok nich pojawiały się naczynia zbliżone do odmiany **A21/1** (obiekt 9/53, faza C_{1a}; wykop A/53–56; H. Dobrzańska 1990, tabl. XIX: 16; LI: 17; 1990a, s. 53). Na osadzie w Ludwinowie dla odmiany **B21/3** kontekst przynajmniej fazy C_{1b} potwierdza inwentarz obiektu 411 z ceramiką „siwą” (tabl. 195: 3).

Z młodszym okresem rzymskim łączą się zbliżone do typu **B22** smukłe formy jajowate z krótkim, zaakcentowanym brzegiem, zaopatrzone na górnej partii brzuśca w guzowate uchwyty, które można przytoczyć z cmentarzyska w Koninie (grób 3/6 m.in. z zapinką kuszowatą A.162 i umbem z pseudokolcem; faza C_{1b}; B. Kostrzewski 1947, ryc. 8:13; por. M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 130) oraz z osad w Wólce Łasieckiej (budynek 9 z ceramiką „siwą”; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. I: 10, s. 98) i Igołomi w ramach typu 70 (obiekt 9/53, faza C_{1a}; obiekt 70a/55, faza C₂-C₂/D; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. XVII: 3; XXIV: 13; 1990a, s. 59, 79–81).

Szerokootworowe garnki jajowate z niewyodrębnionym brzegiem wyraźnie nachylonym do wnętrza, reprezentowane przez typ **B23** zachowały się szczątkowo, co jest powszechne na stanowiskach kultury przeworskiej, przy dosyć nielicznych całych egzemplarzach wskazujących na ich pewne zróżnicowanie typologiczne (K. Godłowski 1977, tabl. XXXII: 7; XLVIII: 3; LX: 8, LXII: 1). Tego typu naczynia, sporadycznie pojawiające się od końca młodszego okresu przedrzymskiego, związane są głównie z wczesnym okresem rzymskim (szczególnie faza B_2), występując jeszcze w zespołach z ceramiką wykonaną na kole, natomiast generalnie zanikają w późnym okresie rzymskim, poza pewnymi, bardziej przysadzistymi formami (T. Liana 1970, s. 439, tabl. II: 14, 18, 21; V; K. Godłowski 1977, s. 113, 125, 126). Wydzielone odmiany oddają zróżnicowaną formę profilowania partii wylewu. Dla naczyń odmian **B23/1–3** o łukowatym górnym odcinku można podać przykłady z cmentarzyska w Oblinie (groby 38/12, 53b/4 z fazy B_2 ; K. Czarnecka 2007, tabl. XL, s. 20; tabl. LVII, s. 24), z cmentarzyska w Nadkolu (grób 3/1 z żelaznymi fibulami A.148 z fazy 2b synchronizowanej ze stadium B_{2b} ; J. Andrzejowski 1998, tabl. I, s. 16), z osady w Zadowicach, stan. 1a (obiekty 3, 33, 34, 59 z fazy II: ok. 50–120 r. n.e. – B_{1c} - B_{2a} ; W. Siciński 2011, ryc. 60: 2, 3; 81: 12–13; 84: 4, 90: 11, 12) czy z cmentarzyska w Koninie (grób 50 m.in. z umbem J.7a i imaczem J.9; horyzont 1 grobów z bronią, faza B_{2b} ; B. Kostrzewski 1947, ryc. 50: 1, s. 287; por. K. Godłowski 1994, ryc. 1). Garnki jajowate zdobione rytą kratką w strefie odciętej poziomą linią, analogicznie jak na odmianie **B23/4a**, wystąpiły m.in. na cmentarzysku w Koninie (grób 32; B. Kostrzewski 1947, ryc. 34), na osadzie w Zadowicach stan. 1a, (obiekt 85, faza II – ok. 50–120 n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 94:5) oraz na osadzie w Piwonicach (jama 78 i budynek 69 z fazy IV datowanej na III w. n.e.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XXV: 1; XXIII: 6). Natomiast dla odmiany **B23/5** o prostym górnym odcinku analogie znajdujemy na cmentarzysku w Oblinie (grób 73/17 z fazy B_2 ; K. Czarnecka 2007, tabl. LXXXII) lub osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 1546A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 43: 11). Przykładem przeżywania się omawianej formy do okresu późnorzymskiego są materiały z osady w Chabielicach, stan. 12 ramowo datowanej w przedziale C_2 -D (typ 15; obiekt 10; warstwa kulturowa; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 64, ryc. 51: 6; 76: 4). W Ludwinowie młodszy kontekst tego typu garnków potwierdzają inwentarze z ceramiką wykonaną na kole z obiektów 411, 457 i 1729 (tabl. 195: 4; 216: 10; 227: 2).

Dla jajowato-workowatych form o minimalnie nachylonych górnych ściankach ujętych w ramach typu **B24** porównywalne przykłady znajdujemy na cmentarzysku w Oblinie (grób 186/12 m.in. z fibulą oczkową A.61, faza B_2 ; K. Czarnecka 2007, tabl. CLXXIV) oraz osadzie w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 56, faza III: 120–160 r. n.e. – faza B_{2b} ; W. Siciński 2011, ryc. 86: 4, 6, 11).

Szukając punktu odniesienia dla garnków typu **B25** o wydzielonej, nachylonej szyjce można wskazać na formę odkrytą na cmentarzysku w Oblinie, choć należącą do naczyń wazowatych (grób 30/13 m. in. z fibulą A.88, fibulą trąbkowatą wariantu 4, umbem J.6, ostrogami typu C_{1a} ; faza B_{1b} - B_{2a} ; K. Czarnecka 2007, tabl. XXVIII). Natomiast wśród naczyń garnkowatych podobnie ukształtowany egzemplarz pochodzi z osady w Wiktorowie (obiekt 1546A: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 43: 6). W wypadku zbliżonych form nie można także wykluczyć naśladownictwa naczyń wykonanych na kole, jakich przykładem mogłyby być wyroby odkryte na osadzie w Chabielicach, stan. 12 (typ 40; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, ryc. 49, 57: 2, 62: 4, 63: 2, 81: 7, 83: 10).

W stosunku do garnków typu **B26** o charakterystycznej łamanej linii barku, powodującej wyraźne wydzielenie partii wylewu, nie można wykluczyć ich związku z formami pojawiającymi się być może już w późnym stadium wczesnego okresu rzymskiego, jak na cmentarzysku w Cieślówicach Dużych (grób 108/7 z fibulami silnie profilowanymi typu TD1Aa, faza B_{2b} - B_2/C_1 ; M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, tabl. LXIX, s. 34), natomiast odzwierciedlenie znajdują głównie w zespołach młodszych. W kontekście młodszego okresu rzymskiego możemy przytoczyć egzemplarze stanowiące analogie do poszczególnych odmian pochodzące z cmentarzyska w Zadowicach (grób 127; A. Abramowicz, B. Lepówna 1957, tabl. XXI: 7, s. 34–35; grób 250; E. Kaszewska 1961, tabl. XXXIII: 3, 4; s. 219), z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekty 1546A, 1550: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 42:9, 43:1) czy z cmentarzyska w Opatowie, stan. 1 (obiekt 22/1 z ostrzem włóczni typu XVII, faza I-II – C_{1a} - C_{1b} ; obiekt 190/1 – grób jamowy, z ceramiką *terra sigillata* z warsztatu Heleniusa z Westerndorf; faza I – C_{1a} ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. XI, s. 34–35; tabl. LXVI, s. 57–58). Na potencjalne występowanie porównywalnych form jeszcze w późnym okresie rzym-

skim mogą wskazywać materiały z osady w Chabielicach stan. 12 (obiekt 1095; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, ryc. 72: 1) lub osady w Igołomi (obiekt 70a/55, faza $C_2 - C_2/D$; H. Dobrzańska 1990, tabl. XXIV: 5; 1990a, s. 58, 80–81). Dla wyróżniającego się ornamentu odmiany **B26/1a** analogię znajdujemy na zbliżonym naczyniu z Wólki Łasieckiej stan. 2, różniącym się jedynie wychylonym brzegiem (W. Bender, B. Balke 1964, tabl. VI: 3), na garnkach o odmiennej formie odkrytych na osadzie w Zadowicach stan. 1c (obiekty 71, 13; faza V – datowana na przełom II/III w. n.e. – ok. 260 r. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 140: 1; ryc. 118: 7) a także na cmentarzysku w Opatowie, stan. 1 (obiekt 556/3 z żelazną fibułą A.158, wariant 2, I-II faza – $C_{1a}-C_{1b}$; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. CLXXXVIII, s. 137).

Zbliżone formy do nieco łagodniej profilowanych naczyń typu **B27** można wskazać w materiałach z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 1435: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 60: 14) oraz z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 98 bez dodatkowych wyznaczników; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XII: 20). Natomiast dla stylistycznie nawiązujących do typu B26 naczyń o spionizowanym, prostym wylewie włączonych do typu **B28** odniesieniem są egzemplarze odkryte na osadzie w Kucowie stan. 1 (obiekt 209, typ BI datowany w ramach faz B_2/C_1-C_{1b} ; H. Machajewski 1995, tabl. V: 7, s. 70), cmentarzysku w Spicymierzu (grób 149, III-IV w.; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXI, s. 165) i osadzie w Wólce Łasieckiej stan. 2 (budynek 11 z ceramiką „siwą”; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. II: 11). Na osadzie w Ludwinowie taką pozycję chronologiczną typu **B28** potwierdza inwentarz z ceramiką „siwą” z obiektu 457 (tabl. 215: 1).

Wyraźnie wydęte garnki z cylindrycznym niższym wylewem czyli odmiana **B29/1** posiadają odpowiedniki głównie w zespołach młodszych, często zaopatrzone w ornament odcisków palcowo-paznokciowych jak na wariancie z obiektu 702 (tabl. 199:6), np. na cmentarzysku w Młodzikowie (grób 36 z zapinką A.41, przedział $B_{2b}-B_2/C_1$; A. Dymaczewski 1958, ryc. 62: 15, s. 206; por. T. Liana 1970, s. 446, zestawienie VI), cmentarzysku w Wólce Łasieckiej stan. 1 (grób 53/1 z umbem J.7a, faza B_2/C_1-C_{1a} ; W. Bender, T. Dąbrowska 2012, tabl. XV, s. 188–189), osadzie w Kruszynie stan. 10 (obiekt 1503; W. Siciński 2011, ryc. 175: 8) czy cmentarzysku w Krapkowicach (cytowany grób 27, faza C_2 ; M. Mączyńska 1971, ryc. 31: c, s. 271, 298). Z kolei odmiana **B29/2** z wylewem wyższym znajduje analogie na osadach w Zadowicach stan. 1a (obiekt 15, faza IV – 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e.; W. Siciński 2011, ryc. 69: 3) oraz w Kruszynie stan. 10 (obiekt 608 z fibułą A.V 96, faza B_2/C_1 ; W. Siciński 2011, ryc. 161: 2). Zbliżone garnki o niżej umieszczonym załomie brzuśca typu **B30** można zestawić z egzemplarzami pochodzącymi z cmentarzyska w Wiktorowie stan. 1–4 (grób 38/3 ze sprzączką żelazną typu M-L, młodszy okres rzymski; J. Moszczyński 2010, ryc. 100, s. 113), z osady w Zadowicach stan. 1a (obiekt 16, faza IV; W. Siciński 2011, ryc. 73: 6), bądź z osady w Wólce Łasieckiej stan. 2 (budynek 7 z ceramiką wykonaną na kole; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, tabl. IV: 4, s. 74; palenisko 42; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. III: 8, s. 111).

Dla garnków z wysokim, lekko rozchylonym wylewem typu **B31** przykład można podać z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 268C: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 51: 1). Na osadzie w Ludwinowie tego typu forma została odnotowana także w kontekście ceramiki wykonanej na kole, jak w obiekcie 4615 (tabl. 254: 4).

Naczynia o regularnie esowatym profilu z niżej umieszczonym załomem brzuśca typu **B33** znajdują odpowiedniki w zespołach od wczesnego okresu rzymskiego, jak na osadzie w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 34, faza II datowana na ok. 50–120 n.e., $B_{1c}-B_{2a}$; W. Siciński 2011, ryc. 84: 1–2, 6) po młodszy okres rzymski, np. z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 268C: zgrupowanie B; obiekt 1281: zgrupowanie D; od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 66: 10), z osady w Piwonicach (budynek 97, faza IV: III.w.; K. Dąbrowski 1970, tabl. VIII: 3, s. 11) lub z osady w Igołomi, w ramach podtypu 69A (obiekt 4/51, młodszy okres rzymski; obiekt 9/53, C_{1a} ; obiekty 32/53, 38/53, $C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}$; H. Dobrzańska 1990, tabl. IX: 3, XVII: 11; XLI: 16; XLIV: 7, 9; XLVI: 5; 1990a, s. 21, 59, 81). Zbliżone garnki esowate typu **B34** z wyżej ulokowanym załomem brzuśca występują w porównywalnym kontekście chronologicznym, co potwierdzają analogie z osad: w Zadowicach, stan. 1 (obiekt 87, faza II: około 50–120 n.e., $B_{1c}-B_{2a}$; obiekt 32, faza III: 120–160 n.e., B_{2b} ; W. Siciński 2011, ryc. 101: 7; 79: 5), w Piwonicach (budynek 74, faza III: II-III w.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XIV: 1, s. 462), w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 243: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 35: 9; 38: 3) i Igołomi, w ramach typów 68 i 69 (obiekt 9/53, faza

C_{1a} ; obiekty 1/52, 32/53, przedział $C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}$; obiekt 70/55, przedział $C_2 - C_2/D$; H. Dobrzańska 1990, tabl. XX: 3; LXVII: 4, 5; XLI: 10; XXX: 4, 6; 1990a, s. 58–59, 80–81).

Dla słabiej profilowanych garnków esowatych typu **B35** z niżej umieszczonym załomem brzuśca zbliżone formy znajdujemy na osadzie w Igołomi (obiekt 5/51, faza C_1 ; obiekt 38/53, etap II, $C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}$; H. Dobrzańska 1990, tabl. II: 1; XLVI: 3; 1990a, s. 17, 81), gdzie wystąpiły także słabo profilowane naczynia z wyżej umieszczonym załomem, porównywalne z typem **B36** (obiekty 38/53, 1/52, etap II, $C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}$; H. Dobrzańska 1990, tabl. XLVI: 17; LXVII: 7; 1990a, s. 81), dla którego inne przykłady można podać z osady w Zadowicach stan. 1a (znalezisko luźne; W. Siciński 2011, ryc. 114: 5) lub z cmentarzyska w Grzybowie (grób 22 z umbem J.7a, faza B_2 ; K. Garbacz 2000, tabl. XXXIV: 7). Charakterystyczny dla odmiany **B36/2a** ornament ciągłej strefy utworzonej z motywu jodełkowego znajdujemy na naczyniach innego typu np. na osadzie w Piwonicach stan. 1 (jama 109, IV faza: III w.; K. Dąbrowski 1970, tabl. XIV: 6) lub cmentarzysku w Lachmirowicach (grób XIX m.in. z imaczem z niewyodrębnionymi płytkami J.9, horyzont grobów z bronią 2a, faza C_1 ; B. Zielonka 1953, ryc. 15: 4; por. K. Godłowski 1994, ryc. 1).

Formy odpowiadające smukłym garnkom esowatym typu **B37** z załomem umieszczonym w połowie wysokości występowały przynajmniej od młodszego stadium wczesnego okresu rzymskiego, na co wskazują przykłady z cmentarzyska w Chmielowie Piaskowym (grób 27C/1, faza B_2 ; K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. XXXVII, s. 28) lub z osady w Zadowicach, stan. 1a (obiekt 33, faza II: $B_{1c}-B_{2a}$; W. Siciński 2011, ryc. 82: 5). Inne analogie potwierdzają obecność porównywalnych naczyń w młodszym okresie rzymskim, np. ze Spicymierza (grób 223 z fragmentem umba J.7a; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XXX: 9, s. 175; K. Godłowski 1981, tabl. V: 3) bądź z osady w Zadowicach stan. 1c (obiekt 52: W. Siciński 2011, ryc. 132: 1). Na osadzie w Ludwinowie typ **B37** wystąpił także w kontekście ceramiki wykonanej na kole w obiekcie 457 (tabl. 215: 7).

Naczynia analogiczne do esowatych, silnie wydętych garnków typu **B38** znajdujemy już w zespołach z fazy B_2 , jak na cmentarzysku w Domaradzicach (grób 91 z fibulami trąbkowatymi A.IV 75–76; B. Kostrzewski 1954, ryc. 88: 2, s. 203–204). Przykłady takich form można podać także z cmentarzyska w Wymysłowie (grób 358; S. Jasnosz 1952, ryc. 368: 1), z cmentarzyska w Inowrocławiu-Szymborzu (znalezisko luźne; J. Bednarczyk, T. Łaskiewicz 1990, ryc. 20: 7), z cmentarzyska w Opatowie (obiekt 33/1, grób popielnicowy ze spiralą brązowej fibuli A.II i grzebieniem typu BI, faza I: B_2/C_1 ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega tabl. XVI, s. 36–37), z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 256: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 49: 1) oraz z osady w Igołomi, w ramach typu 68 (obiekt 1/52, przedział $C_{1a}/C_{1b} - C_{1b}$; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. LXVII: 2; 1990a, s. 58, 80–81 ryc. 19).

Porównywalne formy do silnie wydętych garnków z krótkim brzegiem typu **B40a** i zbliżonego do niego typu **B39**, łączące się głównie z młodszym okresem rzymskim, występują np. na cmentarzysku w Koninie (grób 46 m.in. z umbem J.7a odm. 2 wg T. Liány, sprzączką typu AG16, horyzont 2 grobów z bronią, faza C_{1a} ; B. Kostrzewski 1947, ryc. 45: 5; por. K. Godłowski 1994, ryc. 1), na cmentarzysku w Lachmirowicach (cytowany grób XIX z imaczem z niewyodrębnionymi płytkami, horyzont 2a grobów z bronią, faza C_1 ; B. Zielonka 1953, ryc. 15: 1) czy na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 256: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 49: 10). Inne przykłady zbliżonych naczyń, zaliczonych w ujęciu K. Godłowskiego do odmiany form esowatych, pochodzą ze stanowisk z Górnego Śląska, np. z Łubowic, stan. 5 (K. Godłowski 1977, s. 136; tabl. LXII: 3) lub z Choruli (grób 43 z okuciem końca pasa J II/3, datowany na fazę C_1 ; J. Szydłowski 1964, ryc. 41; R. Kenk 1977, s. 191–192).

Wśród garnków typu **B41** z wydatnym brzuścem i nisko umieszczonym załomem wyróżnia się odmiana **B41/2a** z karbowaną krawędzią, reprezentująca formę występującą od wczesnego okresu rzymskiego, np. na osadzie w Piwonicach stan. 1 (jama 42, faza I: I w. n.e.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XVIII: 9) po młodszy okres rzymski, np. w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 243: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 37: 7) czy w Piwonicach (palenisko 59, faza IV: III w.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XVIII: 9).

Masywne, szerokodenne garnki typu **B42** znajdują odpowiedniki w zespołach z młodszego okresu rzymskiego ze Spicymierza (grób 32 z zapinkami A.129 – formą 8 wg H. Machajewskiego, A. VII, ser. 1, faza B_2/C_1 ; grób 116 ze strefy datowanej na III–IV w.; grób 140 m.in. z ceramiką „siwą”; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. V: 1, s. 149; tabl. XVI: 11, s. 160; tabl. XIX: 19, s. 163–164; por. H. Machajewski

1998, s. 192, ryc. 2: 41) oraz z Wólki Łasieckiej stan. 2 (budynek 11 z ceramiką wykonaną na kole; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. II: 11, s. 102). Natomiast analogie do naczynia o częściowo zbliżonej sylwetce typu **B 43** znajdujemy na cmentarzysku w Spicymierzu, w jednym wypadku w kontekście przynajmniej fazy C_{1b} (grób 52 z ceramiką „siwą” i fragmentami grzebienia trójwarstwowego; poza tym grób 72 bez dodatkowych wyznaczników; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. VIII: 15, s. 153; tabl. X: 6, s. 154).

Porównywalne formy do bliskich stylistycznie w stosunku do poprzednio omówionych, również masywnych naczyń typu **B44**, odnajdujemy w kontekście zespołów z młodszego lub późnego okresu rzymskiego, jak na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 256: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 49: 7), osadzie w Zadowicach, stan. 1c (obiekt 63, faza VI: 260 r. n.e – poł. IV. w., fazy C_2 – C_3 ; W. Siciński 2011, ryc. 138: 3) czy osadzie w Woli Piekarskiej stan. 2 (obiekt 1; A. Janiszewska, T. Łaskiewicz 1994, ryc. 1: 1) a także z wczesnego okresu wędrówek ludów na osadzie w Bizorędzie stan. 12 (obiekt 2/82, faza D; I. Marchelak 2010, ryc. 14: 2).

Naczynie zbliżone do mocniej wydętego garnka typu **B45** z krótkim wyodrębnionym wylewem można znaleźć w zestawie form z młodszego okresu rzymskiego na osadzie w Igołomi (obiekt 32/52, faza C_{1a}/C_{1b} – C_{1b} ; H. Dobrzańska 1990, tabl. XLI: 11, s. 80–81). Natomiast zbieżne stylistycznie naczynia odpowiadające typowi **B46**, obejmującemu przysadziste, średnio wydęte garnki także z wyodrębnionym, krótkim wylewem spotykane są od młodszego stadium wczesnego okresu rzymskiego, jak na cmentarzysku w Oblinie (grób 179/4 z fibulą A.52, faza B_{2a} ; K. Czarnecka 2007, tabl. CLXX: 4). Następnie obecne są w inwentarzach z młodszego okresu rzymskiego, np. z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 31 z wisiorkiem wiaderkowatym; grób 149 ze strefy datowanej na III–IV w.; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. IV: 12, s. 149; tabl. XXI: 4, s. 165) czy z cmentarzyska w Zadowicach (grób 257 m.in. z ceramiką „siwą”; grób 367 m.in. z fibulą A.VI z górną cięciwą i podwinętą nóżką, z umbem J.7a z tępyim kolcem, sprzączką AD17, imaczem J.9, przedział C_{1a} – C_{1b} ; E. Kaszewska 1961, tabl. XXXV: 7, s. 221–222; 1964, tabl. XVIII: 7, s. 125–126). Z kolei inny wariant garnków z wyodrębnionym, krótkim wylewem typu **B47**, z niżej położonym załomem, posiada analogie na osadzie w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (budynek 4; warstwa kulturowa; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, tabl. III: 4; W. Bender, B. Balke 1964, tabl. IV: 11).

Typ **B48** obejmujący przysadziste, jajowate garnki z podkreślonym krótkim wylewem posiada odnośniki zarówno w młodszym stadium wczesnego okresu rzymskiego jak i w młodszym okresie rzymskim. Przykłady porównywalnych naczyń można podać z cmentarzyska w Zadowicach (grób 150 z fibulami z późnymi zapinkami kapturkowymi A.II 38/41, z zapinkami z płytkowatą główką A.V 116–117, faza B_{2b} ; A. Abramowicz, B. Lepówna 1957, tabl. XXV: 11), z cmentarzyska w Młodzikowie (grób 263, bez dodatkowych wyznaczników; A. Dymaczewski 1958, ryc. 463: 1, s. 394–395), z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 454: zgrupowanie D – od fazy C_{1a} ; obiekt 1694: zgrupowanie E – od fazy C_{1b} ?; J. Moszczyński 2010, ryc. 38: 1; 67: 10; 71: 2), z cmentarzyska w Krapkowicach (grób 25 z fragmentami grzebienia jednowarstwowego typu B; M. Mączyńska 1971, ryc. 29: i) oraz z cmentarzyska w Spicymierzu (grób 140 m.in. z ceramiką „siwą”; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XIX: 18, s. 163–164).

Dla jajowatego garnka typu **B49** ze słabym profilowaniem górnej partii, być może pierwotnie o przysadzistych proporcjach, zbliżone formy odnajdujemy na cmentarzysku w Oblinie (grób 119/5, faza B_2 ; K. Czarnecka 2007, tabl. CXVII, s. 36–37) oraz na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekty 243, 1430: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 38: 1; 57: 9).

Duże garnki o baniastych brzuścach typu **B50** z załomem brzuśca umieszczonym około 2/3 wysokości, być może stanowią jeszcze echo morfologii form ze starszej fazy wczesnego okresu rzymskiego, co przede wszystkim dotyczy odmiany **B50/1a** (T. Liana 1970, typ I/1, s. 439, tabl. I: 3; K. Godłowski 1981, s. 62, tabl. II: 11; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. VII: 1, s. 434–438), nawiązując także do morfologii bardziej wydętych okazów garnków esowatych pojawiających się w fazie B_2 (K. Godłowski 1981, s. 65, tabl. III: 12). Odniesieniem są jednak również formy z zespołów z młodszego okresu rzymskiego, jakie dla odmiany **B50/1** można przytoczyć z osady w Igołomi, w ramach typu 68 (obiekty 38/53, 1/52, faza C_{1a}/C_{1b} – C_{1b} ; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. XLVI: 1; LXVIII: 6– naczynie zdobione odciskami palcowymi; 1990a, s. 58, 80–81, ryc. 19), zaś dla odmiany **B50/2** również z Igołomi (obiekt 9/53, faza C_{1a} ; H. Dobrzańska 1990, tabl. XVIII: 1; 1990a, s. 79–81) oraz prawdopodobnie z cmentarzyska w Trupiance (grób 11; E. Kaszewska 1971, tabl. VI: 13, s. 198–199).

Szerokootworowe garnki typu **B51** o kształcie workowatym nawiązują do form wyraźniej zaznaczających swoją obecność od późniejszych stadiów młodszego okresu rzymskiego (C_{1b} – C_2 ; K. Godłowski 1981, s. 65, tabl. V:8). Przykłady zbliżonych naczyń można spotkać na cmentarzysku w Spicymierzu (grób 22 z fr. *terra sigillata*; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. III: 14, s. 147–148), cmentarzysku w Zadowicach (grób 125; A. Abramowicz, B. Lepówna 1957, tabl. XXI: 5, s. 34), osadzie w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (warstwa kulturowa; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, tabl. X: 1), w kompleksie kultowym w Otałążce (zespół F; W. Bender 2009, tabl. V: 93, s. 43, 54–56), na cmentarzysku w Korzeniu (grób 19 i 20 z żelazną fibulą A.158 i ceramiką wykonaną na kole; A. Kempisty 1968, tabl. XII: 10, s. 325, 330) czy na osadzie w Bizorędzie stan. 12 (obiekt 2/82, faza D; I. Marchelak 2010, s. 121, ryc. 14: 1).

Wysmukły garnek o jajowato-workowatym kształcie typu **B52** nawiązuje do form szczególnie charakterystycznych dla późnego odcinka kultury przeworskiej (fazy C_3 -D), w tym dla cmentarzysk typu dobrodzieńskiego i chronologicznie odpowiadających im osad, które miałyby pojawić się dopiero w momencie szerokiego upowszechnienia ceramiki wykonanej na kole. Przykłady porównywalnych form można znaleźć w inwentarzach osady w Opolu-Zakrzowie stan. 11, osady w Turawie stan. 1, cmentarzyska w Szczedrzyku (K. Godłowski 1977, s. 137; tabl. XXVIII: 1; XLI: 5; tabl. XXXVIII: 2), cmentarzyska w Spicymierzu (grób 105; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, tabl. XIV: 1, s. 159), osady w Zadowicach, stan. 1c, (obiekt 68; W. Siciński 2011, ryc. 139: 6), osady w Wólce Łasieckiej stan. 2 (palenisko 21; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, ryc. 31, s. 65) lub osady w Bizorędzie stan. 12 (obiekt 2/82, faza D; I. Marchelak 2010, ryc. 14: 3). Jednocześnie należy dodać, że do niektórych egzemplarzy z wyżej wspomnianej grupy mogą nawiązywać także naczynia typu **B51**, głównie odnośnie form zachowanych tylko w górnej partii, co dotyczy odmian **B51/2** i **B/51/3** a być może także **B51/1**, w przypadku poprowadzenia innej rekonstrukcji, np. do garnków z osady w Opolu-Zakrzowie stan. 11 (K. Godłowski 1977, tabl. XXVIII: 6).

Garnki typu **B53** charakteryzuje krezowato uformowany wylew, który zapewne można interpretować jako naśladownictwo naczyń wykonanych na kole. Przykład w podobny sposób ukształtowanego brzegu formy ręcznie lepionej pochodzi z osady w Bizorędzie stan. 12 (I. Marchelak 2010, ryc. 15: 6, s. 122). Idąc tropem naśladownictwa ceramiki rzemieślniczej, można pokusić się o ewentualne wskazanie pierwowzoru. Krawędzie krezowate występowały na ceramice gładkiej (typ 15 na osadzie w Igołomi; H. Dobrzańska 1990, ryc. 11; 1990a, s. 36–37), natomiast potencjalną wyjściową formą mogłyby być naczynia zbliżone do typu 37 z osady w Igołomi, wyróżnionego w obrębie ceramiki wykonanej na kole szorstkiej, co prawda bez kreyz ale z dosyć silnie zgrubiałymi krawędziami (H. Dobrzańska 1990, ryc. 12; 1990a, s. 42). Być może zatem omawiane formy z osady w Ludwinowie stanowiłyby wypadkową pewnych inspiracji. Abstrahując od możliwego zapożyczenia z ceramiki rzemieślniczej, należy wskazać także na utylitarny walor tak ukształtowanych krawędzi, których forma, szczególnie z odmiany **B53/1** z obecnym rodzajem wrębu, mogłaby sugerować możliwość osadzenia pokrywki. Tego typu element ceramiczny, co prawda sporadycznie, pojawia się w kulturze przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim (T. Dąbrowska 1993) oraz w okresie rzymskim, np. na cmentarzysku w Kamieńczyku (groby 271/9, 359/12 z faz B_1 i B_1/B_{2a} ; T. Dąbrowska 1997, tabl. CXXIX, s. 58; CLXIV, s. 71), osadzie w Jankowie, stan. 40 (warstwa ze strefy B osady; B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2006, s. 115, tabl. 21: 2) czy osadzie w Kruszynie stan. 10 (obiekt 747; W. Siciński 2016, ryc. 163: 6, s. 242). Większość odkrytych egzemplarzy ma formę wpuszczaną, raczej nie wchodzącą w grę przy tak ukształtowanych krawędziach. Pojawiały się jednak także formy prosto zakończone, bardziej adekwatne do takiego rozwiązania, co potwierdzają odkrycia z osady w Igołomi, tak w ramach ceramiki ręcznie lepionej jak i wykonanej na kole (H. Dobrzańska 1990, tabl. XIX: 13; LXXVII: 7; 1990a, s. 44; s. 60) a zapewne także fragmentarycznie zachowane okazy z osady w Piwonicach stan. 1 (I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. II: 1; XIX: 2). Być może pozostałością tego typu elementu jest niewielki fragment ceramiczny z obiektu 4335, mogący poza płytką miseczką, stanowić w odwrotnej pozycji brzegową partię pokrywki (tabl. 245: 9).

I.C. KUBKI, CZERPAKI

Dla wyższych kubków o esowatym profilu typu **C1a** analogie znajdujemy na osadzie w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 266A, zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 52: 3), na cmentarzysku w Opawie stan. 1, gdzie odnotowano formę z analogicznym ornamentem (obiekt 147/1, grób popielnicowy

m.in. z brązową fibulą A.129, grzebieniem AI, faza I – B₂/C₁; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. LIII, s. 51–52) oraz na cmentarzysku w Bodzanowie (grób 8; B. Zielonka 1958, ryc. 43: b, s. 353).

Porównywalną formę do kubka typu C2a, analogicznie zdobioną, możemy przytoczyć z cmentarzyska w Grzybowie, stan. 1 (grób 22 z umbem J.7a, faza B₂; K. Garbacz 2000, tabl. XXXIII: 1). Natomiast niezdobione kubki o zbliżonej morfologii wystąpiły m.in. na osadzie w Igołomi, w ramach typu 72 (obiekt 77/56, faza C_{1a}; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. XII: 6; 1990a, s. 59, 79–81, ryc. 19), na osadzie w Kruszynie, stan. 10 (obiekt 1196; W. Siciński 2016, ryc. 169: 1) oraz na cmentarzysku w Opatowie, stan. 1 (obiekt 82/9, grób z żelazną fibulą A.162, stożkowatym umbem, imaczem typu J9, grottem typu XV, faza I – C_{1a}; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. XXXIX, s. 45–46).

Fragmentarycznie zachowane naczynie typu C3a zapewne należy do kubków określanymi jako beczułkowate lub jajowate, stanowiących formę długotrwałą, występującą od młodszego okresu przedrzymskiego i charakterystycznych szczególnie dla starszego odcinka wczesnego okresu rzymskiego (T. Liana 1970, s. 440, tabl. I: 10, 14, 15; K. Godłowski 1981, s. 62, 65). Przykłady takich form, zdobionych podobnie jak typ C3a odciskami paznokciowymi, pochodzą z Młodzikowa (grób 227 z zapinkami A.II serii zachodniej; A. Dymaczewski 1958, ryc. 401: 7, s. 371; T. Liana 1970, s. 446) oraz z Wymysłowa (grób 171 z zapinką A.148, faza B₂; S. Jasnosz 1952, ryc. 148: 4, s. 110; por. T. Liana 1970, s. 445, zestawienie V).

Kubki zbliżone do typu C4 przypisanego niższej formie o dwustożkowatym brzuścu odnajdujemy na cmentarzysku w Opatowie (obiekt 43/4 – grób popielnicowy, I-II faza – C_{1a}-C_{1b}; obiekt 95/5, I faza – C_{1a}; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. XXIV, s. 39; tabl. XLI, s. 47). Z kolei analogia dla niskich, profilowanych naczyń z zaokrągloną dolną partią typu C6 pochodzi z cmentarzyska w Niedanowie (grób 322/12 z fibulami A.68, faza B_{1b}; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. CXVI, s. 63).

Szerokodenne czerpaki zbliżone do typu C7 są spotykane już w młodszym stadium wczesnego okresu rzymskiego, np. na cmentarzyskach w Wymysłowie (cytowany grób 171, faza B₂; S. Jasnosz 1952, ryc. 148: 5, s. 110) oraz w Karczynie/Witowach stan. 21/22 (obiekt 320/4 – grób popielnicowy z zapinką zbliżoną do typu A.120, faza IV – B_{2b}; J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XLIX, s. 30). Formy tego typu następnie rejestruje się w zespołach młodszych, których przykłady można podać z cmentarzyska w Wymysłowie (grób 175 z żelazną zapinką A.V z płytkowatą główką, zapinką A.V ser. 8 forma 3b wg H. Machajewskiego, faza B_{2b}-B₂/C₁; S. Jasnosz 1952, ryc. 155: 2, s. 115–117; por. T. Liana 1970, zestawienie V, IX, s. 444–445; H. Machajewski 1998, s. 192, ryc. 2), w Opatowie, stan. 1 (cytowany obiekt 190/2, grób jamowy z fazy I – stadium C_{1a}; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. LXVI, s. 57–58), z osady w Igołomi (obiekt 70/55, faza C₂ – C₂/D; H. Dobrzańska 1990, typ 73B, ryc. 15, tabl. XXX: 20; 1990a, s. 60, 80–81, ryc. 19) lub z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 461: zgrupowanie C – od C_{1b} ? od C₂ ?; J. Moszczyński 2010, ryc. 70: 1). Z najbliższych znalezisk należy wspomnieć o zbliżonym stylistycznie do typu C7 cylindrycznym naczyniu, sklasyfikowanym w ramach kubków, odkrytym na osadzie w Kruszynie, stan. 10 (obiekt 1400; W. Siciński 2016, s. 242, ryc. 173:1).

Dla typu C8 z lekko baniastym brzuścem i krótkim wylewem podobnie profilowane, nieco wyższe naczynia, pochodzą z cmentarzyska w Zadowicach (grób 319 z fibulami A.V 126 – formy 3b wg H. Machajewskiego, faza B_{2b} – B₂/C₁; E. Kaszewska 1964, s. 111, tabl. VIII: 6; por. H. Machajewski 1998, ryc. 2, s. 192) oraz z pobliskiej osady w Kruszynie, stan. 10, w ramach odmiany D kubków (obiekt 1507; W. Siciński 2016, s. 242, ryc. 176: 1). Z kolei nawiązania do łagodnie profilowanych naczyń z zaokrąglonym dnem typu C9 występują na osadzie w Piwonicach stan. 1, w postaci formy analogicznie zdobionej jak odmiana C9/1a (budynek 69 z fazy IV – III w.; I. i K. Dąbrowscy 1968, tabl. XXIII: 7) oraz na cmentarzysku w Młodzikowie (grób 218; T. Liana 1970, tabl. I: 11).

Naczynia typu C10 o półkulistej formie z brzegiem zagiętym do wewnątrz formalnie nawiązują do wspomnianych kubków jajowatych lub beczułkowatych. reprezentujących najczęściej formy wyższe. Obok nich zdarzają się niższe egzemplarze, bliższe czerpakom, jak np. z Gosławic, stan. 2 (K. Godłowski 1977, s. 145, tabl. XVI: 10) czy z Igołomi (podtyp 73A; obiekt 9/53, faza C_{1a}; H. Dobrzańska 1990, ryc. 15, tabl. XVI: 9; 1990a, s. 59–60), do których zapewne należy naczynie typu C10, choć nie można także wykluczyć jego rekonstrukcji wyższej.

I.E. AMFORY

Jedyny odkryty egzemplarz amfory pochodzący z obiektu 53 (tabl. 173:3) reprezentuje kategorię rzadko występującą w inwentarzach kultury przeworskiej, głównie w jej północno-wschodnim zasięgu. Na pozostałym obszarze jest praktycznie nieobecna, gdyż nie pojawia się na dużych, w znacznym stopniu przebadanych obiektach sepulkralnych jak Młodzikowo, Wymysłowo, Konin, Chmielów Piaskowy czy Opatów (poza odosobnionymi wypadkami form z małymi, kolankowatymi uszkami, których nie można traktować jako amfory *sensu stricte*, np. Konin, grób 9 z fazy B_{2b}; A. Dymaczewski 1958, ryc. 12: 6). Także na Mazowszu południowym jest formą unikatową, jak na cmentarzysku w Oblinie, gdzie poza kilkoma zespołami z młodszego okresu przedrzymskiego (głównie faza A₃), pojawiły się tylko w dwóch grobach z podokresu B₁ (K. Czarnecka 2007, s. 100). W jednym z nich wystąpiło naczynie bliższe morfologicznie formie z obiektu 53, różniące się jednak podkrawędnym umiejscowieniem uch schodzących do nasady wyraźnie wyodrębnionej szyjki (grób 155/9; K. Czarnecka 2007, tabl. CXLIX, s. 43–44). Na cmentarzyskach północnomazowieckich w Nadkolu 2 i Kamieńczyku naczynia z wydatnymi uchami występują sporadycznie, ale w szerszym zakresie chronologicznym, przede wszystkim w zespołach z fazy B₂. Na nekropolii w Kamieńczyku (abstrahując od amfor pojawiających się w młodszym okresie przedrzymskim) zarejestrowano większe zróżnicowanie takich form, dodatkowo w postaci wariantów z dwoma (typ B.4.2) lub czterema uchami (typ B.4.4), we wszystkich przypadkach umieszczonymi przy krawędzi (groby 106/14; 261/4; 113/8; T. Dąbrowska 1997, s. 106; tabl. LV, s. 31; CXXV, s. 56; LIX, s. 32). Z kolei na cmentarzysku w Nadkolu 2 wystąpiły tylko „klasyczne” amfory (z uchami także umieszczonymi przy krawędzi), również zróżnicowane stylistycznie (groby 4/4; 96/14; 123/1; J. Andrzejowski 1998, typy IIB1, IIB2, s. 88; tabl. XCV; tabl. II, s. 16–17; tabl. LX, s. 38–39; tabl. LXXV, s. 45). Wśród nich najbliższe stylistycznie amforze z Ludwinowa jest bardziej wydęte naczynie z grobu 96/14, łączonego z fazą 2 (młodszy odcinek B_{2a}-B_{2b}), tak w przebiegu profilu jak i w częściowo zbieżnym ornamentem, tylko występującym w układzie dwupasmowym (J. Andrzejowski 1998, tabl. LX, s. 38–39).

Na tle wymienionych wyżej stanowisk zdecydowanie wyróżnia się nekropolia w Niedanowie, gdzie w zespołach z wczesnego okresu rzymskiego amfory są kategorią wyjątkowo liczną (typ A.5; W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 122–123). W stosunku do wcześniej przytoczanych przykładów naczynia z omawianej nekropolii wyróżnia zasadniczo niższe ułożenie uch poniżej partii brzegowej (choć rzadko schodzących do załomu brzuśca), co bardziej zbliża je do egzemplarza z obiektu 53. W każdej z wyróżnionych trzech odmian (A.5.1-niezdobiona; A.5.2 – z motywem meandra; A.5.3 – z innymi wątkami ornamentacyjnymi) odnajdujemy formy o morfologii stosunkowo bliskiej do amfory z Ludwinowa, tak ze starszego jak i młodszego stadium wczesnego okresu rzymskiego. Możemy tutaj wymienić naczynia A.5.1 z grobu 26/7 (z fibulą A.120; stadium B_{2a}), amfory A.5.2 z grobu 86/4 (z fibulą A.68; stadium B_{1b}), z grobu 102/7, z niższą pozycją uch (z fibulami A.47, oczkowatą A.52; stadium B_{1b}) i z grobu 596/23 (z fibulami A.75–76, trąbkowatą wariantu 1 wg T. Liany; stadium B_{2a}) oraz naczynia A.5.3 z analogicznym lub zbliżonym ornamentem pasmowym z motywem krokwiowym z grobu 31/7, z niżej usytuowanymi uchami (z fibulami A.72, A.28, z bransoletą z główkami węzłowatymi typu I wg T. Wójcika, stadium B_{2a}) i z grobu 306/8 (z fibulami oczkowatą A.59, trąbkowatą A.74; stadium B_{2a}) a także z innymi wątkami, z grobu 149, z niższą pozycją uch (z wariantem fibuli typu N/O; stadium B_{1a}) czy z grobu 324 z przedziału B_{1b}-B_{2a} (W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. IX, s. 16; tabl. XXV, s. 24; tabl. XXXI, s. 26; tabl. CCXII, s. 102–103; tabl. XII, s. 17; tabl. CVI, s. 60; tabl. XLIII, s. 149; tabl. CXVIII, s. 64).

I.F. NACZYNNIA MINIATUROWE

Dwa przykłady naczyń miniaturowych wpisują się szersze zjawisko występowania w różnych okresach chronologicznych tego typu wytworów ceramicznych, najczęściej interpretowanych jako naśladownictwa dużych naczyń. W kulturze przeworskiej pojawiają się głównie w kontekście materiałów z osad (K. Godłowski 1977, s. 145; J. Skowron 2006, s. 70), choć są spotykane także na cmentarzyskach, np. w Opatowie (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, grupa X form ceramicznych, ryc. 8, s. 15).

I.G. NACZYNNIA SITOWATE

Odkryte na osadzie nieliczne fragmenty naczyń sitowatych należą do kategorii zasadniczo związanej ze stanowiskami osadowymi, jedynie sporadycznie pojawiają się w kontekście sepulkralnym (K. Godłowski 1977, s. 146). Najczęściej są zachowane fragmentarycznie i nie występują powszechnie (np. J. Skowron 2006, s. 70), na co przede wszystkim wskazują opublikowane inwentarze niektórych stanowisk przebadanych w dużym zakresie, gdzie w ogóle ich brak (np. Igołomia, Chabielice stan. 12, Zadowice stan. 1a, 1c; Jakuszowice stan. 2; por. H. Dobrzańska 1990, ryc. 10–15, s. 29–60, 71; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 62–65; J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 139–150; W. Siciński 2011, s. 31–34, ryc. 57–58) lub występują zupełnie incydentalnie (np. Wiktorów stan. 1–4; J. Moszczyński 2010, ryc. 59: 5). Dla fragmentu naczynia z Ludwinowa zaliczonego do typu **G1** porównywalną formę można odnaleźć na osadzie w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (budynek 5; W. Bender, B. Barankiewicz 1962, ryc. 11).

I.H. FORMY INNE

Bliskie nawiązania dla fragmentarycznie zachowanego naczynia typu **H1** (ryc. 84) są znane wśród form z wczesnego okresu rzymskiego, niekiedy zaopatrzonych w ucho np. na cmentarzysku w Oblinie (grób 6/2 i 128b – obydwie z fazy B_1 ; K. Czarnecka 2007, tabl. VI, s. 13; tabl. CXXVI, s. 39) czy na cmentarzysku w Kamieńczyku (grób 13/4, faza B_1 ; Dąbrowska 1997, tabl. VII, s. 13–14). Z kolei w Niedanowie, szczególnie przytaczanym w związku z kategorią **E**, pojawiają się, obok podobnie profilowanych naczyń bez ucha lub tylko z jednym (grób 225/2 z fibulą A.74–75 wariant 1 wg T. Liany, faza B_{1b} ; grób 231 z fibulą A.120, faza B_2 ; grób 294/1, faza $B_1?$; grób 318 z fibulą A.120, sprzączką typu AD1, faza B_{2b} ; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. LXV, s. 44; tabl. LXVIII, s. 46; tabl. CIII, s. 58), także inne, niekiedy bardziej przysadziste amfory, które mogą sugerować również taką pierwotną formę omawianego naczynia (grób 267/3, faza B; grób 270/13 z fibulą oczkowatą A.53, faza B_{1b} - B_{2a} ; grób 277/6, faza $B_{2a}?$; grób 280/4, z fibulą oczkowatą A.60, faza B_2 ; W. Ziemińska-Odojowa, tabl. LXXXVIII, s. 53; tabl. XC, s. 53; tabl. XCIII, s. 54–55; tabl. XCV, s. 55). Również dla fragmentarycznie zachowanego, wąsko-otworowego naczynia z wysoką, lejkowatą szyjką typu **H2**, być może nawiązującego do tzw. form flaszowatych, analogię odnajdujemy na osadzie w Piwonicach w inwentarzu budynku 97, łączonego tam z IV fazą jej rozwoju datowaną na III w. n.e. (K. Dąbrowski 1970, s. 352, tabl. VIII: 10). Zbliżone formy pochodzą także z osady w Zadowicach, stan. 1a, z różnych poziomów chronologicznych (obiekt 34, faza II: B_{1c} - B_{2a} ; obiekt 14, faza IV: B_2/C_1 ; W. Siciński 2011, s. 69, ryc. 66: 4; 84: 8). Podobny sposób profilowania wykazują także niektóre egzemplarze dzbanów wytwarzanych w obrębie kultury wielbarskiej, sklasyfikowanych w ramach grupy IX wg R. Wołągiewicza (1993, s. 16, 26, tabl. 25: 1; 26: 1), datowanych w ramach faz B_2 - C_{1b} i przeżywających się do fazy C_2 .

I.I. PRZEŚLIKI

Prześliki odkryte na osadzie i cmentarzysku (ryc. 85) wpisują się w zróżnicowanie typologiczne tego typu wyrobów, licznie odkrywanych w materiałach ceramicznych kultury przeworskiej, tak na osadach, jak i cmentarzyskach, gdzie głównie stanowiły element wyposażenia grobów kobiecych (np. P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 74; W. Siciński 2011, s. 56; T. Dąbrowska 1997, s. 98–99; J. Andrzejowski 1998, s. 79–80; W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 118–119; K. Czarnecka 2007, s. 90). Zdobienie obecne na przeszliki typu **I.4a** nie jest częstym zjawiskiem, co potwierdzają obserwacje z dużych przebadanych cmentarzysk (np. Kamieńczyka, Oblina, Gledzianówka, Nadkoła czy Niedanowa; J. Andrzejowski 1998, s. 79–80, tam dalsza literatura). Dla ilustracji zróżnicowania ornamentyki towarzyszącej przeszlikom możemy podać przykłady z osady w Zadowicach stan. 1a (obiekt 58, faza IV– faza B_2/C_1 ; W. Siciński 2011, ryc. 90:3), z cmentarzyska w Opatowie, stan. 1 (obiekt 411 – grób jamowy, fazy I-II – C_{1a} - C_{1b} ; obiekt 563 – grób jamowy, faza I – B_2/C_1 ; obiekt 881 – grób popielnicowy, faza I-II – C_{1a} - C_{1b} ; obiekt 888 – grób obsypany resztkami stosu, faza I – B_2/C_1 ; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. CXL; CXCII; CCCXII; CCCXVI), z cmentarzyska w Niedanowie (grób 504/4, faza $B_2?$; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. CLXXXIV), z cmentarzyska w Gledzianówku (grób 42/1934, wczesny okres rzymski; E. Kaszewska 1977, s. 136, tabl. XXXI:9) czy z cmentarzyska w Chmielowie Piaskowym (groby 14/21, faza B2; groby 41 i 42, faza B_2 lub C_1 ; K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 66, tabl. XVI; LXVIII).

Wyróżniający się wysoką, walcowatą formą egzemplarz typu **I.5a** najprawdopodobniej wpisuje się w grupę rzadziej spotykanych przęślików o odmiennej formie, w kształcie ściętego stożka lub profilowanego, niższego walca z dookólną, środkową listewką z osady w Zadowicach, stan. 1a, (obiekt 14, faza IV datowana na 160 r. n.e. – przełom II/III w. n.e. – faza B₂/C₁; W. Siciński 2011, ryc. 68: 3–4), bądź w formie niższego walca z cmentarzyska w Gledzianówku (grób 49/1934; E. Kaszewska 1977, s.136–137, tabl. XXXV: 3) czy z osady w Chabielicach, stan. 12 (P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, ryc. 81: 6).

I.J. CIĘŻARKI TKACKIE

Odkryte w obiekcie 4651 (ryc. 85; tabl. 251: 4–6) trzy ciężarki tkackie, w przybliżeniu stożkowate, wpisują się w standardową formę wyrobów tego typu odkrywanych dosyć często na osadach kultury przeworskiej (K. Godłowski 1977, s. 110; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 74, ryc. 50: 6–7). Najbliższy okaz ciężarka tkackiego o porównywalnej, stożkowatej formie pochodzi z osady w Kruszynie, stan. 10 (obiekt 312; W. Siciński 2016, s. 246, ryc. 160).

I.K. TARCZKA LUNARNA

W obiekcie 724 (ha V ary 90, 89; ryc. 85; tabl. 232: 6) natrafiono na mały fragment płaskiej, krążkowej formy, który można łączyć z porównywalnymi „tarczkami lunarnymi”, występującymi szczególnie w obrębie grupy kruszańskiej na Kujawach. Tego typu wytworom, o wyraźnym symbolicznym charakterze, co potwierdza ich bogata ornamentyka, przypisywana jest funkcja ołtarzy w przydomowych kapliczkach, jako miejscu realizacji kultu prywatnego, który w okresie od II do IV w. stanowiłby nową formę obrzędowości w stosunku do wcześniej rozwijających się ośrodków sakralnych (A. Cofta-Broniewska 1979, s. 179–180, ryc. 19; 2004, s. 172, ryc. 22–23). O szerszym zakresie przestrzennym tego zjawiska świadczą odkrycie podobnej formy na osadzie w Zadowicach, stan. 1a (znalezisko luźne; W. Siciński 2011, s. 56–57; ryc. 144: 2).

I.L. FORMA ZOOMORFICZNA

Odkryta w obiekcie 1682 (ha III ar 33; tabl. 208:7, ryc. 85) główka zwierzęca, stanowiąca zakończenie pustej w środku glinianej formy naczyniowej, posiada utraconą górną partię, być może z dodatkowym elementem anatomicznym np. rogów, co mogłoby przemawiać za przedstawieniem bydła lub owcy/kozy. Na obszarze kultury przeworskiej plastyczne wyobrażenia zwierząt należą do rzadkich odkryć. Wśród nich można wymienić fragment naczynia z główką wołu z cmentarzyska w Wymysłowie (grób 230 z ceramiką wykonaną na kole i naczyniem jeżowatym, datowany na fazę C_{1b}; S. Jasnosz 1952, ryc. 223: 24, s. 156, 157), gliniane główki konia i wołu z osady w Zofiopolu (S. Buratyński 1976, ryc. 16, s. 105, 107), fragment naczynia z głową konia z osady w Igołomi (obiekt 74/55 z fazy C_{1a}; H. Dobrzańska 1990, tabl. XXXVIII: 8; 1990a, s. 60), silnie zniszczony fragment glinianej, zwierzęcej głowy, prawdopodobnie wołu, luźno odkryty na cmentarzysku w Spicymierzu (A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, s. 204–205, tabl. XXXVIII: 5) czy fragment glinianego, zoomorficznego uchwytu naczynia z cmentarzyska w Żdźdarowie (grób 84/2 datowany ogólnie na okres rzymski; W. Nowakowski 2003, tabl. XX, s. 293). Obok form z przedstawieniami ssaków w zasięgu kultury przeworskiej występowały wyroby ornitomorficzne, również rzadkie (w odróżnieniu od terenów Skandynawii, Niemiec i Czech czy powszechnej plastyki tego typu na obszarze Cesarstwa Rzymskiego i prowincji; K. Ibragimow 2009, s. 113, ryc. 52), z przykładami z osady w Jakuszowicach, w postaci wylewu toczonego dzbana i figurki ptaka (obiekty 45 i 1123 z fazy C₂; Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, ryc. 4, 6) czy naczynia ornitomorficznego z cmentarzyska w Sobocisku, stan. 8 (grób 9 z fazy B₁; K. Ibragimow 2009, s. 78, 112–113, ryc. 17:a).

Analiza kulturowo-chronologiczna ornamentyki ceramiki ręcznie lepionej (grupa I)

Zarejestrowane na ceramice ręcznie lepionej motywy i wątki ornamentacyjne, wpisują się w ogólne tendencje stylistyczne występujące w warsztacie ceramicznym kultury przeworskiej dla tej kategorii wyrobów w okresie rzymskim (K. Godłowski 1977, s. 157–164; H. Dobrzańska 1990a, s. 61–63, ryc. 8; J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 161–163, tabl. XCVIII-C). Możemy natomiast zwrócić uwagę na niektóre bardziej charakterystyczne formy ornamentu.

Jak już wyżej zostało wspomniane przy charakterystyce odmiany **A8/2a**, zdobiący ją meander stanowi element towarzyszący ceramice od wczesnego okresu rzymskiego po fazę C_{1b} , występujący w kilku odmianach, z których, na ile można ocenić na podstawie rozdrobnionego materiału, najczęściej pojawia się jako klasyczny symetryczny. W kilku przypadkach można jedynie domniemywać się obecności innych form, np. nieregularnego meandra piętrowego (ryc. 89, nr 19:a, g, i; por. W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. LXXVI: 249/3; CLXXVI: 481/6). Występowanie tego motywu w kontekście ceramiki „siwej” potwierdza inwentarz obiektu 1729 (tabl. 227: 9).

Z kolei ornament wykonany grzebieniem występujący zarówno w ramach wątków **OR.I.A** (ryc. 89, nr 22), jak i **OR.I.B** (ryc. 91, nr 13, 14) pojawia się w kulturze przeworskiej prawdopodobnie pod wpływem celtyckim i charakterystyczny jest głównie dla okresu wczesnorzymskiego, jednak przetrwał do fazy C_{1b} (K. Godłowski 1977, s. 159; H. Dobrzańska 1990a, s. 62, ryc. 8: 11).

Karbowanie krawędzi (ryc. 91, nr 8), związane głównie z ceramiką kuchenną, jest stosowane od początku wczesnego okresu rzymskiego do fazy C_1 włącznie, choć nie należy do częściej stosowanych technik ornamentacyjnych (K. Godłowski 1977, s. 160; H. Dobrzańska 1990a, s. 62–63, ryc. 8: 24, 25, 35). Dla jego poszczególnych odmian możemy podać następujące przykłady: dla **OO.I.B/8a** z Wiktorowa stan. 1–4 (obiekty 243, 1430: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 37: 7; 58:1; 112; s. 49), bądź z pobliskiej osady w Kruszynie, stan. 10 (obiekty 39, 1400; W. Siciński 2011, ryc. 158: 4–5; 171: 6; s. 243), dla **OO.I.B/8c** z osady w Wiktorowie stan. 1–4 (obiekt 268C: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 51: 8, 112; s. 49) i osady w Igołomi (obiekty 77/56, faza C_{1a} ; H. Dobrzańska 1990, tabl. XII: 5; 1990a, s. 62), natomiast dla **OO.I.B/8d** również z Wiktorowa stan. 1–4 (obiekt 1430: zgrupowanie B – od fazy C_{1a} ; J. Moszczyński 2010, ryc. 57: 2; 112; s. 49) oraz z Igołomi (obiekty 9/53, 77/56, faza C_{1a} ; obiekt 70a/55, faza $C_2 - C_2/D$; obiekt 1/52, faza $C_{1a}/C_{1b} - C_{1b}$; obiekt 49/54; H. Dobrzańska 1990, tabl. XX: 7; XII: 2, 3; XXIV: 8; XII: 11; LXIX: 1; XXII: 11; 1990a, s. 62).

Typologia i analiza kulturowo-chronologiczna form ceramiki wykonanej na kole (grupy II, III)

Na osadzie kultury przeworskiej odkryto niewielki zbiór ceramiki wykonanej na kole, ogółem liczący 119 fragmentów grupy II i 22 fragmentów grupy III. Znacznie więcej pochodzi z warstw cmentarzyskowych o wtórnym, destruktywnym charakterze, gdzie łącznie zanotowano 4240 fragmentów ceramiki wykonanej na kole, z czego z warstwy I (obiekt 7666) – 3664 fragmentów, natomiast z warstwy II (obiekt 7580) – 576 fragmentów. W wypadku ceramiki pochodzącej z warstw cmentarzyskowych zaniechano szczegółowego podziału na poszczególne grupy technologiczne ze względu na trudny diagnostycznie charakter tego materiału, gdzie na jego pierwotne przepalenie nałożył się wpływ erozji związanej z denudacją agrotechniczną, która doprowadziła do redepozycji obiektów cmentarzyskowych z ich pierwotnego miejsca i utworzenia w.w. warstw (patrz analiza P. Kittela w tym tomie). Większość fragmentów zaklasyfikowanych do ceramiki wykonanej na kole dotyczy grupy II (wyszlamowana masa ceramiczna), przy trudnościach oddzielenia silnie przepalanej ceramiki grupy III od ceramiki szorstkiej ręcznie lepionej. Potencjalnie duży zbiór ceramiki wykonanej na kole z warstw cmentarzyskowych w rzeczywistości ma stosunkowo mały walor poznawczy, ze względu na niewielki odsetek fragmentów o charakterze diagnostycznym, poza którymi wystąpił w przeważającej większości materiał silnie rozdrobniony, z wypłukanymi powierzchniami, czego świadectwem jest także wręcz ułamkowa seria okazów naczyń zachowanych choćby do poziomu załomu. Podany odsetek ceramiki zakwalifikowanej jako wykonanej na kole może odbiegać od rzeczywistej frekwencji także z powodu trudności oddzielenia jego odmiany gładkiej od wypłukanych fragmentów cienkościennej ceramiki ręcznie lepionej, wykonanej także z wyszlamowanej gliny oraz od silnie zniszczonych fragmentów ceramiki *terra sigillata*.

Ceramikę wykonaną na kole sklasyfikowano w ramach tego samego klucza typologicznego, który zastosowano dla ceramiki ręcznie lepionej. Dla ceramiki wykonanej na kole grupy II – o gładkich powierzchniach, wydzielono następujące kategorie form: A/ wazy, czarki, misy; B/ garnki; D/ dzbany; H/ formy inne, natomiast dla ceramiki grupy III – o szorstkich powierzchniach wydzielono kategorie A oraz B.

II.A. WAZY, CZARKI, MISY

Tak jak w wypadku ceramiki ręcznie lepionej omawiana kategoria wyjściowo posiada szerokie ramy dla zróżnicowanych form, jednak przy wspomnianym wyżej stanie zachowania sklasyfikowanych do niej

naczyń, trudno o poszerzone studia typologiczne, które praktycznie ograniczają się tylko do analizy mikromorfologicznej (ryc. 93).

Typ II.A1 obejmuje czarki o dwustożkowatym profilu z pionowo postawioną partią wylewu, które odkryto w warstwie cmentarzyskowej I (obiekt 7666; tabl. 314: 10; 316: 2, 4).

Porównywalne formy odkryto na osadzie w Woli Piekarskiej stan. 2, datowanej w ramach faz C₂-D (A. Janiszewska, T. Łaskiewicz 1994, ryc. 2: 17; 6: 2) oraz na osadzie Chabielicach stan. 12, datowanej od schyłku fazy C₂ do fazy D (obiekt 1219; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, typ 38, ryc. 72: 3, s. 67–68). Zbliżoną formę zarejestrowano także na osadzie w Jakuszowicach, stan. 2 w ramach typu IA/12, łączonego z młodszymi stadiami młodszego okresu rzymskiego oraz z okresem późnorzymskim (J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 91–92, ryc. 10; tabl. XXII: 7).

Typ II.A2 obejmuje szczątkowo zachowane naczynie z lekko nachyloną do wnętrza górną ścianką, pochodzące z obiektu 4448 (tabl. 248: 9).

W **typie II.A3** występują naczynia z pionowo ustawionym wylewem o soczewkowato poszerzonej krawędzi, które odkryto na osadzie w obiekcie 4448 (tabl. 247: 5) oraz w obiekcie 1873 (tabl. 236: 2). W typologii materiałów z Igołomi zbliżoną morfologię posiadają naczynia podtypu 1C (choć o odmiennej ukształtowanej krawędzi), datowanego na fazę C_{1b}, należącego do form interpretowanych na terenach *Barbaricum* jako naśladownictwo mis prowincjonalno-rzymskich (H. Dobrzańska 1990, ryc. 10; 1990a, s. 31; ryc. 19). Na osadzie w Jakuszowicach, stan. 2 porównywalne formy ujęte w ramach typu IA/7 obecne są przez cały młodszy i późny okres rzymski (J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 87–89, ryc. 10; tabl. XIX: 9; XXI:4). Natomiast w klasyfikacji H. Dobrzańskiej (1980, s. 109–110, ryc. 8) analogiczne naczynia znajdujemy w niektórych odmianach typu XX.

Do **typu II.A4** zakwalifikowano naczynie o pionowym wylewie i lekko nachylonej do wnętrza górnej ściance (o innym profilowaniu niż typ II.A1), pochodzące z warstwy cmentarzyskowej I (tabl. 315: 10). Formy o zbliżonym profilowaniu można przytoczyć z osady w Woli Piekarskiej stan. 2 (A. Janiszewska, T. Łaskiewicz 1994, ryc. 5: 7; 6: 3; 7: 2).

W ramach **typu II.A5** występują czarki o nachylonych do wnętrza górnych ściankach i wychylonych na zewnątrz brzegach, z odmianą zdobioną i nieornamentowaną, które odkryto w warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 317: 4, 5). Analogię do naczynia ornamentowanego II.A5/1a znajdujemy na osadzie w Zofiopolu w kontekście faz C_{1b}-C₂ (H. Dobrzańska 2008, ryc. 16: 7). Zbliżona analogicznie zdobiona forma wystąpiła także na osadzie w Jakuszowicach, stan. 2, sklasyfikowana w ramach typu IA/14 (J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 94, ryc. 10; tabl. XXIV: 7).

W ramach **typu II.A6a** wystąpiło najlepiej na stanowisku zachowane naczynie w typie zapewne głębszej misy o dwustożkowatym profilu brzuśca i lekko wychylonym, prostym brzegu, z rozbudowanym wątkiem zdobniczym, które odkryto w obiekcie 4615 (tabl. 254: 7)

Naczynia o zbliżonej morfologii wystąpiły na osadzie w Igołomi w ramach podtypów 3A i 3B, występujących w fazach C_{1b} i C₂ (H. Dobrzańska 1990, ryc. 10; tabl. LIII: 6; LVIII: 4; LX: 1; XXVI: 1; 1990a, s. 32) oraz w Jakuszowicach stan. 2 w ramach typu IA/3, o takim samym zakresie chronologicznym (J. Rodzińska-Nowak 2006, ryc. 10; tabl. XXXV: 7, LXI: 2). Porównywalna, nieco łagodniej profilowana forma pochodzi z osady w Jankowie, stan. 40 (B. Jurkiewicz, H. Machajewski 2006, tabl. 28: 5).

Typ II.A7 reprezentują profilowane czarki średnich oraz małych rozmiarów, z wydzieloną, spionizowaną szyjką o łukowatym profilu, przechodzącą w wychylony na zewnątrz brzeg, z granicą z brzuścem podkreśloną plastyczną listewką. Naczynia tego typu wystąpiły na osadzie, odmiany **II.A7/1a** w obiekcie 1729 (tabl. 227: 4) oraz mniejszej odmiany **II.A7/2a** w obiekcie 4615 (tabl. 254: 3) oraz być może w warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 313: 10). Na osadzie w Igołomi podobnie ukształtowana górna partia towarzyszy naczyniom typu 17 datowanego w ramach faz C_{1b}-C₂ (H. Dobrzańska 1990, ryc. 10; 1990a, s. 37, ryc. 19). Zbliżony sposób profilowania wystąpił także u form o nieco odmiennych proporcjach w stosunku do okazów z Igołomi, jak w materiałach z faz C_{1b}-C₂ z osady w Zofiopolu (H. Dobrzańska 2008, ryc. 16: 9) czy w inwentarzu budynku 10 z osady w Wólce Łasieckiej, stan. 2 (W. Bender, B. Balke 1964, tabl. II: 9).

Typ II.A8 obejmuje naczynia z lekko wychyloną szyjką, które wystąpiły zarówno na osadzie, w obiekcie 1729 (tabl. 227: 4) i 4448 (tabl. 248: 4) oraz w warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 314: 3). W materiałach z Igołomi podobne ukształtowanie wylewu występuje w wysokich naczyniach o jajowa-

typu brzuścu typu 24 datowanego na fazę C_{1b} (H. Dobrzańska 1990, ryc. 12; tabl. LIII: 8; LX: 7; LXXVI: 15; 1990a, s. 39, ryc. 19). Analogicznie ukształtowane górne partie naczyń o nieokreślonej pełnej formie pochodzą także z osady w Woli Piekarskiej stan. 2 (A. Janiszewska, T. Łaszkiwicz 1994, ryc. 1: 14; 3: 7; 6: 18, 19).

Do typu **II.A9** zaliczono fragment większego naczynia z wyraźnie wychylonym brzegiem, pochodzącego z warstwy cmentarzyskowej I (tabl. 315: 7). W materiałach z osady w Igołomi podobnie ukształtowany wylew występuje w gładkich naczyniach misowatych odmiany 2Ba, datowanej w ramach faz C_{1b} - C_2 oraz głębszych naczyniach typu 10 łączonego z fazą C_2 , (H. Dobrzańska 1990, ryc. 10; 1990a, s. 32, 34; ryc. 19). Analogicznie uformowane brzegi towarzyszyły także innym formom, jak na osadzie w Kruszynie, stan. 10, odmianie a grupy I obejmującej garnki (W. Siciński 2016, s. 243, ryc. 168: 3) i porównywalnemu naczyniu z osady w Woli Piekarskiej stan. 2 (A. Janiszewska, T. Łaszkiwicz 1994, ryc. 2: 15).

W obrębie typu **II.A10** umieszczono fragmenty naczyń z pionowo ustawionym, różnie profilowanym wylewem, pochodzące z osady, odmiany **II.A10/1** z obiektu 1852 (tabl. 207: 12) oraz odmiany **II.A10/2** z warstwy kulturowej, ha IV, ar 93 (tabl. 294: 5). Szczątkowe zachowane fragmenty pozwalają jedynie na odniesienia na poziomie mikromorfologii, które znajdujemy np. w zestawie brzegów naczyń I grupy technologicznej z osady w Jakuszowicach, stan. 2 (J. Rodzińska-Nowak 2006, tabl. LXVIII: 18/a, b) czy w materiałach z Igołomi (H. Dobrzańska 1990, tabl. XLVII: 13; XLIX: 9; LXII: 12).

Typ **II.A11** reprezentuje mały fragment naczynia z pionowo ustawionym wylewem o zwielokrotnionym profilowaniu, z brzegiem lekko zagiętym do wewnątrz, odkryty na osadzie w obiekcie 4448 (tabl. 248: 2). Pewną ilustracją tak ukształtowanych ścianek są materiały z osady w Igołomi w postaci naczynia typu 19, datowanego na fazę C_{1b} oraz niesklasyfikowanego naczynia z jamy przypieczowej pieców 3/52 i 4/52 także z fazy C_{1b} (H. Dobrzańska 1990, ryc. 11, tabl. LXII: 12; s. 63; 1990a, s. 38, ryc. 19)

Do typu **II.A12** zaliczono fragmenty naczyń o pionowym wylewie z charakterystycznym listwowym pogrubieniem pod krawędzią, które odkryto na osadzie w obiekcie 5450 (tabl. 249: 11) oraz w obiekcie 4448 (247: 2). Analogiczne ukształtowanie brzegu znajdujemy w materiałach z osady w Woli Piekarskiej stan. 2 (A. Janiszewska, T. Łaszkiwicz 1994, ryc. 2: 5; 4: 10; 5: 7) lub z osady w Jakuszowicach, stan. 2 (J. Rodzińska-Nowak 2006, tabl. LXIX: 26/c, d).

Typ **II.A13** obejmuje naczynia z różnie ukształtowaną kieżą, które wystąpiły przede wszystkim w warstwie cmentarzyskowej I (odmiany **II.A13/1-3**; tabl. 313: 8; 316: 10; 317: 1, 3, 8), poza tym w warstwie cmentarzyskowej II (odmiana **II.A13/3**; tabl. 321: 1). Formy z tak ukształtowanym wylewem, o genezie wywodzonej z ceramiki prowincjonalno-rzymskiej, są wyraźnie obecne na obszarze kultury przeworskiej, występując w szerokim zakresie chronologicznym, zapewne już od fazy C_{1a} , z największym upowszechnieniem w fazach C_2 i C_3 -D, (H. Dobrzańska 1980, s. 100-103, mapa 1; 1990a, s. 36-37; J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 101-104). Zarejestrowane na stanowisku w Ludwinowie brzegi wpisują się w znaczne zróżnicowanie mikromorfologiczne omawianego elementu (np. J. Rodzińska-Nowak 2006, tabl. LXIX: 28). Naczynie odmiany **II.A13/2** o stosunkowo małej średnicy wylewu można zestawić z przykładem porównywalnej wielkościowo formy z osady w Igołomi (H. Dobrzańska 1990, tabl. XLIX: 5). Natomiast dla wyróżniającej się wyraźnie lejkowato rozchylonym wylewem odmiany **II.A13/3** pewnym odniesieniem może być naczynie odkryte w obrębie warstwy kulturowej na osadzie w Jakuszowicach, stan. 2, aczkolwiek o inaczej ukształtowanej kieżie (J. Rodzińska-Nowak 2006, tabl. XVIII: 1).

Wreszcie do typu **II.A14** zaklasyfikowano naczynie zachowane tylko w partii nachylonego brzuśca o ostrym, daszkowatym profilowaniu, pochodzące z osady, z obiektu 1729 (tabl. 226: 8).

II.B. GARNKI

Do omawianej kategorii można zakwalifikować jedynie fragmenty dwóch naczyń z niezbyt mocno wydętymi, zaokrąglonymi brzuściami (ryc. 94). W ramach typu **II.B1** wystąpiła forma o nachylonej do wnętrza górnej ściance z bardzo krótkim, pionowym brzegiem, pochodząca z osady, z wtórnego złoża obiektu 243 (tabl. 294: 11). Stylistycznie omawiane naczynie nawiązuje do reprezentujących podobnie uproszczoną morfologię form np. typu A II form garnkowatych w klasyfikacji H. Dobrzańskiej (1980, s. 94, ryc. 1: c), obejmującego naczynie z Czeladzi, łączone z fazą D czy do jednego z okazów typu IB/2 z osady w Jakuszowicach, stan. 2 (J. Rodzińska-Nowak 2006, s. 107-108; ryc. 10; tabl. LXIV: 4 Natomiast

typ **II.B2** obejmuje także prosty morfologicznie garnek z krótkim, cylindrycznym wylewem, odkryty w warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 316: 6), dla którego najbliższym odniesieniem jest naczynie pochodzące z osady w Kruszynie stan. 10 (odmiany d grupy I), z analogiczną, krótką cylindryczną szyjką, nieco bardziej wydęte (obiekt 602; W. Siciński 2016, ryc. 160: 10).

II.D. DZBANY

W ramach tej kategorii wystąpiły fragmenty dwóch form zachowanych w stopniu pozwalającym na bliższe odniesienia typologiczne (ryc. 94).

Typ II.D1 obejmuje szerokootworowe naczynie z szerokim, dosyć niskim wylewem o łukowatym profilu, prawdopodobnie przechodzącym w niezbyt wydęty brzusiec, które odkryto na osadzie w obiekcie 4389 (tabl. 241: 14). Porównywalna forma dzbana występuje w ramach typu 27 datowanego na fazę C₂ z osady w Igołomi (obiekt 70a/55; H. Dobrzańska 1990, ryc. 12, tabl. XXVI: 9; 1990a, s. 40, ryc. 19). Odpowiednikiem jest także typ E IV wydzielony w klasyfikacji H. Dobrzańskiej (1980, s. 124, ryc. 15: d), z przykładem w postaci dzbana z cmentarzyska z fazy D w Dobrodzieniu-Rędzinie (J. Szydłowski 1974, tabl. CX: a).

Do **typu II.D2** zaklasyfikowano pochodzący z osady, z obiektu 4448 (tabl. 248: 13), dzban o baniastym brzuścu i wysokiej, wąskiej szyjce, lekko rozchylającej się w górnej partii (**II.D2/1**). Zbliżone morfologicznie naczynia znajdujemy w obrębie typu E I w klasyfikacji H. Dobrzańskiej (1980, s. 122, ryc. 14–15), wydzielonego m.in. na podstawie znalezisk z Dobrodzienia-Rędziny, obejmujących obok form zdobionych, także nieornamentowaną, porównywalną z egzemplarzem z Ludwinowa (J. Szydłowski 1974, tabl. CVI; CVIII; CX:b; CXI, CXII). Być może do egzemplarza zbliżonego do typu II.D2 należy także górna część brzuśca pochodząca z osady z warstwy kulturowej (**II.D2/2**; ha III, ar 5; tabl. 290: 5).

Obok wymienionych form wystąpił na wtórnym złożu w obiekcie 1634 (tabl. 227: 11), ułamkowo zachowany fragment ucha dzbana z kanalikiem, w jakie były zaopatrzone niektóre formy dzbanów wykonanych na kole (H. Dobrzańska 1980, s. 122–123, ryc. 15:c, typ E III), stanowiący podstawę wydzielenia kolejnego typu **II.D3**. W wypadku powyższego fragmentu nie można wykluczyć, że pochodził jednak od naczynia należącego do form ręcznie lepionych, jakie pojawiały się w starszym odcinku młodszego okresu rzymskiego (K. Godłowski 1981, s. 65, tabl. IV: 17).

II.H. FORMY INNE

W warstwie cmentarzyskowej I odnotowano obecność małego fragmentu wąskiego, cylindrycznego wylewu o średnicy 5 cm, kojarzony z którymś z naczyń w typie flaszki (ryc. 94; tabl. 317: 9). Przykłady wylewów, podobnego wielkościowo, różniącego się bardziej rozchylonymi ściankami oraz trochę większego, o bardziej cylindrycznej formie, znajdujemy na osadzie w Igołomi (piec 8/55, fazy C_{1a}/C_{1b}-C_{1b}; H. Dobrzańska 1990, tabl. XXXII: 15; XXXIII: 26)

III.A. WAZY, CZARKI, MISY

Do omawianej kategorii naczyń o powierzchni szorstkiej można prawdopodobnie przypisać kilka niewielkich, przykrawędnych fragmentów, sugerujących formy o większym stopniu profilowania (ryc. 94).

Do typu **III.A1** zaliczono fragment naczynia z niezbyt wysokim, cylindrycznym wylewem, pochodzący z warstwy cmentarzyskowej I (tabl. 313: 19), natomiast do typu **III.A2** fragmenty naczyń z brzegiem o poszerzonej krawędzi, pochodzące z osady, z warstwy kulturowej – ha XI, ar 15 (tabl. 266: 5) oraz z obiektu 4448 (tabl. 248: 10).

III.B. GARNKI

Do tej kategorii typologicznej włączono kilka małych, zachowanych w górnej partii form o łagodnym lub bardzo słabym profilowaniu oraz fragment naczynia większych rozmiarów (ryc. 94)

Typ III.B1 obejmuje naczynie z pionowo ustawioną szyjką i wałkowaną krawędzią wylewu, płynnie przechodzącą w wyraźnie wydęty brzusiec, nawiązujące do form włączanych także do kategorii A. Naczynie omawianego typu wystąpiło w obiekcie 4448 (tabl. 248: 14). Zbliżone formy możemy znaleźć wśród form garnkowatych pochodzących z osady w Woli Piekarskiej stan. 2 (A. Janiszewska, T. Łaszkiwicz 1994, s. 266, ryc. 6: 4, 7, 18, 19).

Do typu **III.B2** zaklasyfikowano małe naczynia z nieprofilowaną górną ścianką, ustawioną pionowo lub z lekkim nachyleniem, bezpośrednio przechodzącą w pogrubioną krawędź. Wszystkie wydzielone odmiany pochodzą również z obiektu 4448. Naczynia porównywalne z odmianą **III.B2/1** (tabl. 248: 3, 8) możemy przytoczyć z osady w Woli Piekarskiej stan. 2 (A. Janiszewska, T. Łaszkiwicz 1994, ryc. 2: 1; 5: 8). Natomiast na osadzie w Igołomi znajdujemy analogię dla odmiany **III.B2/2** (tabl. 247: 9) wśród form zaliczonych do typu 37 obejmującego garnki bez wyodrębnionej szyjki, datowanego na fazę C₂ (obiekt 69/55; H. Dobrzańska 1990, ryc. 12; tabl. XXXV: 8; 1990a, s. 42, ryc. 19).

Typ **III.B3** obejmuje duże naczynie (o średnicy brzuśca dochodzącej do 40 cm), zachowane tylko w górnej partii brzuśca o prostych, nachylonych do wnętrza ściankach, którą można także łączyć z formami klasyfikowanymi w obrębie kategorii A ceramiki szorstkiej, w ramach typu 35B (H. Dobrzańska 1990, ryc. 12; tabl. XXIX: 1–2; 1990a, s. 42). Formę tą odkryto w warstwie kulturowej osady (ha XI, ar 56; tabl. 266: 7).

Ornamentyka ceramiki wykonanej na kole (grupy II, III)

W niewielkim zbiorze ceramiki wykonanej na kole z osady kultury przeworskiej zaledwie 12 fragmentów było ornamentowanych. Zdecydowanie większy zbiór pochodzący z warstw cmentarzyskowych, wobec wspomianej destrukcji, dostarczył również małej serii fragmentów zdobionych o jakimkolwiek charakterze diagnostycznym. Dodatkowym utrudnieniem analizy jest nie do końca pewna atrybucja niektórych fragmentów. Odnotowane zdobione fragmenty ceramiki wykonanej na kole reprezentują wszystkie standardowe techniki ornamentacyjne stosowane w warsztacie ceramicznym kultury przeworskiej, a mianowicie ornament ryty (**OR.II**), wyświecany (**OW.II**), stempelkowy (**OS.II**) i plastyczny (**OP.II**), co dotyczyło zasadniczo naczyń grupy II (ryc. 96), jednak o bardzo skromnej palecie zachowanych motywów i wątków.

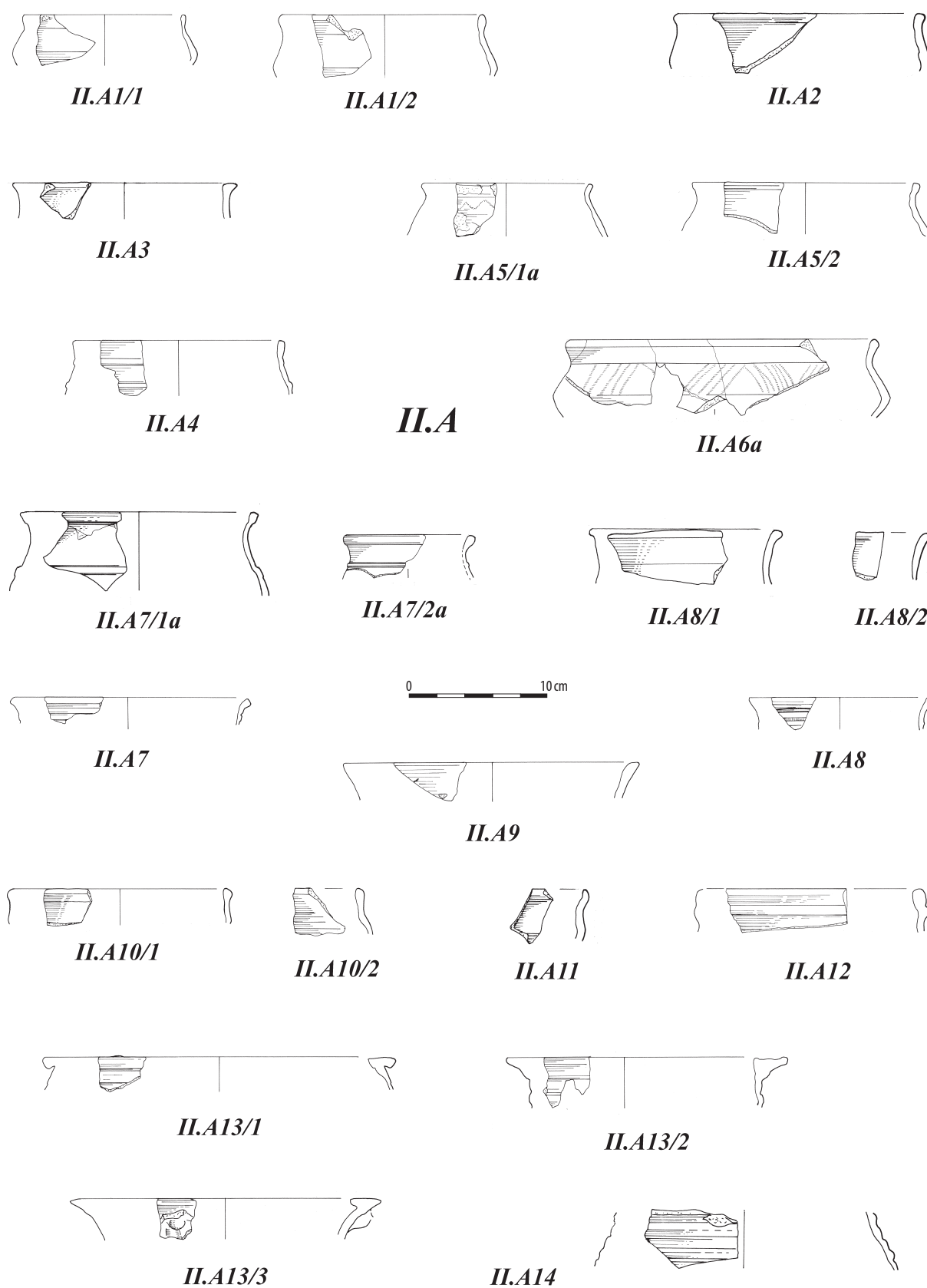
W ramach ornamentu rytego odnotowano motyw linii zygzakowatej (obiekt 7666, tabl. 317: 7, 10) i prawdopodobnie bardzo fragmentarycznie zachowanej ukośnej kratki (obiekt 7666, tabl. 317: 16). Podobne schematy widzimy w zestawie motywów ornamentu wyświecanego (motyw kratki: obiekt 7666, tabl. 317: 2; linia zygzakowata: obiekt 7666, tabl. 317: 4), powiększonego tylko o kątowny (krokwiowy) układ wielokrotnych linii (obiekt 4615, tabl. 254: 7; obiekt 7666, tabl. 314:7).

Nieco bardziej jest zróżnicowany zestaw motywów stemplowych, które jednak przy ułamkowym zachowaniu nie dają większego wglądu w formę wątków z których pochodziły. Najliczniej reprezentowane są stemple wypełnione kratką, o zarysie czworokątnym, niekiedy z zaokrąglonymi narożnikami, zorientowane jak kwadrat (obiekt 7666, tabl. 313: 5; obiekt 7580, tabl. 321: 10) lub romb (obiekt 7666, tabl. 313: 17, 18; 314: 5, 14; 317: 15, 17; 318: 15; obiekt 7572, tabl. 322: 12). Niewielkie zachowane fragmenty wskazują na bardziej rozbudowane wątki zdobiące brzuśce, rzędowe (tabl. 313: 17; 314: 14; 317: 15) lub wielorzędowe (tabl. 313: 5; 321: 10) a także ucha, w układzie wertykalnym (tabl. 318: 15; 322: 2). Odosobnioną formą jest natomiast stempel z motywem gałązki (obiekt 7666, tabl. 315: 4). Do pojedynczych znalezisk należy również fragment z małymi, podkowiastymi odciskami ze środkowym punktem (obiekt 7666, tabl. 314: 16), zbliżonymi do ornamentu wspomnianego przy zdobnictwie grupy OO.I.B (ryc. 92, nr 7; obiekt 2112, tabl. 284: 5), być może wykonanego podobnym narzędziem, jak również fragment z bardziej rozbudowanym wątkiem łączącym stemple zbliżone do powyższych i zapewne wypełnione kratką (obiekt 7580, tabl. 321:9). Wreszcie jednostkowym odkryciem jest fragment pokryty strefowo w górnej partii brzuśca drobnymi, trójkątnymi, gęsto rozmieszczonymi odciskami, zapewne narzędzia w typie grzebienia (obiekt 411, tabl. 196).

Z kolei ornament plastyczny reprezentują jedynie plastyczne, dookolne listewki, umieszczone w strefie podkrawędnej (obiekt 4448, tabl. 247: 2; obiekt 5450, tabl. 249: 11) i różnych partiach brzuśca, od nasady szyjki po jego załom (obiekt 1112, tabl. 228: 3; obiekt 1729, tabl. 227: 4; obiekt 4615, tabl. 254: 3; obiekt 4389, tabl. 241: 14; obiekt 4448, tabl. 248: 13).

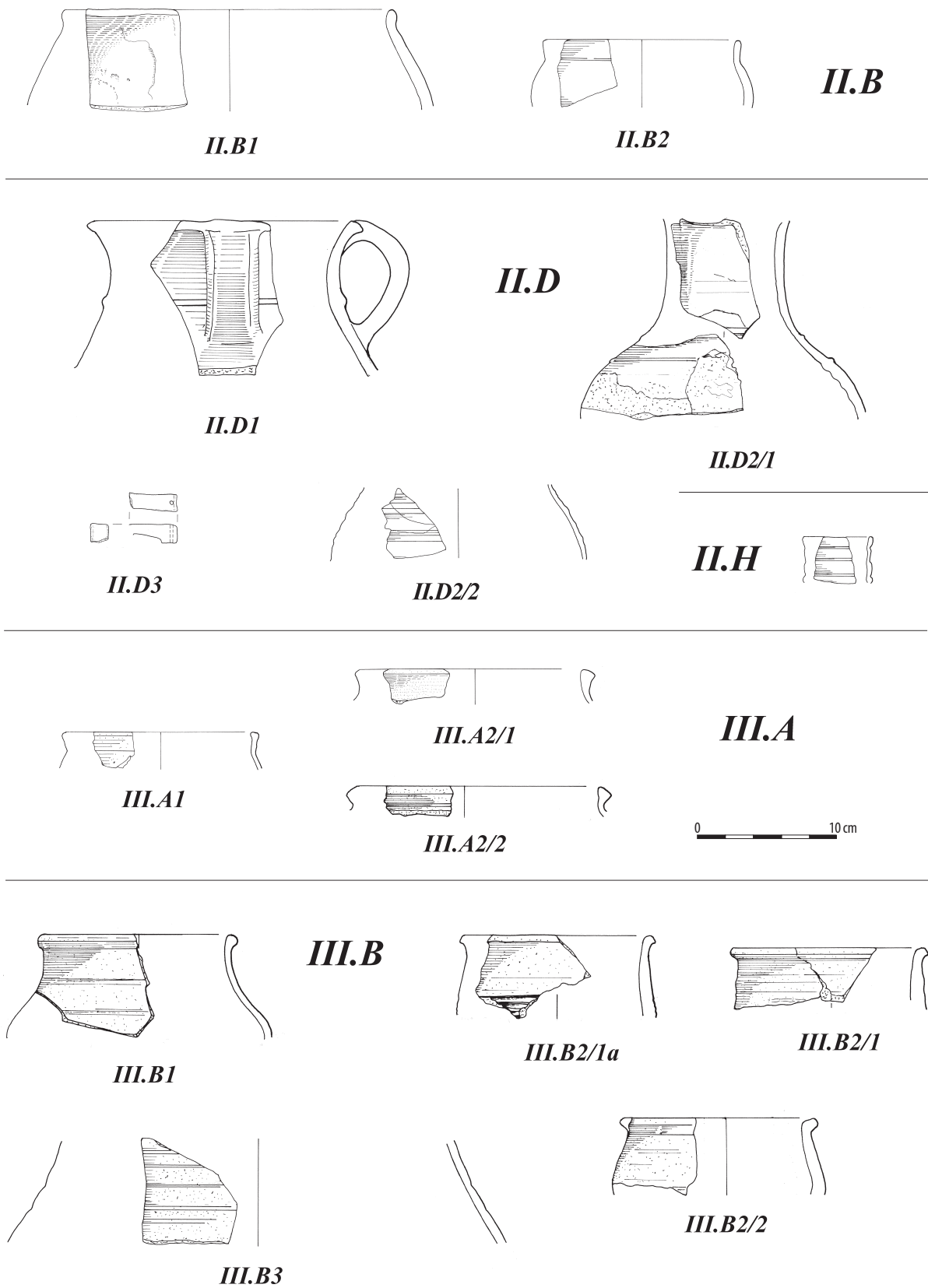
Jeśli chodzi o ceramikę grupy III, to odnotowano jedynie prosty motyw poziomych dookolnych rytych linii występujących na naczyniu garnkowatym typu III.B2/1a (obiekt 4448, tabl. 248: 3).

Większość wymienionych sposobów zdobienia powierzchni naczyń wykonanych na kole mieści się w standardowych ramach tej kategorii ceramiki wytwarzanej na obszarze kultury przeworskiej (K. Godłowski 1977, s. 174–176; H. Dobrzańska 1980, s. 128–133; 1990b, s. 48–53. ryc. 7; J. Rodziń-

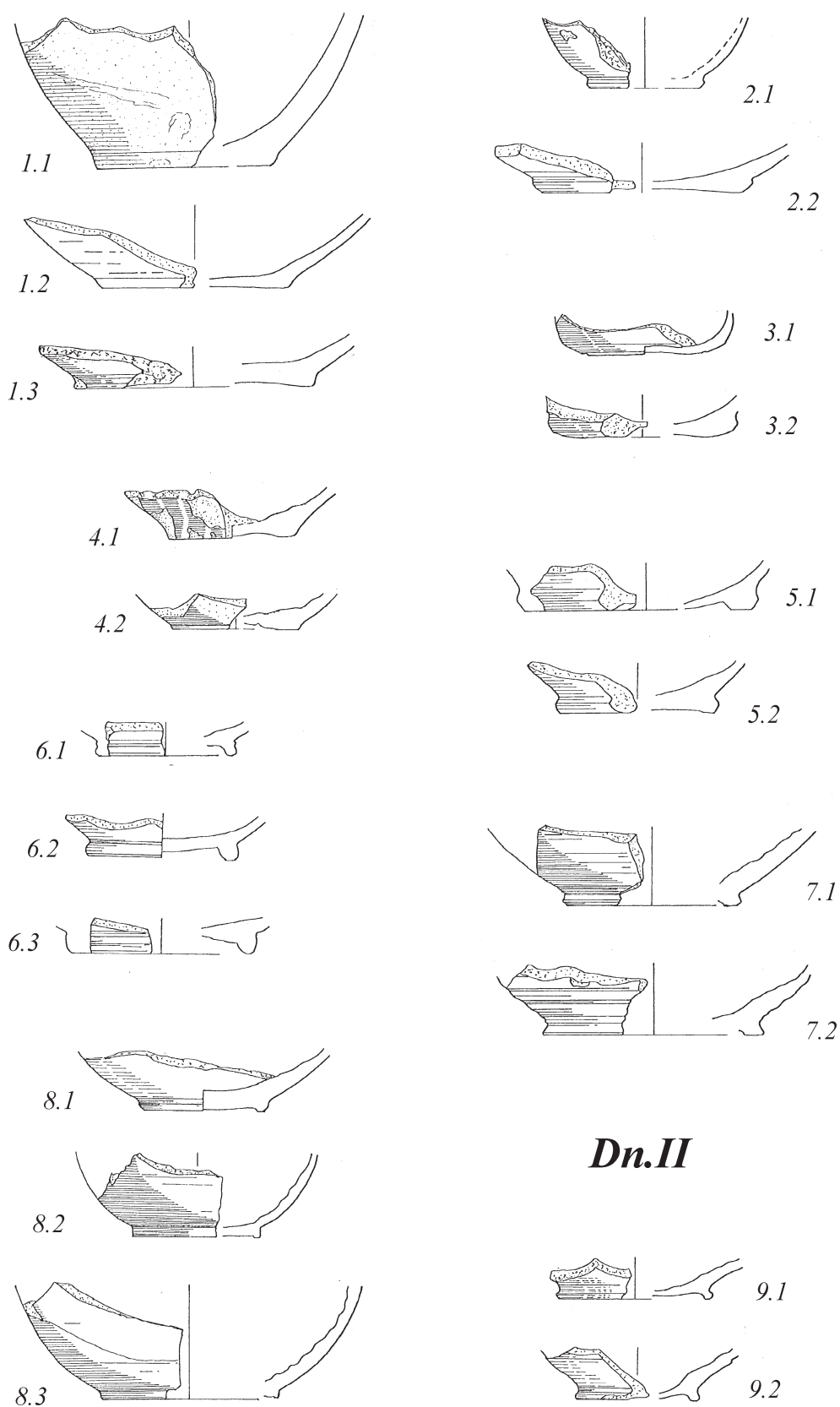
Ryc. 93. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki kultury przeworskiej wykonanej na kole gładkiej (gr. II): kategoria A – wazy, czarki, misy.

Fig. 93. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of wheel thrown pottery (group II – smoothed pottery) of the Przeworsk culture: category A – vases, cups, bowls.

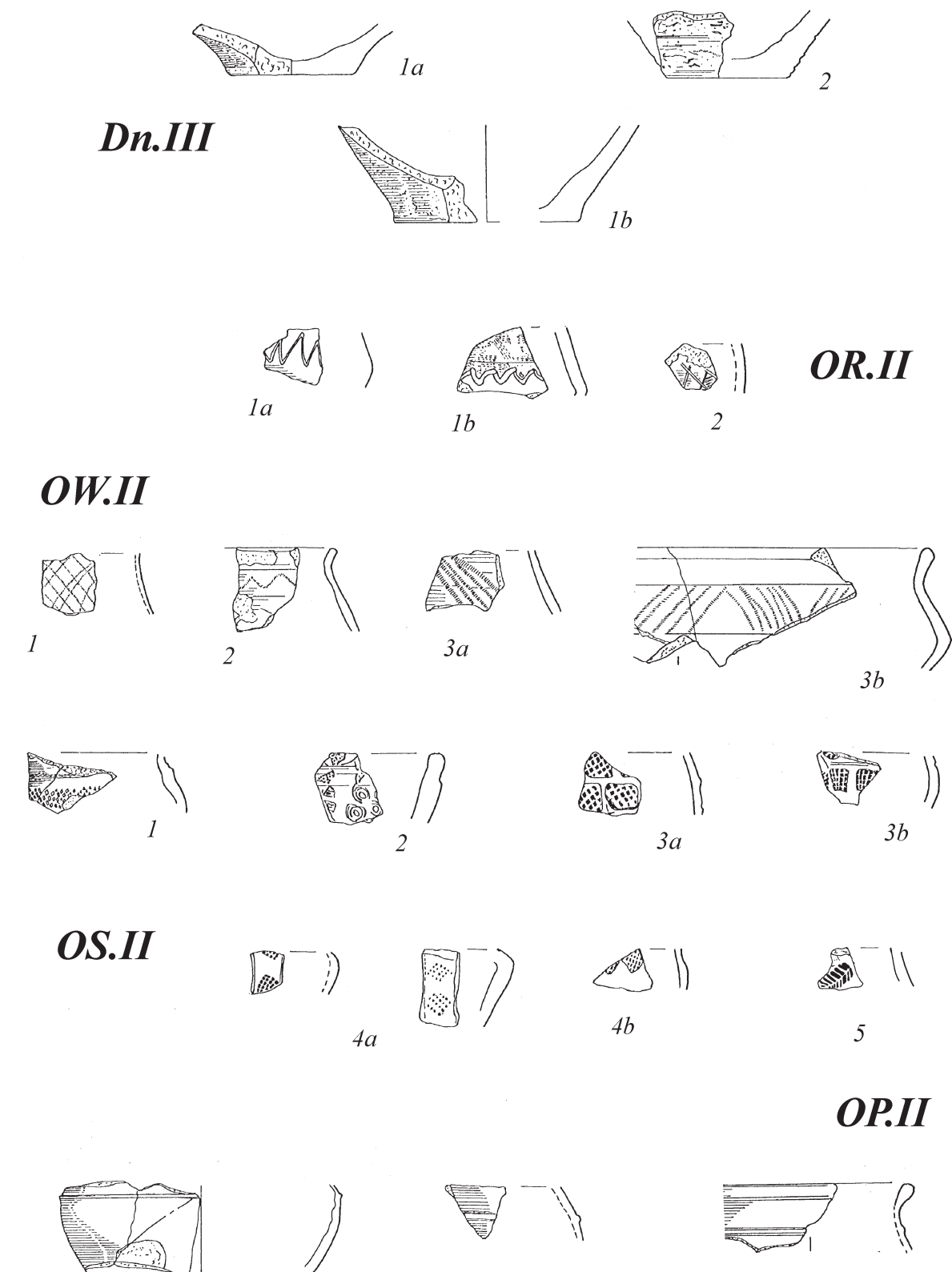
Ryc. 94. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Typologia ceramiki kultury przeworskiej wykonanej na kole gładkiej (gr. II), kategorie: B – garnki; D – dzbany; H – formy inne oraz ceramiki wykonanej na kole szorstkiej (gr. III), kategorie: A – wazy, czarki, misy; B – garnki.

Fig. 94. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Typology of wheel thrown pottery (group II – smoothed pottery) of the Przeworsk culture: categories: B – pots; D – jugs; H – other forms and wheel thrown pottery (group III – coarse pottery) categories: A – vases, cups, bowls; B – pots.

Ryc. 95. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Mikromorfologia ceramiki kultury przeworskiej wykonanej na kole gładkiej (gr. II): formy den.

Fig. 95. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Micromorphology of wheel thrown pottery (group II – smoothed pottery) of the Przeworsk culture: forms of bottoms.

Ryc. 96. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Mikromorfologia ceramiki kultury przeworskiej wykonanej na kole szorstkiej (gr. III): formy den oraz ornamentyka ceramiki wykonanej na kole gładkiej (gr. II): OR.II – ornament ryty; OW.II – ornament wyświecany; OS.II – ornament stempelkowy; OP.II – ornament plastyczny.

Fig. 96. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Micromorphology of wheel thrown pottery (group III – coarse pottery) of the Przeworsk culture: forms of bottoms and decorations of wheel thrown pottery (group II – smoothed pottery): OR.II – engraved decoration; OW.II – polished decoration; OS.II – stamp decoration; OP.II – moulded decoration.

ska-Nowak 2006, s. 152–159, tabl. LXXXVI-XCV). Bliższego komentarza wymaga natomiast ornament stempelkowy. Tego typu zdobienie w kulturze przeworskiej jest poświadczane na ceramice wykonanej na kole już w fazie C₁, nie stanowiąc jednak jakości charakterystycznej dla jej inwentarzy w porównaniu do innych terenów, np. rzymskich prowincji – Panonii, Dacji (K. Godłowski 1977, s. 176; H. Dobrzańska 1980, s. 129; 1990b, s. 52) czy z bliższych rejonów, położonej nad górną Cisą kultury Błażice-Bereg, którą wyróżnia swoisty fenomen wytwórczości garncarskiej, posługującej się na szeroką skalę zdobnictwem stempelkowym (V. G. Kotigoroško 1993, ryc. 5, 8; M. Olędzki 1999, s. 54, 69, ryc. 15–17). Stemple wypełnione kratką są odnotowywane w materiałach kultury przeworskiej stosunkowo rzadko w porównaniu np. do motywu rozetki (H. Dobrzańska 1990b, s. 52, ryc. 7: 28, 29; R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1993, s. 65–66). Stemple z motywem kratki znane są już w starszym okresie rzymskim na terenie Jutlandii, natomiast na innych obszarach poświadczane są od wczesnego okresu wędrówek ludów, np. w inwentarzach cmentarzysk znad dolnej Wezery (R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1993, s. 66, tam dalsza literatura). Z obszaru kultury przeworskiej w powyższym kontekście chronologicznym występują odkrycia z cmentarzyska warstwowego w Dobrodzieniu w postaci okrągłego stempla tego typu (J. Szydłowski 1974, tabl. CV) oraz z karpackiej osady w Ryrtrze, gdzie w stempel z motywem rozetki wbudowano czworokątny stempel z kratką (R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1993, s. 65, tabl. XI: a). Z najbliższych analogii należy wspomnieć pochodzący z nieodległej, datowanej w ramach faz B₂/C₁-D osady w Kruszynie, fragment naczynia lepienego ręcznie z romboidalnymi stemplami o porównywalnym charakterze, interpretowanymi jako odcisk narzędzia być może zawierającego odcisk splotu tkaniny (W. Siciński 2016, s. 243, ryc. 170: 1). Pewnym wyobrażeniem narzędzi mogących służyć do wytwarzania ornamentyki omawianego typu stanowią liczne przykłady stempli glinianych z pracowni garncarskich z miejscowości Beregsurány z obrębu wspomnianej kultury Błażice-Bereg (M. Olędzki 1999, s. 69, ryc. 18). Prawdopodobnie zbliżony ornament wystąpił także na stan. 95 w Inowrocławiu, obejmującym osadę i sanktuarium kultury przeworskiej, w ramach ceramiki wykonanej na kole, o ile na taką ocenę pozwala zamieszczona rycina, przy licznie obecnym tutaj zdobnictwie stempelkowym na ceramice ręcznie lepieną (J. Bednarczyk 1987, s. 213, ryc. 12, 13:b). Podane ostatnie przykłady, wraz z większą liczbą stanowisk, wskazują na ornament stempelkowy jako jeden z regionalnych rysów kultury przeworskiej na Kujawach (S. Jasnosz 1958, s. 414, ryc. 4–6; J. Bednarczyk 1987, s. 213; R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1993, s. 66). Z pozostałych motywów dla stempla z wyobrażeniem gałązki odniesieniem może być znalezisko z osady produkcyjnej w Igołomii (H. Dobrzańska 1990b, s. 52, ryc. 7: 30), ornament na wazie ręcznie lepieną z cmentarzyska w Opatowie stan. 1 (obiekt 1169/1, faza II – C_{1b}; R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, tabl. CCCLIX; s. 232) a być może także niektóre formy stempli z osady w Beregsurány (V. G. Kotigoroško 1993, ryc. 10: 21, 22; M. Olędzki 1999, ryc. 17: 21), zaś dla pokrycia powierzchni naczynia rzędami trójkątnych odcisków, fragment naczynia z cmentarzyska w Kietrze, stan. 7 (K. Godłowski 1977, s. 176, tabl. V: 6).

Przedmioty metalowe

FIBULE

Wśród odkrytych zapinek 5 pochodzi z osady, natomiast na 2 egzemplarze i 2 fragmenty sprężynki natrafiono w strefach warstw cmentarzyskowych.

W obiekcie **689** (ha III ar 12; ryc. 97: 3; tabl. 200: 2) odkryto brązową fibulę z grzebykiem na główce typu **A.V.127–128**, zbliżoną do form 7a i 5a wg H. Machajewskiego (1998, s. 189, 192; ryc. 2) datowanych na koniec fazy B₂ i fazę B₂/C₁ i stanowiących odbicie stylu „barokowego”, a charakterystycznych dla północnych rejonów Barbaricum (K. Godłowski 1981, s. 93, 96; R. Wołąiewicz 1981, s. 167, tabl. XXIII: 51).

W obiekcie **688** (ha III ar 22/12; ryc. 97: 1; tabl. 202: 4), należącym do tego samego zespołu jam wybijarskich, wystąpiła brązowa fibula o konstrukcji dwudzielnej, z lekko rozszerzoną nóżką i krótką sprężyną, co pozwala ją zestawić z wariantem B kuszowatych fibul typu **A.VI.162**. Indywidualną cechą omawianego egzemplarza jest górne położenie cięciwy, ustabilizowanej z jednej strony przez dookólny

pierścien odłany u nasady kabłąka, z drugiej zaś przez krótki, pręcikowaty występ odchodzący od kabłąka. Opisana forma nóżki stanowi wczesną cechę zapinek VI grupy, wiążąc wariant **A.162.B** z genezą fibul tego typu, o chronologii sięgającej podokresu B_{2c} czyli około połowy II w. n.e., przy znacznej jednak liczbie znalezisk łączących się z fazą C_{1a} i sporadycznych przypadkach jeszcze późniejszego datowania. Fibule wariantu A.162.B zasadniczo odnotowano na północnych i wschodnich peryferiach kultury przeworskiej, co wskazywałoby na ich rolę w konstrukcyjnej i formalnej inspiracji dla zapinek wytwarzanych w środowisku wielbarskim (K. Godłowski 1981, s. 98; M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 134–136, ryc. 6).

Wspólny kontekst przestrzenny omówionych egzemplarzy A.127–128 i A.162.B pozwala na ograniczenie ich datowania w ramach wyznaczonych podokresami $B_{2c} - B_2/C_1$ (C_{1a}),⁹ czyli potencjalną chronologią głównie zapinki grupy V.

Kolejny egzemplarz zapinki typu **A.162** odkryto w obiekcie **411** (ha III ary 96, 95, 86, 85; ryc. 97: 4; tabl. 195: 1), zachowanej w postaci facetowanego kabłąka i wąskiej, podwiniętej nóżki, które to cechy lokują ją w ramach podstawowego typu, datowanego począwszy od fazy C_{1a} i występującego aż do końcowego horyzontu kultury przeworskiej (M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 125, 130, 139 – katalog). W rozprzestrzenieniu typu A.162 widoczne są koncentracje odpowiadające poszczególnym skupiskom osadniczym i szlakom komunikacyjnym, które można wiązać z lokalizacją warsztatów wytwórczych, z największym w rejonie Bzury, znacznym wzdłuż środkowego biegu Warty i kilkoma wyraźnymi, mniejszymi. Podkreślane przy tym jest wykluczanie się w dużym zakresie zasięgów zapinek typu A.162 oraz typu A.158, które zasadniczo je zastąpiły w okresie późnorzymskim i wczesnym okresie wędrówek ludów. W rejonie Kujaw brak jest wyraźniejszych skupień znalezisk omawianego typu, zaś jako najbliższe w stosunku do Ludwinowa można wskazać brązowe okazy ze Zgłowiączki i Bodzanowa (M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 130–133, ryc. 5). W obrębie obiektu **411**, stanowiącego relikwint glinianki, wymieniona zapinka wystąpiła razem z denarem Faustyny Młodszej (161–176 r. n.e.), co pewnie lokuje ją w podokresie C_{1a} , natomiast obecność także ceramiki wykonanej na kole zapewne przesuwają to datowanie do fazy C_{1b} .

Jeszcze jedną brązową fibulę, odkrytą w obiekcie **1727** (ha III ar 71; ryc. 97: 6; tabl. 226: 6), zachowaną jedynie w postaci sprężyny na osi z cięciwą i szpilą, ogólnie można przypisać do zapinek o konstrukcji kuszowatej grupy **A.VI** lub ewentualnie grupy **A.VII**. W wypełnisku obiektu wystąpiły fragmenty ceramiki „siwej”, co również pozwala na datowanie omawianego okazu przynajmniej w ramach fazy C_{1b} .

Dosyć mocno skorodowana żelazna zapinka z obiektu **457** (ha III ar 54; ryc. 97: 2; tabl. 215: 5), bez zachowanej szpili i nóżki, reprezentuje typ **A.VI.158**. Zapinki te, pojawiające się od fazy B_2/C_1 , stanowią jeden z najbardziej rozpowszechnionych typów na obszarze kultury przeworskiej, szczególnie dominujący w późnym okresie rzymskim i wczesnym okresie wędrówek ludów (K. Godłowski 1977, s. 26–27; 1981, 96). Egzemplarz z Ludwinowa (zachowana dł. 4,9 cm) z trójkątnym ukształtowaniem kabłąka o wierzchołku umiejscowionym w połowie jego długości, spełnia morfologiczne warunki wariantu Szczedrzyk-Zadowice, w ramach jego subwariantu 1, wyróżnionego w najnowszym ujęciu autorstwa I. Jakubczyka (2014, s. 128–129, tabl. XI, lista 8, mapa 8). Zdecydowana większość zapinek wymienionego wariantu zlokalizowana jest w przebiegającej południkowo strefie wyznaczonej liniami Proсны i Warty, z dotychczas najbardziej na północ wysuniętymi punktami w postaci cmentarzyska w Spicymierzu (subwariant 1) oraz cmentarzysk w Koninie i Gledzianówku (subwariant 2 z wierzchołkiem kabłąka przesuniętym bliżej główki), zlokalizowanymi w odległości rzędu 60–70 km na południe od Ludwinowa, co w tym przypadku przesuwają zasięg występowania zbliżonych form. Wyróżniający omawianą zapinkę wysoko wysklepiony kabłąk wystąpił np. w okazach z grobu 121 ze Spicymierza oraz ze znaleziska luźnego z cmentarzyska w Opatowie (I. Jakubczyk 2014, tabl. XI: 5, 7). Chronologia wariantu Szczedrzyk-Zadowice (w obydwu subwariantach) łączy się z fazami $C_{1b} - C_2$, w kontekście obecnej w zespołach ceramiki wykonanej na kole (np. obiekt 636 – piec z osady w Chabielicach, stan. 12; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 54, tabl. 67: 7), występuje jednak także na cmentarzyskach warstwowych, szczególnie w postaci form z dłuższym, wąskim kabłąkiem (I. Jakubczyk 2014, s. 129, ryc. 4). Egzemplarz fibuli A.158 z obiektu 457 odnotowano także razem z fragmentem ceramiki „siwej”, tym samym nie odbiega on od wyżej zarysowanej chronologii.

Zachowana w całości zapinka z trzema grzebykami **A.V.96** odkryta w zasięgu warstwy cmentarzyskowej I (obiekt **7666**; ryc. 97: 12; tabl. 319: 1), należy do przewodnich form fazy B_2/C_1 i jest szczególnie

⁹ Podokres B_2/C_1 w zakresie czasowym dokładnie odpowiada podokresowi C_{1a} (patrz: M. Olędzki, J. Ziętek 2014, s. 134, przyp. 14).

charakterystyczna dla inwentarzy kultury wielbarskiej (K. Godłowski 1981, s. 96; R. Wołągiewicz 1981, s. 167; T. Hauptmann 1998, s. 162, ryc. 1, 4, 8, lista 1). Z najbliższych analogii należy wymienić fibulę z pobliskiej osady w Kruszynie, stan. 10 (obiekt 608; W. Siciński 2016, s. 245 ryc. 161: 1) oraz egzemplarze z cmentarzyska w Inowrocławiu-Szymborzu (obiekt 9; J. Bednarczyk, T. Łaszkiwicz 1990, ryc. 5: 5–6; s. 10–11, 38).

Z kolei w strefie warstwy cmentarzyskowej II (obiekt 7580; ryc. 97: 10; tabl. 321: 18) natrafiono na fragment fibuli o konstrukcji kuszowatej, z zachowanym odcinkiem w miarę szerokiego kabłąka z czytelnym, kolankowatym zgięciem oraz osią ze stosunkowo długą sprężyną. Przedstawione cechy dokładnie wpisują się w morfologię zapinek oznaczonych w klasycznym ujęciu O. Almgrena jako typ **A.161**, który do najnowszej klasyfikacji M. Olędzkiego i J. Ziętka został włączony jako wariant **A.162A**. Na obszarze kultury przeworskiej nieliczne porównywalne fibule (co odbiega od terenów ościennych), występują w rozproszeniu, z lokalizacją głównie wzdłuż osi wyznaczonej środkowym biegiem Warty, z przedłużeniem z jednej strony na południowy bieg Odry, z drugiej zaś na Kujawy (Otłoczyn, znalezisko luźne), z kolejnym więc punktem na tej linii w Ludwinowie. W przypadku chronologii wyrobów reprezentujących wariant A.162A nie odbiega ona od formy podstawowej A.162, z tym że najstarsze znaleziska wystąpiły w kontekście fazy C_{1b} (M. Olędzki, Ziętek 2014, s. 123–124, 133–134, ryc. 6, katalog nr. 110).

Należy jeszcze wspomnieć o dwóch fragmentach sprężynek odkrytych w warstwie cmentarzyskowej I (obiekt 7666), wykonanych z drutu o odmiennym przekroju, z których jedną, z drutu grubszego, można zestawić z odkrytymi egzemplarzami zapinek o konstrukcji kuszowatej (tabl. 319: 3), natomiast drugą, delikatniejszą, z odkrytymi zapinkami grupy A.V (tabl. 319: 4).

Klamerka esowata

Odkryta na wtórnym złożu w późnośredniowiecznym obiekcie 458 (ha III ary 74, 73; ryc. 97: 5; tabl. 197: 8) srebrna klamerka esowata (o wymiarach 2,5 cm × 2,7 cm), stanowi typowy wytwór kultury wielbarskiej. Omawiany egzemplarz reprezentuje typ D ze stożkowatymi końcami, występujący od wschodniej Jutlandii, przez dolną i środkową Łabę, po dolną Wisłę, datowany głównie na fazę B₂ (J. Kmiecński 1962, s. 126), choć spotykany jeszcze w fazie B₂/C₁ (np. grób 23 z Osieka z fibulą A.95) i fazie C₁ (np. grób 257 z Odrów; T. Grabarczyk 1983, s. 23–24, tabl. XIX: Ec; XIX: Ce-f). Analogię dla prostokątnej płytki w środku kabłąka odnajdujemy na egzemplarzu typu C (z końcami profilowanymi) z cmentarzyska w Odrach (grób 163 z fazy C₁; T. Grabarczyk 1983, tabl. XIX: D). Na obszarze kultury przeworskiej analogiczne klamerki wykonywano wyłącznie z żelaza (np. grób 46/9 z cmentarzyska w Nadkolu; J. Andrzejowski 2001, s. 70, ryc. 12; 1998, tabl. XXXV), co każe traktować egzemplarz z osady w Ludwinowie jako wytwór warsztatu wielbarskiego.

Okucia pasa

W obiekcie 1727 (ha III, ar 71; ryc. 97 :9; tabl. 226: 2) odkryto brązowe okucie o długości 6,6 cm, prawdopodobnie stanowiące skuwkę złącza ogniwkowego (pierścieniowego) należącego do okucia pasa. Tego typu element jest charakterystyczny dla pasa kobiecego w kulturze wielbarskiej w fazie B₂ i B₂/C₁, zaś na obszarze kultury przeworskiej jest ograniczony do jej części północno-wschodniej i fazy B₂, niewątpliwie jako efekt wpływu kultury wielbarskiej (R. Madyda 1977, s. 388, ryc. 1; R. Madyda-Legutko 1984, s. 105–106, ryc. 6; 2011, s. 111; J. Andrzejowski 2001, s. 74–75, ryc. 17). Przykłady takich złączy pochodzą m.in. z cmentarzysk w Nadkolu (grób 40/9a-9b; J. Andrzejowski 1998, tabl. XXVIII, s. 25) czy Niedanowie (grób 278/4; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. XCIV, s. 55), jednak o krótszej formie w stosunku do egzemplarza z Ludwinowa, który morfologicznie bardziej zbliża się do niektórych okuć końca pasa, np. w obrębie typu 2 czy typu 5 wg R. Madydy-Legutko (2011, tabl. VIII: 1–3; IX: 11; XVI: 8). Nieco dłuższe okucia wewnętrznych złączy ogniwkowych pasa możemy wskazać np. na wielbarskim cmentarzysku w Pruszczu Gdańskim (grób 79/11–12 z fazy B_{2b}; M. Pietrzak 1997, s. 81, tabl. XXIV). Wypada tutaj jeszcze wspomnieć o okuciach ogniwkowych złączy występujących także przy rzemiennych pasach związanych z rogami do picia (J. Andrzejowski 1991, s. 59–64; ryc. 14: a, l). W obiekcie 1727 omawiane okucie współwystępowało z przedstawioną wyżej fragmentarycznie zachowaną zapinką o konstrukcji kuszowatej oraz z fragmentami ceramiki „siwej”, więc najpewniej łączy się z fazą C_{1b}.

Zapewne jako element pasa można również traktować małe, brązowe ogniwka ze skuwkami zaopatrzonymi w jeden nit, odkryte w strefie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666; ryc. 97: 13–14; tabl. 319: 5; 322: 13). Porównywalne przykłady znajdujemy na cmentarzysku w Kamieńczyku (groby 98/12–13 i 126/6 z fazy B_{2b}; T. Dąbrowska 1997, s. 29, 35; tabl. LII, LXVII). Obok funkcji łącznika, tego typu okucia, co może dotyczyć ich niektórych pojedynczych znalezisk, występowały na pasach także w innej konfiguracji (R. Madyda-Legutko 1984, ryc. 3: 1; 2011, tabl. XLVII: 2).

Ozdoba ze złota

W obrębie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666) odkryto niewielką złotą blaszkę (1,1×1,3 cm), o zdeformowanym, okrągłym kształcie, z trybowanym na powierzchni ornamentem w postaci centralnego guzka, współśrodkowych linii oraz wyodrębnionego brzegu (ryc. 97: 15; tabl. 319: 6). Najprawdopodobniej omawiany przedmiot stanowi fragment bocznej ścianki złotego wisiorka, być może o charakterze srebrnego wisiorka kapsułkowego zdobionego filigranem, odkrytego na cmentarzysku w Kamieńczyku (grób 105/5, z fibulą trąbkowatą A.76 i fibulą oczkową A.61, faza B_{2a}; T. Dąbrowska 1997, tabl. LIII, s. 86). Odkrycie z Ludwinowa wpisuje się w rejestrowaną we wschodniej części kultury przeworskiej koncentrację wczesnorzymskich drobnych ozdób kruszcowych (złote i srebrne wisiorki, srebrne paciorki filigranowe), pierwotnie zapewne znacznie liczniejszych, trudnych jednak do uchwycenia w warunkach ciałopalnego obrządku pogrzebowego (J. Andrzejowski 2001, s. 70, ryc. 11).

Szczypczyki

Z obiektu 725 (ha V, ar 89; ryc. 97: 7; tabl. 231: 3) pochodzi fragment brązowych szczypczyków w postaci jednego ramienia bez zachowanego uszka o długości 6 cm i szerokości 0,9 cm, wpisującego się w standardowy przedział wielkościowy takich wytworów z obszaru kultury przeworskiej, na cmentarzyskach występujących głównie w grobach męskich i łączonych z funkcją przyborów toaletowych (K. Godłowski 1977, s. 109; 1981, s. 77).

Igła

W obiekcie 617 (ha III, ar 52; ryc. 97: 8; tabl. 211: 10) odkryto brązową igłę w postaci dwóch wygiętych fragmentów o długości odpowiednio 3,6 i 2,6 cm. Igły stanowią jeden ze standardowych elementów wyposażenia grobów i są charakterystyczne głównie dla pochówków kobiecych, niekiedy męskich lub dziecięcych. Występowały w dwóch typach – z oczkiem zawiniętym, charakterystycznym dla młodszego okresu przedrzymskiego, sporadycznie występującym w fazie B₁ oraz z oczkiem wybitym puncą, typowym dla wyposażenia grobów z okresu rzymskiego. Wykonywane były z brązu bądź żelaza, w różnych proporcjach na poszczególnych stanowiskach, np. ze zdecydowaną przewagą żelaznych igieł w Kamieńczyku czy trochę wyższą frekwencją brązowych nad żelaznymi w Nadkolu (T. Dąbrowska 1997, s. 97; J. Andrzejowski 1998, s. 78–79). W strefie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666; tabl. 319: 2) wystąpił jeszcze brązowy fragment igłowego wyrobu (długości 3,7 cm), zaopatrzonego w dosyć szerokie oczko (0,7×1 cm), które być może sugeruje jednak jego inną funkcję.

Grot strzały

W obiekcie 551, ha III, ar 42 (ryc. 98: 4; tabl. 207:1) wystąpił ułamany żelazny grot strzały o zachowanej długości 5,5 cm, z laurowatym liściem długości 5 cm i szerokości 1,5 cm. Groty strzał w kulturze przeworskiej są rejestrowane od fazy B₂ aż do wczesnego okresu wędrówek ludów (K. Godłowski 1977, s. 67). Zbliżone formalnie okazy, interpretowane jako groty strzał, wykazują się często większymi rozmiarami o całkowitych długościach w granicach 9–16 cm, z liśćmi najczęściej o długości przekraczającej 7 cm i szerokości dochodzącej do 3 cm, jak na cmentarzysku w Krapkowicach (K. Godłowski 1977, s. 66, tabl. XX: 3–6) czy Choruli (J. Szydłowski 1964, s. 59, ryc. 52; s. 97, ryc. 96: 4, 6, 8). Obok nich pojawiały się egzemplarze o mniejszej długości liścia, które można zestawić z grotem z obiektu 551, z tulejkami o różnicowanej długości, np. z cmentarzyska w Tarnowie, stan. 3 (grób 145; K. Godłowski 1977, s. 66, tabl. LIV: 5) czy cmentarzyska w Chmielowie Piaskowym (grób 6/2 z fazy B₂ oraz wśród zabytków zaginionych; K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 62, tabl. VIII; LXXXIX: 11). Należy tutaj wymienić także żelazny grot o jeszcze mniejszych gabarytach z osady w Szczedrzyku, stan. 1 (K. Godłowski 1973, s. 356, tabl. XXX:8;

1977, s. 67) o całkowitej długości 6,8 cm, z liściem o długości około 4,2 cm i szerokości około 1,2 cm (ostatnie dwa pomiary na podstawie ryciny). Mniejsze wielkościowo groty odnotowano również na cmentarzysku w Dobrodzieniu, choć o odmiennej morfologii (J. Szydłowski 1974, s. 76–77; tabl. XCII: d, e, f, g, h).

Krzesiwo

Odkryte na osadzie jedno krzesiwo sztabkowe pochodzi z obiektu **4389** (ha V, ary 95, 96; ryc. 98: 2; tabl. 241: 10), gdzie współwystępowało z dzbanem wykonanym na kole. Krzesiwa tego typu należą do licznych znalezisk, szczególnie na cmentarzyskach, gdzie były związane z grobami męskimi z bronią i są datowane w ramach faz $B_{2a} - B_2/C_1 - C_{1a}$, przy powolnym zaniku w fazie C_{1b} (K. Godłowski 1977, s. 95–96; 1981, s. 77; A. Kokowski 1985, s. 124, ryc. 4; M. Jonakowski 1996, s. 97). Morfologia analizowanego egzemplarza pozwala go zaliczyć do typu IA1c wg A. Kokowskiego (1985, s. 116–117, ryc. 1) podwariantu IA2c wg M. Jonakowskiego (1996, s. 96–97, tabela 1), obejmujących formy z uszkiem powstałym w efekcie zawinięcia górnej części sztabki, zakończonym prosto i niesymetrycznym od strony otwartej, z trapezową lub wachlarzową sztabką.

Nożyki żelazne

Do najbardziej rozpowszechnionych przedmiotów metalowych należą noże żelazne (ryc. 99), które odkryto na osadzie w obiektach **56** (tabl. 170: 8), dł. 9,2 cm; **624** (tabl. 209: 6), dł. 7,6 cm; **411** (tabl. 195: 2), dł. 13,2 cm; **2112** (tabl. 284: 2), dł. 9,1 cm; **4651** (tabl. 250: 10), dł. 16,9 cm; **5957/5999** (tabl. 266: 3), dł. 12 cm. Prawdopodobnie jeszcze jeden, silnie zniszczony egzemplarz wystąpił także w obrębie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt **7666**; tabl. 319: 7). Praktycznie wszystkie egzemplarze objęła w mniejszym lub większym stopniu korozja, tak że nie w każdym wypadku zachował się ich choćby przybliżony oryginalny kształt (ryc. 99: 2, 5). W przypadku okazów o czytelnym pierwotnym zarysie wszystkie reprezentują noże z prostą głownią, należące do najczęściej występujących na stanowiskach kultury przeworskiej (K. Godłowski 1977, s. 92–94; 1981, s. 76), z obustronnie wyodrębnionym trzonkiem pod kątem rozwartym (ryc. 99: 3, 5) i być może prostym (ryc. 99: 1,4).

Szydło żelazne

Żelazne szydło długości 9,8 cm, pochodzące z obiektu **2286** (ha V ar 87; tabl. 239: 9; ryc. 98: 3), cechuje obecność w środkowej partii zgrubienia o przekroju czworokątnym. Szydła należą do dosyć licznej kategorii stanowiącej wyposażenie grobów, zarówno męskich jak i żeńskich, o pewnym zróżnicowaniu morfologicznym i metrycznym, z omawianym egzemplarzem mieszczącym się przy dolnej granicy rejestrowanego przedziału długości (T. Dąbrowska 1997, s. 97; W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 118; K. Czarnecka 2007, s. 91). Obecny w budowie szydeł odcinek facetowany służył do lepszego umocowania rękojeści, co potwierdzają nieliczne, lepiej zachowane przykłady, np. z cmentarzyska w Niedanowie (groby 50/1, 152/4, 256/2; W. Ziemińska-Odojowa 1999, tabl. XVII, XLIV, LXXXII, s. 118). Dla formy z Ludwinowa analogię możemy wskazać na cmentarzysku w Kamieńczyku (grób 160/5, faza B_{2b} ?; T. Dąbrowska 1997, tabl. LXXXVI) lub cmentarzysku w Brzeziu (grób 130, faza B_2 ; E. Pudełko 1990, s. 26, ryc. 5:c). Żelazne szydła mniej licznie pojawiają się także na osadach, z których najbliższy przykład pochodzi z Kruszyna, stan 10 (obiekt 1411; W. Siciński 2016, s. 245, ryc. 173: 5).

Żelazna ciosła

W obrębie warstwy kulturowej (ha V, ar 75; ryc. 98: 8; tabl. 221: 1) odkryto żelazną ciosłą tulejową prostą (dł. 10,4 cm, szer. ostrza 5,7 cm, szer. tulei 2,8×2,3 cm), której rozmiary wskazują na jej używanie do obróbki i wstępnego wygładzania drewna (A. Michałowski 2011, s. 29, ryc. 6). Egzemplarz z Ludwinowa powiększa skromny zbiór tego typu narzędzi z obszaru kultury przeworskiej, ze wszystkich jej faz, liczący niewiele ponad 20 egzemplarzy. Najbardziej do niego formalnie zbliżone okazy znajdujemy w Grzybowie, stan. 1, z warstwy kulturowej, datowany na fazy $B_1 - B_2$ oraz w Krakowie-Kurdwanowie, stan. 9, w ramach znalezisk luźnych, datowany na fazy $C_1 - C_2$ (A. Michałowski 2011, tabele 2–3).

Rygiel zamka

W warstwie kulturowej (ha III ar 50; ryc. 98: 11; tabl. 173: 8) natrafiono na brązowy rygiel o długo-

ści 4,3 cm, z trzpieniem o przekroju kolisto-owalnym, dwoma sprężynującymi wąsami i walcowatym uchwytem. Tak skonstruowany element służył do zamykania zamka zaciskowego, otwieranego kluczem w kształcie ramki, określonego jako typ Lachmirowice i stanowiącego jedno z rozwiązań stosowanych przy kasetkach należących do atrybutów grobów kobiecych. Mechanizm tego typu, stanowiący prawdopodobnie wynalazek celtycki i następnie przejęty na terenach germańskich, stosowano rzadziej od powszechnych zamków z rygłem w postaci przymocowanej do wieka sprężyny otwieranej hakowatym kluczem (K. Czarnecka 2010, s. 17–18, ryc. 2–3).

Schemat powyższego rygła był wykorzystywany także w zapięciach żelaznych kłódek o walcowatym kształcie jakie odkryto np. na osadach w Zofipolu, Igołomi, Przywozie lub Chabielicach (K. Jażdżewski 1976, s. 392, ryc. 1: 7; 5; H. Dobrzańska 1990, s. 70, tabl. XXVIII: 7; I. Jadczykowa 1971, s. 178, ryc. 5: c; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 77, ryc. 77: 2) czy na cmentarzyskach w Witaszewicach i Żernikach (K. Jażdżewski 1976, s. 390, ryc. 2:6 a,b; K. Czarnecka 2010, s. 24, ryc. 9). Ich konstrukcja wymagała jednak zapięcia w postaci kabłąka z dwoma ramionami, w tym z jednym wolnym umieszczonym poza korpusem kłódky, który to schemat był stosowany aż do średniowiecza i czasów nowożytnych (K. Jażdżewski 1976, ryc. 1: 4, 6; 2: 1; 4: 1–3), więc nie dotyczy naszego przypadku. W okresie rzymskim stosowano także inny typ kłódky, a mianowicie z zapięciem bocznym, wymagającym dokładnie takiego samego mechanizmu blokującego jak we wspomnianym wyżej zamku typu Lachmirowice (np. znalezisko z rzymskiego obozu w Echzell nad Menem, koniec I – 1 poł. II w.; K. Jażdżewski 1976, s. 390, ryc. 2: 2), jednak przy braku jego znalezisk z obszaru Polski, o ile wiadomo autorowi, musimy raczej poprzestać na interpretacji łączącej omawiane odkrycie z rygłem zamka.

Inne przedmioty

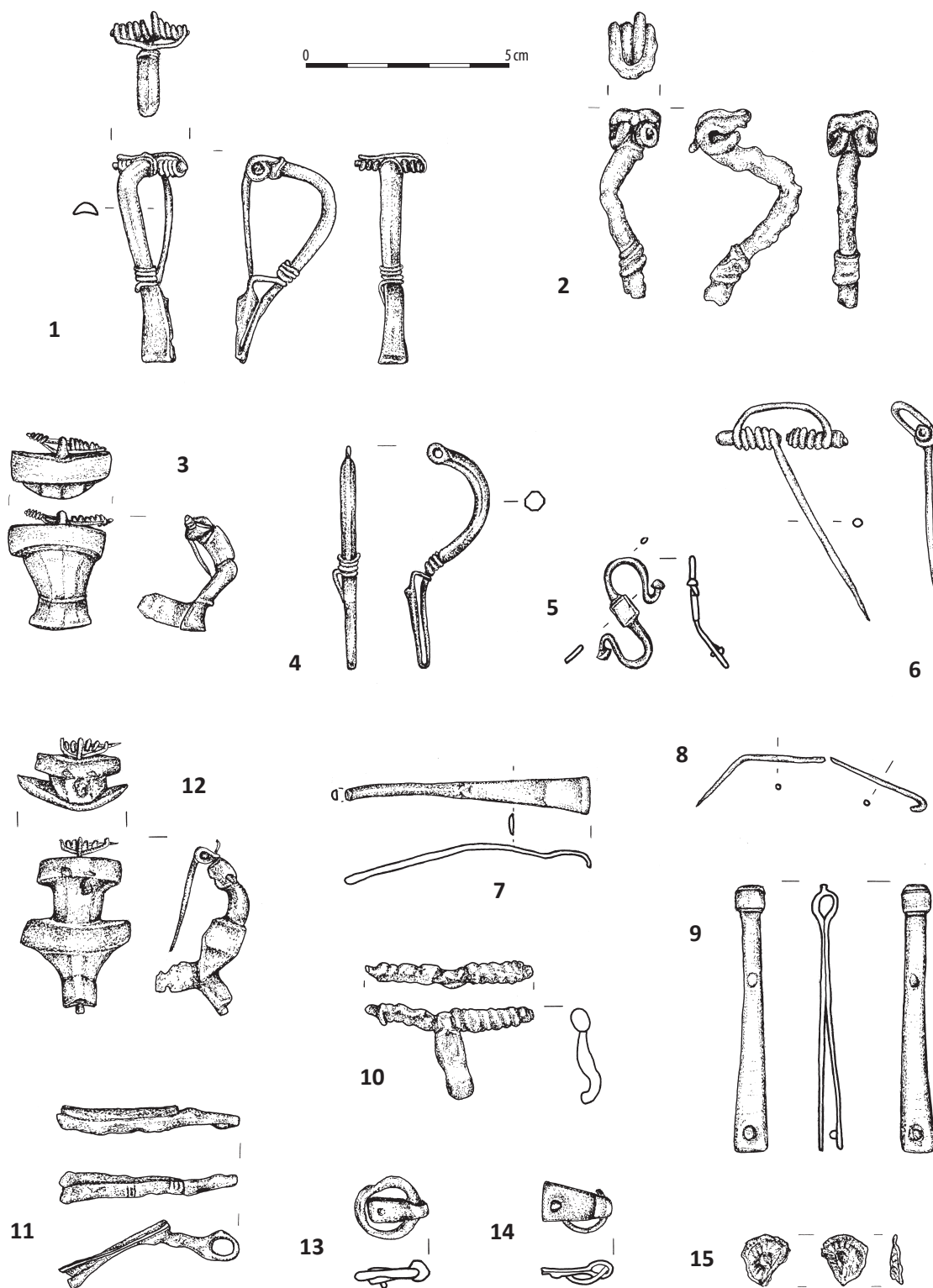
Na osadzie w warstwie kulturowej (ha III, ar 22; ryc. 98: 1; tabl. 202: 5), być może pierwotnie w kontekście zespołu obiektów 688–690, 1125, 1126, 1210–1213 (ha III, ary 12, 22; tabl. 200–202), m.in. z fibulami A.127–128 i A.162.B, wystąpił fragment przedmiotu z brązowej blachy z zawiniętą jedną krawędzią (dł. 4,3×2,7 cm). Z obiektu **2099** (ha V, ar 9; ryc. 98: 9, tabl. 282: 5) pochodzi fragment żelaznego pręta o przekroju prostokątno-owalnym zawiniętego w formę przypominającą skobel (dł. 6,9 cm, szer. 2,7 cm).

W rozległej strefie wybierzyskowej (ha III, ary 32, 42, 43) odkryto kilka przedmiotów o bliżej nieokreślonym przeznaczeniu. W obiekcie **1852** (ha III, ar 43; ryc. 98: 5; tabl. 207: 14) wystąpił fragment wąskiego, zdeformowanego paska blachy brązowej (dł. 4,9 cm), natomiast w obiekcie **1853** (ha III, ar 43; ryc. 98: 10; tabl. 207: 11) wiązka zwiniętego drutu żelaznego (dł. 5,2 cm, szer. 0,7–1,7 cm). Z tego samego kompleksu, z obiektu **1855** (ha III, ar 43; ryc. 99: 6; tabl. 208: 2) pochodzi fragment żelaznej, płaskiej, prostokątnej blachy (dł. 4,6 cm, szer. 1,4 cm), który wraz z innym tego typu znaleziskiem (dł. 5,9 cm, szer. 0,9–1,2 cm), z zachowanym jednym nitem, z obiektu **457** (ha III, ar 54; ryc. 99: 7; tabl. 215:8), z pewnym prawdopodobieństwem można interpretować jako fragmentarycznie zachowane okucia ścianek drewnianych skrzynek, kasetek lub szkatulek, stanowiących jeden z charakterystycznych elementów wyposażenia grobów kobiecych (K. Godłowski 1977, s. 97–98, 109; 1981, s. 77; B. Balke, W. Bender 1991, s. 169, tabl. XV: 14–16, 19). Wreszcie na osadzie wystąpiły 2 kółka żelazne, w zespole obiektów **4338/4412** (ha IX, ar 5; ryc. 98: 6; tabl. 242:7) oraz w warstwie kulturowej (ha IX, ar 23; ryc. 98: 7; tabl. 249:12), które zapewne wykazują szeroki kontekst funkcjonalny.

Z kolei w warstwie kulturowej w strefie bliskiej warstwy cmentarzyskowej II (obiekt **7580**; ha XVI, ar 71; s. 169, ryc. 97: 11; tabl. 322: 14) wystąpiło brązowe okucie, zdobione grupami poprzecznych kresek, z odchodzącym pod kątem trzpieniem zakończonym oczkiem, które być może należy do większej grupy zróżnicowanych formalnie okazów interpretowanych także jako okucia pasa (K. Godłowski 1977, s. 40–41).

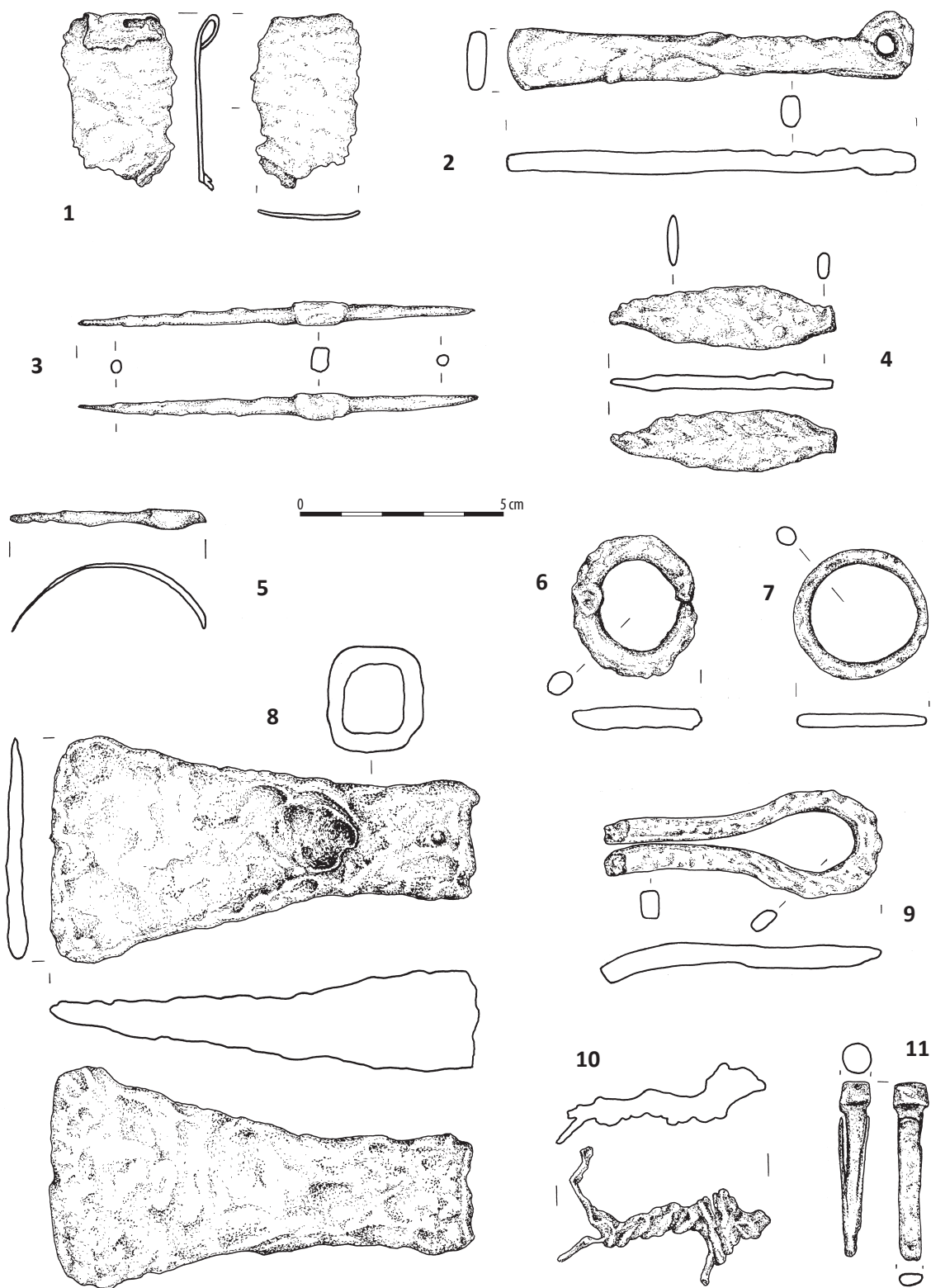
Monety

Wśród przedmiotów metalowych należy wspomnieć o dwóch monetach odkrytych na terenie osady kultury przeworskiej (patrz analiza M. Mielczarka w tym tomie). Pierwszą, denar Trajana, odkryto w warstwie kulturowej (**ha X, ar 29**; tabl. 263: 2), natomiast druga, denar Faustyny II wystąpiła w gliniance – obiekcie **411** (ha III, ar 96; tabl. 196: 13), razem z fragmentem zapinki typu A.162 oraz ułamkami ceramiki „siwej”.

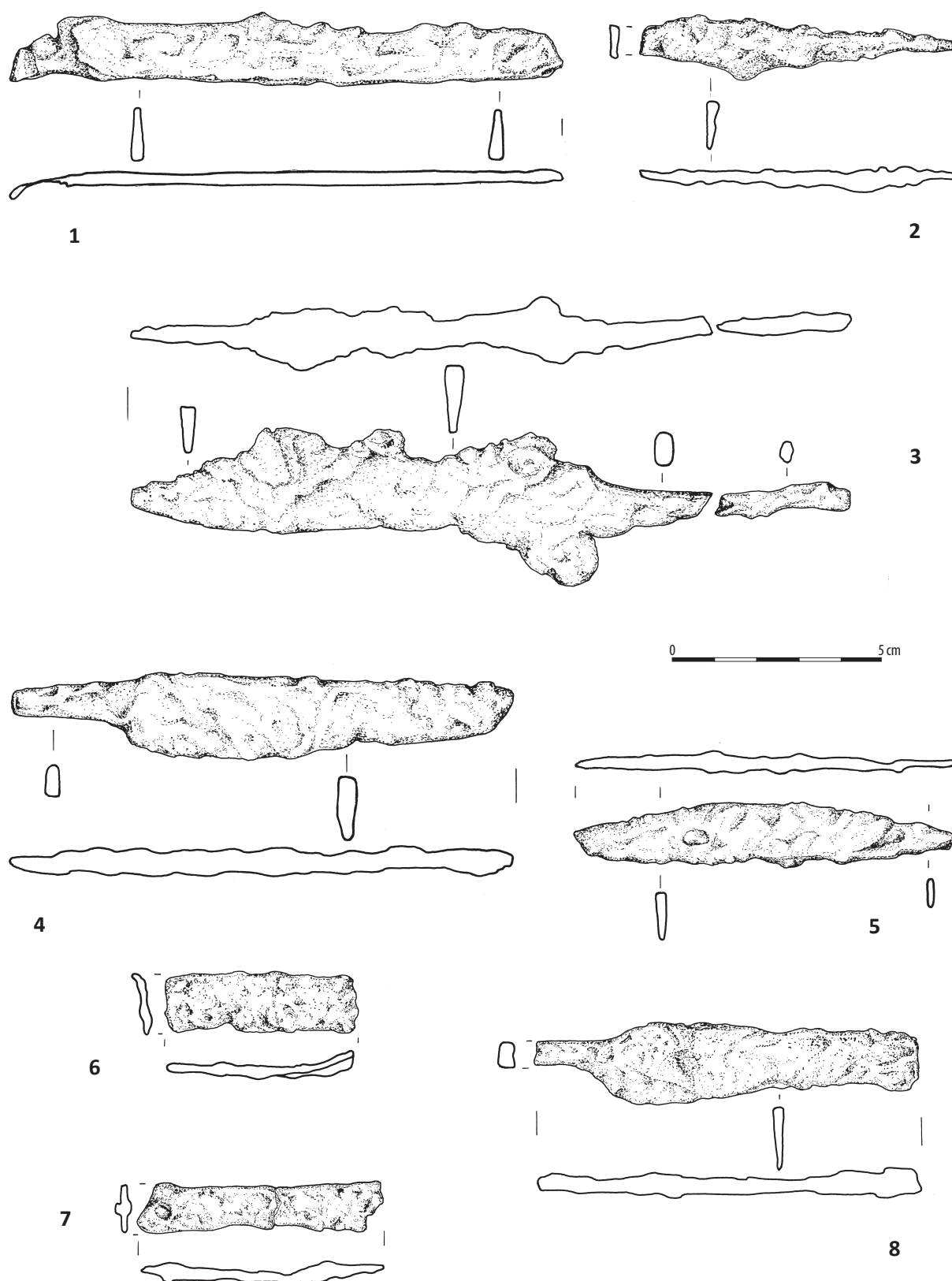
Ryc. 97. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Kultura przeworska. Wyroby metalowe: 1/ obiekt 688, ha III, ar 22; 2/ obiekt 457, ha III, ar 54; 3/ obiekt 689, ha III, ar 12; 4/ obiekt 411, ha III, ar 96; 5/ obiekt 458, ha III, ar 74 (złoże wtórne); 6, 9/ obiekt 1727, ha III, ar 71; 7/ obiekt 725, ha V, ar 89; 8/ obiekt 617, ha III, ar 52; 10/ obiekt 7580, ha XXI, ary 70, 80; 11/ warstwa kulturowa, ha XVI, ar 71; 12, 13, 15/ obiekt 7666, ha XVI, ary 92-94, ha XX, ary 2-4; 14/ obiekt 7622, ha XX, ar 2 (strefa obiektu 7666). 1, 3, 4, 6-14: brąz; 2: żelazo; 5: srebro; 15: złoto.

Fig. 97. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. The Przeworsk culture. Metal artefacts: 1/ feature 688, ha III, are 22; 2/ feature 457, ha III, are 54; 3/ feature 689, ha III, are 12; 4/ feature 411, ha III, are 96; 5/ feature 458, ha III, are 74 (secondary deposit); 6, 9/ feature 1727, ha III, are 71; 7/ feature 725, ha V, are 89; 8/ feature 617, ha III, are 52; 10/ feature 7580, ha XXI, are 70, 80; 11/ cultural layer, ha XVI, are 71; 12, 13, 15/ feature 7666, ha XVI, are 92-94, ha XX, are 2-4; 14/ feature 7622, ha XX, are 2 (zone of the feature no 7666). 1, 3, 4, 6-14: bronze; 2: iron; 5: silver; 15: gold.

Ryc. 98. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Kultura przeworska. Wyroby metalowe: 1/ warstwa kulturowa, ha III, ar 22; 2/ obiekt 4389, ha V, ary 95, 96; 3/ obiekt 2286, ha V, ar 87; 4/ obiekt 551, ha III, ar 42; 5/ obiekt 1852, ha III, ar 43; 6/ zespół obiektów 4338, 4412, ha IX, ar 5; 7/ warstwa kulturowa, ha IX, ar 23; 8/ warstwa kulturowa, ha V, ar 75; 9/ obiekt 2099, ha V, ar 9; 10/ obiekt 1853, ha III, ar 43; 11/ warstwa kulturowa, ha III, ar 50. 1, 5, 11: brąz; 2-4, 6-10: żelazo.

Fig. 98. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. The Przeworsk culture. Metal artefacts: 1/ cultural layer, ha III, are 22; 2/ feature 4389, ha V, are 95, 96; 3/ feature 2286, ha V, are 87; 4/ feature 551, ha III, are 42; 5/ feature 1852, ha III, are 43; 6/ cluster of features 4338, 4412, ha IX, are 5; 7/ cultural layer, ha IX, are 23; 8/ cultural layer, ha V, are 75; 9/ feature 2099, ha V, are 9; 10/ feature 1853, ha III, are 43; 11/ cultural layer, ha III, are 50. 1, 5, 11: bronze; 2-4, 6-10: iron.

Ryc. 99. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Kultura przeworska. Wyroby metalowe: 1/ obiekt 411, ha III, ar 96; 2/ obiekt 624, ha III, ar 42; 3/ obiekt 4651, ha IX, ar 21; 4/ zespół obiektów 5957, 5999, ha X, ar 26; 5/ obiekt 2112, ha VI, ary 99, 89; 6/ obiekt 1855, ha III, ar 43; 7/ obiekt 457, ha III, ar 54; 8/ obiekt 56, ha III, ary 40, 50. 1–8: żelazo.

Fig. 99. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. The Przeworsk culture. Metal artefacts: 1/ feature 411, ha III, are 96; 2/ feature 624, ha III, are 42; 3/ feature 4651, ha IX, are 21; 4/ cluster of features 5957, 5999, ha X, are 26; 5/ feature 2112, ha VI, are 99, 89; 6/ feature 1855, ha III, are 43; 7/ feature 457, ha III, are 54; 8/ feature 56, ha III, are 40, 50. 1–8: iron.

PRZEDMIOTY Z KOŚCI I ROGU

Grzebienie

Wśród wyrobów pochodzenia organicznego wyróżniają się odkryte na osadzie fragmenty dwóch rógowych, jednoczęściowych, jednowarstwowych grzebieni ornamentowanych o uchwycie w kształcie wycinka koła typu Th.A II wg S. Thomas (1960).

Pierwszy, zachowany mniej więcej w połowie egzemplarz pochodzący z obiektu **6030** (ha X, ar 48; ryc. 100: 1; tabl. 264: 2) ze startą powierzchnią na większej części jednej strony i na krawędzi, posiada następujące wymiary: dł. 5,2 cm, szer. uchwytu 3,1 cm, grubość uchwytu do 1,4 cm, dł. lepiej zachowanych zębów 0,6–2,0 cm. Grzebień zdobi motyw delikatnie rytej, cienkiej linii zygzakowatej z umieszczonymi w narożnikach punktowymi kółeczkami (*niem. Punktkreisen*), będącymi podstawowym motywem ornamentyki grzebieni, szczególnie w rozbudowanym zdobnictwie typów trójwarstwowych (S. Thomas 1960, np. ryc. 5–6, 22, 27–28, 45, 48–49, 51–52, 57, 59, 66, 68) i poziomą linią, oddzielającą od motywu swastyki z ramionami zakończonymi analogicznym dodatkiem, która w nieco zmodyfikowanej formie zachowała się także na drugiej, częściowo zniszczonej stronie. Motyw swastyki, najprawdopodobniej o znaczeniu kultowo-magicznym (K. Godłowski 1977, s. 161), obok ceramiki (np. waza z grobu 30 z Białej; T. Makiewicz 1970, s. 219–223; tabl. XIII: 1; ryc. 3) także pojawiał się na grzebieniach (S. Thomas 1960, ryc. 33, 34).

W warstwie kulturowej (**ha I ar 12**; ryc. 100: 4; tabl. 296: 4) natrafiono na drugi częściowo zachowany okaz, być może pierwotnie zbliżony wielkościowo, na co wskazują jego wymiary: dł. 3,5 cm, szer. uchwytu 3,1 cm, grubość uchwytu 0,7 cm, dł. zachowanych zębów do 0,4 cm. Z jednej, lepiej zachowanej strony wystąpił motyw postawionych, zakratkowanych trójkątów, nakrytych podwójną, poziomą linią ornamentu ścięgowego, który to układ znajdujemy np. na grzebieniu typu Th.A II z cmentarzyska w Wilensbergu (S. Thomas 1960, ryc. 6), natomiast z drugiej, częściowo startej strony wystąpiła ukośna kratka o dużych oczkach, najprawdopodobniej pierwotnie pokrywająca większą płaszczyznę. Dodatkowo ozdobiono także brzeg grzebienia w postaci ukośnych nacięć, objętych linią przebiegającą wzdłuż krawędzi, który to zabieg towarzyszy niektórym okazom (S. Thomas 1960, ryc. 4, 6, 11) i być może był stosowany nawet stosunkowo często, jednak brak bocznych rzutów w wielu publikacjach uniemożliwia prawidłową weryfikację.

Wyroby tego typu występują od początku młodszego okresu rzymskiego (o czym świadczą zespoły m.in. z takimi elementami jak zapinka A.162 czy denar Faustyny Młodszej) i są charakterystyczne głównie dla terenów Skandynawii (szczególnie Gotlandia), gdzie występują do okresu wędrówek ludów. Pojedyncze egzemplarze zarejestrowano na obszarze północnych Niemiec, a także w Polsce, gdzie raczej nie wkraczają w głąb późnego okresu rzymskiego (S. Thomas 1960; s. 57–61, mapa 1). Do odosobnionych okazów z ziem polskich należą znaleziska z młodszego okresu rzymskiego, ze wschodnich rejonów kultury wielbarskiej: 2 egzemplarze z Goworowa nad dolną Narwią (Z. Prószyński 1947, s. 307–308, ryc. 9–10; S. Thomas 1960; lista: s. 123, nr 20; K. Godłowski 1985, s. 173, nr 313, mapa 5) oraz z Jaszczowa w środkowym biegu Wieprza, gdzie grzebień typu Th.A II ze zdobieniem stylistycznie przystającym do egzemplarza z warstwy kulturowej, współwystępował z fibulą kuszowatą oraz innym grzebieniem trójwarstwowym (Z. Ślusarski 1952, s. 60–61, ryc. 2–3; S. Thomas 1960; lista: s. 125, nr 30; K. Godłowski 1985, s. 177, nr 269, mapa 6). Poza tym omawiany typ grzebieni generalnie nie wykazywał związku ze środowiskiem kultury przeworskiej, w której miejsce starszych typologicznie grzebieni jednowarstwowych (Th.A I, Th.B) zajęły grzebienie trójwarstwowe (K. Godłowski 1977, s. 49–50; 1981, s. 77), zaś podobne generalne relacje zachodziły także w środowisku kultury wielbarskiej (por. E. Cnotliwy 1963; K. Nadolska-Horbacz 1983, s. 9–20, ryc. 2–3, tabl. I–IV, tabela 3: a).

Wśród silnie rozdrobnionych ułamków wyrobów z kości i rogu odkrytych w zasięgu warstwy cmentarzyskowej I (obiekt **7666**), 4 z nich również pochodzą od grzebieni jednowarstwowych (tabl. 320: 6, 7, 10, 14), zasadniczo mogących należeć do form jednoczęściowych typu Th.A II. Jednak, ze względu na ich fragmentaryczne zachowanie, nie może wykluczyć tutaj także grzebieni wieloczęściowych typu Th.B, choć ich pozycja chronologiczna, najdalej sięgająca do fazy C_{1a} (K. Godłowski 1981, s. 77), raczej wyklucza ich obecność w kontekście znacznej frekwencji ceramiki „siwej”, chyba że w obrębie warstwy występują też destrukty ze starszego poziomu cmentarzyska. Jeden z wymienionych, brzego-

wy fragment grzebienia z uchwytem w kształcie wycinka koła, jest zdobiony obustronnie motywem małych punktowych kóelek w ciągłym układzie oraz umieszczanych pojedynczo lub podwójnie (tabl. 320:7). Z kolei inny brzegowy fragment egzemplarza zdobionego ciągłym układem większych, głęboko wybijanych, punktowych kóelek (tabl. 320:6) można zestawić z porównywalnym sposobem zdobienia występującym na niektórych jednowarstwowych grzebieniach ażurowych typu Th.C, sporadycznie pojawiających się na obszarze kultury przeworskiej a których chronologia nie wykraczałaby poza fazę B₂ (S. Thomas 1960, s. 66–71, mapa 3, ryc. 12, 19, 20, 63, 64; K. Godłowski 1981, s. 77). Jednak i tutaj należy przywołać wyżej przedstawione zastrzeżenie odnośnie potencjalnej obecności w warstwie grzebieni typu Th.B, które w tym wypadku znowu kieruje uwagę raczej na typ Th.A II. Wreszcie jeszcze jeden brzegowy fragment, również zaopatrzony w dwustronny ornament nieco większych, płytko wyciętych punktowych kóelek (tabl. 320: 10), niesie podobny potencjał interpretacyjny. Natomiast czwarty ułamek pochodzący z dolnej partii uchwyty, ze szczątkowo zachowanymi nasadami zębów, zdobiony jest dwoma poziomymi, rytymi liniami, pomiędzy którymi przebiega płytkie, kanelurowe wyżłobienie (tabl. 320:14). Być może takie zdobienie wskazuje na grzebień z ornamentem reliefowym typu Th.D, także rzadko rejestrowany na stanowiskach przeworskich i wykazujący się również chronologią nie wychodzącą poza wczesny okres rzymski (S. Thomas 1960, s. 71–75, ryc. 22–23, 63, 64, mapa 4; K. Godłowski 1981, s. 77), chociaż mogą być od tego wyjątki, jak w wypadku grobu 21 w Choruli, planigraficznie zapewne łączącego się z II fazą cmentarzyska, datowaną na stadium B₂/C₁ (J. Szydłowski 1964, s. 33–35, ryc. 21:1; K. Godłowski 1977, s. 49–50; R. Kenk 1977, ryc. 2–14, 35, s. 373). Szczątkowe zachowanie ornamentu, w dodatku odmienne od najbardziej charakterystycznych dla okazów Th.D szerokich, łukowatych reliefów, raczej jednak stawia pod dużym znakiem zapytania taką sugestię.

Licniejszą z powodu silniejszego rozdrobnienia grupę znalezisk stanowią ułamki grzebieni trójwarstwowych, odkrytych głównie w obrębie warstwy cmentarzyskowej I (35 fr.), z nielicznymi fragmentami z warstwy cmentarzyskowej II (5 fr.), pochodzących zarówno z ich wewnętrznej warstwy, najczęściej z zachowanymi krótkimi partiami zębów i otworami na nity (tabl. 320: 8, 9, 11–13, 15, 16, 23), jak i zewnętrznych, ornamentowanych okładzin (tabl. 320: 17–22; 321:21). Szczątkowo uchwytnie wątki zdobnicze (na 11 fr.) wystąpiły w postaci układów punktowych kóelek (tabl. 320: 22), także w połączeniu z większymi, koncentrycznymi kołami (tabl. 320: 17) oraz różnych konfiguracji nakłuwanego ornamentu ściegowego, także z innymi dodatkowymi elementami rytymi (tabl. 320: 18–21; 321: 21). Przy braku możliwości dokładniejszej oceny poszczególnych wątków, można jedynie stwierdzić ich łączność z wszystkimi podstawowymi grupami motywów A, B, C wyróżnionymi dla grzebieni trójwarstwowych typu I, o uchwycie w kształcie wycinka koła (S. Thomas 1960, s. 81, ryc. 27–29; 68, 73). Wyroby omawianego typu na obszarze środkowoeuropejskiego *Barbaricum* pojawiają się już od fazy C_{1a}, co dotyczy także terenu kultury przeworskiej, gdzie w tym czasie są jeszcze używane grzebienie jednowarstwowe typu A i B, po czym w młodszych okresach występują wyłącznie grzebienie trójwarstwowe, a więc najpierw typu I, przynajmniej do fazy C₂, natomiast dla końcowego odcinka kultury przeworskiej charakterystyczne są grzebienie typu III z uchwytem dzwonowatym (S. Thomas 1960, s. 92, 94, mapa 5; s. 110–114, mapa 8; K. Godłowski 1981, s. 77).

Szpile

Wśród wyrobów wykonanych z kości zwraca uwagę odkryta na osadzie w obiekcie 725 (ha V, ar 89; ryc. 100: 3; tabl. 231: 5) częściowo zachowana szpila z płasko ściętą, cylindryczną, lekko rozszerzającą się główką, zdobioną pasmem drobnej kratki (dł. 5, 2 cm, szer. główki 0,6 cm). Na fragmenty dwóch analogicznych szpil w postaci zachowanych samych główek, o zbliżonych rozmiarach, natrafiono także w obrębie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666) i warstwy cmentarzyskowej II (obiekt 7580). Wyróżniają je obustronnie przewiercone otwory i w jednym wypadku bardziej rozwinięty wątek ornamentacyjny z uzupełnieniem analogicznie zakratkowanym pasmem (tabl. 320: 5; 321: 16). Omawiane egzemplarze wpisują się w typ II w klasyfikacji A. Dulciewicz (2009, s. 224), charakterystyczny dla młodszego odcinka fazy B₂ i dla fazy C₁, szczególnie rejestrowany na obszarze Wielkopolski, z mniej licznymi odkryciami na terenie Śląska, Mazowsza i Polski Środkowej. Z powyższego zbioru możemy podać przykłady zbliżonych egzemplarzy z cmentarzysk w Spicymierzu (grób 162 z ceramiką „siwą” i ceramiką *terra sigillata* z warsztatu Comitalisa z Westerndorf, młodsze stadium C_{1a}-C_{1b}; grób 80; A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963,

tabl. XXIII: 18; XI: 28; L. Tyszler 1999, s. 168, 177) lub w Białej (grób 17, faza C₁; T. Makiewicz 1970, tabl. VIII: 9; s. 184, 212).

Kości do gry

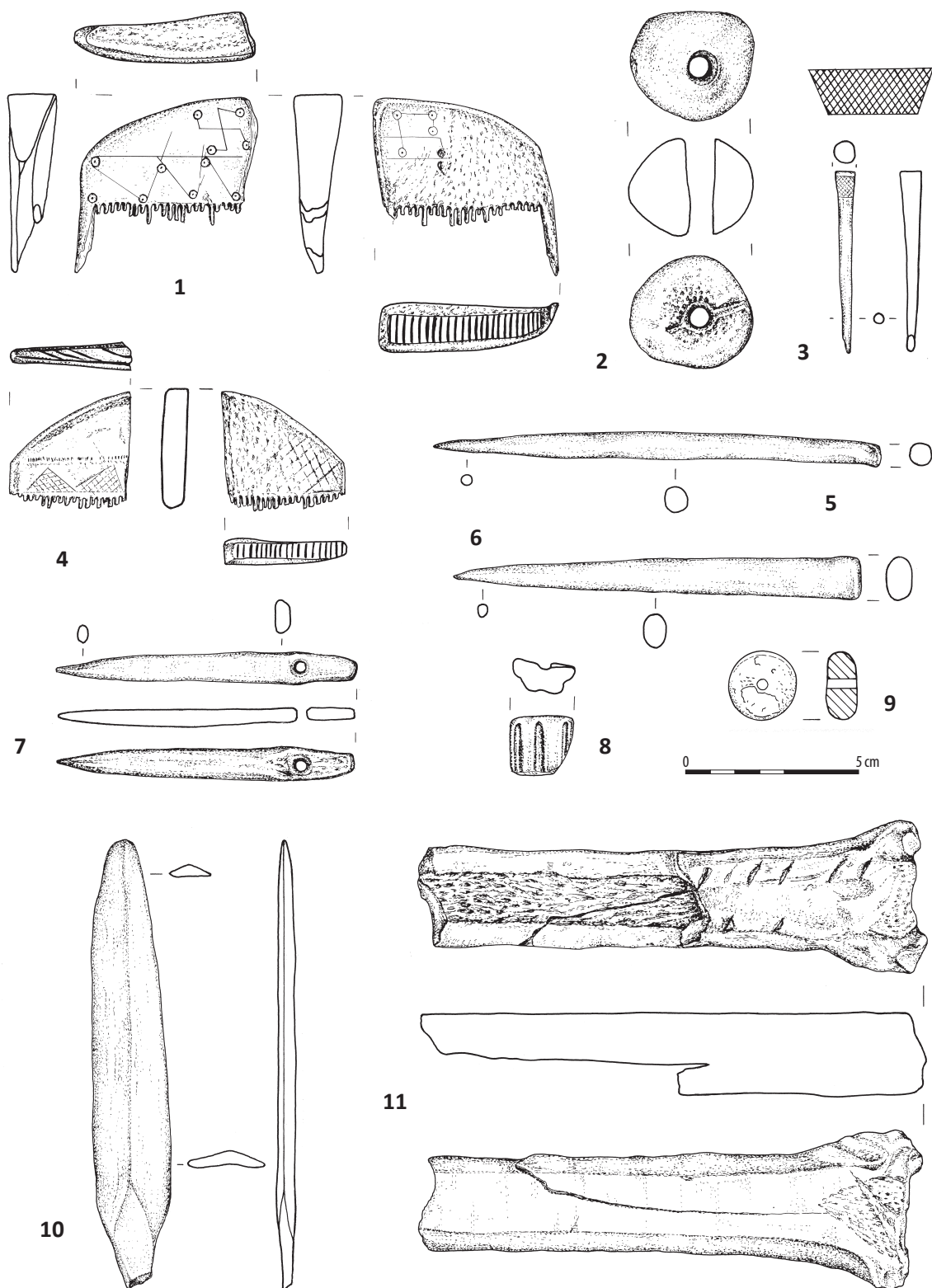
W obrębie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666) odnotowano sześciokątną kostkę do gry o wymiarach 1,0×1,0×0,9 cm (tabl. 320: 1). Drugi zbliżony egzemplarz zachowany fragmentarycznie o wymiarach 1,0×0,9×0,5 cm, z przewierconym otworem, nadającym mu charakter paciorka (tabl. 321: 15) wystąpił w strefie warstwy cmentarzyskowej II (obiekt 7580).

Kostki tego typu należą do szerszej grupy przedmiotów o podobnym przeznaczeniu na obszarze *Barbaricum*, w tym również na terenie kultury przeworskiej, do których należą kostki jeszcze innego typu, a mianowicie w formie graniastosłupa, kamienie do gry ze szkła, kości i gliny oraz astragale. Niektóre z tych elementów są odkrywane w kompletach interpretowanych jako zestawy do gry w typie warcabów lub gier hazardowych, zakazanych na obszarze Imperium (J. Rogatko s. 344, ryc. 2: a-d). Analogiczne małe kostki sześciokątne znane są głównie z północnej części *Barbaricum* (Dania, Fionia, Szlezwik Holsztyn, Dolna Saksonia, Saksonia-Anhalt, Nadrenia Północna-Westfalia), a także z terenów kultury czerniachowskiej (Ukraina, Mołdawia). Kostki tego typu, podobnie jak szklane kamienie do gry, ewidentnie stanowią import (R. Madyda-Legutko, J. Zagórska-Telega 2000, s. 112). Z terenów kultury przeworskiej analogie dla egzemplarzy z Ludwinowa można przytoczyć z cmentarzyska w Opatowie, z obiektu 458/6, grobu z faz III – IV: C₂ – C₃-D (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, s. 125, tabl. CLXV, CDLIV:7), z cmentarzyska w Mokrej, 2 egzemplarze: z grobu 274 z fazy C₂ oraz w pobliżu grobu 144 (P. Kaczanowski, J. K. Kozłowski 1998, s. 323, ryc. 180) oraz z cmentarzyska warstwowego w Łękach Majątku, stan. 2, datowanego w ramach faz C₂-D, gdzie wystąpiła przewiercona kostka-paciorek, dokładnie jak z warstwy cmentarzyskowej II (R. Brzejszczak, A. Wybrzak 2012, ryc. 8: 14, s. 120).

Z kolei w zasięgu warstwy cmentarzyskowej I odkryto jeszcze jedną kostkę do gry, o wspomnianej wyżej formie graniastosłupa i wymiarach 0,5×0,5×2,0 cm (tabl. 320: 2). W porównaniu do poprzednio omówionych, kostki tego typu są częściej rejestrowane w zasięgu kultury przeworskiej, w zespołach o zróżnicowanej chronologii, najliczniej w przedziale B₂-C₁. Przykłady kostek w kształcie graniastosłupa możemy przytoczyć z Lizawic (grób popielnicowy z umbem J.7b i fr. czerpaka typu 162 wg H. J. Eggera, faza B_{2a}; Z. Hendel, S. Moździoch 1981, ryc. 22: g-j, s. 310), z Młodzikowa (grób 132a z umbem J.7b, faza B_{2b}; A. Dymaczewski 1958, s. 290, ryc. 226:17–19), z Grzybowa (warstwa z ciepłopalnia, faza B₂-C₁; K. Garbacz 2000, s. 86, 127; tabl. LX:1–2) czy z Tarnowa (grób 8/1938, faza C_{1b}; K. Godłowski, L. Szadkowska 1972, s. 38, 197, tabl. XXVI: 2).

Grot

Grot z kości odkryty w obiekcie 457, ha III, ar 54 (tabl. 215: 12; ryc. 100: 10), o całkowitej długości 13 cm, charakteryzuje laurowaty liść o płaskim, trójkątnym przekroju (dł. 11,7 cm, maks. szerokość 2,3 cm) i wyodrębniony, częściowo ułamany trzpień do osadzenia w drzewcu. Przy obecnie stępionym ostrzu, pierwotną długość grotu można szacować przynajmniej na 15 cm. Wyrób o takiej morfologii należy do unikatowych znalezisk na obszarze kultury przeworskiej, dla którego odniesieniem jest zestaw siedmiu dużych kościanych okazów (dł. 10,2–18,6 cm) interpretowanych jako groty do strzał, odkrytych na cmentarzysku w Karczynie/Witowach, w cytowanym wyżej obiekcie 306, grobie szkieletowym datowanym na fazę II – B_{1b}-B_{1b}/B_{2a} (J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, s. 28–30, tabl. XLV). Występujące tam egzemplarze posiadają analogie wśród znalezisk z obszarów północnego *Barbaricum*, głównie ze stanowisk bagiennych, o młodszej chronologii faz C₁-D. W ramach klasyfikacji opracowanej dla materiałów z Illerup Ådal (X. P. Jensen, L. C. Nørbach 2009) groty z Karczyna reprezentują typ I o romboidalnym przekroju liścia i typ III o przekroju trójkątnym, z podziałem na formy proste i z zadziarami (J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, s. 59; tam dalsza literatura). Grot z Ludwinowa przekrojem wpisuje się w typ III, natomiast ogólnymi proporcjami bliższy jest egzemplarzom typu I (J. Bednarczyk, A. Romańska 2015, tabl. XLV: 8, 11). Dla funkcjonalnej interpretacji i zakwalifikowania go do grotów wątpliwość budzi płaski przekrój i większa szerokość w stosunku do okazów z Karczyna (u największych w przedziale 1,5–1,7 cm), co być może przemawia za uznaniem go raczej za grot broni drzewcowej w typie oszczepu, chociaż z tą funkcją

Ryc. 100. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Kultura przeworska. Wyroby kościane, ze szkła i bursztynu: 1/ obiekt 6030, ha X, ar 48; 2/ obiekt 290, ha III, ar 68; 3/ obiekt 725, ha V, ar 89; 4/ warstwa kulturowa, ha I, ar 12; 5/ obiekt 1682, ha III, ar 33; 6/ obiekt 564, ha III, ar 72; 7/ obiekt 4163, ha V, ar 1; 8/ obiekt 4657, ha IX, ar 21; 9/ obiekt 1405, ha V ar 36; 10/ obiekt 457, ha III, ar 54; 11/ obiekt 3060, ha I, ar 81. 1–7, 10, 11: kość; 8: szkło; 9: bursztyn.

Fig. 100. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. The Przeworsk culture. Bone, glass and amber artefacts: 1/ feature 6030, ha X, are 48; 2/ feature t 290, ha III, are 68; 3/ feature 725, ha V, ar 89; 4/ cultural layer, ha I, are 12; 5/ feature 1682, ha III, are 33; 6/ feature 564, ha III, are 72; 7/ feature 4163, ha V, are 1; 8/ feature 4657, ha IX, are 21; 9/ feature 1405, ha V are 36; 10/ feature 457, ha III, are 54; 11/ feature 3060, ha I, are 81. 1–7, 10, 11: bone; 8: glass; 9: amber.

łączone są odmienne morfologicznie kościane groty o szpicowatej formie (B. Kontny 1996, s. 149–153, ryc. 1–4). Inna rzecz, że należałoby zastanowić się, czy interpretacja okazów z Karczyna jako grotów strzał jest właściwa. Podobna sytuacja występuje również przy żelaznych grotach strzał, gdzie z tą funkcją łączone są także większe egzemplarze wspomniane wyżej w kontekście odkrycia z obiektu 551, które zbliżają się do małych oszczepów, różniąc się delikatniejszą konstrukcją i brakiem nitów do przymocowania do drzewców (K. Godłowski 1977, s. 66). Pamiętając jednak choćby o odniesieniach do innych okresów chronologicznych, np. do kultury łużyckiej, gdzie groty strzał wykonane także z kości czy rogu, w partii bez części mocującej nie przekraczały 5 cm (J. Fogel 1979, s. 111–133, tabl. XII–XIII), rzeczywiście warto wziąć pod uwagę interpretację łączącą ze strzałami do łuku tylko okazy mniejsze, pozostałe zaś z funkcją oszczepu, być może o specyficznym przeznaczeniu, niekoniecznie związanym z polem walki (myślistwo ?), co dotyczyłoby zarówno egzemplarzy żelaznych, jak i kościanych. Wyrażona wcześniej sugestia przez K. Godłowskiego (1977, s. 66) odnośnie braku nitów i słabszego przymocowania grotów, które miałyby utrudnić ich wyrwanie lub wypadnięcie z rany razem z drzewcem, jak się wydaje może mieć dobre uzasadnienie także w stosunku do wyżej rozpatrywanych większych egzemplarzy „strzał”, obsadzanych jednak jak broń drzewcowa. Być może właśnie zastosowanie takich rozwiązań w sugerowanych wcześniej zadaniach myśliwskich jest tutaj najbardziej prawdopodobne.

Szydła

Obok pojedynczego szydła żelaznego natrafiono na wyroby kościane łączone z podobnym przeznaczeniem (K. Godłowski 1977, s. 96, tabl. II: 2), które wystąpiły na osadzie w obiekcie 564 (dł. 11,7 cm; ryc. 100 :6; tabl. 227: 10), obiekcie 1682 (dł. 12,9 cm; ryc. 100: 5; tabl. 209: 4) i obiekcie 4163 (dł. 8,6 cm; ryc. 100: 7; tabl. 279: 7) oraz w warstwie cmentarzyskowej I (obiekt 7666), w postaci jednego fragmentarycznie zachowanego okazu (dł. 3,1 cm; tabl. 320:4). Ich pewne zróżnicowanie, np. w jednym wypadku bardziej płaska forma i obecność otworu (obiekt 4163) oraz większa szerokość w stosunku do szydła żelaznego, wskazują zapewne na bardziej wielorakie przeznaczenie.

Łyżwa

W obiekcie 3060 (ha I, ar 81; ryc. 100: 11; tabl. 191: 2) natrafiono na fragment łyżwy kościanej o długości 14,6 cm (pozostałe wymiary: szer. 2,9–4,4 cm, wys. 2,4 cm), z lepiej zachowaną stroną ślizgową i w połowie odłamaną stroną wierzchnią, na której wystąpiły umieszczone przy krawędziach dwa ciągi ukośnych nacięć, zapewne o charakterze stabilizacyjnym. Omawiany okaz nawiązuje do innych, niezbyt dużych przedmiotów tego typu, które są interpretowane raczej jako używane przez dzieci, aniżeli spełniające funkcję komunikacyjną (K. Godłowski 1977, s. 110, tabl. XXVIII: 5; H. Dobrzańska 1990, tabl. XI: 7; XXVIII: 16; LXVIII: 1; 1990a, s. 68).

Przedmioty nieokreślone

W obiekcie 290 (ha III, ar 68; ryc. 100: 2; tabl. 176: 11) odkryto przedmiot z kości o nieregularnym, kulisto-dwustożkowatym kształcie o wymiarach 3,2×3,6 cm oraz 2,9 cm wysokości, z poprzecznie przewierconym otworem. Pod względem morfologicznym i wielkościowym okaz ten przypomina gliniane przęśliki, chociaż mógł spełniać także inną funkcję, w tym zawieszki. Tego typu ozdoby wykonane z kości na obszarze kultury przeworskiej niekiedy się pojawiają, w formie przedziurawionych kostek zwierzęcych lub ich fragmentów (J. Rogatko 1994, s. 346–347; ryc. 6–7).

Z kolei w strefie warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666; tabl. 320: 3) wystąpiło małe kościane ostrze (dł. 3,3 cm, szer. 0,3×0,4 cm) z wyodrębnionym, być może częściowo ukróconym (dł. 0,9 cm) trzpieniem, które zapewne można łączyć z różnorodnymi funkcjami, jak np. mały grocik strzały, przekłuwacz, rylec czy nawet rodzaj igły.

PRZEDMIOTY SZKLANE

Fragment dzbana

W strefie warstwy cmentarzyskowej II (obiekt 7580) natrafiono na fragment trójdzielonego ucha z białopęrlowego szkła (dł. 5,6 cm, szer. 1,9–2,5 cm, gr. 0,4–0,5 cm), którego morfologia wskazuje, że pochodzi

z naczynia szklanego w typie dzban. W zestawionych dotąd materiałach odkrytych na obszarze Polski brak jest podobnych form (T. Stawiarska 1999). Pewne wyobrażenie naczynia, z jakiego znalezione ucho mogło pochodzić, dają nam materiały kolekcjonerskie, wskazując na możliwość różnych odniesień terytorialnych w ramach prowincji rzymskich czy właściwej Italii, w kontekście chronologicznym I-III w. (B. Filarska 1952, s. 143, nr kat. 135; s. 146, nr kat. 139; s. 148, nr kat. 142). Natomiast kontekst archeologiczny możemy znaleźć na terenach sąsiednich, np. na cmentarzysku w Rusovcach na Słowacji, gdzie natrafiono na szklany dzban z uchem z kanelurami, prawdopodobnie wytwór zachodni, typowy dla IV w., być może z warsztatu reńskiego (L. Kraskovska 1981, s. 386, ryc. 5: 16, 7: 21).

PACIORKI

Paciorki zostały omówione łącznie, bez względu na materiał z którego je wykonano, biorąc pod uwagę ich wspólne klasyfikacje typologiczne (M. Mączyńska 1972; M. Tempelmann-Mączyńska 1985).

Paciorki szklane

Na osadzie odkryto tylko jeden paciorek ze szkła barwy zielonej, który wystąpił w obiekcie 4657 (ha IX, ary 21, 22; tabl. 252: 6; ryc. 100: 8). Posiada cylindryczną formę (średn. 1,8 cm, wys. 1,7 cm) z pionowymi żeberkami, pomiędzy którymi naniesiono masę perłową. Omawiany egzemplarz nie znajduje odniesienia w klasyfikacji M. Tempelmann-Mączyńskiej. Odmienne, dłuższe i węższe cylindryczne, żebrowane formy, w ramach grupy XVIII włączone w zakres typów TM 179–182, pochodzą głównie z fazy B₂, zaś rzadziej są notowane w fazie B₂/C₁ i wykazują związek przede wszystkim z kulturą wielbarską (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 42, 45, tabl. 3, 41). Na występowanie w środowisku tej kultury zbliżonych do okazu z Ludwinowa cylindrycznych paciorków o bardziej zwartej formie, wskazuje znalezisko ze Świelubia, pow. kołobrzeski (O. Kunkel 1931, cz. 1, s. 82, tabl. 86: 16; cz. 2, tabl. 86: 16).

Pozostałe egzemplarze paciorków szklanych pochodzą ze strefy obydwu warstw cmentarzyskowych.

Grupę I w klasyfikacji M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985), czyli paciorki kuliste lub beczułkowate, stanowiące formę najbardziej popularną, reprezentują pozyskane z warstwy cmentarzyskowej II (obiekt 7580) 2 okazy o wymiarach: średn. 0,9–1,1 cm i wys. 0,9 cm (tabl. 321:20) oraz średn. 1,0–1,2 cm i wys. 1,0 cm (tabl. 321:23). Dostyc mocno przepalone, ze spumeksowaną powierzchnią, obecnie wykazują jasną barwę zielono-turkusową, która być może jest wtórnym efektem reakcji w wysokiej temperaturze z przedmiotami z brązu, przy raczej oryginalnej barwie mlecznej, co klasyfikowałoby je do typu TM 6, w zakresie paciorków nieprzezroczystych. Podobne, różnych kolorów paciorki notowane już od fazy B₁, są rozpowszechnione od fazy B₂ aż do młodszego odcinka późnego okresu rzymskiego i występują także w fazie D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 27, tabl. 1, 21–22, tabela 8).

Kolejną, II grupę, obejmującą paciorki płasko-kuliste, będące także formami szeroko rozpowszechnionymi, reprezentuje egzemplarz odkryty w zasięgu warstwy cmentarzyskowej I (obiekt 7666), o barwie turkusowo-zielonej i wymiarach: średn. 0,8 cm, wys. 0,5 cm (tabl. 319: 15). Należy do typu TM 36, który wraz z pozostałymi analogicznymi, nieprzezroczystymi paciorkami o innych barwach, generalnie występuje od początku młodszego okresu rzymskiego i jest typowy dla faz C_{1b}-D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 29, tabl. 1, tabela 8).

W zasięgu warstwy cmentarzyskowej I natrafiono również na odosobniony okaz kobaltowego, transparentnego paciorka segmentowego o wymiarach: średn. 0,4–0,5 cm i 0,3–0,4 cm, wys. 0,8 cm (tabl. 319: 9), mieszczący się w ramach typu TM 91b grupy X. Paciorki segmentowe należą do form mniej rozpowszechnionych na obszarze *Barbaricum*. Niezbyt licznie pojawiając się już w fazie B₂, charakterystyczne są dla młodszych zespołów, przede wszystkim z faz C_{1b}-C₂, głównie w kontekście fibul z podwiniętą nóżką i trwają do fazy D, a nawet dłużej (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 33, tabl. 2, tabela 8).

Kolejną formę reprezentują dwa ciemno-pomarańczowe paciorki kuboektaedryczne, jeden odkryty w warstwie cmentarzyskowej I, o wymiarach: 0,5×0,5 cm, wys. 1,0 cm (tabl. 319: 17) drugi zaś w warstwie cmentarzyskowej II, o wymiarach: 0,6×0,8 cm, wys. 1,2 cm (tabl. 321: 22), odpowiadające typowi TM 131 w ramach grupy XIV. Tak ukształtowane paciorki, wyraźniej obecne od fazy C_{1b}, są traktowane jako forma przewodnia szczególnie dla faz C₂-D i należą do wyrobów o ponadregionalnym zasięgu

w ramach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, stanowiąc przedmiot znacznego importu (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 37–38, tabl. 2, 34; tabela 8).

Ostatnia wyróżniona grupa XVIII, obejmuje paciorki żebrowane, odkryte w warstwie cmentarzyskowej I. Paciorek należący do „klasycznych” form melonowatych, o wymiarach: średn. 1,5 cm, wys. 1,2 cm (tabl. 319: 14) został dosyć silnie przepalony i na znacznej powierzchni jest spumeksowany. Podobnie jak w wypadku paciorków grupy I obecnie wykazuje jasny zielono-turkusowy kolor, który być może jest efektem silnej, termicznej reakcji z przedmiotami z brązu, przy oryginalnej białej barwie, co wskazywałoby na typ TM 155, spotykany w przedziale faz C_{1b}-C₃ a nawet w fazie D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 40, tabl. 3). Inny, biały paciorek o wymiarach: 1,1×1,5 cm, wys. 1,1 cm (tabl. 319:13), zbliża się do typu TM 157, o szerokich, wydętych żebrach. Podobne ukształtowanie wyróżnia także mniejszy, płaski paciorek, miejscami delikatnie spumeksowany, barwy ciemnopomarańczowej, o wymiarach: średn. 0,9 cm, wys. 0,4 cm (tabl. 319: 10), który w typologii nie ma odpowiednika kolorystycznego, natomiast formą zgadza się z typem TM 161 o barwie żółtej, więc chyba uzasadnione jest określenie go jako typ TM 161b. Obydwa ostatnio wymienione desygnaty należą do form występujących od młodszego okresu rzymskiego (faza C_{1b}) po wczesny okres wędrówek ludów (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 41, tabl. 3; tabela 8).

Paciorki kamienne

W strefie obydwu warstw cmentarzyskowych natrafiono na 3 egzemplarze paciorków kamiennych (grupa LVI), stanowiących niezbyt często spotykane wyroby (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 88). Wszystkie okazy zostały wykonane z chalcedonitu (patrz analiza M. Krystka w tym tomie). Większy, zachowany częściowo, przepalony paciorek kubooktaedryczny barwy szaro-żółtej z ciemnym opaleniem, o wymiarach: 0,9×0,9 cm, wys. 1,9 cm, wystąpił w warstwie cmentarzyskowej I (tabl. 319: 19). Należy do typu TM 499a, reprezentującego najliczniejszą formę w tej grupie wyrobów, datowaną w ramach faz C_{1a} – D, co nie odbiega od chronologii wyżej omówionych, analogicznych form wykonanych ze szkła (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 89, tabl. 19; tabela 8). Z obszaru kultury przeworskiej większość znalezisk pochodzi z cmentarzysk ze strefy południowego odcinka Warty i Proсны (Opatów, Rybno, Drochlin oraz Zadowice i Spicymierz), poza tym są notowane pojedynczo (Kietrz, Komorów, Starachowice), natomiast w zasięgu kultury wielbarskiej występują w rozproszeniu, z wyraźniejszą obecnością na północnym Mazowszu (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 195, tabl. 72).

Pozostałe dwa małe paciorki barwy szaro-białej, o płaskiej formie z przekrojem sześciokątnym reprezentują typ TM 500. Jeden z nich, częściowo uszkodzony o wymiarach: 0,3×0,7 cm, wys. 0,9 cm pochodzi z warstwy cmentarzyskowej I (tabl. 319: 18), drugi natomiast, nieco większy, o wymiarach: 0,3×1,0 cm, wys. 1,0 cm wystąpił w warstwie cmentarzyskowej II (tabl. 321: 19). Paciorki omawianego typu wykazują chronologię zbieżną z typem TM 499, czyli w przedziale faz C_{1a}-D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 89, tabl. 19; tabela 8), co przekłada się także na ich liczne, podobne lokalizacje (strefa górnego odcinka Warty, Komorów, Starachowice), poza którymi odnotowano także znalezisko bliższe Ludwinowa, na osadzie z pracownią bursztyniarską w Jacewie na Kujawach. Natomiast typ TM 500 sporadycznie występował w zasięgu kultury wielbarskiej (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 195, tabl. 72).

Paciorki bursztynowe

Na stanowisku odkryto 4 paciorki bursztynowe, w tym jeden na osadzie, pozostałe zaś w strefie warstwy cmentarzyskowej I.

W obiekcie 1405 z ceramiką wykonaną na kole wystąpił paciorek krążkowaty typu TM 389, o wymiarach: średn. 2 cm, wys. 0,9 cm (ryc. 100: 9; tabl. 272: 7). Z warstwy cmentarzyskowej pochodzą 2 kolejne mniejsze paciorki krążkowe, zbliżone do typu TM 388, jeden o wymiarach: średn. 0,7 cm, wys. 0,4 cm (tabl. 319: 11), drugi zaś, bardziej płaski, o wymiarach: 0,7×0,8 cm; wys. 0,2 cm (tabl. 319: 16). Wreszcie ostatni, mały egzemplarz o nieregularnej formie stożkowatej, o wymiarach: średn. 0,6 cm, wys. 0,5 cm (tabl. 319: 12), można odnieść do typu TM 403 obejmującego paciorki asymetryczne, o ile w jego wypadku nie chodzi o nieudany efekt wykonania np. paciorka o formie beczułkowatej.

Z wyżej wymienionych paciorków, reprezentujące typ TM 388, należą do formy najbardziej rozpowszechnionej, o bardzo szerokich ramach chronologicznych faz B₁-D. Podobnie są datowane większe paciorki typu TM 389 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 65–67, tabl. 15, tabele 5, 8). Paciorki wymienionych typów zasadniczo są związane ze środowiskami kultury wielbarskiej i kultury zachodniobałtyjskiej, natomiast na obszarze kultury przeworskiej występują sporadycznie (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 67, 188–189, tabl. 58, tabela 8). Rzadko występujące paciorki asymetryczne TM 403 (stąd pojawiające się wątpliwości czy i w ich wypadku nie chodzi o formy przypadkowe) są notowane od fazy B₂/C₁ do fazy D (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 69, 190, tabl. 64, tabela 8). Najbliższe w stosunku do Ludwinowa znaleziska łączą się z typem TM 388 i pochodzą ze wspomianej pracowni bursztyniarskiej w Jacewie, która należy do uchwyconego na terenie Kujaw największego dotąd na obszarze kultury przeworskiej skupiska pracowni bursztyniarskich, zlokalizowanych na bardzo zwartym terenie (także Inowrocław, Krusza Zamkowa, Łojewo – na obszarze o rozpiętości nie przekraczającej 8 km i kolejny punkt w Konarach około 11 km na wschód; A. Cofta-Broniewska 1979, s. 116–119, mapa 6, ryc. 7; M. Mączyńska 1972, s. 359; M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 282–283; P. Wielowiejski 1991, ryc. 18), które należy traktować, obok kontekstu interregionalnego, także jako potencjalne źródło dystrybucji tego typu wyrobów w regionie.

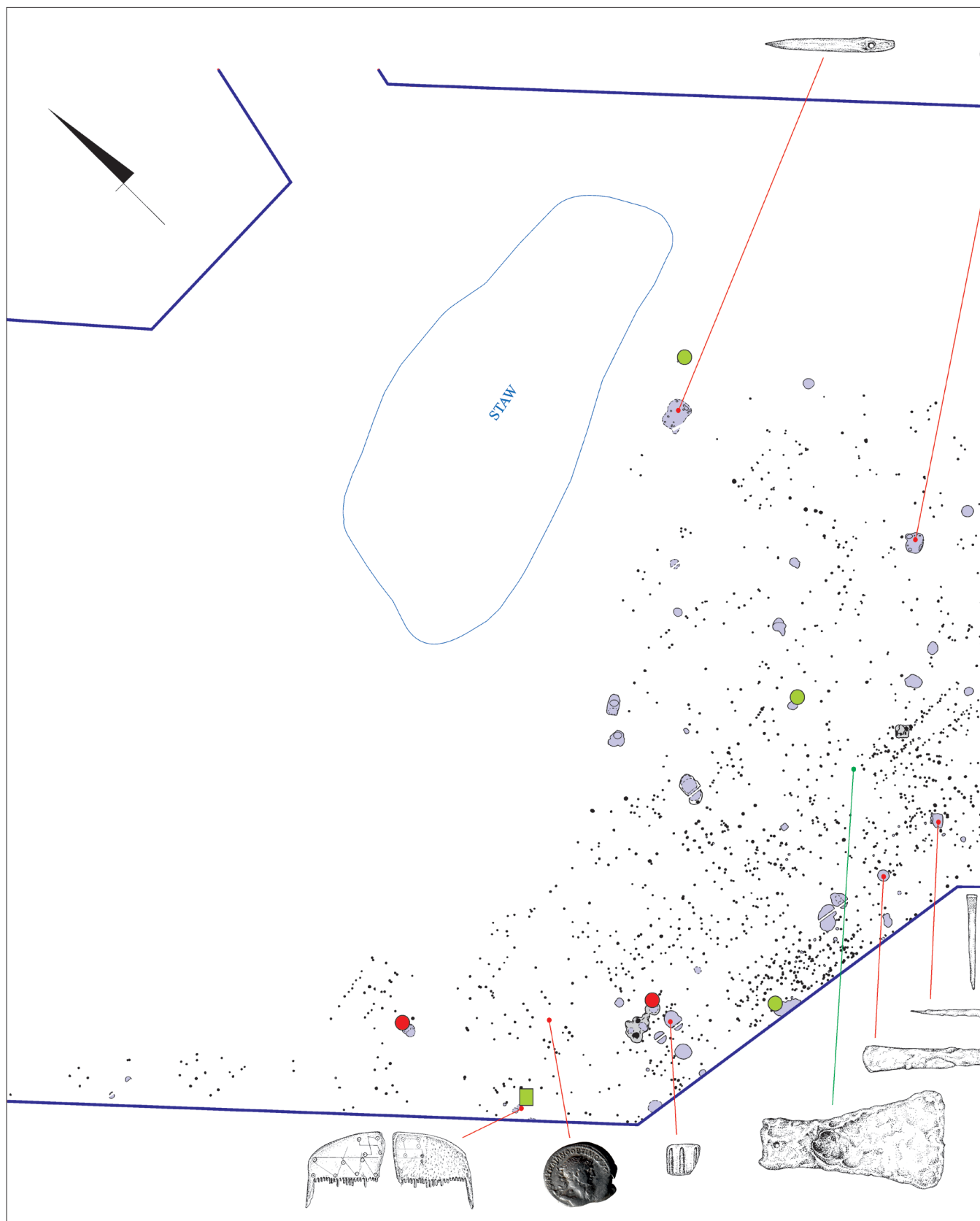
PRZEDMIOTY KAMIENNE

W obiektach kultury przeworskiej odkryto 15 przedmiotów kamiennych o przeznaczeniu gospodarczym, obejmujących okazy eratyków ze śladami pracy, osełki oraz kamień żarnowy. Surowcowy i funkcjonalny kontekst poszczególnych egzemplarzy ustalono na podstawie analizy M. Krystka (opracowanie w tym tomie).

Kamienne narzędzia w typie rozcieraczy lub tłuków, pozyskane jako eratyki, reprezentują zróżnicowane skały (granit, amfibolit, piaskowiec kwarcowy, piaskowiec arkozowy, gnejs). Niektóre z nich były narzędziami wielofunkcyjnymi, na których stwierdzono ślady zarówno rozcierania jak i tłuczenia, co dotyczy egzemplarzy odkrytych w obiektach **411** (ha III, ary 96, 95; tabl. 195: 8), **624** (ha III ar 42), **4448** (ha IX, ary 24, 23; tabl. 248: 11) oraz **5765** (ha V ar 64). Do wielofunkcyjnych narzędzi należy także okaz z obiektu **277** (ha III, ar 68; tabl. 175: 9), na którym wystąpiły ślady rozcierania oraz polerowania oraz okaz z obiektu **136** (ha I ar 94) ze śladami tłuczenia i szlifowania. Poza tym wystąpiły klasyczne rozcieracze, jak z obiektu **1134** (ha V ary 99, 98; tabl. 238: 4) oraz z obiektu **4152** (ha VI ar 92).

Odkryte na osadzie 3 osełki o formie nieregularnych prostopadłościanów pochodzą z obiektów: **216** (ha I, ar 72; tabl. 185: 11; wymiary 8,1×2,7–3,6×2,2 cm), **690** (ha III, ar 12; tabl. 201:17; wymiary 10×2,6–2,9×2,5–2,7 cm) oraz **703** (ha III, ar 12). Wykonane zostały z piaskowców kwarcowych o charakterze arenitu kwarcowego, które są najprawdopodobniej importami z terenu dzisiejszych Moraw, z zasięgu Czeskiego Basenu Kredowego. Swoją formą omawiane egzemplarze nie odbiegają od innych tego typu wyrobów odkrywanych na stanowiskach kultury przeworskiej, np. w Rytrze (R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1993, s. 75; tabl. XLII: b; XLIII: b), Wiktorowie stan. 1–4 (J. Moszczyński 2010, s. 55, ryc. 32: 6) czy Chabielicach stan. 12 (P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 75; ryc. 74: 8, 78: 2, 89: 7, 91: 10). Do szlifowania używano również bardziej poślednich, małych eratyków, co stwierdzono w wypadku okazu odkrytego w obiekcie 277 (tabl. 175: 10).

W obiekcie **1889** (ha V, ary 89, 99), stanowiącym relikwium studni (tabl. 229: 8), na wyższym poziomie zasypiska odkryto fragment górnego elementu żarna rotacyjnego, tzw. bieguna (42×24 cm, wys. 21 cm). Żarna obrotowe w kulturze przeworskiej, używane od młodszego okresu przedrzymskiego, upowszechniają się w okresie rzymskim, przy funkcjonujących warsztatach kamieniarskich odkrytych m.in. na Kujawach (Krusza Zamkowa, Strzelce, Janikowo, Głogówek), z prawdopodobnie istniejącą specjalizacją pracowni w wytwarzaniu poszczególnych elementów składowych – kamieni biegunowych i leżakowych (A. Cofta-Broniewska 1979, s. 119–120; J. Wielowiejski J. 1981, s. 333; 1981a, s. 370–371). Okaz z osady w Ludwinowie został wykonany z narzutowego głazu granitu (patrz analiza M. Krystka), stanowiącego podstawowy materiał do produkcji tego typu żaren na obszarze kultury przeworskiej (J. Wielowiejski 1981a, s. 369). Posiada powierzchnię mielącą gładką, tak jak u zdecydowanej większości odkrywanych

cd. ➡

Ryc. 101. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Plan osady kultury przeworskiej z lokalizacją wyrobów metalowych, szklanych, kościanych i kamiennych.

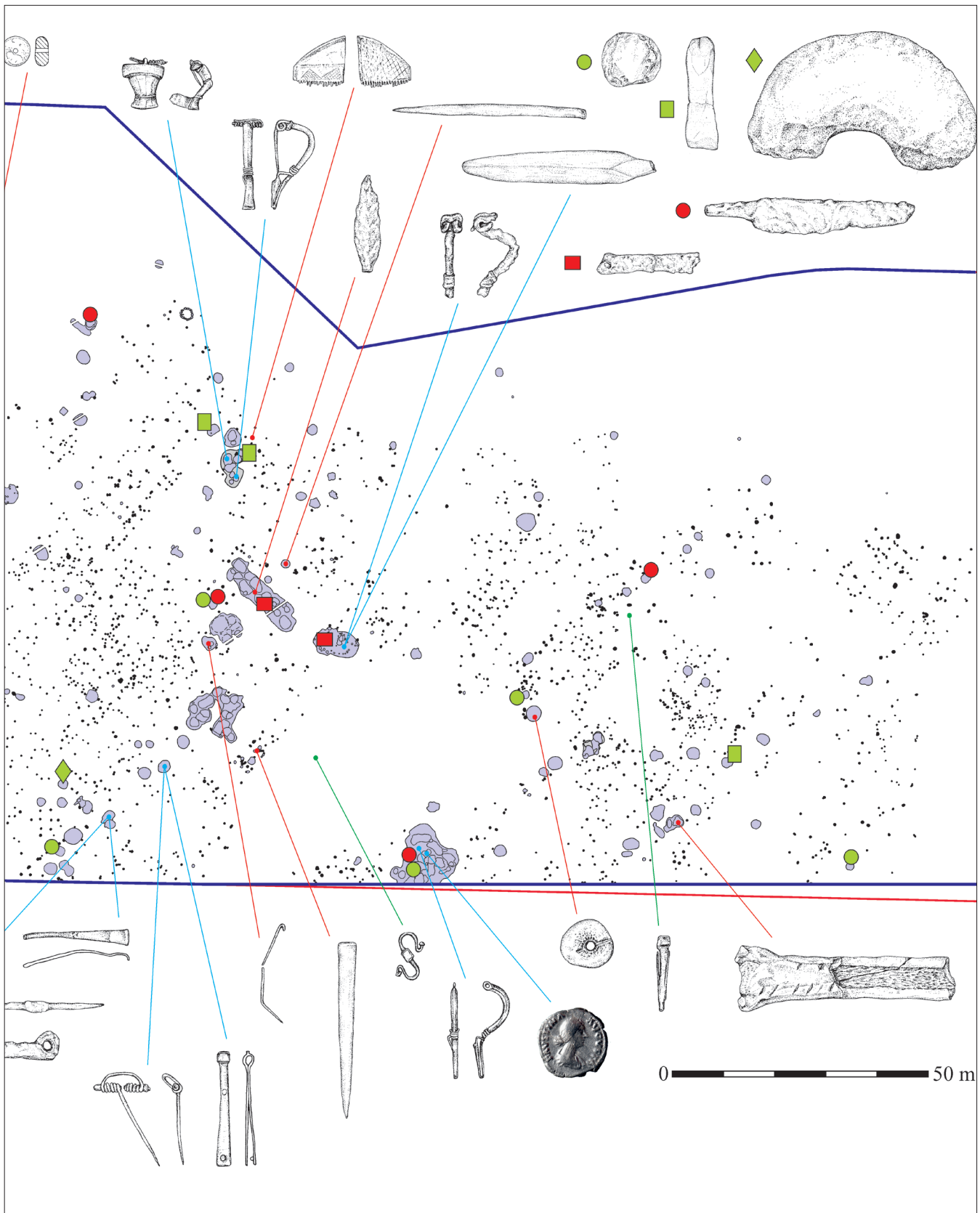

Fig. 101. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Plan of the settlement of the Przeworsk culture with the location of metal, glass, bone and stone artefacts.

egzemplarzy, która tylko u części była poddana zabiegowi nacinania lub nakłuwania (J. Wielowiejski 1981a, s. 370, ryc. 181), natomiast formą wpisuje się w pewne zróżnicowanie tej kategorii wyrobów odkrywanych na poszczególnych stanowiskach, co obserwujemy porównując okazy np. z osad w Chabieli-
cach, stan. 12 (warstwa kulturowa; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 74–75, ryc. 93: 10), Wikto-
rowie stan. 1–4 (obiekt 1435, zgrupowanie B datowane od fazy C_{1a}; J. Moszczyński 2010, s. 54; ryc. 61: 2)
czy Ryrtrze (R. Madyda-Legutko, K. Tunia 1993, s. 72–75, tabl. XXXIX: a; XL; XLI; XLII: a).

OBIEKTY NIERUCHOME

Na stanowisku w Ludwinowie odkryto zróżnicowane formy obiektów nieruchomych, odzwierciedlające złożony proces rozwoju osady kultury przeworskiej. Wśród nich występują relikty budynków naziemnych oraz zagłębionych, jam gospodarczych, studni, glinianek i pieca wapienniczego.

Budownictwo naziemne

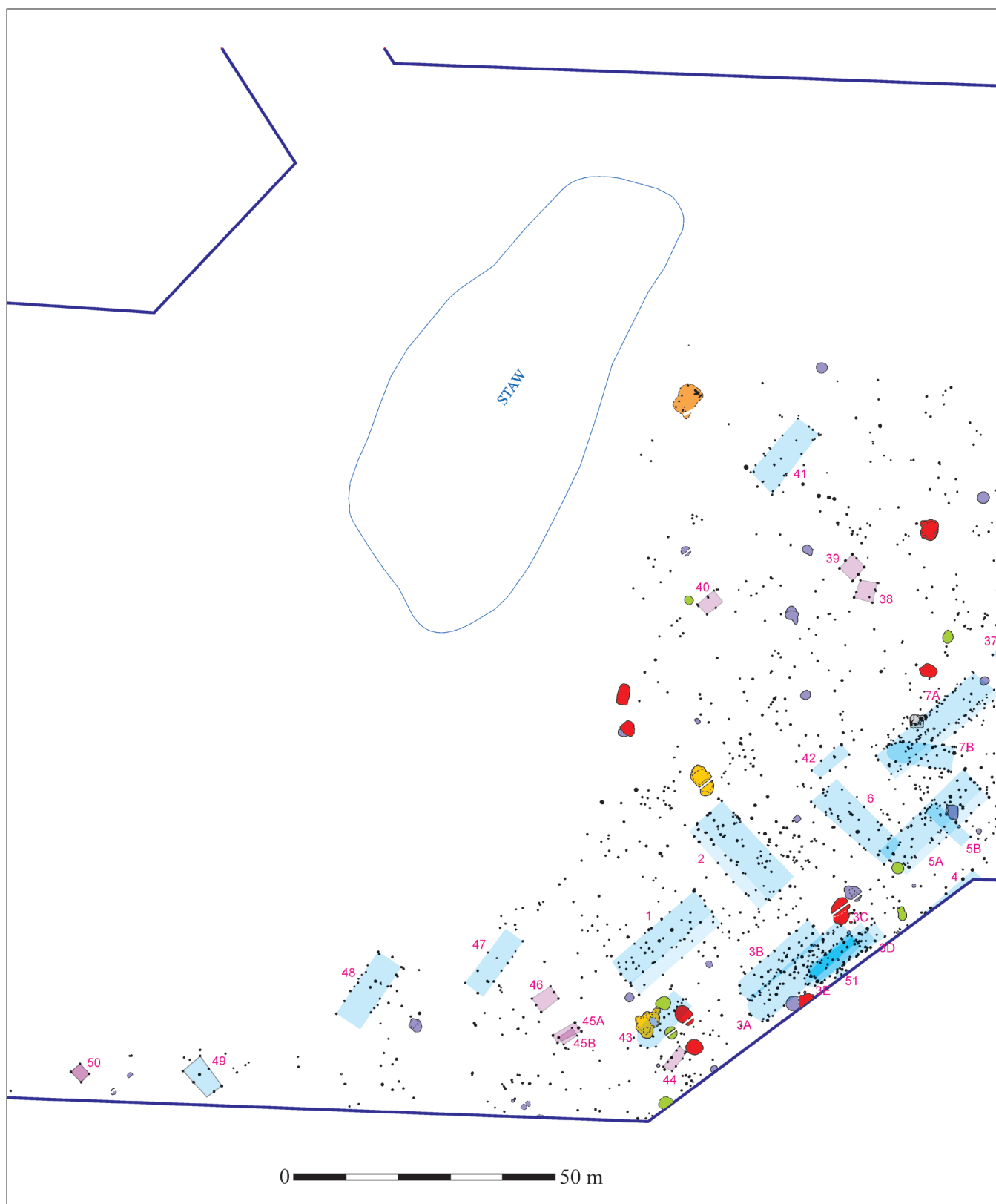
W zasięgu osady kultury przeworskiej, obok ponad 250 obiektów zagłębionych w wolnych przestrzeniach pomiędzy nimi, natrafiono na liczne jamy postłupowe, niekiedy w postaci silnych koncentracji skupiających niekiedy ponad 70 tego typu obiektów na powierzchni ara (np. ha V, ar 76; ha IX, ar 14). Widoczne w ich obrębie regularne układy pozwalają dopatrywać się zarysów zróżnicowanych budynków naziemnych. Należy jednak wskazać na znaczne trudności w wyznaczeniu konkretnych obiektów słupowych, wynikające z nakładania się na siebie reliktyw konstrukcji z różnych etapów rozwojowych osady czy obecnych w jej poszczególnych strefach przestrzennych licznych śladów z innych okresów chronologicznych, związanych szczególnie z osadnictwem kultury lendzielskiej w północnej i środkowej partii osady oraz z osadnictwem średniowiecznym w partii południowej. Czytelność zarysów poszczególnych budynków zaburza także dość gęsta sieć współczesnej melioracji (ryc. 103). Należy również pamiętać o deniwelacjach pierwotnego podłoża osady kultury przeworskiej w okresach późniejszych, w tym szczególnie w wyniku intensywnej działalności rolniczej. Najprawdopodobniej prowadziło to do zniesienia śladów po niektórych słupach, ewidentnie wbijanych do różnego poziomu, co zapewne przekłada się na często rejestrowane na osadach kultury przeworskiej ich niepełne układy (A. Michałowski 2011, s. 213; J. Schuster 2012, s. 433–434). Szczególnie złożona sytuacja wystąpiła w strefie arów 3–5, 12–15, 23, 24/ ha IX, gdzie można dopatrywać się nakładających się na siebie różnoczasowych reliktyw pięciu założeń słupowych, o zbliżonej orientacji oraz jednego, bardzo blisko sąsiadującego, o orientacji odmiennej (tabl. 299: 1). Zapewne jednym z argumentów, przynajmniej częściowo uwiarygodniających przedstawione rozwarstwienie faz budowlanych, jest stratygrafia wskazująca na nakładanie się na największy, i jak się wydaje, najstarszy budynek 3A zespołu jam 4448, 5450, z najbogatszym na osadzie zestawem ceramiki „siwej” i datą radiowęglową wskazującą nawet na IV w. n.e. oraz nie odbiegającego czasowo zespołu jam 4330, 4335. Pozostałe natomiast mniejsze budynki 3C–3E, już nie kolidujące z otoczeniem, świadczą zapewne o sukcesywnej przebudowie jednego założenia w tym samym miejscu. Równie skomplikowana sytuacja wystąpiła w bardziej rozległej strefie arów ha V, 40, 49, 50, 59, 60, 69, 70, 79, 80, 90/ ha V oraz arów 41, 51, 52, 61, 62, 71, 81/ ha III (tabl. 304), w której z pewną ostrożnością można doszukiwać się przynajmniej siedmiu zróżnicowanych wielkościami założeń, o równie wyraźnie zróżnicowanej orientacji. Tak jak w poprzedniej strefie, tak i w tym wypadku mamy do czynienia z układem stratygraficznym silnie zniszczonego domu 9¹⁰ i czterech studni, w tym dwóch o młodszej chronologii, obiektu 1727 z ceramiką „siwą” oraz obiektu 752 z datą radiowęglową sięgającą IV a nawet początku V w. W kontekście powyższych uwag należy więc niektóre z zaproponowanych rekonstrukcji traktować jako hipotetyczne. W zasięgu osady wyznaczono w sumie 73 założenia słupowe o bardzo zróżnicowanym charakterze, w obrębie których zarejestrowano prawie 1200 jam postłupowych. Wszystkie dla porządku oznaczono jako

¹⁰ W toku dalszej narracji sformułowanie „budynek”, stanowiące w opracowaniu termin techniczno-porządkujący, stosowane jest wymiennie ze sformulowaniem „dom”, najczęściej dla dużych założeń, które można interpretować w funkcji mieszkalnej

budynki, pamiętając oczywiście, że niektóre z nich, co dotyczy najmniejszych założeń, nie stanowiły tego typu konstrukcji *sensu stricte*. Przy planach poszczególnych założeń zastosowano wprowadzony w opracowaniach holenderskich i niemieckich, a użyty także przy charakterystyce budownictwa słupowego z Konarzewa, system ich transpozycji na schemat prostokątów zeskalowanych do szerokości i głębokości poszczególnych jam posłupowych (np. W. Haarnagel 1979; W. H. Zimmermann 1992; J. Schuster 2012, przyp. 9). Szczegółowe dane metryczne i konstrukcyjne wydzielonych budynków zawarto w tabeli 12.

DŁUGIE DOMY SŁUPOWE

Zdecydowanie wyróżniającym się elementem zabudowy osady kultury przeworskiej są relikty 10 dużych, długich domów słupowych, o powierzchni przekraczającej ponad 100 m² (budynki 1, 2, 3A, 5A, 6, 7A, 8A, 9, 10, 11), obok których występowały porównywalne nieco mniejsze założenia, o powierzchni powyżej 70 m². Długi dom naziemny, o tradycji sięgającej neolitu, w okresie przedrzymskim i rzymskim po okres wędrówek ludów na obszarze Wolnej Germanii stanowił podstawową formę budynku mieszkalnego, o przeznaczeniu dla ludzi i zwierząt hodowlanych, co potwierdziły badania dobrze zachowanych stanowisk z północno-zachodniej części Europy Środkowej, w tym szczególnie osad z Feddersen Wierde i Flögel-Eekhöltjen na terenie Dolnej Saksonii (W. Haarnagel 1979; W. H. Zimmermann 1992; A. Michałowski 2011, s. 174–175, 180, ryc. 91, 97). Wszystkie odkryte w Ludwinowie długie domy reprezentują konstrukcję dwunawową, z wewnętrznym rzędem słupów podtrzymujących konstrukcję dachu, przebiegającym wzdłuż podłużnej osi budynku. Tego typu rozwiązanie, występujące na całym obszarze Wolnej Germanii, np. w południowej Holandii lub Westfalii jest charakterystyczne szczególnie dla jej wschodnich obszarów, obejmujących strefę kulturową kręgu nadłabskiego, w odróżnieniu od południowych wybrzeży Morza Północnego i Jutlandii, gdzie dominowała konstrukcja trójnawowa (J. Brabant 1993, s. 34–43, ryc. 8–9; A. Michałowski 2011, s. 174–186). Coraz liczniejsze odkrycia z obszaru kultury przeworskiej, w tym szczególnie z osady w Konarzewie, stan. 5, wskazują, że długi dom dwunawowy także tutaj stanowił rozpowszechnioną formę budownictwa mieszkalnego (A. Michałowski 2011, tabela 25, tabl. XLV). Wśród odkryć z Ludwinowa występuje zróżnicowanie wariantów w ramach tej podstawowej formuły konstrukcyjnej, z którą nie wiązały się tak rygorystyczne reguły jak w wypadku konstrukcji trójnawowej (A. Michałowski 2011, s. 204). Wzdłuż jednej z frontowych ścian budynków 1, 2, 5A, 7A i 11 zarejestrowano równoległy, dodatkowy rząd słupów, który, jak się wydaje, można łączyć z podcieniem. W większości wypadków był lokowany od strony południowej (budynki 1, 5A, 7A, 11), natomiast w jednym od strony zachodniej (budynek 2). Jego odległość od ściany budynku była zróżnicowana; najmniejsza 1,5 m w wypadku budynku 7A (tabl. 303: 2) i nieco większa przy budynkach 11 i 5A (tabl. 307: 1; 302). Przy sąsiednich budynkach 1 i 2 wartości te dochodzą do 2,7 i 2,9 m (tabl. 298: 1, 2). Jednostronny podcień nie jest rozwiązaniem akcentowanym w przedstawianych rekonstrukcjach budynków słupowych z terenu kultury przeworskiej (A. Michałowski 2011, tabela 25), ale można się go niekiedy dopatrywać (np. Kołoząb, stan. 1, b4–5, b8; Różyce, Stara Wieś stan. 3, ob. 3; A. Michałowski 2011, tabela 25, s. 191), zaś w wypadku domu 9 z Konarzewa wydaje się ewidentny, choć wg J. Schustera (2012, s. 432, ryc. 12), jego funkcja jest niejasna. W planie dużych budynków 3A, 8A, 9 i 10 wystąpiły łukowate, absydalne ściany szczytowe (tabl. 299: 2; 305: 1, 2; 306: 4), które nawiązują do rozwiązania stosowanego we wschodniej strefie Wolnej Germanii (A. Michałowski 2011, s. 213, ryc. 102) i są także spotykane na obszarze kultury przeworskiej, np. w Konarzewie lub Cieślach (A. Michałowski 2011, tabl. 25; J. Schuster 2012, ryc. 8, 17, 18). Trzy z wymienionych budynków, 3A, 9 i 10 wykazują bardzo zbliżone parametry metryczne. Dla największego domu 11, o powierzchni szacowanej na około 172 m², charakterystyczne są łukowate ściany frontowe (tabl. 307: 1), co odnotowano także na osadzie w Konarzewie, choć rzadko (domy 10, 14; J. Schuster 2012, s. 433, ryc. 13, 16), osadzie w Kałkowskich, stan. 4, budynek 15 oraz osadzie w Kołozębie, stan. 1, budynki 4–5 (A. Michałowski 2011, tabela 25). Z innych szczegółów konstrukcyjnych w tym samym budynku zwracają uwagę zwielokrotnione układy słupów – potrójny lub poczwórny, które na osadzie w Konarzewie w kilku wypadkach lokowane są w miejscach sugerujących wejście do domostwa (J. Schuster 2012, s. 433, ryc. 6, 8, 12). Najprawdopodobniej w wypadku budynku 11 potwierdza to także ulokowany na wprost takiej konfiguracji regularny układ słupów wewnętrznych,

cd. ➞

Ryc. 102. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Plan funkcjonalny osady kultury przeworskiej. A/ plany hipotetycznych budynków słupowych; B/ plany spichlerzy; C/ numery budynków; D/ budynki naziemne z warstwą użytkową; E/ budynki zagłębione; F/ studnie; G/ jamy gospodarcze; H/ glinianki; W/ wapiennik.

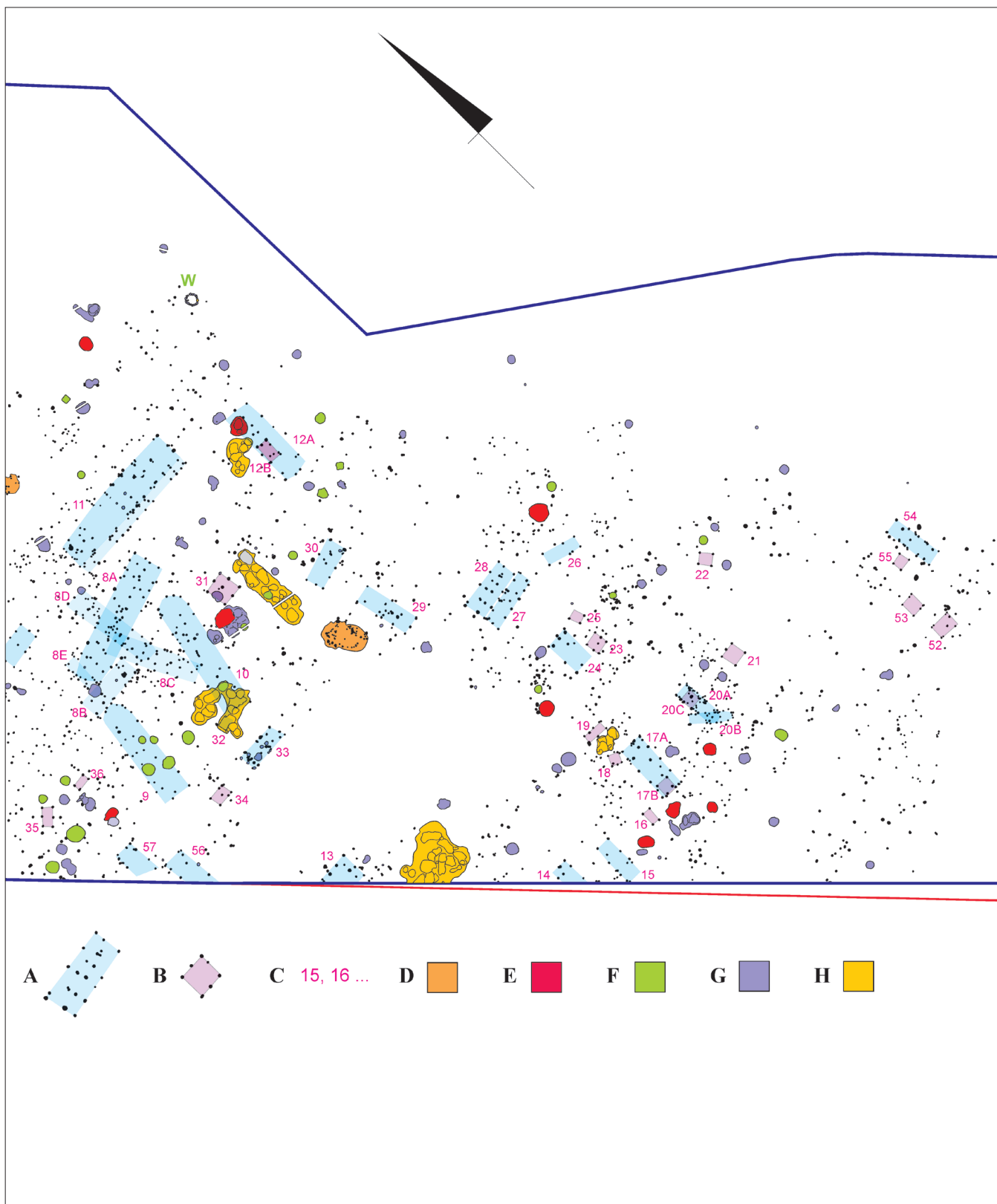

Fig. 102. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Cluster analysis of the settlement of the Przeworsk culture. A/ plans of hypothetical houses with post construction ;B/ plans of granaries; C/ numbers of buildings; D/ overground buildings with utility layer; E/ recessed buildings; F/ wells; G/ utility pits; H/ clay pits; W/ lime kiln.

tworzących razem rodzaj przedsiönka, dzielącego budynek na dwie części czyli mieszkalną i gospodarczo-hodowlaną.

Większość dużych długich domów z Ludwinowa wpisuje się w najliczniejszą grupę wielkościową tego typu konstrukcji odnotowywanych na osadach kultury przeworskiej, o powierzchni mieszczącej się w przedziale 110–140 m², z wymiarami głównie w przedziale 5–5,8 m dla szerokości (przy 6,7 m w budynku 2) oraz 20–25,6 m dla długości. Poza tą grupą znalazł się z jednej strony nieco mniejszy budynek 6 (5,5 m × 18,8 m; 103 m²; tabl. 302), z drugiej zaś większe założenia – budynek 8A (6,4 m × 25,6 m; 154 m²; tabl. 305: 1), mieszczący się w praktycznie nie rejestrowanej grupie wielkościowej budynków powyżej 140 m² oraz budynek 11 (5–6,4 m × 28,1 m; 172 m²; tabl. 307: 1), należący do rzadko spotykanych obiektów największych (A. Michałowski 2011, s. 211–212, 302, wykres 16). W wypadku niektórych reliktywów dużych domów słupowych na osadzie w Ludwinowie problem interpretacyjny stanowi zasadniczo niewielka głębokość jam posłupowych z osi nośnej, często nie przekraczająca 20 cm, przy obowiązującej generalnej regule ich znacznego zagłębienia. Należy mieć na uwadze, że pierwotny poziom gruntu był wyraźnie wyższy, być może na tyle, że nie wymagał aż tak znacznego zagłębienia się w gliniaste podłoże. Jego odzwierciedleniem są odkryte w niektórych strefach jamy posłupowe z rozlasowanym gruzem polepy w wypełniku, zapewne pochodzącej z rozbieranych ścian budynku, z racji odcinania się na tle tzw. warstwy kulturowej często rejestrowanej na wyższym poziomie. Ich większa frekwencja wystąpiła w obrębie budynku 5A (tabl. 302), budynków 7A i 7B (tabl. 303: 2) oraz fragmentarycznie uchwyconego budynku 13 (tabl. 308: 2), który zapewne należał także do omawianej kategorii wielkościowej, na co wskazuje jego szerokość (5,4 m), poza tym zostały odkryte w budynkach 8C i 8B (tabl. 304).

Obok omówionych największych domostw, wystąpiła grupa 6 trochę mniejszych założeń, o powierzchni przekraczającej 70 m² (w przedziale 71–86 m²), do których zaliczają się budynki 3B, 8C, 8D, 12A, 41, 48. Również w ich zachowanych planach występuje pewne zróżnicowanie, w postaci prostego zakończenia ściany szczytowej (budynki 8C, 48; tabl. 305: 3; 312: 1), jej załamanej przebiegu (budynki 3B, 12A, 41; tabl. 300: 1; 308: 1; 307: 2) oraz zakończenia absydalnego z odcinków prostych (budynek 8D; tabl. 306: 1). Przykłady układu słupów sugerujących łamaną linię szczytu budynku możemy przytoczyć z Poświętnego, budynki 6, 8 czy z Przywozu, obiekt 2 (A. Michałowski 2011, tabela 25). W wypadku rekonstrukcji szczytów, w postaci załamanych odcinków, nie można oczywiście wykluczyć pierwotnego występowania pomiędzy zachowanymi jamami posłupowymi kolejnych słupów, które mogły ścianie nadawać bardziej łukowaty przebieg. W takiej sytuacji budynki 3B, 12A, 41 stanowiłyby wariant konstrukcji z płytszym absydalnym zakończeniem, jakiego przykłady możemy przytoczyć ze wschodniej strefy *Germania Magna* (np. osady z Klein Körös i Elsterwerda; A. Michałowski 2011, ryc. 102) oraz z terenu kultury przeworskiej (np. osada z Kołozębu, stan. 1, budynek 2; osada z Konarzewa, budynki 12, 18; A. Michałowski tabela 25), natomiast budynek 8D należałby do grupy ze standardowym, głębszym szczytem absydalnym. Pod względem proporcji omawiane założenia można podzielić na 2 grupy. Pierwsza, o bardziej wydłużonym planie, obejmuje budynki 3B, 8C i 8D, których maksymalne wymiary zamykają się w granicach 4,4–4,7 m × 18,0–18,8 m. W drugiej grupie natomiast, o planie bardziej zwartym, mieszczą się budynki 12A, 41, 48, z maksymalnymi wymiarami z zakresów 5,1–5,9 m × 14,3–16,9 m (tabela 12). Powyższe współczynniki metryczne wpisują się w większości wypadków w licznie występujące przedziały wielkościowe budynków słupowych pochodzących z obszaru kultury przeworskiej (A. Michałowski 2012, wykres 17, s. 303). Do omawianej grupy wielkościowej najprawdopodobniej także należą zachowane fragmentarycznie budynki o zbliżonych do powyższych szerokościach (4,3 m; ok. 4,7 m): nr 43, z absydalną ścianą szczytową (tabl. 311: 3) oraz nr 47, z możliwymi dwoma wariantami rekonstrukcyjnymi, tj. ze szczytem prostym lub płytkim absydalnym (tabl. 311: 7).

Moduł długiego budynku dwunawowego niejako przeskalowywany był także na mniejsze założenia, które na osadzie w Ludwinowie wystąpiły w postaci 8 budynków o powierzchniach zawartych w przedziale 40–54 m² – nr 3C, 3D, 3E, 7B, 8B, 17A, 28, 29 (tabela 12). Wśród nich odnotowano zróżnicowane warianty, podobnie jak w wypadku wyżej scharakteryzowanych większych konstrukcji. Plan z prostymi ścianami szczytowymi reprezentuje budynek 3C, o dosyć dobrze zachowanych jamach posłupowych, z wyróżniającym się w południowej ścianie frontowej układem z podwójnymi słupami, być może stanowiącym relikw wejścia (tabl. 300: 2). Nakładający się na niego budynek 3D, z również dobrze zachowanymi jamami posłupowymi z układem sugerującym wejście w południowej ścianie, z kolei ma

łamaną ścianę szczytową (tabl. 301: 1), o ile nie łagodnie absydalną, o czym wyżej wspominaliśmy. Z kolei trzeci wyróżniony w tej samej strefie budynek 3E, także z dobrze czytelnymi jamami posłupowymi, wyróżnia wyraźny, głęboki szczyt absydalny (tabl. 301: 2). Absydalne zakończenie, o regularnym łuku nawiązującym do dużych budynków 9 i 10 posiada budynek 7B, odsłonięty w stratygraficznym związku z budynkiem 7A (tabl. 303: 2). Wszystkie wyżej wymienione budynki reprezentują klasyczne założenia dwunawowe z pojedynczym rzędem słupów umieszczonych w pobliżu osi symetrii. Pozostałe budynki z omawianej grupy wielkościowej tj. 8B, 17A, 28, 29, skonstruowano na planie prostokątnym, z tym że ze zróżnicowanym rozmieszczeniem wewnętrznych słupów nośnych. W budynku 8B, obok wyraźniej zagłębionego słupa na osi symetrii, wystąpił podobny w grupie z drugim, płyciej posadowionym, obydwie odsunięte od tej osi. Zapewne świadczą to o nieco odmiennym systemie podparcia dachu od klasycznego układu sochowo-ślemieniowego, może w jakimś wariacie mieszanym. W południowej ścianie frontowej wystąpiła konfiguracja podwójnych słupów, zapewne stanowiąca kolejny przykład reliktu wejścia (tabl. 306: 3). Z kolei w budynku 17A odnotowano rząd dobrze zachowanych czterech słupów nośnych, lecz wyraźnie asymetrycznie przesuniętych w stronę wschodniej ściany frontowej, co być może wskazuje na tak asymetrycznie skonstruowany dwuspadowy dach (tabl. 309: 1). W obrębie budynku 28 w partii centralnej odnotowano przesunięty w stronę zachodniej ściany szczytowej układ 6 słupów (z jednym podwójnym), zaś po drugiej stronie, bliżej wschodniej ściany szczytowej, wystąpił na osi symetrii słup podwójny, z jednym dodatkowym (tabl. 309: 9). Opisany wewnętrzny układ słupów stanowi być może jedyny uchwycony na stanowisku przykład konstrukcji trójnawowej, choć zapewne w wariacie mieszanym z układem dwunawowym w partii wschodniej budynku. Z budynkiem 28 ściana w ścianę sąsiaduje mniejszy budynek 27 (o powierzchni 32 m²), co chyba przemawia za inną fazą budowlaną, choć z drugiej strony dosyć precyzyjne rozlokowanie sąsiednich słupów może właśnie świadczyć o bliżej nieokreślonym rodzaju rozbudowy. W północnej ścianie frontowej budynku 27 wystąpiła dosyć regularnie rozlokowana konfiguracja podwójnych słupów, ewidentnie wskazująca na wejście, co znowuż wskazywałoby jednak na założenie z innej fazy, choć i w tym wypadku nie sposób obalić możliwości funkcjonowania wewnętrznego przejścia pomiędzy dwoma równoczasowo funkcjonującymi częściami (tabl. 309: 9). Jeśli chodzi o wewnętrzne rozwiązanie nośne, to brak jakiegś regularnej konfiguracji słupów zapewne wskazuje w omawianym przypadku na konstrukcję jednonawową, co przy szerokości 3,1 m jest dosyć logiczną interpretacją. Wreszcie budynek 29 należy do standardowej konstrukcji dwunawowej z zachowanymi 2 słupami nośnymi (jeden z dodatkowym) na osi symetrii, prawdopodobnie pierwotnie z kolejnym jeszcze jednym lub dwoma w partii nałożenia się jamy średniowiecznej (tabl. 310: 1). Przedstawione wyżej zróżnicowane warianty zapewne są świadectwem większego marginesu swobody, jaki dawały kubaturowo mniejsze konstrukcje. Większość z wyżej opisanych budynków charakteryzuje dość dobrze zachowany układ stosunkowo gęsto i regularnie rozmieszczonych jam posłupowych, co przystaje do sytuacji obserwowanej w wypadku mniejszych założeń na terenie kultury przeworskiej, w tym w Konarzowie (dom 16; A. Michałowski 2011, s. 213, tabela 25).

W przestrzeni osady funkcjonowały jednak także małe budynki na wydłużonym planie, powierzchniowo mieszczące się głównie w przedziale 24–32 m², do których zaliczono 11 układów jam posłupowych, oznaczonych jako budynki 5B, 14, 15, 20A, 24, 27, 30, 33, 37, 49, 54 (tabela 12). Ich wymiary mieszczą się w przedziałach 2,8–4,6×7,2–10,8 m. Do tej grupy należy jeszcze dołączyć 3 najmniejsze założenia o powierzchni mieszczącej się w przedziale 14–18 m² i wymiarach 2,0–2,5×6,6–8,3 m: budynki 8E, 20B i 42. Podobne wielkościowo konstrukcje interpretowane są jako tzw. budynki pomocnicze, które występowały na zapleczu większych, długich budynków, co jest obserwowane na osadach z obszaru północnej i północno-wschodniej części Europy Środkowej od okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów (J. Brabandt 1992, ryc. 28, tabl. 1–14; W. H. Zimmermann 1992, ryc. 70; A. Michałowski 2011, s. 176, ryc. 92), jak też na obszarze kultury przeworskiej, np. na osadzie w Konarzowie (A. Michałowski 2011, s. 213). Także wśród nich obserwujemy konstrukcje nawiązujące do długich budynków dużych i średnich rozmiarów. W wypadku omawianej grupy najliczniej wystąpiły konstrukcje dwunawowe z prostymi ścianami, na planie prostokątnym lub zbliżonym, ewentualnie lekko trapezowatym, reprezentowane przez budynki 14, 24, 33, 37, 42, 49, 54 (tabl. 308: 3; 309: 6; 310: 4; 310: 8; 311: 2, 8; 312: 3). Wymiary większych budynków tego wariantu mieszczą się w przedziałach 3,2–4,6×7,2–10,2 m, zaś najmniejszego nr 42 w zakresie 2,5×7,1–7,5 m. W tym zestawie komentarza wymaga budynek 33, w którym

pojawia się układ dużych, silnie zagłębionych słupów do 0,5 m i więcej, zarówno stanowiących sochy, jak i z partii ścian, co zdecydowanie go wyróżnia od wszystkich pozostałych budynków przyporządkowanych do osady kultury przeworskiej. Stawia to pod wyraźnym znakiem zapytania związek tego założenia z analizowanym poziomem chronologicznym, tym bardziej, że w pobliżu odnotowano zespół jam średniowiecznych. Obecność w kilku jamach posłupowych pojedynczych fragmentów ceramiki kultury przeworskiej, nie może w tym wypadku być żadną ścisłą przesłanką chronologiczną, gdyż mogły pochodzić z warstwy kulturowej i jedynie wskazują, że nie nastąpiło to wcześniej niż na poziomie egzystencji omawianej osady, a mogło również zdecydowanie później. Poza tym wystąpiły konstrukcje dwunawowe z absydalnym szczytem (budynki 5B, 20A i 20B; tabl. 302; 309: 2), o wymiarach mieszczących się w przedziałach 2,8–2,9×9,2–9,7 dla większych założeń i 2×8,3 m najmniejszego budynku 20B a także konstrukcje jednonawowe z prostymi ścianami (budynki 8E, 15 i omówiony wyżej budynek 27; tabl. 306: 2; 308: 4; 309: 9), o wymiarach 8,8–10,8×2,8–3,2 większych założeń i 2,3×6,6 najmniejszego budynku 8E.

SPICHLERZE SŁUPOWE

Najmniejsze regularne układy jam posłupowych, zasadniczo cztero-, sześć- lub dziewięciosłupowe, rzadko dwunastosłupowe, są interpretowane jako relikty spichlerzy, skonstruowanych w formie krytej bądź otwartej platformy na palach, mających stanowić pomieszczenia magazynowe do przechowywania zapasów żywności niewrażliwej na mrozy, szczególnie ziarna. Punktem wyjścia takiej interpretacji są przede wszystkim analogie etnograficzne, zaś w kontekście archeologicznym być może odbiciem tego typu konstrukcji są niektóre formy tzw. urn domkowych z okresu HC zaopatrzonych w nóżki, z najczęściej przytaczaną popielnicą z Obliwic (A. Michałowski 2011, s. 222–224, ryc. 108–109).

Na osadzie kultury przeworskiej w Ludwinowie z tego typu obiektami połączono 26 układów jam posłupowych, co stanowi ponad 1/3 wszystkich wyodrębnionych form budownictwa słupowego (tabela 12).

Najprostszym rozwiązaniem są konstrukcje czterosłupowe. Odnotowano tutaj układ na planie kwadratu, który reprezentują budynki 17B, 20C, 22, 32, 50, 55 (tabl. 309: 1, 2, 4; 306: 4; 312: 2–3), a także 18, 21 i 38 (tabl. 308: 6; 309: 3; tabl. 310: 9), gdzie wystąpiły jeszcze dodatkowe słupy, w ilości 1–3, przy bokach lub narożnikach, z których przynajmniej część można traktować jako dodatkowe wzmocnienie czy efekt naprawy, albo jako przypadkowe i w ogóle nie związane z daną konstrukcją. Na tle innych układów słupowych wyróżnia się budynek 32 (tabl. 306: 4), w strefie którego, pomiędzy słupami (obiekty 770, 770A, 771, 772) odnotowano regularny, prostokątno-owalny płat próchniczego piasku z rozlasowaną polepą (obiekt 593), o miąższości dochodzącej do 0,25 m, który być może jest reliktem górnego poziomu konstrukcji (tabl. 222). Wymiary omawianych spichlerzy (czy raczej ich konstrukcji nośnej) zawierają się w przedziałach 1,8–3,6×2–3,9 m, przy powierzchni 4–13 m².

Inny wariant stanowią formy czterosłupowe na planie prostokąta, do których należą budynki 16, 25, 45B (tabl. 308: 5; 309: 7; 311: 5) oraz budynki 12B i 36 (tabl. 308: 1; 310: 7), z dodatkowymi pojedynczymi słupami przy boku lub w narożniku. Z kolei ich wymiary obejmują przedziały 1,3–2,4×2,3–4 m, przy powierzchni 4–10 m². Na osadzie także odkryto pierwotnie zapewne układ o ośmiosłupowym obwodzie, z zachowanymi siedmioma słupami występującymi parami przy narożnikach, oznaczony jako budynek 52 (tabl. 312: 5), który w sensie konstrukcyjnym należy traktować raczej jako wariant spichlerzy na czterech słupach nośnych. Także w jego wypadku wystąpiły 2 dodatkowe słupy, w tym jeden wewnątrz, który być może jest świadectwem próby poprawy statyki od spodu konstrukcji. Wymiary tego wyróżniającego się założenia: 2,7×4,1 m dają powierzchnię 12 m².

Kolejna odkryta na osadzie forma konstrukcji nośnej spichlerzy to układy sześćsłupowe. Budynki 19, 34, 35 i 40 (tabl. 308: 7; 310: 5, 6; 311: 1) reprezentują plan prostokątny z dominującym wariantem z 3 słupami w bokach dłuższych, zasadniczo rozmieszczonych symetrycznie, przy odmiennym układzie w jednym wypadku (budynek 34). Odosobniony przykład 3 słupów na bokach krótszych obserwujemy w budynku 46 (tabl. 311: 6). Także przy wymienionych założeniach pojawiają się dodatkowe słupy, w ilości 1–2 (budynki 19, 34, 40), w tym także w pozycji wewnętrznej (budynek 34). Spichlerze sześćsłupowe na planie prostokąta wymiarami mieszczą się w przedziałach 1,6–3,2×3,3–4,3 m, przy powierzchni 7–12,5 m².

W trzech wypadkach pojawia się układ sześćsłupowy na planie kwadratu. Przy budynkach 23 i 39 wystąpił układ zbliżony do rozkładu symetrycznego (tabl. 309: 5; 310: 10), natomiast przy budynku

53 po 3 słupy wbito niesymetrycznie, ale dokładnie w tym samym rozkładzie (tabl. 312: 4). Również tutaj rejestrujemy dodatkowe pojedyncze słupy (budynek 39), w tym w strefie wewnętrznej (budynek 23). Spichlerze sześciosłupowe na planie kwadratu posiadają wymiary mieszczące w zakresie 2,8–3,6×2,7–3,5 m, przy powierzchni 7,5–9 m².

Największy obiekt, który można łączyć ze spichlerzami (4,4×4,1–4,5 m; 19 m²), budynek 31 (tabl. 310: 3), założony jest na planie kwadratu i należy do konstrukcji dziewięciosłupowych, z jednym brakującym słupem zlokalizowanym w strefie jamy – obiektu 624 kultury przeworskiej.

Obok wyżej scharakteryzowanych form spichlerzy, dokładnie odpowiadających regularnym modułom rejestrowanym na obszarze kultury przeworskiej (A. Michałowski 2011, tabela 27), wystąpiły nieco od nich odbiegające. Budynek 45A na planie nieregularnego prostokąta opiera się na konstrukcji pięciosłupowej (tabl. 311: 5), który to układ, ze względu na dosyć jednolitą morfologię jam posłupowych, wydaje się mieć charakter pierwotny. Jego wymiary w przedziałach 1,7–2,1×4,8–5,1 m wyznaczają powierzchnię 9,5 m². Drugi odmienny przypadek reprezentuje budynek 44, na wydłużonym, nieregularnym planie (4,5–4,9 m × 1,6–1,9; 9 m²), z obwodową konstrukcją nośną opartą na 10 słupach (tabl. 311: 4), który jednak należy traktować bardzo hipotetycznie.

Powierzchnia prawie wszystkich odkrytych spichlerzy ogólnie zawiera się w przedziale 4–13 m² i wraz z największym założeniem (19 m²), doskonale wpisuje się w wielkości analogicznych założeń z obszaru kultury przeworskiej, mieszczących się swoją powierzchnią w przedziale 1,17–26,4 m² (A. Michałowski 2011, s. 224, tabela 27).

BUDYNKI NAZIEMNE Z ZACHOWANĄ WARSTWĄ UŻYTKOWĄ

Na osadzie kultury przeworskiej, obok dominujących, wyżej scharakteryzowanych pozostałości budynków naziemnych, zachowanych jedynie w postaci układów jam posłupowych, natrafiono na nieliczne przypadki założeń naziemnych, po których pozostała wyodrębniająca się z otoczenia warstwa użytkowa. Wśród nich wystąpiły budynki bez partii zagłębionej oraz jeden większy z tego typu wydzielającą się częścią.

Budynki bez partii zagłębionej

Dobrze zachowaną warstwę użytkową o miąższości 0,15 m posiadał obiekt **4163** (ha V, ary 1, 2; tabl. 279:1), charakteryzujący się regularnym, prostokątnym zarysem z zaokrąglonymi narożnikami, o wymiarach 5,7×4,2 m, tj. o powierzchni około 22 m². Wewnątrz odkryto układ 12 jam posłupowych rozlokowanych na całym obwodzie, oprócz granicy południowej, wyznaczających wewnętrzną, prostokątną strefę o wymiarach 3,1×4,7 m. W trzech narożnikach, i czwartym być może w obrębie wkopu melioracyjnego, wystąpiły dosyć głęboko wbite słupy (do głębokości 0,34–0,58 m poniżej spągu poziomego użytkowego), podobnie jak na osi wewnętrznej, nieco odsuniętej od linii symetrii. Brak centralnej sochy, przy rozpiętości dochodzącej do prawie 5 m pomiędzy szczytowymi słupami pozostawia otwartą kwestię konstrukcji podtrzymującej dach.

Drugi relikwyt tego typu budynku, oznaczony jako obiekt **1035** (ha V, ary 28, 27; tabl. 268: 1), charakteryzowała warstwa użytkowa o miąższości 0,12 m i kształcie prostokątno-owalnym, o wymiarach 3,0×3,15 m, z wysuniętym nieregularnie prostokątnym aneksem o wymiarach 0,7×1,3–1,6 m, co w sumie daje powierzchnię około 9 m². Wewnątrz obrysu wystąpiło 9 jam posłupowych, rozmieszczonych w różnych partiach odkrytej warstwy, najczęściej w konfiguracji podwójnej, poza tym 2 jamy bezpośrednio przy ścianie szczytowej przeciwległej do aneksu. Brak regularnego układu słupów na potencjalnej osi nośnej (poza dwoma przy samym aneksie), także w tym wypadku nie daje przesłanek do bliższego wnioskowania o konstrukcji podtrzymującej dach, choć niektóre ze słupów zostały wbite dosyć głęboko (obiekty 1421, 1422, 1418, 2151; do 0,40–0,42 m poniżej spągu poziomego użytkowego). Obecność aneksu być może wskazuje na wysunięte wejście.

Budynek z partią zagłębioną

Założenie tego typu reprezentuje obiekt **457** (ha III, ar 54; tabl. 213–214), odkryty na północnym obrzeżu głównego placu osady, w pobliżu wydzielonego budynku słupowego nr 29. Na powierzchni zarysował

się w postaci owalno-prostokątnej strefy czarno-brunatnej warstwy, zorientowanej na linii NNW-SSE, o wymiarach 9,0×5,1–5,5 m i powierzchni około 38 m² z nieregularnym poszerzeniem zarysu, o niewyodrębniającej się morfologii w partii SW i S, wynikającym z kontaktu z obiektem 600 kultury amfor kulistych oraz wkopem średniowiecznego obiektu 495. W północnej partii zaciemnienia wystąpiło płaskie, płytkie zagłębienie, dochodzące do 0,2–0,25 m głębokości, o rozpiętości 3,3 m × 5,1 m. W jego zasięgu zarejestrowano 27 zróżnicowanych jam postępujących, o różnym stopniu zagłębienia w gliniaste podłoże. W ich rozmieszczeniu brak jest jakiegos wyrażnie regularnego układu, niemniej część z nich, w tym najgłębiej wbite do 0,5–0,6 m (obiekty 630, 631, 634, 652), tworzą rodzaj rozmieszczonej po łuku flanki, tworzącej zarys nieregularnej absydy, odsuniętej o około 1 m od północnego krańca zaciemnienia. W centralnej i południowej partii obiektu wystąpiła dosyć duża partia zagłębiona o rozmiarach około 5,2×3,6–4,5 m. W jej obrębie wydziela się główna partia, z pominięciem przypowierzchniowej niecki zasypiskowej o wymiarach 3,6×3,0 m, zagłębiona do 1,54 m, z częściowo czytelnymi pierwotnymi pionowymi ścianami. Charakterystyczną cechą jej formy jest wyraźny, dosyć stromy schodkowaty profil przy ścianie północnej, ze stopniami umieszczonymi na poziomie 0,8 i 1,3 m od stropu zagłębienia. W stronę ściany południowej profil także ukształtowano schodkowo, ale o łagodniejszym nachyleniu, ze stopniami na poziomie 1,0 i 1,2 m. Za południową krawędzią omawianego zagłębienia, wystąpiła wyraźnie oddzielona kolejna, mniejsza i płytsza partia zagłębiona, rozdzielona na dwie nisze – obiekty 1465 i 1466, odpowiednio zagłębione do 1,05 i 1,1 m. W zarysie cylindryczno-trapezowego profilu obiektu 1465, wzdłuż ściany E i ściany S przebiega pozioma półka, na głębokości 0,55–0,75 cm. Na tych wydzielających się stopniach, mających kontynuację z opisanymi wyżej stopniami schodkowatego profilu głównego zagłębienia, zarejestrowano kilkanaście najczęściej niezbyt zagłębionych jam postępujących, ewidentnie związanych z bliżej nieokreślonym systemem konstrukcyjnym. Część z odkrytych jam postępujących, zlokalizowanych blisko krawędzi zagłębienia, wraz z obwodowymi słupami partii naziemnej, wyznacza owalno-nieregularny plan o powierzchni około 28 m². Brak na osi symetrii wewnętrznej partii słupów nośnych wskazuje na inny typ konstrukcji aniżeli na sochy i ślemię. W odkrytych reliktach zapewne naziemną partię można interpretować jako rodzaj przedsionka o powierzchni około 9–10 m². W gęsto wbitych słupach jej północnej ściany występuje przerwa pomiędzy obiektami 647 oraz potrójną grupą jam (obiekty 648–650), która być może stanowiła pierwotne wejście. Zadaszenie tej partii było zapewne oparte na słupach obwodowych, a być może także stabilizowane rozstawionymi po obu stronach osi symetrii, przesuniętymi do wewnątrz słupami (obiekty 636, 638, 644 i 988. Jeszcze jeden słup (obiekt 598), występujący przy krawędzi strefy użytkowej wykraczającej poza przedsionek, być może także podpierał konstrukcję nośną dachu. Zadaszenie partii zagłębionej musiało przynajmniej częściowo opierać się na słupach wstawionych do jej wnętrza, być może z krawędziami bezpośrednio opartymi na powierzchni ziemi, które to rozwiązanie jest ogólnie charakterystyczne dla różnego typu obiektów ziemiankowych (A. Michałowski 2011, s. 89–161, tabela 19, 24). Należy jeszcze wspomnieć o szkielecie psa (obiekt 652) odkrytym przy słupie (obiekt 1460) w północno-wschodnim narożniku części naziemnej, zapewne zdeponowanym jako ofiara zakładzinowa (tabl. 214). Omawiany obiekt, odkryty na zapleczu dużych domów słupowych, najprawdopodobniej spełniał funkcję magazynową.

BUDYNKI WZIEMNE

Do budynków ziemnych czyli tzw. ziemianek, zaliczono obiekty o powierzchni przekraczającej 5 m² (A. Michałowski 2011, s. 91), najczęściej z płaskim dnem, niekiedy rozłożonym na różnych poziomach i częściowo zachowanych pionowych ścianach, co być może poświadcza ich pierwotną stabilizację materiałami organicznymi (dranice, plecionka itp.), choć gliniaste podłoże zapewne nie zawsze wymagało takich zabiegów. W obrębie osady takie warunki morfologiczne spełniało 15 obiektów.

Budynki ziemne pozbawione słupów

Odkryte zagłębienia bez towarzyszących im śladów po konstrukcji słupowej, które można łączyć z relikdami budynków, należą do dosyć licznej kategorii na stanowiskach kultury przeworskiej, z wieloma obiektami małymi o powierzchni w przedziale 5–10 m² (A. Michałowski 2011, s. 90–101, tabela 17), w który wpisują się wszystkie obiekty zarejestrowane na osadzie w Ludwinowie. Wśród nich można

wskazać obiekty najmniejsze o powierzchni nie przekraczającej 7 m² oraz nieco większe 8–9,5 m². Do pierwszej grupy należy 9 obiektów, które warto krótko scharakteryzować.

Obiekt **1** (ha III, ar 100; tabl. 191: 6) o owalno-prostokątnym górnym zarysie i wymiarach 2,20×3,15 m, z powierzchnią około 6 m², zagłębiony był do 1,0 m, z nieckowatym profilem i czytelnymi od strony SE dwoma stopniami na poziomie 0,5 i 0,75 m.

Obiekt **74** (ha III, ar 90; tabl. 187: 1) o nieregularnym owalno-prostokątnym górnym zarysie i wymiarach 2,70×3,35 m, z powierzchnią około 7 m², zagłębiony był do 0,95 m, z płaskim dnem i czytelnym jednym stopniem na poziomie 0,65 m od strony WSW oraz drugim przy powierzchni na poziomie 0,15 m po przeciwległej stronie. W górnym poziomie jego wypełniska wystąpił szkielet psa (na poziomie 0,20 m), który należy raczej traktować jako depozyt sanitarny.

Obiekt **290** (ha III, ar 68; tabl. 176: 1) o kolistym górnym zarysie, wymiarach 2,8×2,9 m i powierzchni około 6,5 m², charakteryzowały dwa lekko nachylone poziomy dna, zagłębione do 0,78 i 1,0 m oraz dobrze zachowane pionowe ściany, ze stopniem od strony W na poziomie 0,2 m.

Z kolei powierzchnię obiektu **725** (ha V, ary 89, 90; tabl. 231: 1) o nieregularnym, owalno-prostokątnym górnym zarysie i wymiarach 1,8×2,7 m, wobec częściowego zniszczenia przez obiekt 724 można szacować na około 5 m². Ziemianka posiadała dwa płaskie, lekko nachylone poziomy dna na głębokości 0,7 od strony N i na głębokości 0,88 m od strony S oraz zarejestrowaną od strony S pionową ścianę.

Następny w omawianej grupie obiekt **1389** (ha V, ary 56, 66; tabl. 219: 1) o nieregularnym owalno-prostokątnym zarysie i wymiarach 2,55×3,4 m, przy powierzchni około 7 m², zagłębiony był do 1,5 m i cechował go czytelny, schodkowaty stopień od strony W na poziomie 0,75 m oraz zachowane spionizowane ściany i dosyć płaskie dno.

Kolejny obiekt **2108** (ha VI, ar 99; tabl. 283: 1) o górnym kolisto-owalnym zarysie i wymiarach 2,5×2,8 m, z powierzchnią około 6 m², posiadał płaskie, poziome dno zagłębione do 1,05 m, z lekkimi skosami przy pionowych ścianach.

Obiekt **6503** (ha XI, ary 70, 80; tabl. 267: 1), częściowo nieczytelny w górnym zarysie (nałożony na obiekt 6504), o owalno-prostokątnym przebiegu i wymiarach około 2,5 m × 2,9 m, z szacowaną pierwotną powierzchnią do około 6 m², charakteryzował się płaskim dnem na głębokości 0,92 m i prostymi, lekko ukośnymi ścianami bocznymi.

Obok wymienionych obiektów o powierzchni powyżej 5 m² zarejestrowano także mniejsze, choć o bardzo zbliżonej morfologii. Należy do nich obiekt **2891** (ha I, ar 71; tabl. 183: 1), o nieregularnym, kolistym zarysie i wymiarach 2,3×2,5 dających powierzchnię około 4,5 m², posiadający płaskie dno na głębokości 0,85 m z lekkim przegłębieniem i czytelne dwa stopnie, od strony W na głębokości 0,5 m i od strony E na głębokości 0,55 m. Innym przykładem jest obiekt **2910** (ha I, ar 81; tabl. 188: 9) o kwadratowo-kolistym zarysie z wymiarami 1,9×1,95 m i powierzchnią około 3 m², z częściowo płaskim dnem na głębokości 0,78 m oraz z czytelnymi schodkowatymi stopniami, dwoma od strony E i jednym od strony W.

Do grupy większych ziemianek zaliczono 6 obiektów.

Obiekt **327** (ha III, ary 28, 38; tabl. 169: 1) o nieregularnie kolistym górnym zarysie i wymiarach 3,50×3,70 m, z powierzchnią około 9,5 m², posiadał lekko nachylone, płaskie dno, wykopane na głębokości 1,0 m oraz pionową ścianę od strony E.

Następny obiekt **1237** (ha III, ary 42, 52; tabl. 210: 1) o owalno-prostokątnym górnym zarysie i wymiarach w partii stropowej około 3,0×3,9 m, zarejestrowany został w zespole obiektów 616, 656, 1238–1240, 1424, 1441, o niewyodrębniającej się morfologii na wyższych poziomach zasypiska. Na poziomie stropu jego powierzchnię można szacować na około 9 m², natomiast w czytelnym zarysie wydzielił się na głębokości 0,8 m. Posiadał dwa poziomy płaskiego dna o lekkim skosie, na głębokości odpowiednio 0,92 i 1,02 m oraz czytelną w profilu pionową ścianę od strony N. Zarejestrowane w zespole inne regularne jamy gospodarcze (obiekty 1238–1240), w tym być może o charakterze lodówki (obiekt 1238) oraz studnia (obiekt 656), a także w bezpośrednim sąsiedztwie zespół obiektów o charakterze zasobowym (617, 990, 991; tabl. 211: 9), najprawdopodobniej tworzyły wraz z ziemianką jeden kompleks funkcjonalny, stanowiący zaplecze gospodarcze pobliskich dużych, długich domów słupowych (budynki 8A-8D, 10).

Z kolei obiekt **4642** (ha IX, ary 32, 31, 22; tabl. 252: 8), z kolistym zarysem (częściowo zaburzonym przez sąsiedni obiekt 5633) o wymiarach 2,95 × około 3,2 m, z powierzchnią górnego zarysu około

8 m², posiadał częściowo płaskie, poziome dno na poziomie 1,15 m, z zachowanymi ukośnymi ścianami bocznymi.

Obiekt **4657** (ha IX, ary 21, 22; tabl. 252: 1) z owalno-prostokątnym górnym zarysem o wymiarach 2,9×4,1 m, czyli powierzchni około 9,5 m², charakteryzowały pionowe ściany oraz nieco nachylone dno na głębokości 0,8–1,05 m, z wydzielającymi się dwoma przegłębieniami w partii S do 1,0 m oraz w partii N do 1,3 m.

W ramach zespołu obiektów **4330**, **4335** (ha IX, ary 4, 5 tabl. 244: 1) mamy do czynienia z relikdami dwóch ziemianek, połączonych w górnym poziomie zasypiska, rozdzielającego się na głębokości 0,5 m. Lokalizacja głównego cięcia profilowego nie daje pełnego obrazu stratygrafii obydwu obiektów, choć wskazywałaby na młodszą pozycję chronologiczną obiektu **4335**, co raczej potwierdza konfiguracja zarysu zespołu na poziomie jego stropu. Obiekt **4330**, o kolistym górnym zarysie i wymiarach 2,95 × (2,7) m, przy szacowanej pierwotnej powierzchni do około 7 m², posiadał w miarę płaskie dno na głębokości 0,95 m, z czytelnym, schodkowatym stopniem na głębokości 0,6 m. Głębszy obiekt **4335** o górnym zarysie zbliżonym do owalnego i uchwyconych wymiarach 2,65×4,0 m, z szacowaną powierzchnią na około 8 m², posiadał lekko nieckowate dno na poziomie 1,35 m.

Z kolei w obrębie częściowo uchwyconego w pasie badawczym zespołu **4448**, **5450** (ha IX, ary 24, 25; tabl. 247: 1) odnotowano dwa regularne zagłębienia połączone w partii stropowej i rozdzielające się na poziomie 0,2 m, z odstępem 0,35 m. To może wskazywać na ich bliską czasową egzystencję w ramach jednego gospodarczego kompleksu funkcjonalnego (z jakim mieliśmy już do czynienia np. w wypadku zespołu z ziemianką – obiektem 1237), co najprawdopodobniej potwierdzają materiały z ich wypełnisk, z ceramiką „siwą” na poziomie spągowym. Obiekt **4448** o prawie kolistym zarysie w partii stropowej i szacowanej powierzchni około 6 m², został zarejestrowany w profilu do poziomu 1,6 m, natomiast obecność ceramiki z jeszcze trochę niższego poziomu, wskazuje na jego nieco głębszą partię poza profilem. Wychodzący poza granicę autostrady płytszy obiekt **5450**, o prostokątnym profilu, z płaskim, łukowato podniesionym dnem zarejestrowanym w profilu do poziomu 1,3 m, został uchwycony na powierzchni około 5 m², z częściowo czytelnym zarysem prostokątnym. Odkryta przy jego szczycie (bok NE) jama posłupowa (obiekt 5451) być może miała związek z konstrukcją zadaszającą. Biorąc pod uwagę formę odkrytych relików, wydaje się, że obiekt 5450 można interpretować jako dużo większy, właściwy budynek zagłębiony, natomiast obiekt 4448 jako towarzysząca mu jamę być może o charakterze magazynowym, np. w funkcji lodówki.

Budynki ziemne o konstrukcji słupowej

Do omawianej kategorii zaliczono tylko jeden obiekt, choć na osadach kultury przeworskiej jest ona licznie rejestrowana (A. Michałowski 2011, s. 101–138, tabele 19–24).

Frekwencję tę mogłyby podnieść obiekty zaliczone do budynków naziemnych z pozostałościami konstrukcji słupowej we wnętrzu i zachowaną warstwą użytkową, zagłębioną odpowiednio do 0,12 i 0,15 m. Porównywalne relikty założeń z wypełniskami o zbliżonej, niewielkiej miąższości, włączono do słupowych budynków ziemnych w klasyfikacji A. Michałowskiego (2011; tabela 19: np. Chabielice, stan. 12, ob. 626; Hłomcza, stan. 1, ob. 56; Olewin, stan. 1, dom 11; Przywóz, stan. 1a, chata 16; Strzelce, stan. 2, jama), co wydaje się nie uzasadnione.

Sklasyfikowany tutaj obiekt **1405** (ha V, ar 36; tabl. 270: 1) charakteryzował prostokątno-owalny zarys, z ostro zakończonymi krótszymi bokami, o wymiarach 3,4–3,45×4,0 m i powierzchni około 11 m². Partia płaskiego dna o wymiarach około 1,1×1,1 została wykopana na głębokości 1,2 m, które w części NW zagłębienia przechodzi w półkę o szerokości około 0,9 m, wyciętą na głębokości 0,7 m. W partii wychodzącej w kierunku krótszego boku SW wystąpiły schodkowate stopnie, odpowiednio na głębokości 0,7 i 0,95 m, zaś po przeciwległej stronie pojedynczy, wyraźniejszy stopień wystąpił na głębokości 0,65 m. Na poziomie około 0,65 m wzdłuż dłuższego boku SE oraz krótszego NE, przy brzegu zagłębienia zarejestrowano relikty słupów o różnym zagłębieniu oraz jeszcze jeden przy drugim dłuższym boku NW, które należy łączyć z konstrukcją zadaszającą.

Rejestrowane w części z omówionych budynków ziemnych stopnie schodkowe najprawdopodobniej można interpretować jako elementy zejścia na poziom dna, choć zapewne nie można tu wykluczyć ich funkcji w jakiejś organizacji wnętrza zagłębienia, którą zapewne pełniły także większe plat-

formowate wycięcia, jak w wypadku obiektu 1405. Występujący w górnych nieckach zasypiskowych niektórych z omówionych obiektów (327, 1389, 2108; zespół 4330, 4335; zespół 4448, 5450; obiekt 1405) próchniczny piasek z rozlasowaną polepą (podobnie jak w niektórych obiektach innych kategorii, np. studni), zapewne stanowi warstwę destrukcyjną pochodzącą z uprzątnięcia sąsiedniego terenu po zniszczonych (lub rozebranych) budynkach.

W interpretacji funkcjonalnej tych obiektów, w kontekście ich jednak niewielkich rozmiarów powierzchni użytkowej, wydaje się, że pełniły przede wszystkim funkcję magazynową, choć nie można także tu wykluczyć niektórych funkcji warsztatowych (A. Michałowski 2011, s. 163–170).

Należy jeszcze poruszyć zagadnienie lokalizacji budynków ziemnych w ogólnej organizacji przestrzennej osady kultury przeworskiej. Część z nich wystąpiła na bezpośrednim zapleczu długich, dużych domów. Taką sytuację rejestrujemy w wypadku obiektów 4657 i 4642, odkrytych niedaleko budynku nr 1, gdzie występowały także inne ważne elementy zaplecza gospodarczego jak studnie (obiekty 4651, 4654, 4615) oraz spichlerz (budynek nr 44). W sąsiedniej strefie związanej z domami 3B oraz 3C-3E wystąpiły ziemianki – obiekty 4335, 4330 i 5450, z odkrytą niedaleko studnią, obiektem 4345. W kolejnej strefie zaplecza dużych domów, budynków 10 oraz 8A, 8C lub 8D, wystąpił obiekt 1237, razem ze wspomnianymi innymi jamami gospodarczymi, studniami (obiekty 656, 1447) oraz spichlerzem 31. Z kolei na zapleczu dużego domu 7A oraz budynku pomocniczego nr 37 wystąpił obiekt 1389, z odkrytą niedaleko studnią – obiektem 1397. Ziemianki odnotowujemy także w pobliżu mniejszych domów naziemnych, jak w przeciwległej partii osady po południowej stronie dużego placu, gdzie obok budynku 17A odnotowano relikty zagłębionych budynków – obiekty 1, 74 i mniejsze ziemianki (obiekty 2910 i 2891), zaś niedaleko budynku słupowego nr 24 wraz ze spichlerzami (budynki 23 i 25) i studnią (obiekt 277) wystąpiła ziemianka – obiekt 290. Budynki ziemne występowały także na bardziej otwartej przestrzeni, na obrzeżu koncentracji dużych domów, choć z reguły w sąsiedztwie innych kategorii obiektów zaplecza gospodarczego, najczęściej studni, co odnotowujemy w wypadku obiektu 327 (razem ze studnią – obiektem 353) czy obiektu 2108 (niedaleko studni – obiektu 2098) a także spichlerzy, co dotyczy obiektu 1405 (niedaleko budynków nr 38 i 39). Poza tym ziemianki pojawiają się w pewnym oddaleniu od innych elementów zabudowy, chociaż dystans ten nie przekracza 20 m, jak w wypadku obiektów 6502 i 6503 i ich relacji do najbliższego dużego domu (budynek nr 2) oraz spichlerza (budynek nr 40). Nie zajmujemy się w tym miejscu relacjami chronologicznymi pomiędzy wymienionymi wyżej elementami, które w części wypadków są i tak nieuchwytnie, niemniej ilustrują pewien generalny kontekst przestrzenny osady kultury przeworskiej.

JAMY GOSPODARCZE

Obok obiektów ziemiankowych o większej powierzchni, na osadzie wystąpiły liczne relikty mniejszych jam, które można łączyć z różnorodną funkcją gospodarczą. Część z nich o dosyć regularnym profilu zbliżonym do prostokątnego, workowatego lub odwrotnie trapezowatego, z zagłębieniem sięgającym ponad 1 m, można zapewne łączyć z przeznaczeniem magazynowym np. obiekt 53, zagłębiony do 1,38 m (tabl. 170:12), obiekt 261, zagłębiony do 1,52 m (tabl. 179:1), obiekt 471, zagłębiony na 1,2 m (tabl. 217: 1), obiekt 1888, zagłębiony do 1,38 m (tabl. 230: 1), obiekt 2316, zagłębiony do 1,48 (tabl. 286: 1). Najgłębsze z nich, zbliżające się z dnem do poziomu 2 m zapewne spełniały funkcję tzw. lodówek, np. obiekt 624, zagłębiony do 1,84 m (tabl. 209: 5), obiekt 1238, zagłębiony do 2,06 m (tabl. 210: 1) czy obiekt 4673, z dnem na 1,8 m (tabl. 278: 1).

Niektóre z jam cechuje dwupoziomowe dno, co nawiązuje do podobnego rozwiązania stosowanego w analizowanych wyżej większych obiektach ziemiankowych, np. obiekt 2149, zagłębiony do 1,52 m (tabl. 269: 1). Spotykamy także jamy, które w profilu mają czytelne stopnie, stanowiące zapewne rodzaj zejścia, np. obiekt 306, z dnem na poziomie 1,56 m (tabl. 175: 3) lub obiekt 2112, zagłębiony do 1,18 m (tabl. 284: 1). Inną kategorię reprezentują jamy o profilu nieckowatym, np. obiekt 4098, zagłębiony do 1,23 m (tabl. 278: 7). Na osadzie odnotowano także grupę mniejszych, płytszych jam (o głębokości poniżej 1 m) o regularnym profilu, np. obiekt 1798, z dnem na 0,54 m (tabl. 204: 9) czy obiekt 5586, z dnem na poziomie 0,34 (tabl. 261: 5) lub o profilu nieckowatym, np. obiekt 1949, z dnem na 0,4 m (tabl. 218: 1).

Jeśli chodzi o lokalizację mniejszych powierzchniowo jam, to ich mniejszą frekwencję notujemy w głównej strefie zabudowy z dużymi domami, poza którą są rozrzucone na całej pozostałej przestrzeni wokół dużego, centralnego placu (może tylko z nieco większą obecnością w jej partii południowej, o wyraźniejszym charakterze gospodarczym).

STUDNIE

Na osadzie kultury przeworskiej studnie należą do jednej z głównych kategorii odkrywanych obiektów. Charakteryzuje je brak zachowanych jakichkolwiek konstrukcji cembrowiny, co może świadczyć, że zostały wydrążone bezpośrednio w glinie, stanowiącej wystarczająco stabilne podłoże. Taka morfologia studni nie jest zjawiskiem odosobnionym na osadach kultury przeworskiej i tego typu przykłady można przytoczyć choćby z nieodległej osady na stanowisku 10 w Kruszynie (W. Siciński 2016, s. 236–237, ryc. 150–152). Ogólnie odkryto 30 studni, do których należą obiekty: **215** (ha I, ar 72; tabl. 184: 8); **277** (ha III, ar 68); **353** (ha III, ar 28; tabl. 169: 7); **656** (ha III, ar 52; tabl. 210: 1); **741** (ha V, ar 80; tabl. 224: 5); **751** (ha V, ar 80; tabl. 224: 4); **752** (ha V, ar 80; tabl. 225: 1); **759** (ha III, ar 62; tabl. 222); **1001** (ha III, ary 14, 24; tabl. 202: 6); **1006** (ha III, ary 23, 24; tabl. 204: 1); **1112** (ha V, ar 88; tabl. 228: 1); **1136** (ha V, 98, 99; tabl. 236: 4); **1397** (ha V, ary 56, 57); **1447** (ha III, ary 42, 43; tabl. 206); **1498** (ha III, ary 13, 14; tabl. 286: 6); **1682** (ha III, ary 33; tabl. 208: 6); **1727** (ha III, ar 71; tabl. 226: 1); **1729** (ha III, ar 71; tabl. 226: 7); **1873** (ha V, ary 89, 99; tabl. 236: 1); **1889** (ha V, ary 79, 89; tabl. 229: 7); **2078** (ha V, ar 29; tabl. 212: 9); **2098** (ha V, ar 9; tabl. 282: 1); **2805** (ha III, ar 49); **3045** (ha I, ar 31; tabl. 173: 9); **4345** (ha IX, ar 6); **4389** (ha V, ary 95, 96; tabl. 241: 6); **4615** (ha IX, ar 41; tabl. 254: 1); **4651** (ha IX, ar 21; tabl. 250: 1); **4654** (ha IX, ar 21; tabl. 251: 1); **4673** (ha V, ary 42, 41; tabl. 278: 1)¹¹.

Większość studni w rzucie poziomym charakteryzowała się prawie kolistym zarysem, a tylko w przypadku obiektów **1001** i **2098** miał on formę zbliżoną do kwadratu. Pod względem rozmiarów studnie były dosyć zróżnicowane od bardzo wąskich, jak w wypadku obiektów **656** (1,4×1,2 m) czy **752** (1,28×1,4 m), do szerokich (obiekt **1873** – 3,05×3,04 m). Pod względem głębokości część z nich osiągała poziom poniżej 3 m, ale już na silnie wybijającym poziomie wodonośnym, który uniemożliwiał pełną eksplorację do dna wielu z nich (np. obiekty **741**, **1447**, **1112**). Natomiast najgłębsze całkowicie wyeksplorowane studnie osiągały poziom około 2,5 m (np. obiekty **751**, **752**). W strukturze wypełnisk studni w partii spągowej zalegały warstwy mułków organicznych, narastające podczas ich użytkowania. Z kolei wielowarstwowe, wyższe poziomy zasypisk wskazują na okresowe zapełnianie porzuconych studni, z charakterystycznym wypełnieniem w postaci próchnicznych piasków przemieszanych z silnie rozłusowaną polepą, zapewne pochodzącą z porządkowania pozostałości po budynkach, na co już wskazywaliśmy przy wypełniskach niektórych ziemianek. Przykłady tego typu wypełnisk możemy podać z obiektów **215**, **741**, **759**, **1001**, **1006**, **1136**, **1682**, **1727**, **1729**, **1873**, **1889**, **2078**, **2098**, **4389** czy **4615**. Z ciekawszych artefaktów pochodzących z zasypisk studni należy wspomnieć o kamieniu żarnowym z obiektu **1889** (tabl. 229: 8), 3 ciężarkach tkackich odkrytych w obiekcie **4654** (tabl. 251: 4–6), fragmencie naczynia zoomorficznego pochodzącego z obiektu **1682** (tabl. 208: 7) czy fibuli o konstrukcji kuszowatej oraz okucia od pasa z obiektu **1727** (tabl. 226: 2, 6).

W rozmieszczeniu studni na terenie osady zwraca uwagę ich związek przede wszystkim ze strefą zajmowaną przez duże, długie domy słupowe. Wyróżnia się tutaj, zlokalizowana blisko północnego obrzeża głównego placu, strefa największego na osadzie zgrupowania studni, gdzie na przestrzeni o długości około 40 m, na linii W-E, odkryto przynajmniej 10 obiektów tego typu, z pewnością zakładanych na przestrzeni dłuższego czasu i stanowiących bezpośrednie zaplecze dla kilku dużych domów (np. nr 4, 5A, 7B, 9, 10, 56, 57). Inne mniejsze zgrupowania po 3 studnie wystąpiły natomiast bardziej na zachód, w pobliżu budynków 1, 3A i 3B oraz bliżej północnego obrzeża, przy budynku 12A. W pozostałych wypadkach mamy zasadniczo do czynienia z pojedynczymi lokalizacjami studni na zapleczach konkretnych budynków, np. obiekt **2078** przy budynku 11, obiekt **1397** przy budynkach 7B i 37, obiekt **4389**

¹¹ Niewykluczone, że niektóre obiekty o stromych profilach, w stosunku do wyżej wymienionych mniej zagłębione (około 1,7–1,8 m), które obecnie klasyfikujemy do jam gospodarczych, np. w typie lodówek, w rzeczywistości mogły spełniać funkcję studni, szczególnie, jeśli występowały w strefie wyższego poziomu wodonośnego, za czym być może przemawia pojawianie się wody na poziomie spągu w trakcie ich eksploracji. Taka sytuacja dotyczy np. obiektów 1134 (ha V, ary 99, 98; tabl. 238: 1) lub 1021 (ha III, ar 286: 3).

przy budynku 6, obiekt **4345** przy budynkach 3C-3E oraz 4. Z kolei po drugiej stronie centralnego placu, w przeciwległej partii osady, studnie wystąpiły w kontekście mniejszych budynków oraz ziemianek i jam o charakterze gospodarczym (np. obiekty **215**, **2085**, **353**).

GLINIANKI

Największe obiekty zagłębione stanowią glinianki, ściśle związane z otoczeniem dużych domów. Największe tego typu wybierzisko reprezentuje zlokalizowany w pobliżu budynku 13 częściowo uchwycony w pasie badawczym obiekt **411** (ha III, ary 96, 95; tabl. 194), o nieregularnym, zwartym kształcie, o wymiarach 10,3×11,8 m i powierzchni około 95 m², z wydzielającymi się kilkunastoma niszami (obiekty 760–769, 1430–1433, 1445, 1469, 1470, 1511, 1570, 1618), z których najgłębsze osiągały poziom 1,4 m (obiekt 1445), 1,5 m (obiekt 769), 1,6 m (obiekt 1469) oraz 1,8 m (obiekt 765). Także w przypadku obiektu 411, w górnym poziomie wypełniska wystąpił próchniczny piasek z rozłusowaną polepą, co wskazywałoby, że wyeksploatowaną gliniankę wykorzystywano jako śmietniskową niszę dla uprzątej masy destrukcyjnej z najbliższego otoczenia. Z artefaktów odkrytych w obrębie obiektu 411 i jego nisz należy wspomnieć o zapince A.162 odkrytej w stropowej warstwie wypełniska glinianki (tabl. 195: 1) oraz o denarze Faustyny Młodszej pochodzącej z niszy, obiektu 766 (tabl. 196: 13).

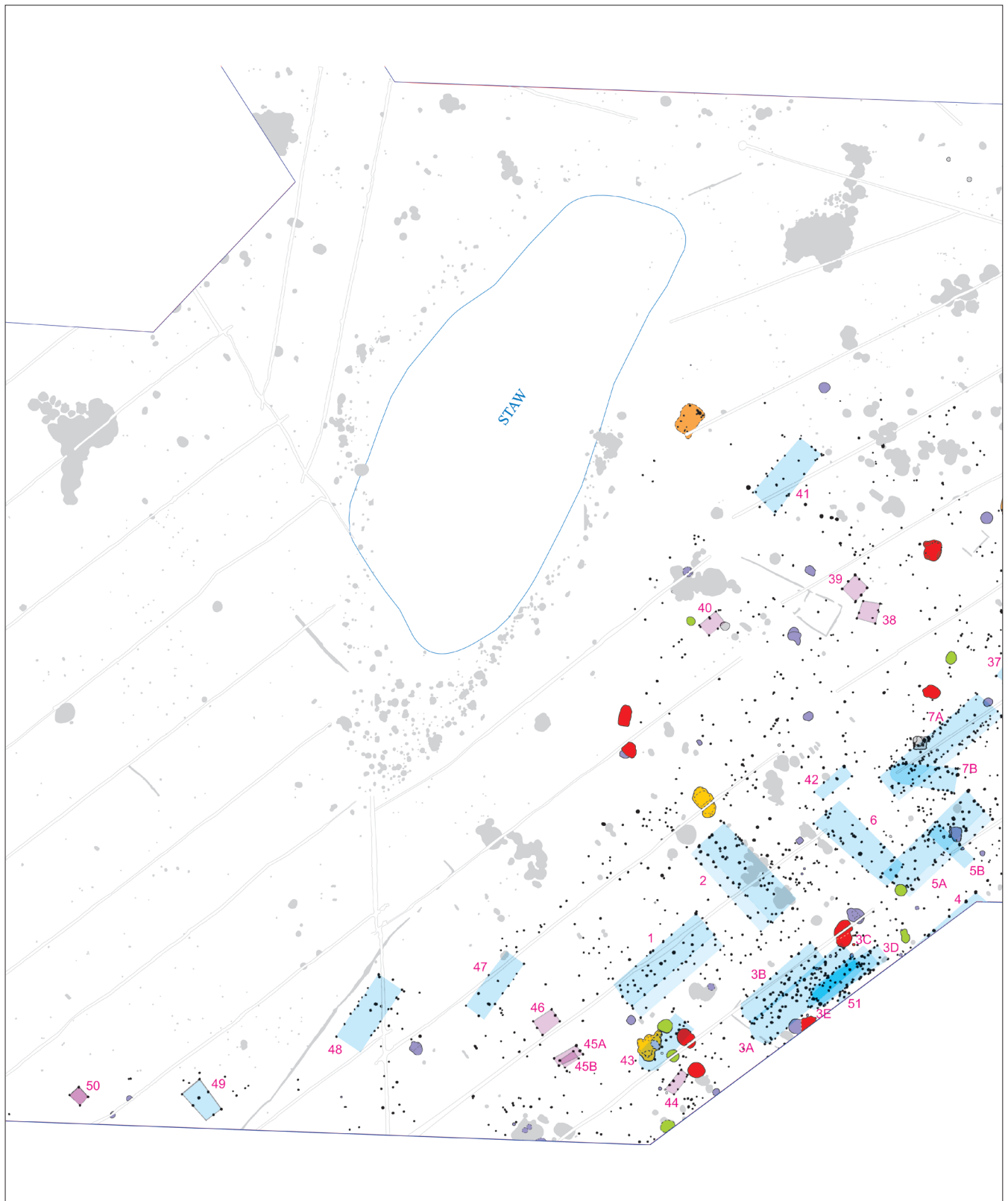
Drugie rozległe wybierzisko, obiekt **551** (ha III, ary 32, 42, 43, 53) odkryto w bezpośrednim sąsiedztwie dużych, długich domów, budynków 10 i 8A oraz 30, a także naziemnego budynku w ramach obiektu **457** (tabl. 206). W stosunku do poprzednio omówionej glinianki, charakteryzował go regularny zarys w kształcie zaokrąglonego prostokąta o wymiarach 4,7×17,3 m, tj. o powierzchni około 70 m². W jego obrębie wystąpiło kilkanaście nisz, najczęściej o bardziej płaskodennym przebiegu profilu (obiekty 657, 1011–1013, 1448–1449, 1451–1453, 1674, 1675, 1852–1856, 2246), zagłębionych do 0,9 m (obiekt 1449), 1,2 m (obiekty 1451, 1675, 1856) i 1,7 m (obiekt 2246). W strefie obiektu 551 wtórnie została wykopana studnia, obiekt 1447.

W odległości około 15 m na zachód odkryto kolejną, równie dość rozległą gliniankę, określoną jako obiekt **601** (ha III, ary 61, 62, 72; tabl. 222), nakładającą się na relikty budynku 10, charakteryzującą się nieregularnym, rozczłonkowanym zarysem, o wymiarach części N: 3–5×10,1 m, części S: 2,8–5,1×9,1 m oraz łącznika między nimi o wymiarach: 3,3×6,7 m, z powierzchnią około 65 m². Wyodrębnionych kilkanaście nisz (obiekty 601, 602, 603, 480, 594, , 996–1000, 1732, 1733) było zagłębionych do 0,9 m (obiekt 603), 1,1 m (obiekt 602), 1,15 m (obiekt 480) oraz 1,5 m (obiekt 997). W strefie łącznika glinianki wkopano studnię (obiekt 759) a także nałożyły się na nią relikty budynku spichlerzowego 32 (obiekt 593 oraz obiekty 770–773, 770A). Bliższa analiza profili wskazuje, że w wypadku obiektu **601** mamy do czynienia z dwoma oddzielnymi gliniankami, które połączyła stropowa warstwa studni.

Obok wymienionych większych wybierzysk, wystąpiło jeszcze kilka mniejszych. Blisko północno-wschodniego obrzeża osady, w strefie budynku **12A**, wystąpiła glinianka oznaczona jako zespół obiektów **688–690**, **1125**, **1126**, **1210–1213** (ha III, ary 12, 22; tabl. 200: 1), zawierających w wypełnisku dosyć bogatą w artefakty warstwę śmietniskową, m.in. z zapinkami A.127–128 i A.162B (tabl. 200: 2; 202: 4). Inną niezbyt rozległą gliniankę oznaczoną jako zespół obiektów **4645–4650** (ha IX, ar 21; tabl. 250: 1) zarejestrowano na przeciwległym, zachodnim krańcu uchwyconej części osady, w strefie budynku nr 43. Jeszcze jedno nieduże wybierzisko, zespół obiektów **2721**, **2728**, **2876**, **2879** (ha III, ar 79; tabl. 180: 12) wystąpiło także po drugiej stronie centralnego placu, w pobliżu budynku nr 17A.

WAPIENNIK

Z obiektów o charakterze gospodarczo-produkcyjnym na północno-wschodnim obrzeżu osady (w odległości około 20 m od reliktyw budynku 12A; ryc. 102) odkryto relikty wapiennika z bardzo dobrze zachowanym wieńcem kamiennym o wymiarach 2,4×2,5 m i wypełnisku zagłębionym do 0,46 m (obiekt 6050, ha IV, ar 81; tabl. 285: 4), mieszczącego się w niższym przedziale wielkościowym dla tego typu obiektów spotykanych na terenie kultury przeworskiej (A. Wielowiejski 1981, 371–372; P. Frąsiak, B. Gwóźdź, W. Siciński 2000, s. 57–58, ryc. 21:1). Z najbliższych tego typu odkryć należy wskazać na zbliżony wielkościowo wapiennik odkryty na osadzie w Kruszynie stan. 10 (obiekt 747; W. Siciński 2016, s. 238, ryc. 154: 2).

cd. ➡

Ryc. 103. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Plan funkcjonalny osady kultury przeworskiej na tle innych reliktyw kulturowych. Legenda – patrz ryc. 102.

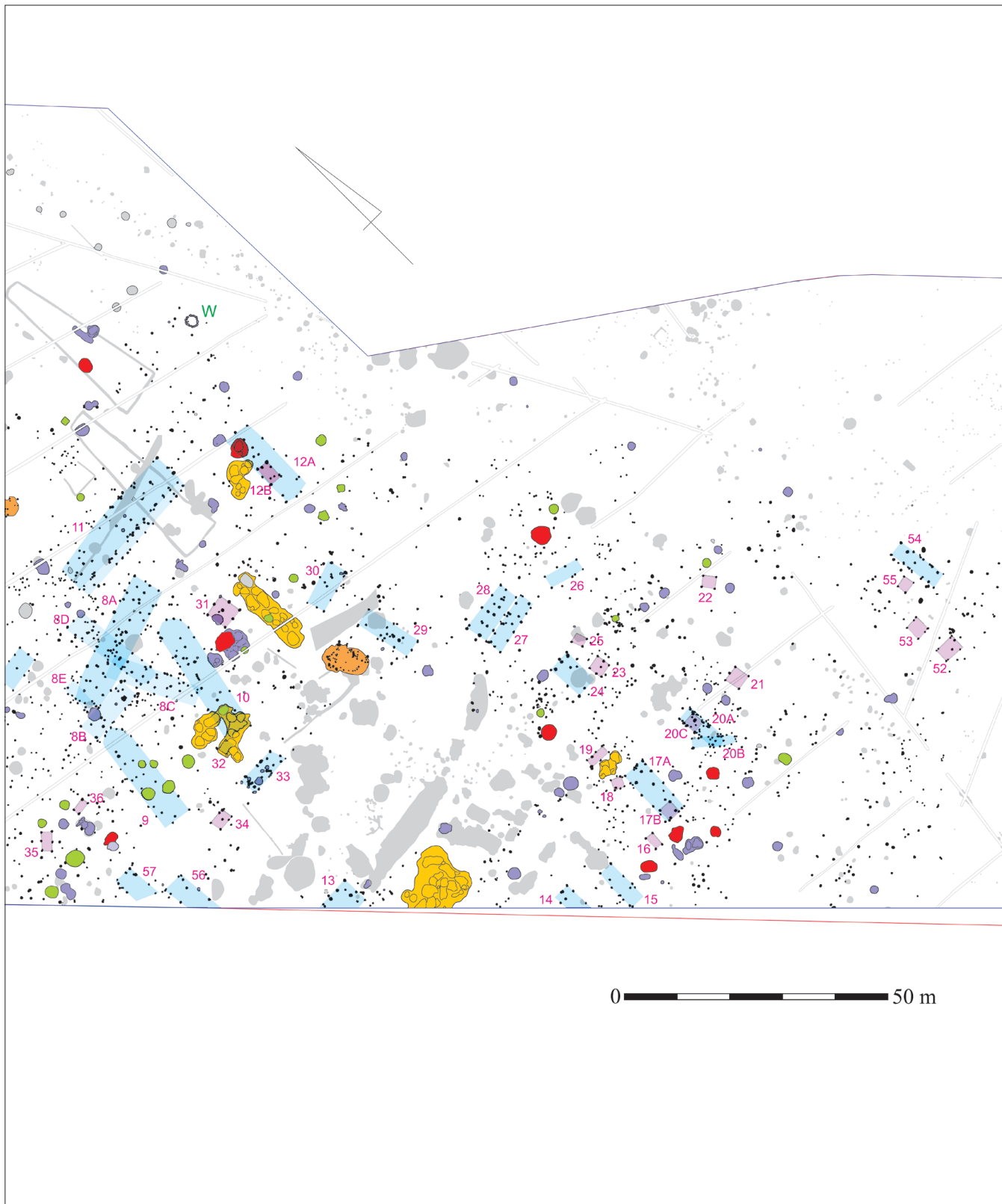

Fig. 103. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Cluster analysis of the settlement of the Przeworsk culture against the background of other cultural remains. Legend – see fig. 102.

CHARAKTERYSTYKA PRZESTRZENNA I CHRONOLOGIA KOMPLEKSU OSADNICZEGO

Wstępna analiza przestrzenna osady

W przestrzeni osady wyraźnie wyodrębnia się pusty plac, wokół którego została zorganizowana zabudowa osady, o rozmiarach około 85×70 m w jej starszej fazie, zmniejszony potem przez wkraczającą w jego strefę młodszą zabudowę do rozmiarów około 65×55 m. Tego typu układ przestrzenny nawiązuje do podobnych założeń o porównywalnej wielkości z obszarów Wolnej Germanii (np. Feddersen Wierde, Flögeln-Eekhöltjen, Hodde, Bärhorst; J. Brabandt 1992, ryc. 28; W. H. Zimmermann 1992, ryc. 70; A. Michałowski 2011, ryc. 92). Na osadzie w Ludwinowie główna strefa zabudowy obejmująca pas o szerokości dochodzącej do 50 m, rozlokowana była od północnej strony placu. W jej układzie zauważalny jest osiowy wektor rozbudowy w linii W-E, zgodnie z którym zorientowano część założeń (budynki **1**, **4**, **5A**, **7A**, **8B**, **11**, zespół budynków **3A-3E** oraz budynek **8A** o osi odbijającej na ENE), niektóre natomiast prostopadłe do niej, w linii N-S (budynki **2**, **6**, **8D**, **9**, **10**, **12A**), co, jak przedstawimy w dalszej analizie, łączy się z pewnymi regułami obowiązującymi w poszczególnych fazach rozwojowych osady (ryc. 102).

Od tych relacji odbiega jednak część założeń nakładających się na wyżej opisany układ, o orientacji wyraźnie ukośnej. Tak złożone relacje przestrzenne wskazują na wielofazową zabudowę, co ma miejsce przede wszystkim w strefie wyróżnionych budynków **8A-8E** oraz **9** i **10** (tabl. 304). Zarejestrowany charakter wzajemnego układu wyznaczonych założeń słupowych, być może stawia pod znakiem zapytania niektóre z hipotetycznie przedstawionych tutaj rekonstrukcji. Wydaje się jednak, że uzasadnione podstawy ma wydzielenie dwóch zorientowanych na linii N-S budynków z absydalnymi szczytami, **9** i **10**, które wpisują się w bardziej regularne zależności zabudowy tej strefy przestrzennej. Charakter zachowanych relikwów wskazuje na ich znaczną destrukcję, szczególnie w wypadku strefy budynku **9**, na którą nałożyły się cztery studnie, w tym dobrze datowane na dalsze stadium młodszego lub późny okres rzymski (1727, 752). W analizowanej strefie mocne podstawy ma także wyznaczenie budynku **8A**. Pod pewnym znakiem zapytania natomiast stoi tutaj funkcjonowanie budynków **8B**, **8C**, **8D** i **8E**, chociaż widoczne w przestrzennej relacji budynków **8D** i **8B** prostopadłe położenie, prawdopodobnie świadczy o układzie zagrodowym i ich ewentualnym równoczesnym funkcjonowaniu.

Złożone relacje zachodzą także w strefie budynków **3A-3E**, aczkolwiek widać tutaj wewnętrzną logikę następstwa kolejnych faz budynków w ramach tego samego wektora organizacji przestrzeni. Wysoce prawdopodobne było funkcjonowanie w omawianej strefie jako najstarszego, założenia związanego z budynkiem **3A** z absydalnym szczytem, którego rozmiary i konstrukcja idealnie pokrywają się ze wspomnianymi wcześniej budynkami **9** i **10**, ponadto występuje tutaj relacja stratygraficzna z zespołem obiektów **4448**, **5450**, zawierających młodsze elementy datujące (ceramika „siwa” i data C-14). Dalsze wyznaczone fazy budowlane związane z kolejnym założeniem absydalnym **3B** oraz mniejszych budynków **3C-3E** harmonijnie wpisują się w otoczenie, nie kolidując już z innymi elementami przestrzennymi. Nakładanie się na siebie budynków **3C-3E**, jak się wydaje ma pełne uzasadnienie w nawiązywaniu młodszych faz budowlanych do starszego założenia, z logicznymi, minimalnymi przesunięciami przy konstruowaniu nowego budynku.

Z kolei stratygraficzne zależności o bardziej czytelnym charakterze są rejestrowane w strefie budynków **5A**, **5B**, **6**. Wyróżnione tutaj najstarsze założenie **5A** i kolejne fazy budowlane związane z pozostałymi budynkami, przy dodatkowych relacjach z zespołem obiektów **2286 / 1188** oraz studnią – obiektem **4389**, o późnym kontekście, jak pokaże dalsza analiza, pozwalają się logicznie wpisać w chronologiczny rozwój osady. Czytelna stratygrafia, o również dobrze ustawionym kontekście chronologiczno-przestrzennym jest odnotowana także w wypadku domu **7A**, na który ukośnie nakłada się mniejszy budynek **7B**.

W kontekście tej głównej zabudowy osady należy jeszcze raz zaakcentować obecność studni, jako podstawowego elementu funkcjonowania poszczególnych założeń, w tym ze szczególną rolą wspomnianej strefy z licznymi studniami, stanowiącej główne zaplecze czerpania wody dla najbliższych domów.

Obok największych założeń na osadzie funkcjonowały także budynki nieco mniejsze (np. **12A**, **41**, **48**), które generalnie pojawiają się poza omawianą wyżej główną strefą mieszkalną osady, co zapewne

jest odbiciem funkcjonalnego zróżnicowania w jej obrębie. Z wymienionych przykładów stratygraficzną relację uchwycono w obrębie budynku **12A**, który nałożył się na wspomniany zespół wybierzyskowy z najstarszymi wyznacznikami na osadzie (zapinki A.162B, A.127–128), wskazując na jego młodszą pozycję chronologiczną. Wyrazem podziałów funkcjonalnych są wspomniane już średnie i małe, długie założenia słupowe, którym została przypisana funkcja budynków pomocniczych, związanych z aktywnością gospodarczą na zapleczu dużych domostw (np. warsztaty, kuźnie i.t.d.).

Po przeciwległej stronie centralnego placu była rozlokowana strefa z wyraźnie mniejszymi budynkami słupowymi oraz dosyć licznymi ziemiankami i innymi jamami gospodarczymi, stanowiąca najwyraźniej główne zaplecze gospodarcze osady. Należy także wspomnieć o zlokalizowanym na obrzeżu wapienniku, jako elemencie specjalnie wyodrębnionej części gospodarczej.

Przy wysuwanych wnioskach chronologiczno-przestrzennych osady należy pamiętać o jej wyraźnej kontynuacji w kierunku południowo-zachodnim, ze zlokalizowanymi przy krawędzi pasa badawczego relikdami ewidentnie młodszymi, poza wspomnianym już zespołem z sąsiedztwa budynków **3C-3E**, także z cytowaną rozległą glinianką – obiektem **411**.

DEPOZYTY PSÓW

Przy okazji analizy przestrzennej należy wspomnieć o odkrytych w 7 obiektach kompletnych szkieletach psów. Warto zauważyć, że liczne ich przykłady znane z osad kultury przeworskiej, również występują w powiązaniu z organizacją przestrzeni i jej sferą magiczno-sakralną (M. Andrałojć 1986, 1993; T. Makiewicz 1987, 1989, 1993, 1994; T. Gralak 2012; K. Sielicka 2015). Właśnie w ramach sakralnej interpretacji na ogół są rozpatrywane pochówki psów pojawiające się w obrębie osad w strefach zajętych przez budownictwo mieszkalne. Ich depozyty wiązałyby się z tzw. kultem ogniska domowego, w którym miałyby spełniać niejako rolę jego strażników. Są przy tym podnoszone interpretacje zakładające grzebanie psów po naturalnej śmierci, względnie ich celowe uśmiercanie i składanie w momencie budowy domu jako tzw. ofiary zakładzinowej (T. Makiewicz 1987, s. 248–259, ryc. 4–10). W takim właśnie kontekście możemy z pewnością interpretować szczątki psa (obiekt **652**) odkryte w obrębie budynku naziemnego, obiektu **457** (ha III, ar 54; tabl. 214) oraz w strefie drugiego założenia naziemnego, obiektu **4163** (ha V, ary 1, 2). Pozostałe okazy odkryte w warstwach zasypiskowych obiektów na poziomach związanych z zapelnianiem ich już po porzuceniu pierwotnej funkcji, należałoby raczej traktować jako depozyty o charakterze utylizacyjnym. Sytuację taką zaobserwowano w stropowej części ziemianki, obiekcie **74** (ha III, ar 90; tabl. 187: 1). Kolejne przykłady szkieletów psów pochodzą z wypełniska jamy gospodarczej, obiektu **3060** (ha I, ar 81; tabl. 190: 1) oraz obiektu **1134** (ha V, ary 99, 89), o funkcji lodówki, ewentualnie studni, poza tym wystąpiły w zasypiskach dwóch studni, obiektu **1006** (ha III, ary 24, 23) oraz **4654** (ha IX, ar 21).

Zajęcia gospodarcze

Na podstawie 93 przebadanych próbek z makroszczątkami roślinnymi, pobranych z obiektów kultury przeworskiej, stwierdzono uprawę takich zbóż jak jęczmień, żyto, pszenica zwyczajna, proso i owies oraz prawdopodobnie groch i len (patrz analiza A. Mueller-Bieniek w tym tomie). Łącznie należy je traktować jako niezbite dowody na prowadzenie zaawansowanej działalności rolniczej przez ludność osady. Ponadto bogaty materiał szczątków zwierzęcych (8272 fragmentów) pozwolił na stworzenie pełnego profilu prowadzonej przez nią hodowli. Dominującą w niej rolę pełniła hodowla bydła, którego szczątki odkryte w 120 obiektach stanowiły 36,67% całości materiału. Drugim co do ważności gatunkiem była świnia, odkryta w 70 obiektach i stanowiąca 22,54%. Wyraźnie w hodowli obecny był koń, odkryty w 59 obiektach, którego szczątki stanowiły 9,21% całego zbioru. Poświadczona została także hodowla owcy (odkrytej w 24 obiektach, której udział wynosi 6,02%). Wspomnianą rolę psa potwierdza całościowa statystyka jego szczątków, wskazująca na ich udział na poziomie 22,54% wszystkich odkrytych fragmentów kości (w sumie w 25 obiektach, włącznie z przytaczanymi całymi szkieletami). Hodowano także ptactwo, na co wskazują szczątki kury (2 obiekty) i gęsi domowej (2 obiekty).

Zajęcia łowieckie potwierdzają szczątki ssaków dziko żyjących, głównie jelenia szlachetnego (1,49%; 13 obiektów), a także wilka (0,36%; 2 obiekty), sarny (0,10%; 2 obiekty), żbika (0,16%; 1 obiekt), i zająca (0,03%; 1 obiekt). Z kolei dzikie ptactwo reprezentują szczątki kostne cietrzewia oraz puchacza.

Z innych zajęć gospodarczych należy wspomnieć o wapiennictwie, potwierdzonym obecnością pieca do jego wypału. Odkryta ciosła wskazuje na zajęcia związane przede wszystkim z obróbką drewna przy budowie osady. Ponadto odkrycia przęślików i ciężarków tkackich poświadczają przędzalnictwo i tkactwo, zaś na obróbkę skór wskazują egzemplarze szydeł, żelaznego oraz kościanych.

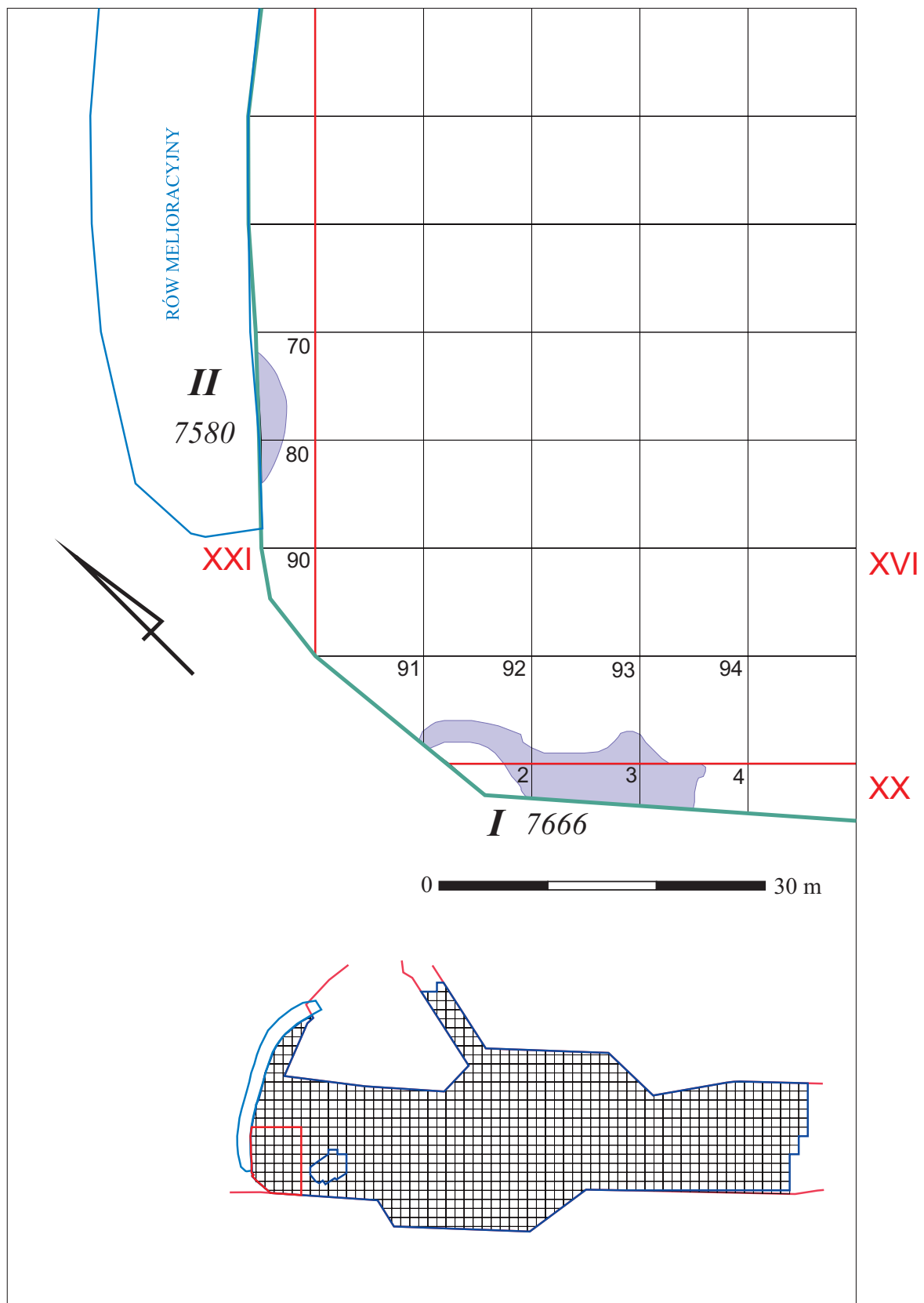
Relikty cmentarzyska (tzw. warstwy cmentarzyskowe)

Odkryte w odległości około 270 m na północny-zachód od zwartej zabudowy osady położone blisko siebie strefy dwóch warstw oznaczonych jako obiekty **7666** i **7580** (ryc. 104) stanowią relikty zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej. Warstwa I (obiekt **7666**) została zarejestrowana przy północno-zachodniej granicy pasa badawczego (krawędzi autostrady A-1) na przestrzeni niewiele przekraczającej powierzchnię 1 ara, w postaci nieregularnej strefy o długości około 25 m w kierunku NW-SE, wchodzącej w obszar badań w swojej bardziej zwartej partii na około 4–7 m. Uchwycono ją na zróżnicowanej głębokości od 0,5 do 0,8 m poniżej spągu humusu, przy niewielkiej miąższości dochodzącej do około 0,15 m. Jeszcze w trakcie badań wstępne interpretacje skłaniały do uznania w.w. warstwy za relikty tzw. cmentarzyska warstwowego, na co wskazywały odkrywane w jej stropie materiały w postaci przepalonych fragmentów ceramiki kultury przeworskiej, kości i innych przedmiotów. W związku z tym zastosowano metodykę precyzyjnej eksploracji każdego odcinka w ramach 1 m² warstwami mechanicznymi co 5 cm. W jej trakcie, obok bardzo licznych, zasadniczo silnie rozdrobnionych artefaktów kultury przeworskiej (o frekwencji ceramiki dochodzącej do ponad 1500 fr. na m² na arze 3/ha XX oraz do ponad 4400 fr. na m² na arze 4/ha XX), natrafiano na materiał ceramiczny późnośredniowieczny, jak też wkopy pochodzące z tego okresu. Jednak dopiero analiza gabinetowa całości pozyskanego materiału pokazała wyraźną obecność na każdym poziomie eksploracyjnym, obok ceramiki kultury przeworskiej, wielu fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej, co wyraźnie wykluczyło kontekst cmentarzyska warstwowego, wskazując, że mamy do czynienia z procesem zorywania (tzw. diamiktony rolne – patrz analiza P. Kittela i D. Okupnego w tym tomie), uruchomionym właśnie w okresie późnośredniowiecznym, który naruszył strukturę, położonego w pewnej odległości od obszaru badań, cmentarzyska kultury przeworskiej, redeponując ją w postaci w.w. warstw.

W sumie ze strefy obiektu **7666** pozyskano 24569 fr. ceramiki, w tym 20744 fr. naczyń lepionych ręcznie, 3664 fr. ceramiki wykonanej na kole (przy wskazywanych wyżej problemach z rozdzieleniem silnie rozdrobnionego, wypłukanego i przepalonego materiału do poszczególnych kategorii technologicznych) i liczny zbiór fragmentów ceramiki *terra sigillata* a także inne przedmioty jak brązowa zapinka A.V.96, fr. złotego wisiorka, 35 fr. rogowych grzebieni trójwarstwowych, sześciokątna kościana kostka do gry, fr. kościanej ornamentowanej szpili, paciorki ze szkła, bursztynu i chalcedonitu oraz 9721 g. przepalonych kości ludzkich (tabl. 313–320).

Podobnie wtórny charakter posiadała także warstwa II (obiekt **7580**), odkryta około 27 m na północ od warstwy I, w postaci niewielkiej strefy o powierzchni około 1/4 ara, obciętej przez współczesny rów melioracyjny, uchwyconej na głębokości około 0,35–0,4 m poniżej spągu humusu, przy niewielkiej miąższości dochodzącej do 0,07–0,1 m. W jej strefie odkryto 8081 fr. ceramiki, w tym 7066 fr. naczyń lepionych ręcznie, 576 fr. ceramiki wykonanej na kole, 40 fr. ceramiki *terra sigillata* oraz 399 fr. bardzo rozdrobnionych o nieokreślonej kwalifikacji, inne przedmioty jak fr. brązowej fibuli A.VI.162A, fr. kościanej kostki do gry w formie paciorka, nieliczne fr. rogowych grzebieni trójwarstwowych, kilka paciorków ze szkła i chalcedonitu, fr. szklanego dzbana oraz 2471 g. przepalonych kości ludzkich (tabl. 321).

Chronologia materiałów z obydwu warstw odnosi się do pełnej fazy C₁, na co wskazuje przede wszystkim zbiór ceramiki *terra sigillata* z naczyniami z lat 160/170–233/244 (patrz w tym tomie analiza L. Tyszler), uzupełniony datowaniem np. zapinki A.V.96. Jednak inne materiały, jak znaczny w zbiorze ceramicznym odsetek ceramiki „siwej” (15 % w obiekcie **7666**, 7 % w obiekcie **7580**), fr. grzebieni trójwarstwowych czy fr. fibuli A.VI.162A potencjalnie tę chronologię mogą poszerzać, przynajmniej do fazy

Ryc. 104. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja relikwów zniszczonego cmentarza kultury przeworskiej: warstwa I – obiekt 7666, ha XVI, ary 92, 93, 94, ha XX, ary 2, 3, 4; warstwa II – obiekt 7580, ha XXI, ary 70, 80.

Fig. 104. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Location of a damaged cemetery of the Przeworsk culture: layer I – feature 7666, ha XVI, ares 92, 93, 94, ha XX, ares 2, 3, 4; layer II – feature 7580, ha XXI, ares 70, 80.

C₂. Należy także pamiętać, że zarejestrowane warstwy stanowią najprawdopodobniej dosyć fragmentaryczny destrukta pierwotnej strefy cmentarzyska, o relacjach chronologicznych zapewne wykraczających poza wyżej stwierdzony zakres.

Chronologia kompleksu osadniczego

Punktem wyjścia do interpretacji chronologiczno-przestrzennej osady jest ocena najliczniejszej kategorii źródeł ruchomych czyli ceramiki, w zestawieniu z kilkoma mniej lub bardziej ścisłymi datownikami, głównie w postaci zabytków metalowych oraz ich konfrontacja z wynikami datowań radiowęglowych.

W inwentarzu ceramicznym widoczny jest wyraźny substrat stylistyki o korzeniach sięgających fazy B₂, której wyrazem są przede wszystkim ostro profilowane naczynia typów A1, A2 i A4. Inny element o takiej samej genezie stanowią rzadko odnotowane fragmenty naczyń z ornamentem meandrowym. Należy tutaj wspomnieć także o profilowanych miskach typów A25-A28. Z naczyń garnkowatych stylistycznie z wczesnego okresu rzymskiego wywodzą się przede wszystkim garnki jajowate bez odrębnionej krawędzi typu B23 oraz różne formy garnków o dwustozkowatym brzuścu typów B5-B8 oraz garnki esowate typów B33-B34. Należy jednak podkreślić, że ceramika o takiej stylistyce przeżywa się jeszcze w zespołach młodszego okresu rzymskiego, co na osadzie w Ludwinowie potwierdza choćby inwentarz zespołu z obiektu 457 z ceramiką siwą i zapinką A.VI.158, które współwystępowały z naczyniami typów A1 i A4 czy inwentarz obiektu 1112, także z naczyniami wykonanymi na kole, gdzie wystąpił fragment naczynia odmiany A4/5. W tym miejscu należy poruszyć zagadnienie pierwszego reperu chronologicznego, jakim jest występowanie ceramiki „siwej” (ryc. 105). Rozkład przestrzenny wskazuje na jej obecność głównie w strefie mieszkalnej, przede wszystkim na północnych i zachodnich obrzeżach centralnego placu. Poza tym jej fragmenty są rozprzestrzenione na większym obszarze, głównie na wschodnich obrzeżach osady w nawarstwieniach związanych z wypełnianiem w wyniku procesów stokowych, górnego poziomu dolinki denudacyjnej, na niektórych odcinkach na większej głębokości (np. ha III, ar 5: – 60–80 cm; – 80–100 cm). Pojedyncze fragmenty ceramiki „siwej” odkryto także na obrzeżach północnych, w tym w strefie wokół zagłębienia bezodpływowego, współcześnie zajmowanego przez staw, zapewne także nawodnionego w czasach funkcjonowania osady.

Ważne jest spostrzeżenie, że poza kilkoma zespołami z jej nieco większą frekwencją, jednak nie przekraczającą 30 fragmentów (obiekty 411, 1727, 1729, 4448, 4615, 4642), właśnie należących do wspomnianych młodszych obiektów blisko krawędzi pasa badawczego, w pozostałych zespołach ceramika ta wystąpiła jednostkowo. Wydaje się zatem, że stanowi to wyraźną przesłankę chronologiczną, wskazującą, że na uchwyconej partii osady mamy do czynienia z etapem dopiero wdrażania ceramiki wykonanej na kole wśród kujawskich społeczności kultury przeworskiej, co zapewne wskazywałoby na fazę C_{1b}, czyli generalnie na młodsze stadium 1 połowy III w., choć niektóre ze wspomnianej wyżej grupy obiektów być może łączy się już z kolejną, młodszą fazą osady, związaną z obszarem zlokalizowanym w znacznej części poza krawędzią autostrady. Pewną przesłanką jest brak znalezisk ceramiki „siwej” w strefie budynków na północnej linii głównej strefy mieszkalnej, choć w kontekście wyżej przedstawionych uwag, nie musi wskazywać to na wyraźne zróżnicowanie chronologiczne.

Przechodząc do wyrobów metalowych, kolejnym reperem są zapinki A.127–128 oraz A.162B, stanowiąca najstarszy wariant tego typu fibul, które wystąpiły w niszach jednego zespołu gliniankowego (obiekty 688, 689) na północno-wschodnim krańcu osady, bez obecnych w pobliżu znalezisk ceramiki siwej, co w kontekście datowania obydwu zapinek w ramach faz B_{2c}-B₂/C₁ (C_{1a}), może wskazywać na trochę wcześniejszy moment od pojawienia się na osadzie naczyń wykonanych na kole, czyli na okres od 2. połowy II w. do początku III w. Z tymi ramami chronologicznymi dobrze koresponduje znalezisko denara Faustyny Młodszej (161–176 r. n.e.) z dużej glinianki, obiektu 411, wraz z fibulą A.162, których wyjściową pozycję chronologiczną należy skorelować z obecną w zespole ceramiką wykonaną na kole, co być może przesuwają ją już na poziom fazy C_{1b}. Kolejny odnośnik to zapinka żelazna A.158 w wariantcie datowanym na fazy C_{1b}-C₂, współwystępująca z ceramiką „siwą” w obiekcie 457.

Jako kolejny reper należy przytoczyć, jak wydaje się, młodszy, najliczniejszy zespół z ceramiką „siwą”, obiekt **4448**, w którym wystąpił dzban typu II.D2/1, o nawiązaniach m.in. na cmentarzyskach dobrodzieńskich.

Wymienione wyżej elementy datujące wyznaczają generalne ramy chronologiczne dla osady kultury przeworskiej, które zasadniczo należy umieścić od początku młodszego okresu rzymskiego, czyli od 2. połowy II w (faza C_{1a}) i rozwijającej się w jego pełnej fazie rozwojowej (faza C_{1b}), z ewidentną kontynuacją w młodszym odcinku (faza C₂). W tym zakresie dobrze mieści się także stylistyka większości odkrytych form ceramiki ręcznie lepionej, mających nawiązania głównie w młodszym okresie rzymskim, a w niektórych wypadkach także w zespołach późniejszych (np. typy A12, B44, B51, B52).

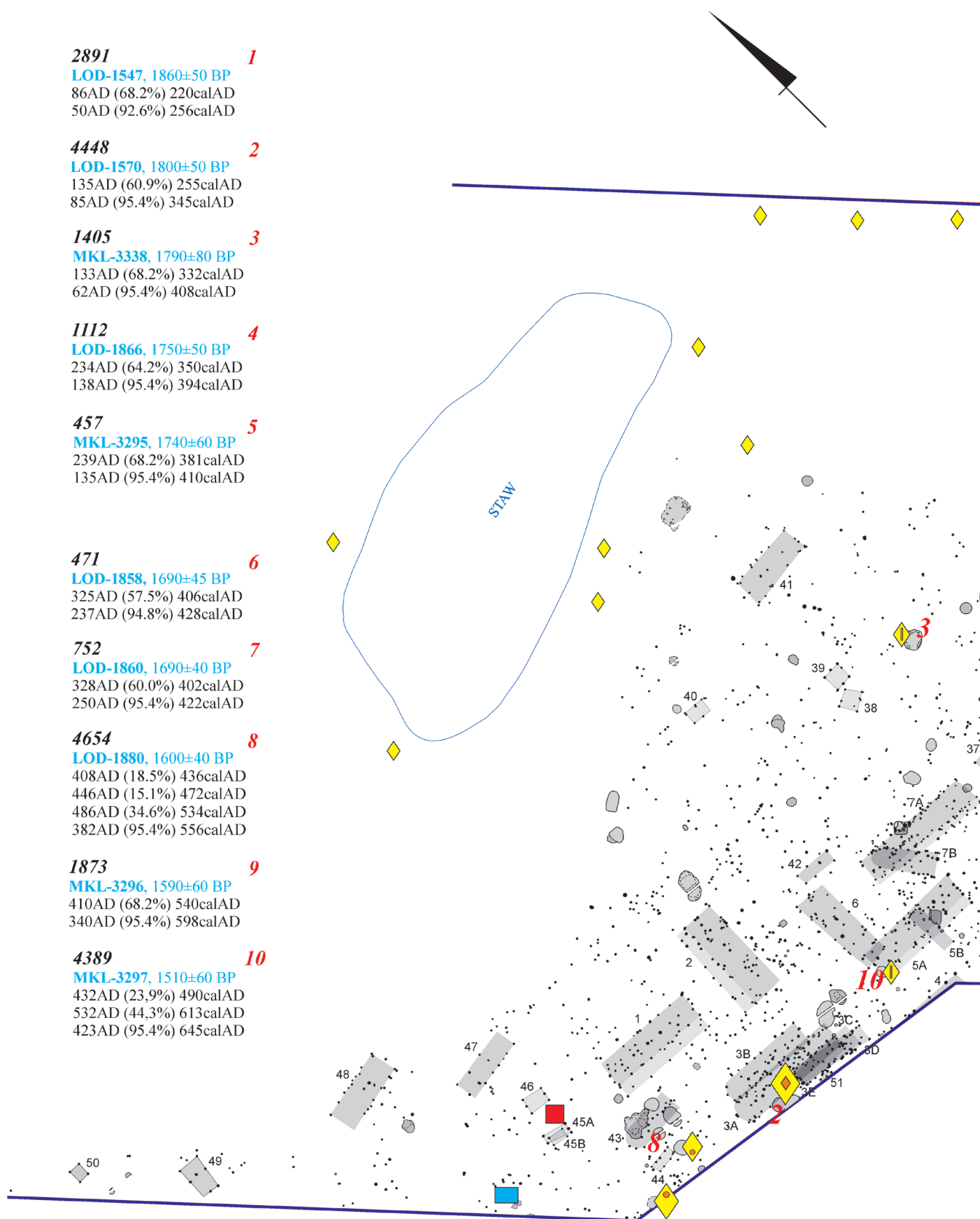
Dla osady kultury przeworskiej uzyskano dużą serię oznaczeń radiowęglowych, wykonanych z węgla drzewnych (cytowanych z wyróżnikiem „W”), fragmentów kości zwierzęcych (z wyróżnikiem „K”) oraz prób pobranych z osadów wypełnisk obiektów (z wyróżnikiem „O”) ¹². Wśród nich wyróżniają się 3 grupy.

W pierwszej grupie występują daty z kalibracjami o szerokich ramach, co prawda wchodzących we wczesny okres rzymski, ale także wyraźnie osadzonych w okresie p.n.e. (w kolejności od najstarszej do najmłodszej) uzyskane z obiektów **4338/4412 (O)**: LOD-1569, 2090±50 BP; 210BC (90,6%) 24calAD; **1389 (O)**: LOD-1562, 2070±50 BP; 204BC (94,0%) 31calAD, 36AD (1,4%) 51calAD; **2078 (O)**: LOD-1871, 2060±45 BP; 194BC (94,6%) 27calAD; **689 (O)**: LOD-1537, 2040±50 BP; 111BC (68,2%) 21calAD, 179BC (95,4%) 63calAD; **2879 (O)**: LOD-1764, 2040±50 BP; 111BC (68,2%) 21calAD, 179BC (95,4%) 63calAD; **1136 (O)**: LOD-1539, 1990±50 BP; 44BC (68,2%) 62calAD, 112BC (94,5%) 126calAD; **1888 (O)**: LOD-1564, 1980±50; 40BC (68,2%) 68calAD, 111BC (95,4%) 130calAD; **1855 (O)**: LOD-1870, 1955±45 BP; 1BC (61,8%) 86calAD, 55BC (95,1%) 136calAD. Oznaczenia z niektórych ww. obiektów wyraźnie odbiegają od odkrytych w nich inwentarzy zawierających ściślejsze datowniki, jak **689** (tabl. 200–201), gdzie wystąpiła zapinka A.V.127–128, którą najwcześniej można datować na koniec fazy B₂ czyli okres bliższy połowie II w. n.e. oraz **1855** (tabl. 208), w którym wystąpiła ceramika „siwa”, wskazująca najwcześniej na fazę C_{1b}, a więc drugą tercję III w. n.e. W pozostałych obiektach, obok starszych stylistycznie elementów, w tym o dłuższej chronologii, wystąpiły wskazujące na młodszy okres rzymski: **4338 / 4412** (A1/1.1a, A8/4a, A10/1a, A50/1, B12/1a, B33/2, A6/1a, A24/3, B1/2a, B21/4, B29/1.1a; tabl. 242–243), **1389** (A4/1, A5/1, B4/2, B21/4, B48/2a; tabl. 219–220), **2078** (B46/2, B20/2; tabl. 212), **2879** (A8/2a, A33/2, B46/1, A12/2, B10/2; tabl. 182), **1136** (fr. zdobionym meandrem, formy A7/2, A17/1, A17/2, B9a, B46/1a, B20/4, B29/1, A12/2–3; tabl. 236–237), **1888** (B6/3a, B13/1a, B18/2.1; tabl. 230). W wypadku omawianej grupy obiektów należy liczyć się z domieszką w ich wypełniskach starszych materiałów organicznych.

Kolejna grupa to daty wskazujące również na szersze przedziały kalibracyjne, ale całkowicie odnoszące się do okresu rzymskiego, z wyraźną górną granicą tkwiącą w młodszym lub późnym okresie rzymskim, a nawet we wczesnym okresie wędrówek ludów. Do omawianej grupy należą daty (w kolejności od najstarszej do najmłodszej) z obiektów **2891 (O)**: LOD-1547, 1860±50 BP; 86AD (68,2%) 220calAD, 50 (92,6%) 256calAD; **4448 (O)**: LOD-1570, 1800±50 BP; 135AD (60,9 %) 255calAD, 85AD (95,4%) 345calAD; **1405 (K)**: MKL-3338, 1790±80 BP; 133AD (68,2%) 332calAD, 62AD (95,4 %) 406calAD; **1112 (O)**: LOD-1866, 1750±50 BP, 234AD (68,2%) 350calAD, 138AD (95,4 %) 394calAD; **457 (K)**: MKL-3295, 1740±60 BP; 239AD (68,2 %) 381calAD, 135 (95,4%) 410calAD.

Przedstawione rezultaty dobrze nawiązują do materiałów ruchomych, wśród których wystąpiły fragmenty naczyń wykonanych na kole (ryc. 105) w obiektach **1405**, **1112**, **457** (razem z żelazną zapinką A.VI.158) a szczególnie w **4448** (II.A2, II.A8/2, II.A11, II.A12, II.D2/1, III.A2/2, III.B/1, III.B2/1a, III.B2/1, III.B2/2;). W ten kontekst chronologiczny wpisują się występujące tutaj zespoły ceramiki ręcznie lepionej, z formami o starszych korzeniach stylistycznych i młodszymi, co widzimy przede wszystkim w obiektach **2891** (B5/1, B6/1a, B8/3, B36/2a, A12, A14/2, B2a, B26/1a; tabl. 183–184), **457** (A1/2a, A1/4, A1/5, A4/1, A4/1a, B23/2, B34/2, B20/2, B23/2, B34/2, B37/2, B26/5a, B28a; tabl. 215–216) i **1405**

¹² Część oznaczeń C-14 wykonanych z prób pobranych z osadów wypełnisk obiektów była wyraźnie postarzona, najpewniej w wyniku obecności materiałów organicznych starszego osadnictwa wielokulturowego, zaś w jednym przypadku uzyskano oznaczenie wskazujące na okres wczesnośredniowieczny (obiekt 551), stanowiące prawdopodobnie wypadkową ingerencji w wypełnisko w okresach młodszych. Ponadto wykonano datowania związane z warstwą cmentarzyskową I (obiekt 7666; patrz analiza P. Kittela i D. Okupnego) oraz warstwą cmentarzyskową II (obiekt 7580). Pełny wykaz ww. oznaczeń zawarto w zestawieniu 25 na płycie CD.

cd. ➔

Ryc. 105. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Plan osady kultury przeworskiej z lokalizacją wybranych elementów datujących, i datowaniami C-14. A/ ceramika wykonana na kole z obiektów z podaną frekwencją; B/ ceramika wykonana na kole z warstwy kulturowej lub złoża wtórnego.

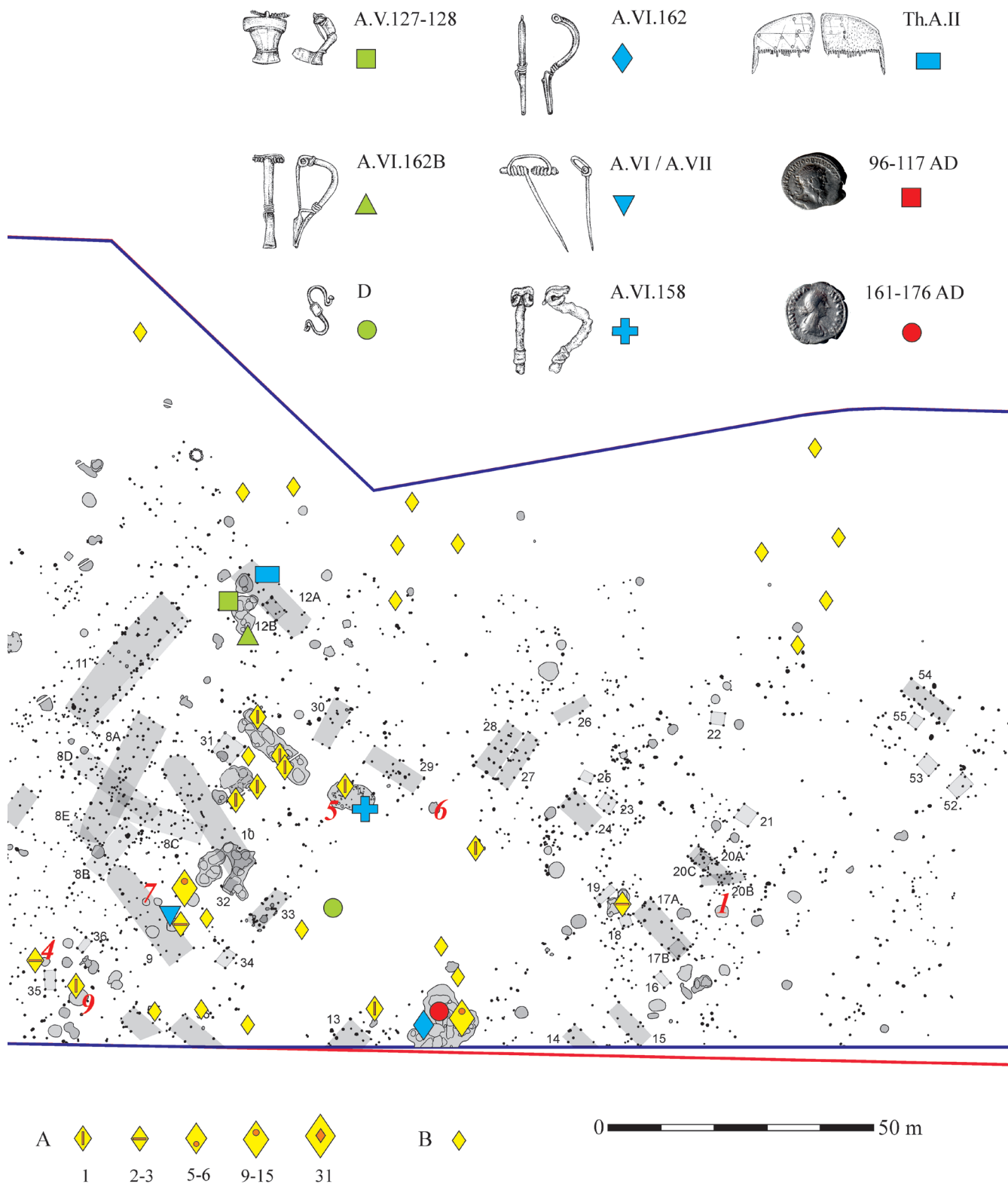

Fig. 105. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Plan of the settlement of the Przeworsk culture with the location of selected dating artefacts and features and C-14 dating. A/ wheel-thrown pottery from the features (with frequency of occurrence); B/ wheel-thrown pottery from the cultural layer or secondary deposit.

(A1/2a, A2/1a, A2/2a, A5/2, A7/3, A10/1, A30, A31, A36, B11/1, B13/2a, B33/1, B34/1a, B34/2, B46/1a, B18/2, B18/2a, B21/2, B21/3, B51/3, B53/1; tabl. 270–273), a także **1112** (A4/5, A23a, B1, B20/3, B21/3, B31; tabl. 228–229). Nie wyłamuje się z tej oceny obiekt **4448** (B5/1, B8/3, B19/2, B20/1, B20/4; tabl. 247–248), choć ze zdecydowanie mniejszym akcentem na formy o starszych korzeniach stylistycznych, co jest zrozumiałe w sytuacji występowania w jego inwentarzu najliczniejszego zespołu ceramiki „siwej” odkrytego na osadzie.

Ostatnią grupę reprezentują wyniki mieszczące się całkowicie w młodszym bądź późnym kontekście kultury przeworskiej, do której należą daty (w kolejności od najstarszej do najmłodszej) z obiektów **471 (W)**: LOD-1858, 1690±45 BP; 325AD (57,5 %) 406calAD, 237AD (94,8%) 428calAD; **752 (W)**: LOD-1860, 1690±40 BP; 328AD (60,0%) 402calAD, 250AD (95,4%) 422calAD; **4654 (W)**: LOD-1880, 1600±40 BP; 408AD (18,5%) 436calAD, 446AD (15,1%) 472calAD; 486AD (34,6%) 534calAD, 382AD (95,4%) 556calAD; **1873 (K)**: MKL-3296, 1590±60 BP; 410AD (68,2%) 540calAD, 340AD (95,4%) 598calAD; **4389 (K)**: MKL-3297, 1510±60 BP; 432AD (23,9%) 490calAD, 532AD (44,3%) 613calAD, 423AD (95,4%) 645calAD.

W przypadku tej grupy oznaczeń, zwłaszcza gdy pod uwagę weźmiemy dolne granice przedziałów kalibracji na poziomie młodszego okresu rzymskiego, dysonansu z inwentarzami ceramicznymi nie widać w przypadku obiektów **471** (B6/3, B40a, B45, A43a; tabl. 217) i **752** (B33/1, A12/3, C9/3; tabl. 225). Zapewne także dotyczy to obiektu **1873** z ceramiką „siwą” (A37/1, II.A3; tabl. 236), choć być może jest to datowanie nieco zbyt późne. Nie ma natomiast prostego przełożenia z uzyskanych wyników kalibracji na materiały z obiektu **4654** (tabl. 251), gdzie z jednej strony wystąpił starszy stylistycznie, zdobiony garnek odmiany B8/2a, z drugiej zaś garnek B30 o młodszym konotacjach, który być może uwiarygodnia dolny przedział prawdopodobieństwa. Z kolei w studni – obiekcie **4389** (tabl. 241) wystąpił dzban typu II.D1, dla którego analogie pochodzą z cmentarzyska w Dobrodzieniu-Rędzinie. Jego odkrycie na niższym poziomie wypełniska (dokładnie tym samym, z którego pochodził materiał kostny do datowania) zapewne stanowi punkt odniesienia dla chronologii funkcjonowania obiektu, która być może rzeczywiście wkracza w początek V w. n.e., natomiast pozostały, dosyć rozdrobniony materiał, z obecnymi starszymi elementami (A21/2, B5a), pochodzi z górnego poziomu wypełniska, co może uzasadniać jego odrębność.

Powyższe rezultaty generalnie potwierdzają wyraźny rozwój uchwyconej partii osady kultury przeworskiej w Ludwinowie w całym zakresie młodszego okresu rzymskiego (przedział C_{1a}-C₂), co obejmuje okres od połowy II w. po koniec wieku III. Nieliczne zespoły ceramiczne, podparte datowaniami C-14 wskazują, że osada funkcjonowała także w późnym okresie rzymskim (faza C₃), a być może i we wczesnym okresie wędrówek ludów, co dotyczyło przede wszystkim jej strefy znajdującej się już poza pasem badawczym.

W kontekście przedstawionych danych należy jeszcze raz wrócić do układu przestrzennego osady i podjąć próbę jego rozwarstwienia chronologicznego. Z pewnością starszej fazy zabudowy należy szukać w otoczeniu zespołu wybierzyskiego z niszami – obiektami **688 i 689**, zawierającymi zapinki A.V.127–128 i A.VI.162B (tabl. 200–202). W najbliższej, niezaburzonej relacji przestrzennej występuje tutaj największy odkryty na osadzie dom **11**, posadowiony zgodnie z główną osią zabudowy w linii W-E (tabl. 307: 1). Przy potencjalnym związku domu z ww. glinianką, można spojrzeć ze specjalnej perspektywy na obecność w niszach wybierzyska dwóch kompletnie zachowanych zapinek, być może stanowiących wyraz rozbudowanej przeciw w ówczesnych społecznościach sfery magiczno-kultowej, zaś w tym wypadku związanych z jakimś rytuałem niejako sakralizującym nowe założenie mieszkalne. Ich obecność na wyższych poziomach wypełniska, abstrahując od zwykłego zagubienia, może wskazuje na dokonanie się tego hipotetycznego aktu na finalnym etapie budowy. W odkrytym inwentarzu ceramicznym, tak jak w wielu odkrytych na osadzie zespołach wystąpiły formy o stylistycznym rodowodzie wczesnorzymskim oraz charakterystyczne dla młodszego okresu rzymskiego (A4/2a, A3, A18, A30a, B33/2, B23/1, A12/3, A24/2, B16/1, B26/5, B239, B45). Nie odbiega od niego także zawartość sąsiedniego obiektu **702** (może z większym stylistycznym akcentem na młodszy okres rzymski; A5/1a, A12/3, A29/1, A31/2, B35, B36/1a, B26/5, B26/5a, B36/2a, B29/1a, C1a, C2a; tabl. 198–199), zapewne ziemianki z dodatkową wewnętrzną niszą. Na zapleczu południowej frontowej ściany wystąpiły niecharakterystyczne, niewielkie jamy z mało diagnostycznym materiałem, może poza obiektem **1798**, o wyraźniejszej starszej stylistyce (A8, A50/3; tabl. 204). Okrążając budynek **11**, od strony zachodniej natrafiamy na niewielkie jamy

z nielicznym materiałem przystającym do młodszego okresu rzymskiego, obiekt **1949**, ze stratygraficzną relacją do hipotetycznego budynku **8D** (B18/3, B19, B20/4; tabl. 218) oraz obiekt **1954** (A7/3, B18/2a, B33/2; tabl. 218), dalej na większą jamę gospodarczą – obiekt **1044**, z nielicznym, niecharakterystycznym materiałem i wreszcie od północnej frontowej ściany, na wspomnianą studnię – obiekt **2078** (tabl. 212). Na bliskim, północo-zachodnim zapleczu wystąpił budynek naziemny z zachowaną warstwą użytkową, obiekt **1035**, także z inwentarzem stanowiącym konglomerat stylistyczny (A11/1, A29/1, B21/1, B23/1, B25/1; tabl. 268) oraz gospodarczy obiekt **2149**, bez elementów diagnostycznych (F1; tabl. 269). Z kolei na zapleczu północno-wschodnim, stopniowo oddalając się od domu **11** natrafiamy kolejno na większą jamę gospodarczą – obiekt **2099** (A6/3a ?; tabl. 282), kwadratową studnię – obiekt **2098** (B41/2a; tabl. 282), mniejszy zespół jam **2102–2103** (tabl. 282), niedużą ziemiankę – obiekt **2108** (tabl. 283), ze starszymi i młodszymi elementami w ceramice (A1, A1a, A50/1, B34/2a, B1, /1, B40a), w tym z naczyniem z krezowatym wylewem (B53/2), więc jeśli uznać jego formę za naśladownictwo ceramiki wykonanej na kole, to wskazującym na rozwiniętą fazę młodszego okresu rzymskiego. Najdalej na północ w tej strefie wystąpił zespół obiektów **2110 / 2111/ 2112/ 2339** o złożonym układzie stratygraficznym, z jedną ze starszych jam, obiektem **2112** z formami o starszej stylistyce jak i wyraźniej związanymi z młodszym okresem rzymskim (A27/2a, B23/3, B33/2, A48a, A49a, B26/2a, B26/5; tabl. 284–285).

Zdecydowana większość inwentarzy z obiektów zaplecza domu **11** zawiera elementy odnoszące się do młodszego okresu rzymskiego, choć bez obecnej ceramiki „siwej”, co wskazuje na fazę C_{1a} i na tym poziomie chronologicznym należy widzieć jego wybudowanie. Na tle pozostałych założeń, obok największej kubatury wyróżnia się także formą, z wewnętrznym przedsionkiem i czytelnym podziałem na część zapewne mieszkalną i gospodarczą, najprawdopodobniej dla inwentarza żywego. Zapewne do zaplecza domu **11** w jego wcześniejszym okresie funkcjonowania należał odkryty przy omawianym zespole wybierzyskowym spichlerz – budynek **12B**, w zarejestrowanej relacji stratygraficznej z budynkiem **12A** (tabl. 308: 1), który należy łączyć z kolejnym etapem rozwoju tej partii osady. W pobliżu wystąpiły 3 studnie, obiekty **1498**, **1001**, **1006** oraz jama gospodarcza, obiekt **1003**, dla których trudno znaleźć inny kontekst przestrzenny, niż w powiązaniu z większym założeniem, jakie reprezentuje budynek **12A**. Ich inwentarze nie odbiegają od omówionego wyżej zaplecza domu **1**, z formami charakterystycznymi dla młodszego okresu rzymskiego, przy elementach wywodzących się ze stylistyki wczesnorzymskiej (**1498**: B34, B46/1; **1001**: A4/2a, B47; **1006**: B20, B38/2a; **1003**: B5/2a, B34/2a, B39/1; B51/1; tabl. 286, 202, 204, 205). Wymienione inwentarze nie wykluczają, że budynek **12A** mógł zostać postawiony w nie aż tak znacznym odstępnie czasu w stosunku do domu **11**, być może jeszcze w trakcie fazy C_{1a} . Jednak w pobliżu południowej, szczytowej ściany budynku **12A**, obok jednej ze studni (obiekt **1006**) wystąpiła kolejna jama gospodarcza, obiekt **2567** z formami wyraźnie młodszymi, niektórymi sięgającymi jeszcze późnego okresu rzymskiego a nawet wczesnego okresu wędrówek ludów (B29/2a, B42/2, B43, B44; tabl. 203), z niewielkim fragmentem naczynia odmiany A1/2a, dla którego nie można wykluczyć wtórnego kontekstu (choć na osadzie taka forma współwystępowała z ceramiką „siwą” – obiekt **457**). Obecność omawianego obiektu poszerza perspektywę czasową funkcjonowania budynku **12A** w głąb młodszego okresu rzymskiego, przy czym brak w najbliższej strefie ceramiki „siwej” być może wynika z jego gospodarczego charakteru, co dotyczy mogło także bezpośredniego zaplecza na otwartej przestrzeni. Z drugiej strony może jest jednak wskazówką jego późniejszego wybudowania. Ze wskazywanymi relacjami chronologicznymi dobrze współgra odkryty w strefie budynku **12A** fragment grzebienia rogowego Th.A II. W kontekście omawianego założenia nie można zapomnieć o oddalonym od niego około 20 m na północ wapienniku (obiekt **6050**; tabl. 285), który uprawomocnia traktowanie budynku **12A** jako miejsca prowadzenia wyspecjalizowanej działalności gospodarczej. Przedstawione dane dają pewne przesłanki do traktowania domu **11** i budynku **12A** w ramach wspólnego układu w typie zagrodowym, być może z ich funkcjonowaniem wykraczającym poza fazę C_{1a} , choć brak w bezpośrednim otoczeniu dużego założenia znalezisk ceramiki wykonanej na kole, ogranicza wyraźniejsze wejście w fazę C_{1b} .

Poszukując relikwów starszej fazy osady należy przenieść się na kraniec zachodni uchwyconej partii strefy mieszkalnej, gdzie w warstwie kulturowej natrafiono na srebrny denar Trajana, który wskazuje na być może jeszcze starszy kontekst chronologiczny, a przynajmniej zbliżony do funkcjonowania domu **11** na jego wcześniejszym etapie. Najbliższym tego znaleziska z dużych założeń jest dom oznaczony jako budynek **1** (tabl. 298: 1). W pobliżu jego zachodniej ściany szczytowej wystąpiła mała jama gospodarcza

– obiekt **6552**, zawierająca obok mniej charakterystycznych ułamków naczyń, także fragment zdobiony meandrem (tabl. 253). Niedaleko od południowej ściany wystąpiła glinianka, zespół obiektów **4645–4648**, **4650–4650** (tabl. 250), najprawdopodobniej związana z budową domu **1** (bez elementów diagnostycznych), co pośrednio potwierdza późniejszy wkop w jej strefę, obiekt **4649**, z niektórymi młodszymi elementami (A15/2, A5/4, A24/2, B25/1; tabl. 250). Zapewne z funkcjonowaniem domu **1** można łączyć także przylegającą do glinianki studnię – obiekt **4651** (tabl. 250) oraz pobliską ziemiankę – obiekt **4657** (A6/2; tabl. 252). Wymienione zagłębione relikty wyczerpują możliwości dalszych korelacji z domem **1**, poza którymi w omawianym zgrupowaniu wystąpiły już tylko obiekty z młodszym inwentarzem. W strefie glinianki i wspomnianych sąsiednich obiektów uchwycono pozostałości konstrukcji budynku **43** z absydalnym szczytem, który najwyraźniej jest młodszym założeniem, przystającym do pobliskiej strefy budynków **3A–3E** (zwłaszcza do budynku **3B**). Nałożenie się na jego zarys studni – obiektu **4654** o jednym z najpóźniejszych oznaczeń C-14 (ryc. 105: nr 8), wskazuje na jego funkcjonowanie w okresie wcześniejszym (faza C_{1b}?, C₂?). Na zachód od domu **1** wystąpiły jeszcze trzy spichlerze słupowe, budynki **45A**, **45B**, **46**, niektóre zapewne należące do jego zaplecza. Relacja stratygraficzna zarejestrowana pomiędzy konstrukcjami **45A**, **45B**, być może pozwala przypisać którąś z nich do wspomnianego wyżej budynku **43**. Nie opuszczając tego rejonu, należy wspomnieć jeszcze o zlokalizowanych dalej na zachód trzech mniejszych założeniach słupowych, wyznaczających linię północnego zasięgu tej partii osady, budynkach **47**, **48**, **49** i skrajnie położonego spichlerza – budynku **50**. Jedyne, położony bliżej budynku **48** niewielki zespół obiektów – **5957/5999** wskazuje na młodszy okres rzymski (B12/2a, B13/3, B34/1, B48/1; tabl. 265–266), podobnie jak te relacje chronologiczne potwierdza zlokalizowany nieco dalej od budynku **47** obiekt **6030**, m.in. z fragmentem grzebienia Th.A II (także formy A6/4a, B1/1a; tabl. 264). Jedyne w najdalej na zachód położonym niewielkim obiekcie **5045** (tabl. 264), przy wspomnianym spichlerzu, wystąpił fragment naczynia A1, co nie wyklucza młodszego kontekstu.

Wydaje się, że w budynku **2** (tabl. 298: 2) można upatrywać założenia funkcjonującego wspólnie z domem **1**, za czym przemawia porównywalna wielkość (choć o nieco odmiennych proporcjach) i podobny system konstrukcyjny z podcieniem, zaś prostopadła lokalizacja w dosyć racjonalnej odległości sugeruje ich związek w ramach układu zagrodowego. Z omawianym domem z pewnością można łączyć pobliską gliniankę – zespół obiektów **5714**, **5834**, **5836**, z inwentarzem wpisującym się w najczęściej dotychczas przedstawiany kontekst młodszych elementów współwystępujących ze starszymi stylistycznie (A1/2a, A3.1a, A11/2a, A24/2a, A37/2a, B12/1a, B20/4, B21/1, B35, B39, B46/1; tabl. 256–257), co wskazuje już na młodszy okres rzymski i zbliżone czasowo funkcjonowanie obydwu założeń w stosunku do budynku **11**. Tę relację chronologiczną potwierdza także zawartość jedynej położonej w pobliżu domu **2**, na wysokości frontowej ściany wschodniej, niewielkiej jamy gospodarczej, obiektu **5586** (A2/1a, B10/2a, B29/2, B50/1a; tabl. 261–262). Należy także wspomnieć o zlokalizowanych na nieco dalszym, północnym zapleczu domu dwóch ziemiankach, obiekcie **6502** oraz obiekcie **6503**, w relacji stratygraficznej z jamą gospodarczą **6504**, z nielicznym inwentarzem ceramicznym o zbliżonym rysie do wcześniej omawianych zespołów starszej fazy osady (A28a, A31/3, B20/3, B20/4, C7/2; tabl. 267).

W bliskiej odległości, na południe od budynków **1** i **2** wystąpiła już przytaczana strefa budynków **3A–3E** oraz **51**, do której, z racji morfologii zarejestrowanych relikwów, wrócimy w dalszej części analizy.

Kontynuując wędrówkę przez strefę mieszkalną osady dochodzimy do budynków **5A**, **5B**, **6** (tabl. 302), występujących w relacjach stratygraficznych, ale o dosyć czytelnym charakterze. Jako najstarszy jawi się dom **5A**, na który obok budynków **5B** i **6** także nałożyła się wspomniana studnia – obiekt **4389**, z najpóźniejszym oznaczeniem C-14 (ryc. 105: nr 10). Konstrukcja budynku **5A** z podcieniem od strony południowej, razem z posiadającymi podobny dodatek analizowanymi wcześniej budynkami **1**, **2** i **11**, wskazuje na stosowanie tego typu rozwiązania w starszej fazie osady. W tym kontekście budynek **6** reprezentowałby młodszą fazę budowlaną. Przy szczycie północnym wystąpił jeszcze niewielki budynek słupowy **42**, zorientowany w linii W-E, który można łączyć z zapleczem gospodarczym budynku **6**, choć alternatywnie nie można wykluczyć jego związku z niedalekim innym domem mieszkalnym, budynkiem **7A**. Na strefę budynku **5A**, tak jak i **5B**, nałożyła się także jama gospodarcza – obiekt **2286** z małym, płytkim aneksem, obiektem **1188**, z materiałem, jak w wielu dotąd analizowanych zespołach, wskazującym na młodszy okres rzymski ze starszymi elementami stylistycznymi (A1, A4, meander, A1/8a, A21/4, B10/2a, B14/2a, B21/4, B51/1; B16/1; tabl. 239–240; 262), którą ewidentnie należy zaliczyć do zaplecza

funkcjonalnego domu **6**. W tym układzie najmłodszym założeniem jest, wyróżniający się absydalnym szczytem, niewielki budynek **5B**, w wypadku którego nie można wykluczyć funkcjonalnego związku zarówno ze studnią **4389**, jak i położonym na południe fragmentarycznie uchwyconym budynkiem **4**, z którymi tworzyłyby dosyć dobrze przestrzennie skomponowany układ zagrodowy.

Kolejne założenie, również z podcieniem od strony południowej, reprezentuje budynek **7A**, odsunięty na północny-wschód od budynku **5A**. Tak jak w wypadku tego ostatniego domu zwraca uwagę zupełny brak w pobliżu jam wybierzyskowych, które mogły stanowić ich zaplecze budowlane, co jest odmienne od wcześniej omawianych założeń naziemnych. Z najbliższych obiektów mogących stanowić odnośnik chronologiczny należy wymienić, zlokalizowaną na północnym zapleczu domu, ziemiankę – obiekt **1389** (tabl. 219–220), który nie wyłamuje się z oceny materiałów innych dotąd scharakteryzowanych stref zabudowy, łączonych ze starszą fazą osady. Niedaleko odkryto studnię – obiekt **1397**, ewidentnie stanowiącą punkt czerpania wody dla domu **7A**, nie zawierającą jednak materiałów diagnostycznych (tabl. 220), podobnie jak niewielkie obiekty odkryte przy szczycie wschodnim (obiekty **1099**, **1101**, **2235**). W niedalekiej odległości od tych jam gospodarczych wystąpił kolejny odkryty na osadzie mały gospodarczy budynek **37**, zapewne związany z domem **7A**, jednak jak w wypadku pozostałych stref, możliwy do przypisania także innemu sąsiedniemu domowi – budynkowi **8A**. Śledząc sytuację w dalszej strefie na północ od domu **7A**, która być może stanowiła obszar aktywności jego mieszkańców, spotykamy 2 spichlerze (budynki **38** i **39**) oraz jamę gospodarczą – obiekt **3977**, którego inwentarz także zawiera formy spotykane w młodszym okresie rzymskim, przy obecnych elementach starszych stylistycznie (A1/2a, A2/1a, meander, A6/3a, B29/1, B46/1, B51/1). W stratygraficznej relacji z budynkiem **7A** wystąpił zorientowany po skosie w linii NW-SE mniejszy budynek **7B** z absydalnym szczytem, prawdopodobnie zarejestrowany tylko na pewnej długości, które to przypuszczenie uzasadniają jego uchwycone rozmiary i proporcje zbliżone do budynku **3B** (tabl. 303; 300: 1; tabela 12). Biorąc pod uwagę kontekst innych założeń o porównywalnej morfologii, budynek **7B** ewidentnie należy łączyć z młodszą fazą budowlaną i chronologiczną, do czego jeszcze wrócimy.

Śledząc sytuację na północnym zapleczu domów **2**, **7** i **11**, należy jeszcze wkroczyć w położoną bardziej na północ strefę bliższą zagłębienia bezodpływowego, zapewne zajętego przez staw także w okresie funkcjonowania osady, gdzie spotykamy mniejszy słupowy budynek **41**. Na północ od niego wystąpił kolejny budynek naziemny z zachowaną warstwą użytkową, obiekt **4163**, z materiałem wpisującym się w inwentarze starszej fazy osady (A5/4, A6/4a, B10/1, B13/2a, B31B46/1; tabl. 279–281), podobnie jak w przypadku innych nielicznych jam z jego zaplecza, położonego na wschód obiektu **4098** (A33/2, B10/3, B36/1; tabl. 278) oraz zlokalizowanego na południe obiektu **4134** (A2/1a, A8/3a, A16/2a, B7, B12/1a, B12/2, B26/4a, B31, B36/2a, C9/2; tabl. 274–275). Na zachodnim zapleczu budynku w odległości około 25 m wystąpił jeszcze spichlerz, budynek **40** oraz studnia, obiekt **4673**, z materiałem nie wyłamującym się z zespołów starszej fazy osady (A12/2, B5/1, B27/1, B36/1; tabl. 278).

Wreszcie przejdziemy do najbardziej złożonego i trudnego interpretacyjnie układu jam posłupowych w strefie hipotetycznych budynków **8A-8E**, **9**, **10**. Wśród wyznaczonych, założeń, których układ na pierwszy rzut oka sprawia wrażenie dosyć chaotyczne, zwracają uwagę dwa mniejsze budynki, **8B** i **8D**. Zorientowane względem siebie prostopadle, wpasowują się w regularny układ głównej strefy zabudowy, w obrębie której tworzą rodzaj ramy zamykającej prostokątną przestrzeń wyznaczoną z jednej strony linią północnych, frontowych ścian budynków **1**, **7a** i **37** oraz z drugiej, południową linią obrysu budynku **5A**, wyznaczoną krawędzią jego podcienia. Z kolei po przeciwległej stronie budynek **8D** zamyka prostokątną przestrzeń wyznaczoną frontowymi ścianami budynków **11** i **12A**, tworząc z nimi regularny układ zagrodowy. Nie wykluczone, że wymienione budynki być może wspólnie z mniejszym, pomocniczym budynkiem **37** należały do regularnie wydzielonej w przestrzeni mieszkalnej strefy o specjalnym charakterze, zapewne gospodarczo-warsztatowym. Tym samym z dużym prawdopodobieństwem można je łączyć ze starszą fazą zabudowy osady. Obydwa założenia wchodzi w relacje stratygraficzne z pojedynczymi jamami gospodarczymi. W wypadku budynku **8D** chodzi o wspomniany przy analizie budynku **11** obiekt **1949**, dla którego nie można jednak wykluczyć chronologii sięgającej dalej niż wczesna faza młodszego okresu rzymskiego, więc możliwe, że został wykopany już po zaprzestaniu użytkowania omawianego założenia. Niewiele natomiast można powiedzieć o inwentarzu obiektu **1977** z mało diagnostycznymi fragmentami ceramiki, który nakłada się na obrys budynku **8B**. W omawianym układzie

stratygraficznym wyróżnia się przede wszystkim budynek **8A**, stanowiący, obok domu **11**, największe wydzielone na osadzie założenie (tabela 12). W przestrzennej relacji wpisuje się w generalny osiowy układ strefy mieszkalnej, jednak z pewnym odchyleniem do linii WSW-ENE. Obok wymiarów, zwracają uwagę także jego proporcje (tabl. 305: 1), które praktycznie powielają gabaryty domu **11**, po odjęciu partii podcienia (tabl. 307: 1). Przyniesione obserwacje dają podstawę do przypuszczenia, że w wypadku domu **8A** mamy prawdopodobnie do czynienia z kolejną fazą budowlaną, związaną z przeniesieniem lokalizacji domu **11**, na co, obok przytaczanej morfologii, wskazuje także bliska lokalizacja obydwu założeń oraz ich ukośne położenie względem siebie, które chyba raczej nie dają podstaw do przyjęcia ich współczesnego funkcjonowania. Poszukując kontekstu najbliższego otoczenia, zwraca uwagę nieregularny zespół wybierzyskowy z głównym oznaczeniem jako obiekt **601**, który przy bliższej analizie morfologii należy traktować jako położone blisko siebie dwie glinianki, połączone przez stropową warstwę występującej tu studni – obiektu **759** (tabl. 222). Minimalna ilość materiałów ceramicznych z górnego poziomu wypełniska oraz poszczególnych nisz nie daje podstawy do wyciągnięcia jakichś wniosków chronologicznych. Jedyne zespoły z elementami diagnostycznymi obejmują obiekt **593**, wkopany w strop jednej ze stref glinianki, który można łączyć ze spichlerzem (budynek 32; tabl. 304, 306: 4), zawierający głównie ceramikę o młodszym charakterze (B19/2, B20/3, B30; tabl. 223) oraz wspomniana studnia, z młodszym materiałem, przy obecności starszych elementów na górnym poziomie wypełniska (A8/1a, A21/3, B33–34, B18/2; tabl. 223–224). Wydaje się, że w kontekście budynku **8A** należy brać pod uwagę przede wszystkim zespół nisz **480, 594, 773, 996–999, 1000**, w który wkopał się obiekt **593**, raczej związany z młodszą fazą rozbudowy, tak jak sąsiednia druga strefa wybierzyskowa. Przy przeważających w najbliższej strefie domu **8A** zespołach głównie wyraźnie młodszymi (ceramika wykonana na kole, daty C-14), do jego najbliższego zaplecza z pewnością można zaliczyć zespół jam gospodarczych oznaczonych jako obiekt **617**, z inwentarzem nie odbiegającym od zespołów odkrywanych w zespołach starszej fazy osady (A2/1, A5/1a, A20/3, B5/1a, B41/1a). Nie można wykluczyć, że z domem **8A** powiązany był także sąsiedni zespół funkcjonalny, oznaczony jako obiekt **616**, z wyróżniającymi się składowymi w postaci ziemianki (obiekt **1237**), zróżnicowanych jam gospodarczych (obiekty **1239, 1240**), w tym o przeznaczeniu magazynowym (obiekt **1238**) oraz studni (obiekt **656**), w której wystąpiła ceramika „siwa”, co wskazywałoby już przynajmniej na fazę C_{1b}. Materiał ceramiczny pochodzący z tego zespołu, co prawda bardzo rozdrobniony, ma zasadniczo młodszy charakter (tabl. 210–211), co nie pozwala wykluczyć związku tego kompleksu z kolejnym, wyróżnianym w omawianej strefie założeniem naziemnym. Z możliwych do przypisania domowi **8A** studni należy brać pod uwagę obiekt **759** ze strefy glinianek oraz ww. obiekt **656**, z wysuniętym zastrzeżeniem chronologicznym. Z domem **8A** można także łączyć zlokalizowany niedaleko jego południowej ściany frontowej spichlerz, budynek **31** (tabl. 310: 3), który wchodzi w relację stratygraficzną z obiektem **624**, z ceramiką młodszą typologicznie (A20/1; tabl. 209). Poza tym z domem **8A** raczej należy wiązać występujące niedaleko jego północnej ściany frontowej jamy gospodarcze wymienione wcześniej przy okazji domu **11**. Chodzi tu o obiekt **1949**, wchodzący w relację stratygraficzną z budynkiem **8D**, jak przyjęliśmy przynależnym starszej fazy osady oraz sąsiedni obiekt **1959**. Przy zachodniej szczytowej ścianie budynku **8A** wystąpiła większa jama gospodarcza, obiekt **1977**, którą z racji zbyt bliskiej odległości, chyba należy wykluczyć z potencjalnych korelacji, przy tym nie zawierała elementów diagnostycznych. Z jam gospodarczych położonych nieco dalej od domu **8A**, być może rezultatem aktywności jego mieszkańców był zlokalizowany około 30 m na SE mały gospodarczy budynek **30**, któremu towarzyszyła studnia, obiekt **1682** z elementami młodszego okresu rzymskiego, w tym z fragmentem naczynia zoomorficznego (A12/3, A24/1.1a, A24/1, A31/1a B20/3, L; tabl. 208–209).

W analizowanej strefie wydzielono także należący do średniej kategorii wielkościowej (71 m²) budynek **8C**, o ukośnej orientacji w linii NNW-SSE, z dosyć dobrze zachowanym układem słupów, nakładający się na zarysy trzech budynków i wchodzący w styk z czwartym, dla którego trudno znaleźć jakiś bardziej logiczny kontekst chronologiczno-przestrzenny. Wreszcie niejako poza strefą najbardziej złożonych relacji stratygraficznych, zrekonstruowano zarysy dwóch dużych założeń o powierzchni ponad 100 m², z absydalnymi ścianami szczytowymi – budynki **9** i **10**. Wyróżniają je bardzo zbliżone proporcje i prawdopodobnie wielkość (budynek **9** zarejestrowano tylko częściowo) oraz taka sama orientacja w linii N-S. Obydwa założenia ewidentnie należą do młodszego fazy budowlanej i chronologicznej osady, przy czym relacje z innymi relikdami z otoczenia wskazują na różnicę czasową także między nimi. Z dużym

prawdopodobieństwem za starsze założenie należy uznać bardziej zniszczony budynek **9**. Na jego strefę nałożyły się wkopy czterech studni: wspomnianego przy oznaczeniach radiowęglowych obiektu **752** wskazującego na chronologię od połowy III po początek V w. n.e. (ryc. 105: 7; tabl. 225), obiektu **751** bez elementów diagnostycznych (tabl. 224), obiektu **741** (B18/2; tabl. 224) oraz obiektu **1727** z ceramiką „siwą” i fragmentarycznie zachowaną zapinką o konstrukcji kuszowatej (tabl. 226). Do interpretacji tej sytuacji powrócimy w dalszej części analizy. Ważną kwestią jest odniesienie do budynku **9** jego zaplecza wybierzyskowego, z którym najbardziej logicznie można łączyć wspomnianą gliniankę – obiekt **601**, w jego partii obejmującej nisze **602–603**, **1732**, **1733**, **2315** (tabl. 222). Na wymienione wybierzysko nałożył się budynek **10**, do którego z kolei w dosyć pewny sposób można odnieść dużą gliniankę, obiekt **551**, położoną w odległości niewiele przekraczającej 10 m od jego wschodniej, frontowej ściany, za czym obok tego dystansu i chronologicznej zgodności (obecność w wypełniku ceramiki wykonanej na kole: II.A10/1; poza tym B19/3, B20/1, B48), w jakimś zakresie przemawia także regularna morfologia i położenie glinianki, bardzo wyraźnie nawiązujące do orientacji domostwa.

Z relacji tych wyraźnie wynika następstwo czasowe domu **10** w stosunku do domu **9**. Wracając teraz do stratygraficznego układu z obrębem domu **9** z czterema studniami, wydaje się, że jedyną racjonalną przesłanką ich obecności w tej strefie (przynajmniej części z nich) mogło być przede wszystkim funkcjonowanie na zapleczu domu mieszkalnego, który to warunek w przedstawionym układzie spełnia tylko budynek **10**. Poza studnią z obiektu **751**, bez datowników, w wypadku której nie można wykluczyć jej funkcjonowania na zapleczu starszej osady oraz studnią z obiektu **741**, z ogólnym związkiem z młodszym okresem rzymskim, pozostałe dwie wyznaczają dla funkcjonowania domu **10** ramy czasowe przynajmniej od połowy III w. n.e., zaś przyjmując mniejszy przedział prawdopodobieństwa oznaczenia C-14 z obiektu **752**, od drugiej tercji IV w. n.e. po przełom IV i V w. co odpowiada fazie C₃ i początkom fazy D.

W poszukiwaniu korelacji omawianych budynków z innymi relikdami w ich otoczeniu, należy wspomnieć o przytaczanych już jamach ośpodarczych, zlokalizowanym w pobliżu domu **10** obiekcie **624** (A20/1; tabl. 209) oraz położonym około 30 m na E, odkrytym przy budynku **12A** obiekcie **2567** (B29/2a, B42/2, B43, B44; tabl. 203), którego funkcjonowanie być może należy wiązać dopiero z tą fazą osady. Przyjmując wyżej przedstawione potencjalne ramy czasowe, przede wszystkim dla budynku **10**, trudno zakładać jeszcze współczesne z nim funkcjonowanie budynku **12A**, chyba że bierzemy pod uwagę wyraźniejsze przesunięcie w czasie jego powstania, o czym też wspominaliśmy. Z zapleczem budynków **10** i **9** z pewnością można łączyć niedaleko zlokalizowany obiekt **457**, budynek naziemny z partią zagłębioną, najprawdopodobniej spełniający funkcję magazynową, który dobrze wpisuje się w kontekst młodszej fazy osady, z inwentarzem z zapinką A.158, ceramiką „siwą” i oznaczeniem C-14 od drugiej tercji III w. n.e. po drugą połowę IV w. (ryc. 105: nr 5). Jednak obecność w zespole ceramiki ręcznie lepionej dosyć licznych form o starszej stylistyce (A1/2a, A1/4, A4/1, A4/1a, A1/5; tabl. 215), jak też tylko jednostkowe znalezisko ceramiki wykonanej na kole, być może wskazuje, że powinno się ograniczyć to datowanie tylko do III w. n.e., być może nawet w samym jego zakresie (do fazy C_{1b}?). Należy jednak przy tej ocenie chronologicznej brać pod uwagę także charakter obiektu **457**, stanowiącego na tle innych zarejestrowanych relikatów formę szczególną, najwyraźniej o dosyć trwałej konstrukcji, być może przekładającej się na jego dłuższe funkcjonowanie. Z omawianym poziomem chronologicznym łączy się także odkryty 10 m na południe od niego obiekt **471**, niezbyt duża jama, zapewne magazynowa, z nieco późniejszym oznaczeniem C-14, choć w sumie w zakresie przedziałów kalibracyjnych wyznaczającym zbliżone ramy czasowe, przy materiale ceramicznym o bardziej homogenicznym, młodszym charakterze (A43a, B6/3, B31, B40a, B45; tabl. 217). Na wysokości obiektów **457** i **471** wystąpił mniejszy budynek **29**, który trudno inaczej traktować, niż w ich kontekście funkcjonalnym i chronologicznym (tabl. 310: 1). Wracając ze wschodniego zaplecza przede wszystkim budynku **10**, przyjrzyjmy się jeszcze pokrótce bliższej strefie omawianych dużych założeń oraz zachodniemu i południowemu zapleczu budynku **9**. Pomiedzy obydwoimi domami, w niezaburzonej przestrzennej relacji wystąpiła studnia – obiekt **1729**, także wpisująca się w młodszy poziom chronologiczny osady, z jednym z bardziej charakterystycznych zespołów ceramiki „siwej” (II.A8/1, II.A7/1a, II.A/14) oraz skromnym zbiorem ceramiki ręcznie lepionej (A1/7, meander, A7/1, B10/2, B23/1; tabl. 226–227), której funkcjonowania nie można wykluczyć tak w stosunku do domu **9** jak i **10**. Natomiast biorąc pod uwagę dotychczasowe uwagi, studnie nakładające się na dom **9**, w tym szczególnie obiekt **752**, należy widzieć na zapleczu domu **10**, już po zaprzestaniu użytkowania

domu 9. Taka ocena nie stoi jednak w sprzeczności z przypuszczeniem, że omawiane założenia przez jakiś czas mogły funkcjonować współcześnie, za czym przemawia ich dosyć regularny wzajemny układ. Symptomatyczne jest także położenie domów 9 i 10 w stosunku do domu 8A, które sprawia wrażenie dopasowania ich lokalizacji do jeszcze istniejącego w przestrzeni budynku, niejako ich regularnego przesunięcia w fazie wobec południowej, frontowej ściany starszego założenia, co mogłoby wiązać się z koniecznością znalezienia odpowiedniej dostępnej wolnej przestrzeni. Należy przy tym zauważyć, że wyłączenie z potencjalnej lokalizacji budynków 9 i 10 dosyć obszernej strefy zajmowanej przez studnie i inne obiekty gospodarcze, być może poświadcza jej funkcjonowanie już w tym czasie.

Powyższe obserwacje jeszcze bardziej potwierdzają złożoność relacji przestrzenno-chronologicznych mających miejsce w obrębie osady. W tym miejscu należy jeszcze raz wrócić do północnego zaplecza osady i odkrytego tam, wspominanego już budynku zagłębionego – obiektu 1405 (tabl. 270–273), jedyne w tej strefie zawierającego w wypełniku ceramikę „siwą”, który wobec wskazanej wyżej możliwości funkcjonowania jeszcze w głąb młodszego okresu rzymskiego (faza C_{1b}?) budynku 8A, mógłby stanowić jego naturalne zaplecze gospodarcze. W ten kontekst chronologiczny z pewnością wpisuje się, wspominany przy okazji dalszego, północnego zaplecza gospodarczego budynku 11, obiekt 2108, w którym wystąpił fragment garnka z krezowatym brzegiem typu B53 (tabl. 283: 10), jakiego inny fragment odkryto także w obiekcie 1405 (tabl. 271: 1). Przechodząc do zachodniego zaplecza domu 9 znajdujemy tam kontynuację strefy ze studniami, z czterema odkrytymi obiektami tego typu, wśród których z pewnością można upatrywać miejsca czerpania wody dla jego mieszkańców. Wszystkie wpisują się w kontekst młodszego okresu rzymskiego, co w wypadku obiektów 1112 i 1873 podpierają, obok inwentarzy z ceramiką wykonaną na kole (tabl. 228–229; 236), także przytaczane wcześniej oznaczenia C-14 (ryc. 105: nr 4, 9), które wyznaczają potencjalne ramy chronologiczne ich funkcjonowania z zakresie od drugiej tercji III w. n.e. do połowy IV w. n.e. (obiekt 1112) oraz od końca pierwszej połowy IV w. n.e. aż w głąb VI w. n.e. (obiekt 1873) Biorąc pod uwagę charakter ich inwentarzy, jak i powyższe datowania, być może do zaplecza domu 9 należała szczególnie studnia oznaczona jako obiekt 1112, co nawet uzasadnia jej bliższe położenie a może i studnia – obiekt 1889 (B47, kamień żarnowy; tabl. 229). Czwartą studnię reprezentuje oddalony o około 25 m od zachodniej, frontowej ściany domu 9 obiekt 1136, bez dodatkowych wyznaczników chronologicznych, z formami młodszego okresu rzymskiego, przy obecnych elementach starszej stylistyki (patrz zestawienie przy oznaczeniach C-14; tabl. 236–237). Z innych form osadniczych odkrytych w tej strefie należy wspomnieć o kilku jamach gospodarczych i ziemiance, z inwentarzami osadzonymi w młodszym okresie rzymskim, przy niekiedy jeszcze obecnych elementach starszej stylistyki, ułożonych w wolnych przestrzeniach między studniami (co zapewne wskazuje na ich wspólny kontekst funkcjonalny), do których należą obiekty 1888 (patrz zestawienie przy oznaczeniach C-14; tabl. 230), 1134 (B17, B21/3; tabl. 238), 724 i 725 (A1a, A2/1.1a, A26/2a, A38/2, B12/1.1a, B18/2, B18/3, B20/2, B21/1, B26/4a, K; tabl. 231–232) oraz 1883 i 1860–1861 (bez elementów diagnostycznych). W ten sposób prezentuje się strefa, która prawdopodobnie stanowiła najbliższe zaplecze gospodarcze domu 9. W pobliżu wystąpiły jeszcze relikty mniejszych budynków 56 i 57, zapewne gospodarczych, o niepełnych zarysach, świadczących o dosyć wyraźnym zniszczeniu pierwotnego poziomu posadowienia słupów, co już kilkakrotnie było odnotowane, niemniej należy traktować wyznaczone założenia dosyć hipotetycznie.

Zgodnie z powyższą analizą relikty budynków 9 i 10 wyraźnie wskazują, że w młodszej fazie rozwojowej osady, której początek można łączyć z już z fazą C_{1b}, następuje pewna zmiana w dotąd obowiązujących w jej obrębie relacjach przestrzenno-organizacyjnych, które dotąd wpisywały się w model rozbudowy strefy mieszkalnej zgodnie z osią w linii W-E, w ramach dosyć zwartego modułu przestrzennego. Być może wiązało się to z poszukiwaniem nowych miejsc pod zabudowę, nakazującym choćby częściowe wkroczenie w strefę głównego placu osady. W tych zmianach należy zaakcentować także pewne przeobrażenie modelu zabudowy, gdzie budynki na planie prostokątnym (lub zbliżonym do niego), często z dodatkowym podcieniem, zostają zastąpione przez konstrukcję absydalną. W jak dużym zakresie to nastąpiło, nie możemy stwierdzić, nie znając relacji przestrzennych w pozostałej partii osady poza pasem badawczym, gdzie funkcjonowała, jak wskazują dostępne dane, przede wszystkim jej młodsza część. Być może symptomem pewnej zmiany jest także lokalizacja studni, które w starszej fazie osady funkcjonowały przede wszystkim pojedynczo na zapleczu poszczególnych założeń. Natomiast pojawienie się

większej wyodrębnionej strefy zaopatrzenia w wodę zapewne jest tego wyrazem, chociaż także tutaj, nie mając pełnego obrazu z pozostałej partii osady, nie można wykluczyć jedynie wdrożenia pewnego ograniczonego terenowo rozwiązania funkcjonalnego, nie przekładającego się na szerszy zakres organizacji przestrzennej osady.

W przedstawione wyżej relacje chronologiczne związane z domami **9** i **10** zapewne wpisuje się także wspomniany, częściowo zachowany budynek absydalny **7B**. Jego orientacja, szczególnie biorąc pod uwagę zdecydowanie większą pierwotną długość, jest wręcz skierowana w stronę zachodniej partii strefy ze studniami i innymi obiektami gospodarczymi (w tym szczególnie blisko obiektu **1112**), co najpewniej pozwala widzieć w niej bezpośrednie zaplecze tego budynku. Zastanawiające, wyraźnie ukośne położenie budynku **7B**, być może wynika z podobnych okoliczności, jak w wypadku domów **9** i **10**, w których lokalizacja nowych założeń musiała się wpasować w dostępną, wolną przestrzeń. W konfiguracji uchwyconych sąsiednich reliktyw, być może jedynym wytłumaczalnym powodem takiej orientacji budynku **7B** byłoby funkcjonowanie już wtedy najbliższego budynku **5B**. Jeśli, jak zakłada wyżej przedstawiona interpretacja, budynek **5B** miałby się łączyć z zagrodowym układem z domem **4** i najmłodszą na osadzie studnią – obiektem **4389**, należałoby widzieć powstanie budynku **7B** na zbliżonym poziomie chronologicznym czyli mniej więcej w końcu pierwszej tercji V w., w co dokładnie wpasowywałyby się także odkryta w omawianym zapleczu późno datowana studnia – obiekt **1873**. Niemniej powyższą interpretację należy traktować bardzo hipotetycznie, szczególnie przy braku odpowiedniego, bliższego przestrzennie kontekstu materiałowego.

W tym miejscu powracamy do strefy o wielokrotnym układzie stratygraficznym związanym z budynkami **3A-3E** oraz **51**, zaś próbę jego rozwarstwienia chronologicznego zaczniemy od prześledzenia ich najbliższego otoczenia. W bezpośrednim sąsiedztwie wystąpiły dwa zespoły jam, jeden, wspomniany przy datowaniach C-14, w ramach obiektów **4338**, **4412** (tabl. 242–243) oraz drugi, w ramach obiektów **4330**, **4335**, dosyć bliski materiałowo, w którym także dominują formy młodszego okresu rzymskiego współwystępujące ze starszymi elementami stylistycznymi (A1/2a, A19, A43a, A45, B12/3a, B14/1a, B14/2a, B16/2, B20/1, B20/3, B45, B51/1; tabl. 244–246). Obok nich odkryto także cytowaną, datowaną radiowęglowo jamę gospodarczą **4448** (ryc. 105: nr 2), występującą w zespole z budynkiem zagłębionym, obiektem **5450**, zawierające najliczniejszy odkryty na osadzie zespół naczyń wykonanych na kole (tabl. 247–249). Poza tym w pobliżu wystąpiła studnia – obiekt **4345**, z nielicznym, mało diagnostycznym materiałem. W kontekście tych danych oraz wzajemnej konfiguracji poszczególnych wydzielonych konstrukcji, za najstarsze założenie należy uznać największy budynek **3A** z absydalnym szczytem. Szczególnie interesujący jest fakt prawie zupełnej zgodności jego zarysu z omówionymi budynkami **9** i **10**, co przekonująco poświadcza ich funkcjonowanie na zbliżonym poziomie chronologicznym.

Nałożenie się jego wschodniego szczytu na zespół dwóch ziemianek **4330**, **4335**, przemawia za przynależnością do jego zaplecza nieco oddalonego zespołu jam gospodarczych **4338**, **4412**, co być może uzasadnia inwentarz zespołu **4330**, **4335**, jak wspominaliśmy, przystający do sąsiedniego, ale z nieco mniejszym akcentem na elementy starsze stylistycznie i z obecnością form także o późniejszych konotacjach (A43a, B51/1). Być może z budynkiem **3A** jednocześnie funkcjonował fragmentarycznie uchwycony budynek **51**, także z absydalnym szczytem i jak wskazuje konfiguracja zarejestrowanych słupów, raczej o zdecydowanie mniejszych rozmiarach, co przy prostopadłej orientacji wskazuje na jego funkcję jako budynku pomocniczego (tabl. 299: 1).

Z następną fazą budowlaną tej strefy najwyraźniej łączy się mniejsze założenie absydalne, budynek **3B**, który jest już harmonijnie wpisany w najbliższe otoczenie, gdzie z jego zapleczem gospodarczym możemy prawdopodobnie wiązać zespół **4330**, **4335**.

Z dużym prawdopodobieństwem można z ww. domem łączyć funkcjonalnie strefę mniejszych budynków **3C-3D**, wpisujących się w definicję budynku pomocniczego. Zarejestrowane nakładanie się na siebie trzech kolejnych założeń poświadcza odnawianie konstrukcji budynku w tym samym miejscu, za każdym razem w ramach zbliżonego modułu wielkościowego (odpowiednio 53; 53; 43 m²; tabela 12), choć z pewnymi modyfikacjami (obecność wyraźnego szczytu absydalnego w budynku **3E**; tabl. 300: 2; 301: 1–2), o ile nie mamy do czynienia z nie zachowanymi niektórymi słupami partii szczytowych budynków **3C** i **3D**. Taka relacja stratygraficzna zdecydowanie poświadcza długie funkcjonowanie tego założenia, w co bardzo logicznie wpisuje się odkryty w pobliżu, wielokrotnie cytowany zespół **4448**,

5450. Trudno natomiast opowiadać się za długością istnienia budynku **3B**, który być może w najmłodszej fazie strefy budynków **3C-3E** został zastąpiony przez inne założenie funkcjonujące już poza pasem badawczym.

W strefie na zachód od omawianych budynków wystąpił, wspomniany już, częściowo zachowany budynek **43** z regularnym absydalnym szczytem o zarysie zbliżonym do większych tego typu założeń jak budynki **3A**, **9** i **10**. Zorientowany nieco ukośnie w stosunku do budynków **3A-3E**, proporcjami i wielkością był bardzo zbliżony do budynków **3B** i **7B**. Nałożenie się na jego obrys studni – obiektu **4654** (ryc. 105: nr 8) z późnym datowaniem obejmującym ramy czasowe od początku fazy D, wpisuje go we wcześniejszy przedział chronologiczny, z którym zapewne można skorelować pobliskie obiekty z ceramiką wykonaną na kole, ziemiankę – obiekt **4642** (A7/1, A21/3, B49; tabl. 252–253) oraz studnię – obiekt **4615**, z formami datowanymi w ramach faz C_{1b} - C_2 (B6/2, B31, II.A6a, II.A7/2a; tabl. 254).

Kończąc wędrówkę po strefie mieszkalnej osady przenosimy się na zachodnie obrzeże placu, dochodząc do częściowo uchwyconego budynku **13**, którego szczyt sugeruje, że mamy do czynienia z dużym założeniem porównywalnym do największych konstrukcji o powierzchni ponad 100 m². Zlokalizowana w pobliżu rozległa glinianka, obiekt **411**, z inwentarzem z denarem Faustyny II, zapinką A.VI.162 i ceramiką wykonaną na kole oraz w bezpośrednim sąsiedztwie niewielka jama gospodarcza, obiekt **467A**, także z ceramiką „siwą”, wpisują to założenie w kontekst młodszej fazy osady.

W ten sposób wkraczamy w południową partię strefy gospodarczej osady. Przy krawędzi pasa badawczego wystąpił częściowo uchwycony gospodarczy budynek **14**, zorientowany w linii N-S, na wysokości którego wystąpiła pojedyncza jama gospodarcza – obiekt **2503**, z inwentarzem wpisującym się w starszą fazę strefy mieszkalnej (A35, A39/2, B20/2a, B23/4, B25/1, B31; tabl. 193). Idąc w kierunku wschodnim mijamy następny, zbliżony do poprzedniego, o analogicznej orientacji budynek **15**, na wschód od którego wystąpiła strefa z największym skupieniem obiektów ziemnych w obrębie omawianego zaplecza gospodarczego, obejmującym trzy ziemianki i kilka jam gospodarczych. Odkryte w nich inwentarze ceramiczne przystają do zespołów starszej fazy strefy mieszkalnej, zawierając formy młodsze-go okresu rzymskiego z elementami wywodzącymi się ze stylistyki wczesnorzymskiej, jak w obiektach **1** (A1, B7, B10/4, B16/1, tabl. 191–192); **72A-72B** (A1/2a, A2, A16/1, B25/2, B26/1a; tabl. 186); **73 / 3060** (A1/2a, A1/9, A14/3, A29/2, A31/1a, A33/1a, B18/2, B23/3, B33/2, B52; tabl. 190–191); **74** (A10/1.1, A11/3a, A17/2, A26/1a, B12, B18/2, B19/2, B46/2a; tabl. 187–188) oraz **2910** (A11/1, A25/1a, A31/2, B48/1, B51/2; tabl. 188–189). W funkcjonalnym związku z ww. strefą, najprawdopodobniej należąca do zaplecza budynku **15** a może i **14**, zapewne były także dwa pobliskie spichlerze, budynek **16** i budynek **17B**, który został uchwycony w stratygraficznym układzie z budynkiem **17A**, który jest ewidentnie młodszym założeniem, co uzasadnia przedstawione wyżej korelacje (ryc. 102). Budynek **17A**, posadowiony w południowo-wschodnim narożniku placu, stanowił największe założenie gospodarczej strefy osady, o powierzchni około 54 m² (tabela 12). Przy jego północnej ścianie szczytowej wystąpiła glinianka (zespół obiektów **2721/ 2728/ 2876/ 2879**), zapewne związana z jego budową, ale być może stanowiąca także zaplecze surowcowe np. warsztatu garncarskiego. W zasypisku, obok przeważających młodszych stylistycznie form ceramiki ręcznie lepionej (**2721**: A1/1, B11/1a, B14/2a, B19/2, B24/2; **2728**: B20/3, B21/4; **2876**: B47a; **2879**: A8/2a, A12/2, A33/2, B10/2, B18, B46/1; tabl. 180–182), wystąpiły fragmenty ceramiki „siwej” (obiekt **2721**), które lokują budynek w młodszej fazie osady. Co ciekawe na górnym poziomie zawierającym śmietnikową warstwę z rozlasowaną polepą, związaną z uprzątnięciem terenu najpewniej po starszych, rozebranych konstrukcjach, wystąpił fragment naczynia A8/2a z przewężonym uchem i ornamentem meandra, najwyraźniej pochodzący z zabudowy starszej fazy osady, z którą mógł być związany choćby funkcjonujący przed postawieniem budynku **17A** spichlerz – budynek **17B**. Do zaplecza budynku **17A** najprawdopodobniej należały, postawione w sąsiedztwie glinianki, dwa spichlerze – budynki **18** i **19**, jak też niedaleko odkryte kolejne jamy, w tym jedna – obiekt **261** z dosyć licznym materiałem diagnostycznym, z przewagą młodszych elementów (A1/2, A1/9a, A12/1, A15/1, A20/2, A22a, A50/1, B3/1a, B10/2, B11/1, B23/1, B24/1, B25/2, B34/1, H1; tabl. 179–180). Najprawdopodobniej do zaplecza budynku **17A** należał zlokalizowany na wschód od niego budynek **20A**, ze szczytem absydalnym, który jest dodatkowym uzasadnieniem takiej korelacji, przede wszystkim w kontekście występujących w okolicy obiektów gospodarczych zawierających głównie młodszy typologicznie materiał, w co wpisuje się także oznaczenie C-14, wskazujące na przedział od połowy I do połowy III w. n.e. z obiektu **2891**, sta-

nowiącego relikwium ziemianki, z materiałem dobrze wpisującym się w taką relację (A12, A14/2, B2a, B5/1, B6/1a, B26/1a, B29, B36/2a; tabl. 183–184). Zespoły ceramiczne o zbliżonym charakterze odkryto także w obrębie studni – obiektu **215** (B14/1, B20/3, H2; tabl. 184) oraz jam gospodarczych – obiektów **3003** (A41, B4/1a, B25/1; tabl. 178) i **3017** (B8, B36/1, B49, C10/1; tabl. 177). Występujący w obrębie budynku **20A** spichlerz – budynek **20C**, najprawdopodobniej jest starszym założeniem, tak jak w przypadku wcześniej wspomnianego budynku **17A**. Wystąpienie w obrębie budynku **20A** w relacji stratygraficznej jeszcze jednego, mniejszego założenia absydalnego – budynku **20B**, poświadcza bardziej dynamiczny charakter kształtowania omawianego zaplecza gospodarczego na poziomie młodszej fazy osady.

Na północ od budynku **17A** wystąpiła kolejna wydzielająca się strefa, rozlokowana na większej długości w linii W-E, należąca do zaplecza budynku **24**, w obrębie którego funkcjonowały trzy spichlerze – budynki **22**, **23**, **25**, ziemianka, cztery studnie oraz trzy jamy gospodarcze. Również w odkrytych tutaj zespołach ceramicznych dominują formy młodszej fazy rzymskiej, na co wskazują materiały z obiektów **290** (A2/1, A11/2, A21/2, B21/3, B25/2, B26/1a, B46/1; tabl. 176); **53** (A1/3a, A1/4a, A47/2, B8/3, B15/1a, B18/2, B19/1, B19/3, B20/4, B25/2, B48/1, E; tabl. 170–173); **56** (B5/2, B46/2a; tabl. 170) i **3045** (A32, A38/1a, B18/2, B35, B37/1, B38/1, B40, B45, B51/1C4, tabl. 173–175).

Kolejna strefa, domykająca od strony północno-wschodniej przestrzeń użytkową wokół placu, związana była z mniejszym zapleczem budynku **26**, w obrębie którego funkcjonowała jedna ziemianka i jedna studnia, także z materiałami wpisującymi się w poprzednio omawiane zespoły, obiekt **327** (A9a, B42/1; tabl. 169) oraz obiekt **353** (B35, B45; tabl. 169). Na wysokości budynku **26**, bliżej obrzeża placu, występowały jeszcze dwa blisko sąsiadujące mniejsze założenia, budynki **28**, **29**, ale bez kontekstu najbliższego zaplecza. Podobna sytuacja wystąpiła także na południowo-wschodnim krańcu osady, gdzie wystąpił mały budynek gospodarczy nr **54** z sąsiadującymi trzema spichlerzami, budynkami **52**, **53**, **55**.

Podsumowując relacje chronologiczno-przestrzenne na osadzie w Ludwinowie, jej rozwój możemy przedstawić w następującym syntetycznym skrócie. Najstarsza faza osady łączy się z poziomem chronologicznym fazy C_{1a} kultury przeworskiej. Na tym etapie powstaje główna strefa mieszkalna o osiowym wektorze zabudowy w linii W-E, zgodnie z którym zostało zorientowanych większość dużych założeń słupowych: budynki **1**, **5A**, **7A** i **11** oraz jeden o orientacji prostopadłej, budynek **2**. Wszystkie reprezentują ten sam typ konstrukcyjny z dodanym podcieniem od strony południowej dla budynków o orientacji W-E oraz od strony zachodniej w przypadku budynku **2**. Odkryte założenia należą do dużych konstrukcji o powierzchni w większości przypadków mieszczącej się w granicach 110–130 m², z wyróżniającym się budynkiem **11**, tak wielkościowo (172 m²), jak i wewnętrznym rozwiązaniem z czytelnym podziałem na część mieszkalną i gospodarczą. Obok wymienionych założeń mieszkalnych w ich strefie ulokowano także dwa mniejsze założenia o prostopadłej orientacji względem siebie, budynki **8B** i **8D**, wpisujące się w zwarty moduł zabudowy i najprawdopodobniej tworzące wydzieloną, wewnętrzną strefę gospodarczą, zapewne o charakterze warsztatowym. Możliwe, że w tej fazie osady, na jej wschodnim krańcu, zamykając zagrodowo przedpole budynku **11**, powstał kolejny, mniejszy budynek **12A**, ewidentnie związany z działalnością gospodarczą, zapewne o wyspecjalizowanym charakterze, na co wskazuje odkryty w niedalekiej odległości wapiennik. Jednak sytuacja na bezpośrednim zapleczu budynku **12A**, być może wskazuje na jego założenie na nieco późniejszym etapie rozwoju osady. Na bezpośrednim zapleczu poszczególnych domów funkcjonowały pojedyncze studnie oraz nieliczne jamy gospodarcze. Z kolei w obrębie dalszego zaplecza, rozciągającego się na północ w stronę zapewne istniejącego w tym czasie stawu, wystąpiła strefa z rozrzuconymi na większej przestrzeni jamami gospodarczymi oraz kilkoma spichlerzami słupowymi, funkcjonującymi także na zachodnim krańcu strefy mieszkalnej. W tym czasie zaczyna także funkcjonować wydzielona, zewnętrzna strefa gospodarcza, odsunięta około 85 m na południe od linii zabudowy, w której występowały mniejsze budynki gospodarcze z bezpośrednim zapleczem w postaci ziemianek, jam gospodarczych oraz spichlerzy. Strefa ta niejako wyznaczała pusty plac wyłączony z zabudowy i działań gospodarczych. Z omawianym etapem z pewnością można łączyć uchwycone przy granicy badań budynki **14** i **15** oraz rozciągające się w kierunku wschodnim ich zaplecze w otwartej przestrzeni, gdzie wystąpiło największe w obrębie analizowanej strefy skupisko obiektów ziemnych, z materiałami przystającymi do odkrywanych na tym etapie w strefie mieszkalnej. Z kolei analiza inwentarzy z pozostałych partii strefy gospodarczej wykazuje w stosunku do materiałów z części mieszkalnej dominację form młodszej fazy rzymskiej, przy mniejszym udziale starszej stylistyki

wczesnorzymskiej, co sugeruje, że być może rozwój tej strefy gospodarczej mógł nastąpić na nieco późniejszym etapie funkcjonowania osady. Jednak rys tych inwentarzy może być raczej wypadkową gospodarczego charakteru omawianej strefy i dominujących utylitarnych form garnkowatych, co przekłada się na większą unifikację niektórych zespołów ceramicznych i daje asumpt do przyjęcia możliwości jej funkcjonowania w większym zakresie już w starszym etapie rozwojowym osady i zamknięcia przestrzeni wokół placu także od strony wschodniej.

Kolejnym uchwyconym etapem rozwojowym strefy mieszkalnej jest powstanie budynku **8A**, stanowiącego najprawdopodobniej kolejną fazę budowlaną po zaprzestaniu funkcjonowania domu **11**, o czym obok lokalizacji świadczy nawiązywanie do jego wymiarów, choć już bez dodatkowego podcienia. Realizacja ta zapewne nastąpiła na poziomie czasowym odpowiadającym albo końcowi fazy C_{1a} albo już w fazie C_{1b} , za czym przemawia prawdopodobne istnienie omawianego założenia jeszcze w następnej fazie rozwojowej osady, związanej z pojawieniem się ceramiki „siwej”. Prawdopodobnie z tym etapem związane jest także postawienie w zachodniej partii budynku **6**, także już pozbawionego podcienia, stanowiącego kolejną fazę budowlaną w strefie poprzedniego budynku **5A**.

Jak wyżej wspomniano wyraźną cezurą w rozwoju osady jest pojawienie się w zespołach ceramicznych fragmentów naczyń wykonanych na kole, co nie dotyczyło żadnej ze stref budynków starszej fazy osady i związane jest z jej dalszą rozbudową w kierunku południowym i zachodnim. Jak wielokrotnie już poruszano, w wielu przypadkach odnotowano tylko pojedyncze znaleziska ceramiki rzemieślniczej, co wskazuje na etap dopiero jej wdrażania i wyznacza poziom czasowy odpowiadający fazie C_{1b} . Z tą fazą rozwojową osady wiąże się także pewna zmiana w organizacji przestrzeni, gdzie niektóre nowe założenia przestają nawiązywać do dotychczasowej formuły ze zwartym modułem zabudowy w linii W-E i wkraczają w przestrzeń placu, co raczej było posunięciem typowo praktycznym i wiązało się z funkcjonującymi jeszcze niektórymi budynkami starszej zabudowy, co najprawdopodobniej dotyczyło przede wszystkim domu **8A**. Natomiast zmianą niejako o charakterze kulturowym jest zastąpienie dotychczasowego wzorca budynku na planie prostokątnym założeniami ze szczytem absydalnym, chociaż nie mając obrazu pozostałej, nie przebadanej partii osady, nie wiemy, w jakim zakresie to nastąpiło. W każdym razie w uchwyconej części osady w jej młodszej fazie, jeśli chodzi o większe budynki o charakterze mieszkalnym, mamy już do czynienia tylko z takimi realizacjami. Z omawianym etapem łączy się postawienie zorientowanego prostopadłe do głównej osi starszej fazy strefy mieszkalnej budynku **9** i być może przez jakiś czas wspólnie z nim funkcjonującego budynku **10**, co prawdopodobnie nastąpiło w momencie istnienia jeszcze budynku **8A**, na co wskazuje wzajemna konfiguracja wymienionych założeń. W zachodniej partii osady z tym etapem z pewnością wiąże się pojawienie się budynku **3A** i zapewne **43**. Kolejną fazę budowlaną obserwujemy w złożonej stratygraficznie strefie powyższego budynku **3A**, gdzie na jego miejsce powstaje nowe, mniejsze założenie, budynek **3B** z towarzyszącym mniejszym budynkiem pomocniczym, odnawianym w kolejnych realizowanych w tym samym miejscu konstrukcjach (budynki **3C**, **3D**, **3E**). Jego realizacja zapewne nastąpiła jeszcze na poziomie fazy C_{1b} , za czym mógłby przemawiać inwentarz łączonego z nim zespołu ziemianek – obiektów **4330** / **4335**, bez ceramiki „siwej” i obecnym fragmentem naczyń A1/2, co prawda pojedynczym. Na bezpośrednim zapleczu omawianych budynków wystąpił także zespół obiektów **4448** / **5450**, z najliczniejszym na osadzie, choć w sumie też niewielkim zbiorem ceramiki wykonanej na kole, który w kontekście datowania C-14, wyznaczającego potencjalny czasowy zakres do połowy IV w. n.e., sugeruje, że istniejące tu założenie związane z budynkiem **3B** mogło funkcjonować przynajmniej na poziomie fazy C_2 , jeśli nie dalej, gdzie na taką dłuższą perspektywę wskazują przede wszystkim trzy kolejne fazy budowlane budynku pomocniczego. Trudno jednak tutaj wnioskować, o czym już wspominaliśmy, jak długo mógł funkcjonować główny budynek **3B** i czy w pewnym momencie, przy dalej istniejącej którejś fazie budynku pomocniczego nie został zastąpiony nowym założeniem zrealizowanym już poza pasem badawczym. Z omawianym wyżej zespołem, zapewne na tym samym poziomie chronologicznym, można łączyć także uchwyconą w pobliżu studnię – obiekt **4615**, z licznymi fragmentami ceramiki „siwej”.

W tym momencie należy jeszcze na chwilę wrócić do wspomnianych budynków **9** i **10**, gdzie układ stratygraficzny pierwszego założenia z czterema studniami, wyraźnie wskazuje na następstwo czasowe obydwu założeń. Uzyskane z jednej z nich (obiekt **752**) oznaczenie C-14 z ramami chronologicznymi obejmującymi okres od połowy III w. n.e. i wkraczającymi w głąb IV w. n.e. a może i później, wyznacza

potencjalne funkcjonowanie budynku **10** przynajmniej na poziomie fazy C_2 , a może nawet fazy C_3 , choć brak w jego otoczeniu większej frekwencji ceramiki wykonanej na kole, raczej ogranicza taką dłuższą perspektywę.

W omawianej młodszej fazie osady, którą generalnie należy widzieć w zakresie czasowym odpowiadającym fazom C_{1b} - C_2 , rozwijała się także jej strefa gospodarcza, co dotyczyło tak bliższego zaplecza budynków mieszkalnych, jak w wypadku naziemnego budynku z partią magazynową – obiektu **457**, jak i dalszego, w ramach strefy wokół placu (obiekty **471**, **2891**). Bardziej systematyczną eksploatację terenu położonego na północ od strefy mieszkalnej poświadcza w tym czasie budynek zagłębiony – obiekt **1405**, z nieliczną ceramiką „siwą” oraz oznaczeniem radiowęglowym wyznaczającym ramy czasowe sięgające końca pierwszej tercji IV w. n.e. lub początku V w. w szerszym w przedziale kalibracyjnym.

I w tym miejscu należy przejść do późnych oznaczeń C-14 uzyskanych z trzech studni, obiektów **4654**, **1873**, **4389**, które wyznaczają ramy chronologiczne od połowy IV w. n.e. (obiekt **1873**), końca trzeciej tercji IV w. n.e. (obiekt **4654**) i końca pierwszej tercji V w. n.e. (obiekt **4389**) przynajmniej do końca V w. n.e. i dalej. Ich lokalizacja przy południowo-zachodniej granicy autostrady wyraźnie wskazuje na późną fazę rozwojową osady, której relikty znajdują się już poza obszarem badawczym. Przy możliwych związkach wymienionych obiektów z innymi relikdami, należy wskazać, wspomniany już przy okazji interpretacji układu stratygraficznego budynków **5A** i **6**, mały budynek pomocniczy **5B**, z absydalnym szczytem, położony niedaleko obiektu **4389**, który potencjalnie można łączyć z fragmentarycznie uchwyconym w pasie badań budynkiem **4**. Ich wzajemna konfiguracja wskazująca na układ zagrodowy, z dobrze w nim ulokowaną studnią oraz morfologia budynku **5B**, charakterystyczna dla młodszych założeń, jak najbardziej daje podstawy do takich przypuszczeń. Z innych możliwych korelacji z uchwyconymi relikdami, należy także wspomnieć o zachowanym fragmentarycznie budynku **7B**, dla którego nie można wykluczyć współczesnego funkcjonowania z wyżej wymienioną, potencjalną zagrodą i kontekstu do użytkowanej być może na zbliżonym poziomie czasowym studni, oznaczonej jako obiekt **1873**.

W przedstawione wyżej ramy czasowe wpisują się także silnie zniszczone relikty cmentarzyska, choć ich chronologię w pewny sposób można odnieść przede wszystkim do pełnej fazy C_1 (głównie znaleziska *terra sigillata*). Jednak w kontekście innych materiałów (np. ceramika wykonana na kole, grzebienie trójwarstwowe) a także faktu przemieszczenia destruktywne cmentarzyska zapewne z jego ograniczonej strefy przestrzennej, najprawdopodobniej można je postrzegać w szerszym zakresie czasowym i paralelnym rozwoju zgodnym z rytmem rozwojowym osady.

Tabela 12. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Budynki słupowe kultury przeworskiej. Dane metryczne i konstrukcyjne

Nr budynku	Lokalizacja (ha/ar)	Orientacja	Wariant	Szczyt: A – absydalny B – łamany		Ilość jam postłupowych				Wymiary (m)	Powierzchnia (m ²)	Podcień			Spichlerz		
				A	B	Ściany	Oś	Inne	Razem			Podcień	Strona	Wymiary (m)		Powierzchnia (m ²)	
1	IX/1, 2, 11, 12, 21; X/10, 20	W-E				25	8			33	5	21,4×5,5	113	S	21×2,9	57	
2	V/82, 83, 92-95; IX/2, 3	N-S				20	4			24	9	20×6,7	130	W	19,9×2,1-2,7	45	
3A	IX/4-5, 13-15, 23, 24	W-E	X			29	10	5		44		24,5×5,6	125				
3B	IX/3-4, 13-14, 23	W-E		X?		22	10	2		34		18,8×4,7	82				
3C	IX/5, 14-15	W-E				16	4			20		13,4×3,8	53				
3D	IX/5, 14-15	WNW-ESE		X		16	3			19		15,9×3,6	53				
3E	IX/5, 14-15	W-E	X			16	3			19		14,3×3,6	43				
4	V/97; ha IX/6, 7	W-E				6				6		(17,8)×(2,5)	—				
5A	V/77, 86-87, 95-96	W-E				29	7			36	5	22,1×5,1	110	S	(13)×1,8-2,4	(25)	
5B	V/86-87, 96-97	N-S	X			13	1			14		9,7×2,8	24				
6	V/77, 84-85, 95-96	N-S				21	5	1		27		18,8×5,5	103				
7A	V/57, 66-68, 75-77	W-E				54	16			70	17	25,5×5	120	S	25,4×1,5	34	
7B	V/75-77	NW-SE	X			23	3			26		12,8×4,5	52				
8A	V/40, 49, 50, 59, 60, 69	WSW-ENE	X			24	15			39		25,6×6,4	154				
8B	V/59, 60, 69, 70	W-E				17	3			20		6,8×3,9-4,2	46				
8C	V/59, 60; III/51, 61	NNW-SSE				18	6			24		18×3,7-4,4	71				
8D	V/49, 50, 59, 60	N-S	X			20	9			29		18,5×3,7-4,4	72				

Nr budynku	Lokalizacja (ha/ar)	Orientacja	Wariant	Szczyt: A – absydalny B – łamany		Ilość jam postępowych					Wymiary (m)	Powierzchnia (m ²)	Podcień			Spichlerz	
				A	B	Ściany	Oś	Inne	Razem	Podcień			Strona	Wymiary (m)	Powierzchnia (m ²)		
8E	V/ 59, 69	N-S				12					12						
9	V/ 69, 70, 79, 80, 90; III/ 71, 81	N-S		X		13	3				16						
10	V/ 50; III/ 41, 51, 52, 61, 62	NNE-SSW		X		17	4	3			24						
11	V, 19, 20, 29, 30, 39, 40, 49; III/ 11, 21	W-E				55	11	5			71	15	S	27,9x1,6-2,1	44		
12A	III/ 2, 12, 13, 23	N-S			X	12	5	3			20						
12B	III/ 12, 13	N-S				5					5						X
13	III/ 94	W-E				8	1	2			11						
14	III/ 98, 99	N-S				5	1				6						
15	III/ 99, 100	N-S				11					11						
16	III/ 90	N-S				4					4						X
17A	III/ 79, 80, 90	N-S				21	4	2			27						
17B	III/ 80, 90	—				4					4						X
18	III/ 79	—				7					7						X
19	III/ 69, 79	W-E				7 (8)					7 (8)						X
20A	III/ 70; I/ 61	N-S		X		19	1				20						
20B	I/ 61	NW-SE		X		15	1				16						
20C	III/ 70; I/ 61	—				4					4						X
21	I/ 51, 52	—				5					5						X
22	I/ 31	—				4					4						X
23	III/ 59	—				6	1				7						X
24	III/ 58, 59	N-S				9	1				10						
25	III/ 48, 49, 58, 59	—				3					3						X
26	III/ 38	WNW-ESE				7					7						
27	III/ 47-48, 57	W-E				19	2	1			22						
28	III/ 37, 46-47	W-E				12	10				22						
29	III/ 44, 45, 55	NNW-SSE				8	3				11						
30	III/ 33, 34, 43, 44	WSW-ESE				9	4				14						
31	III/ 41, 42	—				7	1				8						
32	III/ 62, 72	—				4					4						X
33	III/ 72, 73	W-E				16	4				20						
34	III/ 81, 82	W-E				7	1				8						X
35	V/ 88	NE-SW				6					6						X
36	V/ 79, 89	W-E				5					5						X
37	V/ 58	W-E				10	1				11						
38	V/ 45	NE-SW				7					7						X
39	V/ 35, 45	—				7					7						X
40	V/ 42	W-E				7					7						X
41	V/ 13, 14, 23, 24	W-E			X	26	4				30						
42	V/ 74, 75	W-E				7	1				8						
43	IX/ 21, 22, 31	W-E		X		3	3				6						
44	IX/ 31	W-E				10					10						X
45A	X/ 29, 39	WNW-ESE				5					5						X
45B	X/ 29, 39	WNW-ESE				4					4						X
46	X/ 19, 29	WNW-ESE				6					6						X
47	X/ 8, 17, 18, 27, 28	W-E	I	X		10	2				12						
"	"	"	II			9	2	3			14						
48	X/ 15, 16, 25, 26	W-E				22	2	1			25						
49	X/ 32, 33, 42	N-S			X	6	2				8						
50	XIII/ 40	—				4					4						X
51	IX/ 14-15	N-S		X		5	1				6						
52	I/ 45, 46, 55, 56	W-E				8	1				9						X
53	I/ 45	—				6					6						X
54	I/ 34, 35	N-S				22	1				23						
55	I/ 34, 35, 45	—				4					4						X
56	III/ 91, 92	N-S				8					8						
57	V/ 100	N-S				10					10						